

J. Bolhuis van Zeeburgh

K R I T I E K

DER

FRIESCHE GESCHIEDSCHRIJVING

DOOR

Dr. J. BOLHUIS VAN ZEEBURGH

AMSTERDAM

BRINKMAN

1962

Ad veritatem aditus non patet nisi remota falsitate.

SUFFRIDUS PETRUS.

Unchanged photomechanical reprint of the edition The Hague, 1873.

Het noorden van ons koninkrijk en een gedeelte van Noord Duitschland worden bewoond door inwoners van Frieschen stam. Laat werden zij tot het Christendom bekeerd en door afgelegenheid en ontoegankelijkheid van het land bleven hier de Oudgermaansche zeden en taal zeer lang bewaard. Van daar is deze volksstam voor den Germanist van veel belang. Voor ons Nederlanders verdient dit volk daarenboven belangstelling, omdat het een belangrijk deel van het vaderland bewoont.

Wanneer men in de geschiedboeken van Friesland, die bladzijden doorbladert, waarin de gebeurtenissen uit de middeleeuwen of uit nog vroeger tijd worden beschreven, dan vindt men in sommige van die boeken vele zaken vermeld, die reeds bij den eersten oogopslag vreemd klinken. Bij andere schrijvers bestaat omtrent die zaken twijfel en onzekerheid. Zij durven niet alles voor waar aannemen, wat door vroegere schrijvers is verhaald, maar zij durven het ook niet verwerpen. „Het is moeielijk of onmogelijk hier waarheid en onwaarheid te scheiden” zeggen zij. Zoo heerscht in de Friesche geschiedwerken een vast geloof aan, of onzekerheid en twijfel omtrent de oude koningen en vorsten, de privilegiën van Karel den groote, de potestaten, den Upstalsboom, de zeven-zeelanden enz. enz.

Het opsporen en bekend maken van gelijktijdige oorkonden en andere documenten, kan hier zeker licht aanbrengeu, maar toch, al vloeiden deze ook nog zoo mild, zij zouden in de verte niet de waarheid of onwaarheid van al hetgeen verhaald wordt, kunnen aantoonen. Wij moeten hier ook naar andere middelen omzien. Een goed hulpmiddel om licht te verkrijgen in de oude geschie-

denis van Friesland is voorzeker na te sporen, hoe men aan de denkbeelden over Frieslands verleden is gekomen, welke bronnen de kroniekschrijvers hebben gebruikt en of hunne berichten op goeden grond of op misverstand berusten.

Ik zal hier trachten den loop der Friesche geschiedschrijving te schetsen van haar eerste begin af, lang vóór Emmius' tijd, tot aan onze eeuw. Wij zullen den inhoud der kronieken gaan doorloopen, opsporen wanneer en door wien zij zijn opgesteld, en nagaan welke bronnen de schrijver heeft gebruikt, om dan een oordeel te kunnen vellen over de waarheid of onwaarheid van de medegedeelde berichten. Kronieken in handschrift worden niet behandeld, dat was niet direct noodig en om die reden worden ook vele uitgegeven kronieken uit later tijd voorbij gegaan. Wat in het corpus van het boek zelf niet wel kon behandeld worden, zonder den samenhang nog meer te verbreken, wordt in bijlagen er achter opgenomen.

Dit boek zal ver beneden mijn ideaal blijven. De meeste der vroegste kroniekjes van Friesland zijn ondergegaan, wij kunnen alzoo niet de eerste uitingen der Friezen over hun verleden vernemen, waardoor het eerste gedeelte van dit werk, dat de geschiedschrijving vóór de zestiende eeuw behandelt, wat schraal zal uitvallen, want wij moeten hier roeien met de riemen die wij hebben. Men begrijpt dat dit boek meest afbrekend zal zijn, maar ook het afbreken heeft hier zijn nut. Wanneer wij geene onwaarheden gelooven en geene verkeerde ideën hebben, zijn wij ontvankelijker voor waarheid en ook dan verstaan wij de niet talrijke documenten van het oude Friesland beter. Later hoop ik mede te werken aan den opbouw der Friesche geschiedenis.

Er zullen misschien zijn, die met het oog op *The Oera Linda bok* beweren, dat ik niet begin met het begin. Die zoo iets beweren zullen op hun standpunt wel gelijk hebben. Omdat genoemd boek nog altijd verdedigers vindt, mag het, dunkt mij, hier niet worden voorbijgegaan, en daarom zal de eerste bijlage aan *The Oera Linda bok* gewijd worden.

's Gravenhage, Mei 1873.

KAREL DE GROOTE EN DE FRIEZEN.

In de Friesche geschied- en rechtsboeken wordt dikwijls van Karel den groote melding gemaakt. Hij wordt er geprezen als de weldoener en vriend der Friezen en hij zou hun een aantal rechten gegeven en privilegiën geschonken hebben. De geheele middeleeuwen door en nog in later tijd was Karel in de geschiedboeken der Friezen de man, op wien men zich immer beriep, en van wien zij al hun vrijheden afkomstig achtten. Het schijnt mij daarom niet ongepast hier vooraf eenige oogenblikken bij hem stil te staan.

De wereld heeft hare groote mannen lief. Menschen, die door grootsche en opzienwekkende daden de aandacht der tijdgenooten tot zich trekken, worden niet spoedig vergeten. Een literarisch ontwikkeld volk zal hunne daden beschrijven en herschrijven, een onontwikkeld volk zal lang van zulke mannen weten te verhalen of te zingen. Karel de groote was zulk een man, die door zijne daden de aandacht zijner half barbaarsche tijdgenooten tot zich trok.

Tacitus zegt dat de Germanen hunne dappere helden bezongen in liederen, quod unum apud illos memoriae et annalium genus est. Latere schrijvers verzekeren ons hetzelfde, en wij bezitten nog overblijfselen, of liever omwerkingen van gedichten, waarin Hilmerik, Attila, Theodorik en anderen worden bezongen. Zouden de Germanen hun grooten koning Karel onbezongen hebben gelaten? Neen, reeds de *Poeta Saxo* (negende eeuw) zegt dat Karel Martel Pepijn en Karel de groote door het volk in liederen werden bezongen. De laatste en belangwekkendste van dit drietal zeker het meest. Karel Martel, Pepijn en zoovele anderen zijn door het volk allengs vergeten, maar Karel de groote bleef steeds de held der volksverhalen en liederen. Talrijke gedichten zijn uit de middel-

eeuwen tot ons gekomen, waarin de daden van den keizer worden verheerlijkt.

De oudste nu der gedichten waarin Karels daden worden bezongen, bezingen zijne tochten tegen de Saracenen in Spanje en tegen de heidensche Saksen. Zij dateeren nog uit den tijd, waarin men woeste krijgsbedrijven boven alles bezong en zijn nog niet zeer ver van de ware historie afgeweken. Doch weldra geraakt de historische Karel meer op den achtergrond. Alles wat men grootsch en heerlijk achtte, schreef men aan den keizer toe. Toen, sedert Godfried van Bouillon, de dapperste helden uit het westen ter kruisvaart togen, toen had Karel reeds in zijn tijd een tocht tegen de ongelooovigen in Palestina ondernomen. Toen het ridderlijk was op avontuurlijke rooftochten uittegaan, dichtte en zong men van Karels rooverijen, en later toen hier geen eer meer in stak zuiverde men hem weér van zulken blaam. En toen zin voor wetenschap en rechtsinstellingen meer algemeen werd, was de lieveling van het volk in zijn tijd reeds in die zaken de groote man geweest. Hij had de academie van Parijs gegrondvest en ook de stichting van oude kasteelen of vereenigingen schreef men hem gaarne toe.

Voor al in Nedersaksen en in de Nederlanden beweerden gewesten en steden dat hunne rechten hun eenmaal door Karel den groote waren geschonken. Zoo werd de instelling van het veemgericht eenparig aan hem toegeschreven, en de inwoners van Aken, Tiel, Luik, Halberstadt, Frankenburg en van vele andere steden waren overtuigd dat hunne stadsrechten hun eenmaal door keizer Karel bij bezegelde brieven waren gegeven. Alpertus Mettensis zegt van de inwoners van Tiel: *judicia non secundum legem sed secundum voluntatem decernentes, et hoc ab imperatore Karolo traditum et confirmatum dicunt*, en Aeneas Silvius schrijft van Maagdenburg: *magistratus urbis jus civile Romanorum abbreviatum, et lingua Saxonica conscriptum, non sine reverentia custodit, quod magni Caroli auctoritate firmatum tradunt*. De *Annales Col. Maximi* verhalen van Otto IV en van den rijksdag van Frankfort in 1208: *Rex primum, dein ceteri principes jurant firmam pacem omnia etiam jura a Carolo magno instituta observanda*. Eike van Repgou zegt in de voorrede van den *Saksenspiegel* dat hij de rechten bevatte, die Constantijn en Karel gezet hadden, en vele

handschriften van dat rechtsboek bevatten voor- of achterschriften, waarin gezegd wordt dat Karel den *Saksenspiegel* als een privilegie aan de Saksen heeft geschonken. De *Informatio ex speculo Saxónico* zegt: dat vint man beschreven in dem lenrechte der Sassen, want die heft keiser Karl gegeven, beide lantrecht und lenrecht. Evenzoo beroept de *Schwabenspiegel* zich dikwijls op Karels recht, en ook hier schrijven voor- en achterschriften dit boek aan keizer Karel toe. In een gerichtsoordeel van Benschhausen van 1504, verklaren de ambtslieden, dat zij altijd een „echt frihe gericht kunig Karls” bezeten hebben.

Deze uitspraken, die gemakkelijk nog met een aantal kunnen vermeerderd worden, bewijzen genoeg hoe verbreid in de latere middeleeuwen het geloof was, dat Karel aan vele gewesten en steden rechten en privilegiën had geschonken.

Nu is de vraag, heeft Karel werkelijk aan genoemde plaatsen rechten of privilegiën geschonken. Neen, aan geen eene er van. Toevallig heeft Karel veel voor de rechtspraak van zijne volken gedaan, maar zijne capitulariën en de zoogenoemde leges barbarorum waren in dien tijd al lang vergeten. Den historischen Karel kenden de personen niet, die bovengenoemde en soortgelijke getuigenissen van hem gaven. Hun Karel de groote was een geheel mythisch wezen. Wij weten tegenwoordig beter dan zij hoe Karel in het land der Saksen heeft huisgehouden.

Voor al in Nedersaksen was de meening verspreid, dat keizer Karel hun bij bezegelde oorkonden vrijheden en rechten had geschonken, maar evenzeer waren hiervan de Friezen overtuigd, een volksstam nauw aan de Saksen verwant en waarop de laatsten door hunne meerdere beschaving een grooten invloed hebben uitgeoefend.

Het oudste getuigenis daarvan is eene oorkonde van Hendrik V aan die van Staveren, gegeven tusschen 1106 en 1109 ¹. De keizer bevestigt de burgers van Staveren daarbij in omne jus, quod a Karolo rege deterratum est, eis et institutum et ab ipsius loci probatissimis est decretum et inventum, et quod ab aliis sapientibus patrisque nostri fidelibus est collaudatum, tam legale jus quam morale, et illud precipue quod comes Egbertus specialiter eis majore quodam dilectionis affectu constituit. Later in 1248 bevestigde

¹ Schwartzberg, I, p. 71.

koning Willem aan de Friezen: omnia jura, libertates et privilegia, concessa Frisonibus universis a Carolo magno imperatore, antecessore nostro piee memoriae ¹, en in 1310 gaf graaf Willem III aan de Westergoërs eene oorkonde waarin voorkomt: Quinto, quod nos Willielmus, comes predictus, omnia privilegia, illis de Westergo a rege Carolo concessa, et a bonae memoriae rege Willelmo, predecessore nostro confirmata, pro ut dictus rex Wilhelmus confirmavit, ratificamus, approbamus et confirmamus ².

Deze brieven bewijzen volstrekt niet dat keizer Karel de Friezen voorrechten heeft geschonken; zij bewijzen alleen dat de inwoners van Staveren en de Friezen daarvan overtuigd waren, en dat Hendrik V, Willem II en III en hunne kanseliers er niet aan twijfelden.

Men moet de historiekennis van de diplomaten van dien tijd niet te hoog aanslaan; zij gaven wel eens brieven af, waarbij ze den vragenden bevestigden in voorrechten door Augustus, Nero enz. geschonken; en waarom zouden ze twijfelen aan hetgeen b. v. de inwoners van Staveren verhaalden, het was immers niets ongehoords.

Deze meening was over geheel Friesland verspreid. Reeds omstreeks 1250 beriepen de Noordfriezen zich op hunne van Karel ontvangen rechten, en in de landrechten van alle Friesche goën wordt hij als der Friezen wetgever geroemd.

Geen wonder dat Karel bij de Friezen hoog in aanzien stond. De zegels van Rustringen, Wursingen, Sagelterland en van de stad Franeker ³ voerden zijne beeltenis, en Kempius (p. 140) zag in zijn tijd, in de Akerk te Groningen, eene muurschildering van den keizer, met een opschrift in oude, bijna onkenbare karakters, waarvan de inhoud hierop neerkwam: Carolus magnus Frisiam libertate inaestimabili donavit, quam nemo bonus nisi cum anima simul amittet.

¹ van Mieris, I, p. 252; Schwartzenberg, I, p. 94.

² van Mieris, II, p. 106; Schwartzenberg, I, p. 149.

³ Aan eene oorkonde van 1313 op het rijks-archief hangt een zegel van Franeker, het vertoont een persoon op een troon zittend, voor wien twee mannen knielen en de handen opsteken. Het opschrift is: Sigillum consulum in Franekere. Rex Carolus Frisones liberos facit. Zie Mr. v. d. Bergh, *Grondtrekken der Ned. wapen- en zegelkunde*, 2de druk, p. 73.

Dus was de meening dat Karel de groote aan de inwoners rechten en wetten had gegeven, even algemeen verspreid bij de Friezen, als bij de Saksen en elders. Bij laatstgenoemden berustte zij op een zandgrond en het is a priori reeds waarschijnlijk, dat dit hier ook het geval was.

In den tijd der Karolingen werd Friesland door een hertog bestuurd. Dit hertogdom strekte zich uit van de Wezer tot de Schelde; er waren dus ook niet Friesche landen aan toegevoegd. Eenige hertogen, b. v. Radbod, Poppo en Godfried worden ons genoemd, doch na 900 komt geen dux of ducatus Frisiae meer voor. Voor dit hertogdom liet Karel de groote de *Lex Frisonum* opstellen, het grootste gedeelte er van bestaat uit opgeschreven gewonterechten, en het heeft mutatis mutandis veel overeenkomst met de *Lex Saxonum*, *Lex Thuringiorum* enz. Van voorrechten kan in de *Lex Frisonum* geen sprake zijn.

De Friesche gewesten werden door graven berecht. Men weet reeds eenigen te noemen uit den tijd voor Karel den groote, ook in den tijd van de *Lex Frisonum* werden die goën door graven berecht. In 807 vaardigde Karel dit bevel uit:

Capitulare Aquense: De Frisonibus volumus ut comites et vassalli nostri, qui beneficia habere videntur et cabellarii omnes generaliter ad placitum nostrum veniant bene praeparati.

Ook na Karels tijd stonden nog eeuwen lang graven aan 't hoofd der Friesche goën, die de inwoners, zoover wij weten, rustig berecht hebben.

Annalen en kronieken uit Karels tijd, of uit de eeuw na hem, weten niets van eene voorliefde van den keizer voor de Friezen, en evenmin van voorrechten door hem aan hen toegestaan boven de Saksen, Beijeren enz. Men leest daar wel van strijd en oorlog tusschen Karel en de Saksen en Friezen, maar niets van voorrechten schenken. Doch wel komt in een leven van Lodewijk den vrome, geschreven door iemand, die sedert 814 aan zijn hof leefde, eene plaats voor, die zeker weinig strookt met die beweerde schenking van voorrechten.

Vita Hlud. imp. c. 24: Quo autem tempore (Hludovicus) Saxonibus atque Frisionibus jus paternae hereditatis quod sub patre ob perfidiam legaliter perdiderant, imperatoria restituit clementia.

Evenmin als aan de Saksen of aan andere onderdanen heeft Karel de groote aan de Friezen vrijheden of rechten geschonken, doch terwijl dit geloof bij de Saksen en elders allengs verminderde en eindelijk geheel verdween, is het bij de Friezen door bijzondere omstandigheden veel langer, zelfs tot onzen tijd, blijven bestaan en heeft op de geschiedenis van het Friesche volk veel invloed uitgeoefend.

Wat rekenden de Friezen nu al tot de rechten en vrijheden hun door keizer Karel geschonken? De verschillende tijden, plaatsen en personen verschilden in hunne meeningen daarover, maar men kan zeggen dat elke Fries overtuigd was, dat Karel de groote eenmaal bij bezegelde brieven verleend had alle vrijheden, rechten en costumen, die de Friezen, volgens hem, bezaten. Zij konden hier aan hunne verbeelding den vrijen teugel geven, want giftbrieven of andere documenten bestonden er niet van ¹, en zij hebben dat ook gedaan. Toen de Friezen van buitenlanders vernamen, dat zij eenmaal Rome voor Karel den groote hadden veroverd, hebben zij hiermede de privilegieschenkerij van Karel in verband gebracht. Zij hebben er later nog veel meer bij verdicht.

De graven die tot in de twaalfde en dertiende eeuw de woeste bewoners van de Friesche goën berechttten waren buitenlanders, zooals de graven van Holland, de bisschoppen van Utrecht en van Hamburg—Bremen, de Saksische Ludolfs, Egberts, Bruno's enz. Zij kwamen alleen op sommige tijden naar Friesland, konden daar alzoo geen inlandsche dynastiën grondvesten, en bleven in zekeren zin vreemd aan het volk. Vooral in de twaalfde en in de dertiende eeuw lagen de Friezen meermalen met hunne graven overhoop. Zoo werd in het begin van het jaar 1101 graaf Hendrik van Nordheim, aan wien de graafschappen der in mannelijke linie uitgestorven Brunonen waren overgegaan, door hen gedood, en de *Annales Egmundani* vermelden in deze eeuw vele twisten tusschen de graven van Holland en de Westfriezen. Volgens het verdrag van 1165 zouden de bisschop van Utrecht en de graaf van Holland Ooster- en Westergo gezamenlijk berechttten, maar het blijkt uit kronieken van dien tijd, dat zij aldaar in het uitoefenen

¹ Men moet hier niet te veel gewicht hechten aan den onechten privilegiebrief, waarover straks.

van hunne functiën bemocielijkt werden (zie b. v. *Ann. Col. Maa.* ad ann. 1179 en 1194). De Friezen van dezen tijd wisten reeds dat Karel de groote hun vele rechten en vrijheden had geschonken en de meening kwam nu op dat Karel ook toegestaan had dat ze door hun eigen inlandsche rechters en niet door die vreemde graven en bisschoppen zouden berecht worden.

Zoo iets rekende koning Hendrik V niet onder de privilegiën van Karel toen hij tusschen 1106 en 1109 aan Staveren eene oorkonde gaf en de burgers van Staveren evenmin. Zij werden er ook bij bevestigd in rechten die graaf Egbert hun had verleend (zie hier voor p.-3). Twee graven met den naam Egbert hebben de go bestuurd, waarin Staveren ligt, nl. Egbert I, die den 8 Jan. 1068 overleed, en zijn zoon Egbert II, die den 3 Juli 1090 gedood werd. De laatste zal in de oorkonde bedoeld zijn.

Ook koning Willem II, Willem III en andere graven van Holland hebben nooit aan zoo iets gedacht, wanneer ze den Friezen hunne privilegiën van Karel bekrachtigden. Natuurlijk ook keizer Frederik III niet, toen hij in 1454 en nog eens in 1464 den hoofdeling Ulrik Cirksena van Greetiel met het toen opgerichte graafschap Oostfriesland beleende, want in de oorkonden er van waarborgt hij aan de Oostfriezen alle rechten en privilegiën, die zij van Karel den groote hadden ontvangen.

Maar de Friezen, die alles inspanden om de vreemde graven en heeren uit het land te houden, hebben wel degelijk geloofd dat keizer Karel hun vrijheid van grafelijke heerschappij had toegestaan. Het oudste bewijs daarvoor is de *Rijmkroniek* van Melis Stoke, waarvan het eerste gedeelte omstreeks 1280 is opgesteld. Uit den *Spiegel Historiae* van Maerlant, een weinig later geschreven, blijkt hetzelfde. Van nu af vinden wij in Friesland zelf getuigenissen in overvloed voor deze meening en naarmate de vrijheid meer werd bedreigd en in sommige deelen van het oude Friesland zelfs onderging, naar die mate klemde men zich vaster aan die meening. Allengs werd zij de hoofdzaak van Karels privilegiën en bij velen was zij het privilegie. De Friesche landschappen sloten onderling verbonden om de vreemde heeren af te weren, nog in 1430 verbonden de landen tusschen het Vlie en de Jahde zich om „mit der hulpe Gades almechtig frij, Freesch de eene mit den anderen bijstandich wesen und beschermen unse overol-

deren vaders recht, van coninck Carolo beschreven recht, und bij der gemeenen Freesen lantrecht und frijdommen tho ewigen tijden tho blijven.”

Maar ondanks hunne onderlinge verbonden, ondanks hunne liefde voor de oude voorvaderlijke rechten en ondanks het gunstig terrein, konden zij op den duur den strijd tegen de vreemde heeren niet volhouden, en alle Friesche goën, de eene voor, de andere na, moesten eindelijk bukken voor de overmacht. Maar toen nog konden zij hunne privilegiën niet vergeten. Sicco Beninga klaagt (omstreeks 1525) dat het wel schijnt dat zijne landgenooten „ in 't ewich onder vrebde heeren sullen moeten blijven, en koninck Carels privilegiën niet meer sullen moogen genieten, ten sij dat Godt almachtig dat anders voege.”

Iedereen kent den onechten privilegiebrief van Karel den groote aan de Friezen. Men moet den invloed van dit stuk vóór 1400 niet te hoog aanslaan. Geheel onafhankelijk van die oorkonde, wisten de Friezen dat Karel hun rechten en priv. had geschonken, dat zij voor hem Rome hadden veroverd enz. en zij hebben die ook onafhankelijk van genoemde oorkonde, met nieuwe verdicht-selen opgesierd. Omstreeks 1400 beginnen de kroniekschrijvers de zaken van keizer Karel en van Rome te verhalen met bijzonderheden aan de oorkonde ontleend, die van nu af als een historisch document wordt gebruikt. Zij is de eenige bron voor de daden van Liudingerus dux Saxoniae, en zij gaf aanleiding tot al hetgeen men van de potestaten van Friesland verhaalt. Men leest in genoemde oorkonde: Statuimus etiam ut iidem consules eligant personam idoneam et discretam, sub ejus regimine et dominio et potestate Frisia tota sit constituta et subiecta quae persona Potestas Frisiae debet vocari.

Gedurende de vijftiende eeuw woedden in de provinciën Friesland, Groningen en Oostfriesland de partijen der Schieringers en Vetkoopers tegen elkander. Elk der twee partijen trachtte door bondgenootschappen de tegenpartij ten onder te brengen. Men zocht hulp bij den keizer, en Sigismund en Frederik III zochten wel de partijen met elkander te verzoenen, zij hebben den Friezen hunne privilegiën wel bevestigd, maar zij vermochten niet de rust in Friesland te herstellen. Na het overlijden van Fred. III. zond Maximiliaan den domheer van Mentz Otto von Langen naar Fries-

land om den vrede te herstellen. Hij ontbood de hoofden der partijschappen te Sneek voor zich, maar er kwamen bijna alleen Schieringers op.

Daar heeft heer Otto getoont ende gelesen den privilegien, die Maximiliaen, Ro. Co. Ma., den Vriesen heeft renoveert. approbeert ende van nieus gegeven ende gegundt; ende heeft huer daer, van wegen ende unten name Co. Ma. proponeert, gesecht ende geraeden, dat Co. Ma. wolde, dat se een potestaet, nae luyt ende tenoer huer privilegien, van Ro. coningen ende keyseren huer gegeven, solden kiezen van huer eygen Vriesen, off sy mochten zeeckerlick weten, dat Ro. Co. Ma. huer een wolde setten ende ordineren van dese naeges.: als hartoch Albert van Sassen, off Philippus van Ravensteyn, off joncker Uko ¹.

Toen, in Januari 1494, kozen de Friezen hun eersten en laatsten potestaet Juw Dekama.

Men geraakte in Friesland, vooral in Oostergo, Westergo, Groningen en de Ommelanden in die eeuw met Karels privilegiebrief zeer bekend. Er werden vidimusbrieven van gemaakt, hij werd in 't Friesch en in 't platduitsch vertaald en volgens de bepalingen er in was, meende men, geheel Friesland bestuurd van keizer Karel af tot aan het opkomen van de beide partijschappen. In dien tijd hadden dus potestaten over Friesland geregeerd. Het was nu de taak van hen, die de geschiedenis van Friesland beschreven, de namen van de voorgangers van Juw Dekama op te diepen en iets van hen te verhalen. De edelen die de Friezen tegen Albrecht van Beijeren hadden aangevoerd, ontvingen toen eerst den titel potestaet. Het was voor Andreas Cornelius, en andere schrijvers van dat soort, kinderspel om er nog anderen op te sporen. Zoo zijn de oude graven van Friesland op den achtergrond geraakt en in hun plaats potestaten gekomen. Toen de Friesche vrijheid was ondergegaan, toen dacht men zich dat tijdperk der potestaten, van Karel den groote tot aan de anarchie, gelukkig, eendrachtig en roemrijk. Kempius en Emnius weten bijna geen woorden te vinden, om dien zaligen tijd naar behooren te beschrijven, toen alle Friesche goën jaarlijks bij den Upstalsboom samenkamen en onder één potestaet eendrachtig en gelukkig waren en

¹ Vervolg op Worp van Thabor, op het jaar 1494.

machtig tegenover den buitenlandschen vijand. Wanneer Emmius in dit tijdperk van een Frieschen graaf vindt melding gemaakt, dan is dat altijd een vreemde indringer, die, al mocht hij dan ook door den keizer tegen de privilegiën met een graafschap in Friesland zijn beschonken, er nooit gezag heeft uitgeoefend, want de Friezen konden hem onder leiding van den potestaat, gemakkelijk buiten de grenzen houden. 't Is bijna jammer dat het niet waar is. Men zegt wel eens: ideën regeeren de wereld, en dit zeker niet ten onrechte. Men weet dat eene sterke overtuiging de eerste volgelingen van Mohammed, en eenige eeuwen later de Christenvolken van Spanje, de kruisvaarders enz. tot groote daden heeft opgewekt, die zij zonder die overtuiging niet zouden verricht hebben. Ook het geloof dat keizer Karel de Friezen had toegestaan alleen aan den keizer, en buiten dien aan geen graaf of heer, onderdanig behoeven te zijn, heeft zekerlijk de geschiedenis van dezen volksstam, van Kennemerland af tot over de Wezer, een geheel anderen loop doen nemen, dan anders het geval zou geweest zijn. De Westfriezen zouden zich minder hardnekkig tegen de Hollandsche graven hebben verdedigd, zoo ze niet overtuigd waren geweest dat het recht aan hunne zijde was. Ook de Westergoërs, Oostergoërs enz. zouden vroeger het zwaard in de schede hebben gestoken en niet zoo afkeerig geweest zijn van een hun nog onbekenden regeeringsvorm. Zij zouden ook later zich veel meer met hetgeen van buiten kwam geassimileerd hebben, en ook thans minder zelfstandig, trotsch en eigenzinnig zijn. De geschiedboeken der Friezen, b. v. de geschriften van Emmius, zouden, had die overtuiging niet bestaan, er geheel anders uitzien, want ook Emmius heeft zijne bronnen altijd zóó verklaard als zijne vrijheidsideën dat eischten, d. i. geheel anders dan een niet Fries ze zou verklaren.

EMO, Menco en hun continuator ¹

Strikt genomen zouden wij deze kronieken kunnen voorbijgaan, daar zij alleen gebeurtenissen, gedurende den leeftijd der schrijvers voorgevallen vermelden, doch daar wij uit dezen tijd geen Friesche geschriften bezitten die ons ook van het verleden van hun volk

¹ Uitg. door Feith en Acker Stratingh. Utrecht, 1866.

verhalen en de toestand van Friesland in de dertiende eeuw ons nog zoo duister is, meende ik de Wittewierumer kronieken niet te moeten voorbijgaan, te meer omdat zij niet alleen kloosterzaken vermelden, die overal elders konden voorvallen, maar ons ook midden in het leven, het lijden en strijden van het Friezenvolk verplaatsen.

Emo de aanlegger dezer kronieken is omstreeks 1170 uit eene aanzienlijke familie geboren, zonder twijfel in Fivelgo. Nog jong zonden zijne ouders hem naar een naburig Benedictijner klooster, denkelijk naar dat te Feldwerd, ter school. Twintig jaren oud zijnde, trok hij met zijn broeder Addo buitenslands. Zij bezochten de scholen van Oxford, Parijs en Orleans en hoorden daar door hunne leermeesters Virgilius, Ovidius, de Satyrici, Priscianus major et minor, summae grammaticae et dialecticae, de decreten, de decretalen enz. verklaren, dus poëtische, grammatische en juridische werken. IJverig schreven zij deze en andere boeken af en wel zoo, dat Addo het eerste gedeelte van den nacht waakte en schreef; dan stond Emo op, loste zijn broer af en zette op zijn beurt het afschrijven voort. Zoo verkreëgen zij een aantal handschriften, die zij, met de glossen hunner leermeesters verrijkt, daarna met zich naar het vaderland overbrachten.

Na hun terugkeer gingen beiden te Westeremden, misschien hun geboorteplaats, wonen. Emo onderwees hier de jongelingen, doch spoedig beving hem de lust in den geestelijken stand te treden. Snel doorliep hij de onderste geestelijke graden en na zijne priesterwijding werd hij pastoor te Huizinge. Hier, zegt Emo, begon ik de zaken die van boven zijn te overdenken. Hij legde nu de wereldsche boeken ter zijde en las de evangeliën en de psalmen, en zijne moeder, eene verstandige vrouw, bestuurde van nu af zijne wereldsche zaken. Terwijl Emo zich nu geheel aan de bespiegeling en het geestelijk leven wijdde, gebeurde iets, dat hem deed besluiten ordegeestelijke te worden.

Pastoor Emo had een neef die denzelfden naam droeg. Deze had in zijne jeugd niet school gegaan en leerde eerst op rijpen leeftijd een weinig lezen. Omstreeks 1200 kreeg deze neef Emo zin voor het religieuse d. i. ordeleven. Hij scheidde zich van zijne vrouw en richtte zijn goed te Romerswerf (nu Nijenklooster) bij Appingadam in tot eene verblijfplaats voor dezulken, die volgens eene orde wilden leven, en bouwde er eene kleine kerk, die in 1204

door bisschop Otto van Munster werd gewijd. Doch met deze nieuwe stichting wilde het niet vlotten. Emo de stichter was eigenzinnig en had een ongemakkelijk humeur, waardoor allen die met hem kwamen samenwonen, om er het ordeleven in te richten, de nieuwe stichting spoedig weêr verlieten. Zoo leefde de stichter aldaar eenzaam en verlaten, toen zijn neef pastoor Emo en zekere Hendrik hem aldaar een bezoek brachten.

Tijdens dit bezoek kwamen deze drie mannen overeen om te samen te Romerswerf te gaan wonen, en aldaar het ordeleven te bevorderen en uit te breiden. Pastoor Emo overdacht, welke orde zij zouden kiezen, misschien had hij die van S. Benedictus gekozen, maar daar in de nabijheid te Feldwerd een Benedictijner klooster bestond, zag hij er van af. Nu koos hij de orde van den heiligen Norbertus, die wij naar het moederklooster te Prémontré de Premonstratenser orde noemen, en ontving de investituur in 1209 uit handen van den abt van Varlar in het Munstersche. Twee jaar later in 1211 werd de kerk van Wittewierum door de collatoren aan de stichting der Emo's overgedragen; hierheen werden nu in 1213 de mannen overgebracht, en dit nieuwe gesticht, waarin zich Emo ook vestigde, ontving den naam Floridus Hortus of Bloemhof, terwijl de inrichting te Romerswerf, waar de vrouwen bleven, den naam Campus Rosarum of Rozekamp ontving.

Bloemhof nam door Emo's zorg spoedig in bloei toe. Hij zelf bestuurde dat klooster eerst als prepositus, doch hij werd den 23 Mei 1225 door Diederik, bisschop van Munster, tot abt gewijd, en overleed op zaterdag 12 Dec. 1237.

Emo heeft eene kroniek nagelaten, die van 1204 tot 1236 loopt en vervolgd is door Menco, den derden abt van Bloemhof. Deze Menco is in het jaar 1204 geboren; reeds vroeg werd hij ter school gezonden en werd later vestiarius, cellarius 'interior en daarna puerorum magister¹, alles in het klooster Bloemhof te Wittewierum, en vervolgens prior. Eindelijk, na het overlijden van den tweeden abt Paulus in 1243 werd hij abt, en overleed in 1276. Na Menco's overlijden is de kroniek door een derde vervolgd, wiens naam onbekend is, misschien was het de vijfde abt Ongerus.

¹ In de uitgave (p. 177) staat verkeerd parvorum magister.

Emo en Menco waren geleerde mannen, en zoowel met de profane als gewijde literatuur van hunne dagen bekend. Zij be-roepen zich onder anderen op Aristoteles, Galenus, Tullius (Cicero), Horatius, Virgilius, Ovidius, Cato, Seneca, Boethius, Julianus, Simplicius, Augustinus, Hieronymus, Gregorius, Hilarius, Orosius, Basilius, Isidorus, Egestus, magister Bartholdus, mag. Alanus, mag. Stephanus, mag. Simon Tornacensis, mag. Raimundus en verder op vitae patrum, historia scolastica, decreta, decretales, summae van verschillende wetenschappen, libri Cassiani, liber pau-perum, de bijbelboeken enz.

Emo had buitenslands den titel magister verworven. Hij zelf las en schreef veel en spoorde hiertoe ook zijne kloosterlingen aan, en zelfs de conversen op de kloosterhoeven. Alle oudere koorboeken en missalen van de beide kloosters, zegt Menco, zijn door hem geschreven, en bijna alle boeken van ons armarium bevatten verbeteringen of aanmerkingen van zijne hand. Behalve zijne kroniek heeft Emo nog eenige werkjes van stichtelijken inhoud geschreven (p. 169). Ook zijne kroniek heeft hij met vrome overdenkingen doorgeloocht, en hierin heeft zijn leerling Menco hem nagevolgd.

Emo en Menco toonen zich in die overdenkingen zeer wars van de dingen dezer wereld. Er zijn drie vijanden van de menschen: demon, mundus et caro, die zij even als cupiditas, avaritia, superbia, illecebrae mundi etc. verafschuwen. Zij doen zich voor als zeer gestreng en ascetisch, maar ook bij hen ging de natuur boven de leer. Viermaal maken zij van de overdracht eener kerk aan hun klooster gewag ¹, telkens wilde alleen een deel der collatoren de overdracht, soms de major, soms de minor pars, maar het deel dat de overdracht wilde, was altijd pars sanior; Menco noemt zelfs eenmaal de andere partij nuntii Sathanæ (p. 159). Deze overdrachten gaven aanleiding tot geschillen, die hoog liepen, en waarbij degelijke mannen zich tegen de kloosterlingen en hunne partij verklaarden; men wordt bij het lezen der kroniek geenzins overtuigd dat recht en billijkheid altijd bij de partij van Emo of Menco waren, die zulke fraaie overdenkingen over cupiditas en ambitio schreven.

¹ Men leze pag. 111 in plaats van in possessione esse in Emetha, aldus: in poss. ecclesie in Emetha.

Met de bisschoppen van Munster lagen onze abten dikwijls overhoop; zij zochten dan hulp bij den abt van Prémontré of bij den paus, en met goed gevolg. In de dertiende eeuw kwamen de Munstersche bisschoppen dikwijls uit hun schraal Westfalenland naar de vruchtbare Friesche goën van hun sprengel, om de inwoners geld af te troggelen, meestal door boeten, of zij lieten dit doen door hunne officialen. De nederlagen die de bisschoppen hierbij soms van de Friezen moesten ondergaan, worden door onze kroniekschrijvers blijkbaar met genoegen verhaald.

Emo en Menco verhalen ook vele zaken voor de niet Friesche geschiedenis van belang, zooals de gedurige reizen naar Prémontré en eenmaal zelfs naar Rome, den moord van den heiligen Engelbert van Keulen en de rechtszitting die daarvan het gevolg was, den kruistocht tegen de Stedingers, de belegering van Aken, de tochten der Friezen naar het heilige land, naar Portugal en Tunis. Aan deze laatste tochten namen de Friezen ijverig deel; onze kroniekschrijvers waren er hoog meê ingenomen, zij verzamelden er geld voor en moedigden de lieden aan mede op te trekken. Maar de kruistocht tegen de Stedingers vond noch bij onze schrijvers, noch bij hunne landgenooten, sympathie.

Zij volgen de politiek van den paus tegen den keizer. Otto IV, en ook Frederik II, heet nadat hij door den paus vervallen is verklaard van den troon, quondam Romanorum imperator. Maar Otto IV (Emo en Menco woonden in Noord-Duitschland) was nog zoo slecht niet. Oneindig erger zijn de Hohenstaufen; zij zijn bij onze schrijvers eene vervloekte generatie, aan wie het woord der Schrift is vervuld: ik zal de zonden der vaderen bezoeken aan de kinderen tot in het derde en vierde geslacht (p. 225).

Emo en Menco stelden blijkbaar veel belang in natuurverschijnselen, zooals cometen, eclipsen, watervloeden, regens, ziekten enz. Zij trachten ze te verklaren door de oorzaken er van op te sporen, en halen daarbij soms de uitspraken van filosofen, d. i. natuurkundigen, aan. Maar hier vertoont zich een wijd gapend dualisme tusschen geestelijke en wereldlijke zaken, tusschen God en de natuur. Er zijn, zeggen zij, eclipses naturales et prodigiales, dat is sommige komen uit natuurlijke oorzaken, andere veroorzaakt God om de menschen te waarschuwen; zoo ook zijn sommige watervloeden het werk van God om de menschen te straffen,

andere hebben weêr natuurlijke oorzaken, de dijken waren niet hoog genoeg of zoo iets. Evenzoo is het met ziekten, regens enz.

Emo en Menco waren met dat al zeer praktische menschen. Zij hadden een open oog voor hetgeen rondom hen voorviel, alles trok hun aandacht. Zij teekenden niet alleen overstromingen, doorbraken en herstellingen van dijken en zijlen enz. op, maar ook of de oogst in dit of dat jaar goed was uitgevallen, of er vele boomvruchten waren, op welken dag men begon te ploegen en te zaaien, wanneer de koeien in het land kwamen, op welken dag het sneeuwlokje, de lubbestik en de boonen begonnen te bloeien enz. enz. Van eene ziekte onder het vee sprekende, zegt Menco, dat men de doode beesten niet diep genoeg begrooft, en hij tracht te bewijzen, dat eene daarop gevolgde ziekte onder de menschen het gevolg was van de bedorven lucht. Hij is hier vrij uitvoerig en zegt ten slotte: dit heb ik hier tusschengevoegd, opdat, wanneer eens weer zulk eene veeziekte heerscht, wat ik niet hoop, men de doode beesten, vooral wanneer het zomer is, diep in de aarde begrave, opdat zij de lucht niet bederven (pag. 199--201).

Zoo stelden zij een levendig belang in de welvaart en in de rampen hanner medemenschen, en men merkt uit hunne geschriften, dat ze hun land en volk liefhadden. Toen Menco in den zomer van 1248 van Prémontré terugkeerde, begaf hij zich „uit liefde tot zijne landgenooten” naar het leger voor Aken, waarin vele Friezen waren, en hij was hier hun voorspraak bij koning Willem.

Ik zal nu eenige plaatsen uit de kronieken vertalen, die den toenmaligen toestand der Friesche goën, hun regeeringsvorm enz. ophelderen en die ons, al is het dan ook maar schemerachtig, bekend maken met de denkbeelden der schrijvers over de Friesche vrijheid en den grafelijken regeeringsvorm.

Op pag. 59 en verv. beschrijft Emo den vreeselijken Marcellusvloed van den 12 Jan. 1219, en voegt er de volgende overdenking bij:

P. 66. Daar de ramp, die over Friesland kwam door deze plotselinge inbraak van de zee, zeer groot was, overwoog ik bij mij zelven wat hare oorzaak mocht zijn. Friesland toch munt uit door talrijke kloosters met bewoners, die zonder ophouden voor het land bidden, doch daar het boogt op eene zeer talrijke bevolking, en rijken en

armen er eene zeer groote vrijheid, die een onwaardeerbare schat is, genieten, en daar het door talrijke runderen en andere huisdieren, door weiden en door de vruchtbaarheid van den bodem, voorspoedig, rijk en weelderig is, is het misschien in de oogen van den Alhoogen voor zoovele en zoo groote weldaden ondankbaar, en wordt het nu door watersnood, honger en pestilentie overtuigd, dat het niet straffeloos is, en opdat het zijn eigen toestand leere inzien en zijne afschuwelijkheden, en vooral die van de menschen onder hen, die het zout der aarde, het merg der wijsheid en het licht der wetenschap moeten zijn, van zich weg doe. Vandaar is het land door de boosheid zijner inwoners door het zoute water overstroomd. Hier toch worden personen tot priester geordend, die nog geen der mindere graden bezitten, in strijd met Decret. LXX..... De heetwaterproef is hier nog niet afgeschaft, strijdende tegen..... Leeken beschikken eigenmachtig over de giften aan de kerk gedaan of verkoopen ze. Voor het chrisma wordt geld gevorderd, tegen..... Kerken gaan erfelijk over op de zonen der priesters, tegen..... Priesters en andere bedienaars van het altaar verbrassen de offerpenningen en loopen in kroegen, tegen..... Gehuwden worden geordend en ontvangen geestelijke ambten, tegen..... De goederen, die ze na hunne ordening verwerven, laten zij niet aan de kerk maar aan hunne kinderen na, tegen..... Zonden van priesters en van bedienaars van het altaar zijn zeer groot wegens het gewicht van hun ambt..... Tot overmaat van ramp geven de leeken geene eerstelingen en tienden.

Het blijkt dat de Friezen toen nog geen Christenen waren zooals de decreten en de decretalen het wilden. Ook Menco's uitboezeming, na het beschrijven van den watervloed van 1267, vinde hier eene plaats.

P. 220..... Alleen Fivelgo bleef van deze plaag vrij, misschien omdat zij hare dijken hooger had gemaakt dan de andere Friesche goën, of waarschijnlijker omdat zij armen uit andere landstreken, die hierheen hun toevlucht hadden genomen, gastvrij opnam en mild aalmoezen schonk, maar het waarschijnlijkst, omdat reeds 12 jaren en langer door hare rechters en machthebbenden het recht goed werd bediend, en de rechtspraak voor rijken, machtigen en armen gelijk was..... Ook is het gelooflijk, dat de oceaen zich hier soms verheft, omdat van alle Christenvolken alleen de Friezen geene tienden en eerstelingen betalen.

Wij leeren uit de Wittewierumer kronieken de Friesche goën kennen als vruchtbaar, vol inwoners en welvarend, al ging het water dan soms ook over hen. Men genoot er groote vrijheid.

Emo schreef, gedurende zijn twist met Herderik, den heerschezuchtigen officiaal van den bisschop, aan den abt van Prémontré: Wij genieten hier in Friesland door Gods gunst zooveel vrijheid, dat Herderik ons door de zijnen zelfs geen kicken kan doen ontrooven (p. 96). Veeveelt, en vooral landbouw, was er de hoofdbezigheid.

P. 87. Negotiorum enim diversa sunt genera. Medicina bona est quorum ordini convenit. Mercatura si tenuis est, sordida est. Agricultura, nil melius, nil uberius, nil homini libero dignius.

Emo en Menco kenden in Friesland geene graven of heeren. Het land werd bestuurd en het recht bediend door ambtenaren, die zij consules of consules anni noemen. Hun ambt duurde een jaar, en zij werden niet gekozen, maar zij hadden gedurende sommige jaren recht op dat consulschap. Wij weten uit andere documenten en uit den lateren toestand der Friesche goën, op wie zij het oog hebben. Erfadel kennen zij niet, die bestond in dien tijd ook elders evenmin als in Friesland; wel maken Emo en Menco melding van personen die zijn nobiles, nobilitate insignes, nobilissimi, nobili loco nati enz. Zij worden ook wel onderscheiden van divites, maar deze edelen zijn zoo talrijk als het zand der zee; het zijn niet anders dan wat wij thans noemen aanzienlijken, voornamen, en zeer zeker behoorden daar ook toe de rechthebbenden op dat een jaar durend consulschap.

Versterkte plaatsen of kasteelen kenden zij in Friesland niet, wel onmiddellijk daarbuiten, zooals Groningen, Groningburg, de kasteelen te Felde, Peize, Asschendorf enz. Bij de eindelooze inlandsche oorlogen en twisten der Friezen, die in onze kronieken worden beschreven, is nergens sprake van het belegeren van eene plaats of een kasteel; er worden daarbij wel huizen en dorpen verbrand, soms eene kerk ontwijd, waarvan de bisschop steeds profiteert, maar men strijdt in 't open veld, en de gevangenen worden in torens van dorpskerken bewaard. Een geheel andere toestand doemt hier voor den lezer op, dan wanneer hij eene kroniek van dien tijd, b. v. uit Holland of Utrecht doorbladert. Daar worden op elke bladzijde kasteelen of steden belegerd, daar zijn het graven, heeren en verdere voorname leenmannen die den boventoon voeren. Bij Emo, Menco en hun continuator niets van dit alles.

Friesland strekt zich bij hen met eene smalle strook langs de

Noordzee uit. De Friezen die het verst naar het westen wonen heeten Westlingi, dat zijn de Westfriezen in het tegenwoordige Noordholland, dan volgen Oostergo en Westergo, Hunsingo, Fivelgo, Eemsgo, Broekmerland, Harlingerland en meer andere gewesten. Men kan niet opgeven, welke landen zij al tot Friesland rekenden, want ze spreken hierover nergens opzettelijk.

De Friesche goën hebben een eigen bestuur, dat soms samenkomt; Emo en Menco kennen eene universitas Fivelgoniae, Hunsingoniae enz. De goën voeren ook wel oorlog tegen elkander; zij sluiten verbonden enz. Zij schijnen geheel zelfstandig te zijn, en niet één, maar vele personen staan er aan 't hoofd.

Zij kennen nog grootere universitas dan die van eene enkele go, namelijk de universitas Frisonum, die op eene plaats, genaamd Upstellesbome, samenkwam. Emo spreekt p. 79 van een inval der Oostelijke Friezen in Fivelgo, en voegt er bij:

Contremuit tota terra (scil. tota Fivelgonia) propter juratos, quos universitas Frisonum de more vetustissimo creaverat apud Upstellesbome.

Pag. 102 is sprake van eene vergadering in Fivelgo:

..... congregatus est populus quasi vir unus, aderant ibi consules terrae (id est Fivelgoniae) et jurati de Upstellesbome.

P. 107 convenerunt consules terrae et jurati orientales pro reformanda pace inter eos.

In 1231 ontstond er twist over zeker eiland:

P. 120 insulam, quam jurati apud Upstellesbome Uthusensibus adjudicaverant.

Dit ziet op de vergadering der Friezen bij den Upstalsboom. De weinige oorkonden, in deze vergaderingen uitgevaardigd, die tot onzen tijd zijn gekomen, zijn allen in de octaaf van Pinkster gegeven ¹, latere kronieken verhalen ook dat die vergaderingen

¹ Origineele Upstalsboomsche oorkonden zijn er maar weinig tot ons gekomen. Mij zijn alleen bekend het transfix aan den Appingadamster buurbrief, met het kleinzegel voorzien, en de twee bij Ehrentraut, *Friesisches Archiv*, II, s. 381, gedrukte oorkonden. Het randschrift van het grootzegel leze men aldus:

His signis vota	Sua reddit Frisia tota,
Cui cum prole pia	Sit clemens virgo Maria.

en niet cum plebe pia.

elk jaar op dien tijd werden gehouden, eenigen voegen er bij ook in de octaaf van Pascha, dus tweemaal in het jaar, maar dit laatste is zonder twijfel mis. Uit de drie eerst aangehaalde plaatsen blijkt dat de jurati, bij den Upstalsboom gekozen, het geheele jaar door in functie bleven.

Over den Upstalsboom is veel gefabeld. Men heeft veel gesproken van de republiek der zeven zeelanden van Friesland, die hare vergaderingen hield bij den Upstalsboom. Hier werden de staats- en krijgczaken der republiek behandeld, hier beraadslaagde men over maatregelen en toerustingcn om den buitenlandschen vijand het hoofd te bieden, om de vreemde heeren buiten het land te houden, en zoo voor altijd van hertogelijken of grafelijken dwang vrij te blijven. Dit alles is zeker geheel mis. De overgebleven Upstalsboomsche oorkonden en de oudste berichten over die vergadering zeggen dat zij bijeenkwam om den binnenlandschen vrede te bewaren, ad negotium pacis, pro pace conservanda of reformanda, om de groote wegen veilig te houden, om rooverijen te straffen, om den handel te beschermen enz. Men kan het Upstalsboomsch verbond zeker het best vergelijken met de Hansa of met het Rijnsch en Zwabisch stedenverbond. Misschien waren niet alle Friesche corporaties er lid van, en misschien ook wel niet Friesche, en men kon een graaf onderdanig zijn en er toch aan deelnemen.

Men heeft beweerd dat Emo van de zeven Friesche zeelanden heeft melding gemaakt, doch men heeft de plaats, waarop men zich beriep (p. 65) misverstaan; evenzoo heeft men gewild dat hij en Menco van privilegiën, door Karel aan de Friezen geschonken, zouden hebben gesproken, doch ook ten onrechte; de hier voor aangehaalde plaatsen (p. 96, 154, 190, 191, 192 enz.) zien op privilegiën en indulgentiën aan de Friesche kruisvaarders toegekend. Onze abten hebben misschien wel van zoo iets geweten en aan zoo iets geloofd, maar zij spreken er nergens van.

Terwijl de drie abten hier leefden in een land dat geene graven of heeren kende en door jaarlijks aftredende mannen werd bestuurd, toonen zij zich nergens den regeeringsvorm vijandig, die elders bestond. Emo maakt pag. 131 melding van eenen strijd tusschen de Reiderlanders en de Eemsgoërs en vervolgt pag. 132: Anno igitur 1234 auxilium comitis de Ravenesberch Emesgones postularunt. Dat is nu een vreemde graaf, die door Friezen in het land

wordt geroepen om hen tegen andere Friezen te helpen. Zoo iets moest Andreas Cornelius geweten hebben.

P. 193: In 't jaar ons Heeren 1248 is de stad Aken door koning Willem belegerd. Hij werd geholpen door cardinaal Petrus, apostolisch gezant, door den aartsbisschop van Keulen, den bisschop van Luik, den graaf van Gelder, Jan van Avesnes, graaf van Henegouwen en zeer vele andere edelen van Brabant, Holland, Zeeland en Friesland. Nadat de stedelingen reeds den geheelen zomer waren ingesloten geweest, kwamen de Friezen tegen den herfst te hulp en bezetten het veld ten noorden en ten noordwesten voor den ingang der stad, hetwelk niemand der vorsten had durven doen. Ook werd het water ten oosten door een sterken dijk van wel 40 voet hoog tegengehouden. Toen werd ruim het derde deel der stad door het water overstroomd, en de burgers, zich aan alle kanten in 't nauw gebracht ziende, besloten vrede met den koning te maken en hem de stad over te geven. Zoo is op den feestdag van S. Lucas den evangelist (18 Oct.) vrede gesloten, en door den advocatus en twaalf aanzienlijke burgers der stad bezworen Ofschoon sommigen eerst getracht hadden de beurzen der Friezen te lichten, vóór zij gingen aftrekken, heeft men echter op aanraden en met hulp van den abt van Bloemhof, die van Prémontré terugkeerende, zich uit liefde tot zijne landgenooten naar de belegeraars had begeven, en van den edelen en welbespraakten Thitard Dodinga, van den koning en van den cardinaal verkregen, dat zij met veel eer en dankbetuiging zijn weggezonden. Want omdat zij de vlakke, waar in dezen strijd al het gevaar zich concentreerde, hadden bezet en de burgers tot driemaal toe bij een uitval dapper hadden teruggedreven, hebben ze boven alle natiën bijzondere eer verworven, en men heeft hen met glorie laten vertrekken.

Van voorrechtsbrieven door koning Willem bij deze gelegenheid aan de Friezen verleend spreekt Menco niet, ofschoon hij daar natuurlijk van wist.

Die zelfde koning Willem trok acht jaren later uit om Westfriesland te onderwerpen.

P. 206: In 't jaar ons Heeren 1256 trok koning Willem, aangezet door sommigen zijner ridders, op tegen de Friezen, die het verst naar het westen wonen, en Westlingi genoemd worden. Hij bemachtigde in den zomertijd 7 kerspels en bouwde er op eene drooge, voor zijne ridders toegankelijke plaats, een kasteel. Daar hij het overig deel van het land wegens waterrijkheid en slooten nu niet kon bemachtigen, kwam hij in den winter, toen die wateren bevroren en begaan-

baar waren, over ijs, en op zijn ruiterschaar vertrouwend, naar de binnenstreken van het land. Maar toen de Friezen te voet aanrukten, vluchtten de krijgsmannen des konings, daar zij het ijs niet genoeg vertrouwden. Het ijs brak onder de voeten van het paard des konings, hij zelf werd gegrepen en door verraad van een zijner krijgslieden, die overgeloopen was en hem kende, werd hij door de Friezen gedood. Zijn lichaam is door de moordenaars in het huis van zeker iemand heimelijk begraven.

Dat is voor een Fries al zeer neutraal verhaald. Worp van Thabor en Emmius verhalen die zaak zoo kalm niet.

P. 261: In 't jaar ons Heeren 1285 ¹ verkreeg de graaf van Holland door boden en brieven, die des graven vriendschap verzekerden, eene groote hoeveelheid steen van de Overlauwersche kloosters, voor het bouwen van kasteelen in Westfriesland, dat hij aan zijne heerschappij had onderworpen.

Niemand verdenke hier onze abten van gebrek aan vaderlands-liefde, dat is van liefde voor hun geboortegrond en voor de eer en het welzijn van zijne bewoners. Bewijzen van het tegendeel zijn in hunne kronieken genoeg voorhanden. De Franschman stelt de eer van zijn land in militaire glorie, de Spanjaard van vroeger dagen in het aantal kloosters, monniken en nonnen, dat zijn land bezat en de Fries uit de vijftiende eeuw en uit later tijd in de hardnekkigheid waarmede zijn volk vreemde heeren, vreemde zeden en vreemde beschaving weêrstand bood. Doch het blijkt dat de Friezen van de dertiende eeuw de eer van hun volk nog niet in zulke zaken stelden.

MELIS STOK E.

Melis Stoke was in het laatst der dertiende en in het begin der veertiende eeuw klerk ter kanselarij der Hollandsche graven ². Hij beschreef in een Hollandsch rijmwerk de levens van de graven

¹ Dit jaartal is verkeerd, iets wat in de continuatio zeer gewoon is. Het moet 1289 zijn.

² De vraag of de geheele *Rijmkroniek*, dan alleen het laatste gedeelte door Melis Stoke is geschreven, mag ons hier niet bezighouden. Voor het gemak wordt hier de geheele kroniek aan Stoke toegeschreven.

van Holland. Het gedeelte er van, dat ons hier aangaat, was vóór, misschien wel eenige jaren vóór 1288 voltooid. In de opdracht aan graaf Floris zegt de schrijver aan dezen dat hij wil beschrijven :

Boek I vs. 5: wie de graven waren,
De Hollant in haren jaren
Hadden onder haer bedwanc;
Ende hoe verre dat haer ganc
Met rechte gaet in Vrieslant.
Also als icket bescreven vant
In den cloester Teghemonde,
In Latine, in vraier orconde.

en boek I vs. 27: Dese pine ende dit ghepens
Sendic u, heer grave Florens,
Dat ghi moghet sien ende horen,
Wanen dat ghi sijt gheboren,
Ende bi wat redenen ghi in hant
Hebbet Zeelant ende Hollant;
Ende bi wat redenen dat ghi soect
Vrieslant, dat u so sere vloect.

Stoke gaat daarop het Latijnsche *Chronicon Egmundatum* in Hollandsche verzen vertalen. Hij doet het zoo nauwkeurig mogelijk; wat niet op de graven betrekking heeft, laat hij weg, en voegt soms iets tot opheldering aan zijne vertaling toe.

Ook de rechten der Hollandsche graven op Friesland zal Stoke bespreken en bepleiten. Hij doet dit zeer goed. Jacob van Maerlant weêrlegde de beweringen der Friezen met de kronieken van Rome en van Frankrijk en met het evangelie Gods; Stoke deed dit ook, maar zoo als een diplomaat voegde, ook met oorkonden, die hij in dat *Chronicon* vond geschreven, en hij deed het op eene wijze, een klerk van de grafelijke kanselarij ten volle waardig.

Stoke spreekt eerst over de Karolingen, hoe Karel Martel Radbod overwon, waardoor Friesland in het bezit der Karolingen kwam, en dan over Karel den groote.

I vs. 242: Van desen beroemen hem de Vriesen,
Dat si waren ghesconden vri,
Want in sinen tiden, segghen si,
Waren si so eighin als ende als
Dat si strop droeghen om den hals.

Ende om dat si hem Rome wonden,
 Dat wi ghevinden niet en konden
 In ghenen ijstorien bescreven,
 Soude hi se vri hebben ghegheven.
 Wi vinden dat hi Rome berechte,
 Ende hi ontlivede heren ende knechten
 De den pauwes Leven blenden.
 Noeit en lasen wi noch en kenden,
 Dat Kaerl de stat van Romen belach
 Tote an sinen sterfdach.
 Noch van den Vriesen en sprect boec niet,
 Het waer bescreven, waers oec iet.

Zeer juist, die belegering zou opgeteekend zijn, zoo ze had plaats gehad. Er bestonden toen historieschrijvers en hunne boeken zijn tot het nageslacht gekomen.

I vs. 303: Hier latic van den Kaerlingen
 Mijn scriven bliven ende mijn dinghen.
 Ende hebbe u bi dien gheseit
 Die redene de hier is voer leit,
 Om te toghene hoe Vrieslant
 Eerst quam in den Roemschen bant;
 Ende om te paiene hem van desen
 Dat si emmer vri willen wesen,
 Ende sonder here houden tlant,
 Dat ic bescreven noyt en vant.
 Dat dies Kerstijn volk oyt plach
 Seder dat anegyne de dach.

Stoke heeft nu aangetoond dat Karel Martel Friesland heeft veroverd; zijne nakomelingen bezaten het ook en Karel de groote heeft den Friezen niet de vrijheid geschonken, dus zijne opvolgers zullen Friesland ook bezeten hebben. Stoke zegt in het leven van Dirk I:

I vs. 517: In des Diderics tiden, als ic tvant,
 Was een grave in Vrieslant
 Die Gherolf bi namen hiet,
 Ende wan, als men bescreven siet,
 An coninc Arnoude van Vrankelant,
 Dat hi hem gaf bosch, mersche ende zant.....

Een graaf in Friesland na keizer Karels tijd, dat streed geheel met de beweringen der Friezen.

I vs. 530: Bedeen mi al te seer verwondert,
 Dat dit onscamel Vriessche diet,
 Dat van ijstorien en weet niet,
 Hem beroemt ende seghet
 Dat Kaerl, de tote Aken leghet
 Ghevriet soude hebben hoer lant.
 Ende men noit in gheesten vant;
 Ende si, na deen Kaerl nochtan,
 Als ander bedvonghene man,
 Hadden naer twee hondert jaer
 Lantsheren, ende dienden voer waer,
 Eer si op hieven de hant
 Jeghen de graven van Hollant.

„Van dezen Gerolf” zegt Stoke „is mij verder niets bekend. Misschien stierf hij kinderloos en werden onze graven toen heeren van zijne bezittingen. Ook zijn giftbrief was vroeger, of is nog, in het klooster van Egmond.” Egmond was het klooster der graven van Holland. Stoke bepleit hier het recht van zijne landsheeren op Friesland uitstekend.

Dat „naer twee hondert jaer” steunt op de oorkonde van 985 (*Oorkondenb.* n°. 64), dat is bijna twee eeuwen na Karels leeftijd. Bij dien giftbrief gaf Otto III aan Dirk II o. a. in vollen eigendom „quidquid beneficii nostra de parte inter duo flumina Medemelacha et Chinneleosara Gemarchi dicta tenuit.” Stoke wist dat deze goederen in Friesland lagen, in het land dat zijn graaf Floris V zoo „vloecte.” Hij redeneert: dus gehoorzaamde Westfriesland in dezen tijd nog aan de Hollandsche graven, de opvolgers van Gerolf. Otto betitelde zich in de oorkonde koning en niet keizer. Een groot diplomatisch verschil. Den Romeinschen keizer hadden de Friezen natuurlijk altijd erkend, dat deed elk Christenmensch; iets geheel anders was het den koning van Duitschland als heer te erkennen; en nu merkt Stoke te recht op, dat Otto nog geen keizer was, toen hij deze oorkonde uitvaardigde, en besluit er uit, dat de Friezen nog in 985 den koning van Duitschland onderdanig waren. Hij deelt de oorkonde in vertaling mede.

I vs. 709: In den name der Drievoudicheden.
 Otte, bi Goeds jonsticheden,
 Coninc.....

Het origineel heeft: In nomine sanctae et individuae Trinitatis.
Otto, divina favente clementia, rex. . . .

I vs. 761: Dus moghedî mēken de waerheit das,
Dat Otte nochtœ gheen keiser was.
Want hi hem in de letteren niet
Augustus noch en bescreef noch en hiet.
Wes bewinden hem dan de Vriesen?

.
Dat si hem vrieden vermeten
De hem Kaerle de grote gaf,
Daer men niet en vindt af.
Ende dit was hondert ende seventich jaer
Na den groten Karel, dats waer,
Dat dese hantveste was ghegeven;
Ende nochtœ waren si bleven
Almaengen onderdaen,
Als ment voer waer mach verstaen.

Hier endt op die Vriesen mijn scelden.

Toen Stoke deze regelen schreef was Westfriesland nog niet bedwongen, maar hij mocht de onderwerping nog beleven. Na den tocht van 1288 moest Westfriesland eindelijk bukken en de kroniekschrijver kon toen (boek IV vs. 524) schrijven:

Nu sijn de Vresen so verre comen
Dat si mosten an haren danc
Singhen enen niwen sanc
De si met herten niet en gheren,
Si moesten hulden ende zweren
Den grave, ende onderdanich wesen.

Men heeft beweerd, dat Melis Stoke den bekenden privilegiebrief van keizer Karel zou gekend hebben. Ik geloof het niet; mij dunkt dan zou hij hem op diplomatische gronden bestreden hebben. Hij zal, even als zijn tijdgenoot Jacob van Maerlant, op eene Friesche kroniek het oog gehad hebben; ook komt de historie van den strop (I vs. 246) wel in kronieken, maar niet in dat vrijheidsprivilegie voor.

JACOB VAN MAERLANT.

In den jare 1284 begon Jacob van Maerlant het *Speculum Historiale* van Vincentius van Beauvais in Nederlandsche verzen te

vertalen. Den tekst van zijn voorganger heeft hij zeer bekort; veel wat hij voor den Nederlandschen lezer, of liever hoorder, van minder belang achtte, liet hij weg, doch daarentegen voegde hij aan zijne vertaling een aantal verzen toe over de hertogen van Brabant en over de graven van Vlaanderen en van Holland, van wie Vincentius, de kanselier van den heiligen Lodewijk, uit den aard der zaak weinig of niets had medegedeeld.

Maerlant droeg zijn werk op aan Floris V, graaf van Holland. Hij verdedigt de politiek van de Hollandsche graven, en is vooral gebeten op de Friezen, die graaf Floris ondanks alle moeite ('t was nog voor 1288) niet kon onderwerpen, en 'sgraven vader lag nog altijd ongewroken in het land der Friezen. Maerlant noemt de Friezen fel ende quaet, vule enz. Waar hij in het achtste deel van de derde partie, de keizerkroning van Karel den groote heeft beschreven, treedt hij tegen de historiebeschouwing der Friezen op. Hij verhaalt in het 91ste hoofdstuk van dat achtste boek, dat paus Leo III, wien de Romeinen de oogen uitgestoken en toen verjaagd hadden, hulp zocht bij Karel, en dat beiden nu met eenig krijgsvolk naar Rome trokken.

Part. III, boek VIII, cap. 92.

vs. 1: Int ander jaer dat Hyrene
 Keyserinne was alleene,
 Sette Karel sine vaert
 Metten paues Leo te Rome waert,
 Om dat hi die dine wilde berechten.
 In Rome voer hi sonder vechten,
 Al seggen die Vriesen dat,
 Dat si hem Rome wonnen de stat,
 Ende si bejageden daer bi
 Dat hi se scout van dienste vri,
 Dat ic hier naer wel te waren
 In waren worden sal verclaren.

Nu beschrijft Maerlant de verkiezing en kroning van Karel tot keizer volgens Vincentius, en vervolgt dan:

vs. 85: Nu willen wi hier eer doen verstaen,
 Eer wi des boucs avegaen,
 Bi wat redene dat het si,
 Dat die Vriesen willen syn vri.
 Dus beghint die ghivegave
 Die men bescreven vint hier ave.

Nu voegt Maerlant, om de historische ketterijen der Friezen te weérleggen, aan dit achtste boek nog een hoofdstuk toe, hetwelk men natuurlijk niet bij Vincentius vindt.

Part. III, boek VIII, cap. 93.

Der Vriesen privilegie.

vs. 1: Tien tiden dat die eerlike Pippijn
 Alst God wilde ende soude sijn,
 Coninc was van al Vrankerike,
 Alle die lieden ghemeenlike,
 Die lants der zee saten hene,
 Tusscen der Wesere enten Zwene,
 Dat tien tiden hiet Sineval,
 Wart ane Gode bekeert al,
 Bi Willebrorde, bi Willade,
 Ende bi Bonifacis predicade.
 Willebrort wart in Utrecht
 Aersch bisscop gemaect recht;
 Bonifacis wart bisscop mede
 Te Magensen in die stede,
 Ende Wilhaet die moeste anenemen
 Dat erdsch bisscopdoem van Bremen.
 Dit lant, dat wi noemen al,
 Tusscen der Weseren ende Sineval,
 Dat was al, breet ende lanc,
 Onder coninc Pippijns bedwanc,
 Want se die edele prince verloeste,
 Ende quijtte ende vertroeste
 Van den bedwange der Normanne,
 Die se slougen ende roveden nochtanne,
 Ende van den hertoghe Rabbout mede,
 Die doe hilt stoel ende stede
 Te Wiltenburch, dat nu na recht
 Heet de stat 't Utrecht.
 Want coninc Pippijn ende sine manne
 Die verwonnen dese tyranne.

Pippijn, die dit dede ghinder,
 Die wan ane sijn wijf vier kinder,
 Die heilich ende salich bleven,
 Hier ende int ewelike leven;

Den groten Leuwe, die paues sat
 Tote Rome binnen der stat,
 Den groten Kaerle, die mogendelike
 Coninc was in Vrancrike,
 Enter heiliger maget Geertruden,
 Die noch besouken vele luden,
 Ende vrouwe Begge, die na dat
 Lange in wedudoeme sat,
 Daer soe te lone nu hevet of
 Den hogen loen, der lieder lof.

Alsoe coninc Pippijn versciet,
 Kaerle sinen sone hi liet
 Coninc; die vinc ane sijn doen
 Rechts alsoe een onvervaert lyoen,
 Ende dwanc onder sine hande
 Der heileger kerken viande:
 Deenen, Sassen, Beyeren, Swaven,
 Alle die princen ende die graven,
 Van der Elven toten Rine,
 Al neecht den swerde sine
 Van den berghe toter Nortzee.
 Ende was patricius, dats noch mee,
 Van Rome gemaect, alsoe die cronike
 Seghet noch van Vrankerike.
 Daer naer es hi te keyseren vromen.
 Dus es hi te twee cronen comen.
 Hier bi quam deerste crone danne,
 Dat die Duutsche, die Alemanne,
 Den Roemscen keyser coes bi wette,
 Dat men Taken in den stoel sette.
 Want die paues Leo cuerde dat
 Ende sette t Aken in die stat
 Upten stoel sinen broeder daer,
 Ende conformeerde ende maecte claer,
 Ende wijede daer die capittle in desen,
 Alsoe men daer al noch mach lesen.

Leo die paues sciet van Aken,
 Van sinen broeder, na dit maken,
 Ende alsoe hi te Rome quam,
 Worden hem die Romeine gram,

Ende bejageden, eer sine ontgingen,
Dat mens niet en soude gehingen,
Ende leiden hem up enen Kerstdage
Tèere processie eene laghe.
Ende hebbene daer gheblent,
Ende up enen ezel woch gesent,
Ende seiden: Vare uut desen lande,
Drach dinen broeder dese scande,
Ende sech hem, wine willen niet
Dat hi over ons ghebiet.
Ende of hijs macht heeft, doe wrake
Van aldus gedaandre sake,
Want hi onse eere ende onse macht
In Almaengen hevet bracht.
Dus quam die paues bi desen saken
Upten ezel ghevaren t Aken,
Daer Karel met groten payse
Woende in sinen pallayse.
Ende also hi niemare horde das,
Dat sijn broeder comen was,
Die paues, in so groter scande,
Wart hi bedroevet, ende al de lande
Daertoe al gemeenlike,
Almaengen ende Vrankerike,
Ende hi vergaderde groot here.
An hen vielen met groten ghere
Die Deenen entie Normanne,
Die Sassen, ende daertoe nochtanne
Tfolc dat upter zee woent al,
Tusseen der Wesere ende Sincval,
Dat wi Vrieselant heten bi namen.
Duutsche, Beijeren, Swaven tsamen,
Lottrikers, Vlaminge, Bertoene,
Ende ander menech ridder coene,
Al eist up Rome ghetogen,
Om te wreken des paues ogen.
Die stat hebben si ommelegen,
Elc lants volc bi hem moeste plegen
Te houdene sine porte daer
Jegen der Romeinen vaer.

Teenen tiden quam sulc geval
 Den volke, dat tusscen Sincval
 Enter Wesere sat, alleene,
 Dat daer was ene scare gemene,
 Ende altemale Vriesen hieten,
 Dat die Romeine up dat volc lieten
 Haer ridderscap ute riden
 Teere porten, daer si lagen tien tiden,
 Want si se wers gewapent sagen.
 Daer lieten hem die Romeine jagen
 Van den Vriesen met geweld,
 Want si ne consten behouden tfelt.
 Entie Vriesen omme tgewin
 Quamen mettem ter porten in,
 Ende wonnen hem af die stat.
 Want die Romeine waenden dat,
 Dat incomen ware alt here.
 Dus wonnen sijt met cleenre were.

Te hant die Vriesen die porten sluten,
 Ende lieten den coninc Karel buten,
 Ende bejageden, eer sine ontgingen,
 Dat mens niet en soude gehingen,
 Dat si van danen vort emmermere
 Wesen souden onder here.
 Sonder onder des keysers macht,
 Ende hem helpen met alre cracht
 Jegen die viande der kerstijnhede,
 Den paues tsine onderdanich mede,
 Ende hare tienden haren kerken
 Gheven, ende haren clerken.

Die paues Leo bescreef hem dat,
 Die aldaer was tier stat,
 Ende God daer weder sine ogen gaf,
 Karel, die vro was daer af,
 Ende andre princen mede tfulle,
 Leo gaf hem hier af bulle,
 Ende leidere oec up sinen ban,
 Dat geen prince quame daer an
 Dat hi die Vriesen meer bedwonge,
 Hine verwietene mit sire tonge.

Karel conformeerde mede
 Dese vriheit akdaer ter stede,
 Entie Romeine baden ghenaden
 Den paues van haren mesdaden,
 Omme die miracle, diere gevel.
 Leo vergaeft hem also wel.

Dit seggen die Vriesen dat gesciede.

Bovenstaand verhaal is door Maerlant uit eene Friesche kroniek overgenomen, maar zoo overgenomen als men dat in zijn tijd gewoon was te doen. Hij heeft er namelijk vele verzen tusschen in gevoegd om het verhaal van den Fries toe te lichten, vooral in het eerste gedeelte. Men kan deze ophelderende toevoegsels niet allen aanwijzen, maar dat is ook niet noodig, alle dwaasheden er in zijn van den Fries, en wij vinden ze in latere Friesche kronieken terug. Maerlants Karel de groote is op verre na niet de historische Karel. Vincentius toch heeft goedgehoovig zeer veel uit den Pseudo Turpijn overgeschreven en Maerlant heeft op zijne beurt dit even geloovig uit dezen overgenomen, maar hier, tegenover den Fries, was hij te goed op de hoogte om de fouten van dezen niet in te zien en ze te kunnen weérleggen.

vs. 161: Dit seggen die Vriesen dat gesciede.

Nu en vint men ne ghene liede,
 Die ie ijstorien bescreven,
 Dat oint Karel, die hadde leven,
 Van Rome die stede besat (d. i. belegerde);
 Ende noint ne gesciede dat,
 Noch noit gewouges coronike,
 Dat noit coninc van Vrancrike
 Paues te broedere gewan.
 Ende Puppijn, die sente Geertruden wan,
 Was doot, ende Pippijn, groet Karles vader,
 Alse ment hier voren vint Algader,
 C ende XXI jaer.
 Ende Puppijn, die Vrieselant dede den vaer,
 Ende dat lantschap onderdede,
 Ende Rabboude verwan mede,
 Was sente Geertruden suster sone,
 Ende oec oudervader de gone,
 Puppijns, die groeten Karle wan.
 Wat meenen die Vriesen dan?

Ende des paues Leuwen vader,
 Dien sine ogen beede gader
 Uutgesteken waren, was een Romein,
 Ende hiet Arnout, vint men al plein.

Dat is de historische waarheid tegenover de fabelachtige verhalen der Friezen gesteld. Maar het waren geene onschuldige dwaalingen, de Friezen hadden ze verzonnen en nu beriepen zij zich er op en beweerden, tegen de verordeningen Gods in, dat zij geene landsheeren over zich behoefden te dulden, met andere woorden, het vast geloof aan die vrijheidsschenking van Karel gaf den Friezen kracht en moed bij hun verwoeden strijd tegen Maerlants beschermer graaf Floris V. Den vinder van die rude boerde en den halsstarrigen Friezen wordt nu door Maerlant de les gelezen.

vs. 185: Die dese rude boerde vant,
 Was emmer ute Vrieselant,
 Een rudaris, ende was bedroghen.
 Hi waende dat niet wesen moghen
 Meer Pippine in de werelt dan een;
 Hier inne dooldi, alst wel sceen!
 Hem was oncont die coronike
 Van Rome ende van Vrankerike.
 Ende wilde visieren, dat metten rechte
 Elc Vriese omme sine vriheit vechte.
 Ende wi niewer en vinden bescreven,
 Dat noit so goet volc ontfinc leven,
 En moeste meester ende here
 Over hem hebben, sout staen in deere.
 Dus saelt staen toten doemesdage,
 Wien soot leet si, ofte wiet clage.
 Ja, der IX ingelen chore,
 Naer dat ic bescreven hore,
 Sijn deen boven, dander onder.
 Die quade gheeste, dits meerre wonder,
 Hebben macht deen boven den anderen,
 Die omme ons te hoenne wanderen.

Naer doemesdach sal tkint Marien
 Breken alle heerscappien,
 Ja en spreect in dewangelie God,
 Ende sijn raet ende sijn gebot,

Dat men den keyser tsine gheve,
 Ende God tsine, die wille men leve.
 Die dan genen here es onderdaen,
 Hijs jegen Gode, wille ment verstaen!

Nu, ghi Vriesen! laet u genoeghen
 Leert u onder die heren voeghen.
 U privilegie es spot ende sceren
 Voer alle princen, vor alle heren.
 Ik wane ghire in sijt verdullet;
 Soe was met botren ghebullet,
 Soe ne conste ghene zonne gedogen,
 Anders haddi se moghen toghen!

Wij zien uit de werken van Stoke en Maerlant dat de Friezen in dien tijd reeds geloofden, dat zij eenmaal Rome voor Karel den groote hadden veroverd en dat deze hun daarvoor onder anderen had toegestaan, dat ze aan geen graaf of heer maar alleen aan den keizer behoefden onderdanig te zijn. Beide schrijvers hebben hier eene Friesche kroniek, en niet den bekenden giftbrief, voor zich gehad, want ze vertellen eenige bijzonderheden, die wij later in Friesche kronieken terug vinden, en in buitenlandsche kronieken zelfs vóór hun leeftijd. Die bijzonderheden zijn: de strop die de Friezen om den hals moesten dragen, de bloedverwantschap tuschen paus Leo en keizer Karel enz.

Maerlants historisch betoog, dat de beweringen der Friezen dwalingen zijn en zijne aanmaning „leert u onder die heren voeghen” hebben natuurlijk geen een Fries bekeerd. Westfriesland moest wel dra voor Floris V bukken, maar over de Zuiderzee bleef men nog eeuwen lang aan Karels privilegiën gelooven en men zocht ze te handhaven. Aan deze zijde der Zuiderzee bleef men immer met die privilegiën spotten. Nadat Beka (p. 22) verhaald heeft dat Karel de groote in 800 Rome rustig was binnengekomen en er tot keizer gekroond werd voegt hij er aan toe: *erubescant igitur hi, qui apocrypha fingunt gesta, dicentes hunc aut quempiam hujus nominis Carolum Romanam urbem armis potenter obsedissee et eandem devictis Romanis cum Fresonibus expugnasse*. In dien geest schreven alle geschiedschrijvers van Holland en Utrecht.

Maar toen in later tijd in Westfriesland schrijvers opstonden, deed hunne afkomst zich gelden. Zij verhalen de Friesche gebeur-

tenissen iets anders dan de Hollanders. Dirk Burger van Schoorel en anderen spreken over de oud Friesche toestanden evenzoo, als de schrijvers over het Vlie. En zelfs buiten de grenzen van het oude Westfriesland, bespeurt men genegenheid voor de Friezen. De Zaanlander Soeteboom schreef boekjes waarin hij de oude Friesche koningen en den roem van Staveren en Vroonen verheerlijkte. De monniken van Egmond beweerden dat een hunner abten in vroeger tijd zekeren Berwoldus met de administratie van eenige abdijgoederen had belast. De volgende abten hadden Berwoldus' nakomelingen de zelfde taak opgedragen. Later, zeiden de monniken, noemden deze nakomelingen zich heeren van Egmond, en thans, nu zij groot en machtig zijn geworden, bemoeilijken zij de abdij op allerlei wijzen. De kroniekschrijvers, die op de zijde der heeren van Egmond waren, verhalen de zaak anders. Zij verwerpen die min edele afkomst en beweren dat dit doorluchtig geslacht afstamde van de oude Friesche kóningen, met name van Adgild en van Radbod, den bestrijder van Pepijn van Herstal en van Karel Martel.

Er bestaat nog één oud grafschrift op zekeren Radbod, misschien door een der Egmondsche geestelijken gemaakt, die meer zulke versjes hebben gefabriceerd.

Hic jacet in terra	Raetbout, cum conjuge Amarra,
Stirps fuit haec regis	De quibus ista legis:
Natus ab Adgillo	Raetbout sincerius illo
Vixit; nec miro	Pejor Amarra viro.
Sanctus Adelbertus,	Multa pietate refertus,
Quos docuit lucis	Quaerere regna Ducis.
Hos mors delevit	Tales Haecmunda flevit,
Dignus uterque coli	Semper in arce poli.

Dezen Radbod nu hebben de kroniekschrijvers tot eersten heer van Egmond gemaakt.

DE VEROVERING VAN ROME DOOR DE FRIEZEN.

Karel de groote is geen half mythisch wezen, nog heden kunnen wij hem zeer goed leeren kennen. Zijne jeugd en zijne jongelingschap mogen dan al, door gebrek aan berichten uit dien

tijd, met nevelen zijn bedekt, alles van eenig belang, dat hem in lateren leeftijd is wedervaren, is ons door tijdgenooten opgeteekend. De gebeurtenissen te Rome van 800, en van kort daarvoor en na, worden ons door gelijktijdige geschriften aldus verhaald:

Toen paus Leo III zich in het jaar 799 te Rome naar de kerk van S. Laurentius begaf, werd hij door eene hem vijandige bende overvallen, die hem wonden toebrengt en hem toen voor dood liet liggen. Met moeite ontkwam de paus naar Spoleto. Van hier nam hij de reis aan tot koning Karel, dien hij te Paderborn aantrof. De koning ontving hem met al dien eerbied, dien hij voor den persoon eens pausen had, en zond hem eenigen tijd later, onder bescherming van een voldoende aantal krijgsmannen, naar Rome terug, en beloofde binuen kort zelf aldaar te zullen komen. In den herfst van 800 trök Karel over de Alpen. Paus Leo kwam hem tot Nometum te gemoet en geleidde hem binnen de eeuwige stad. Men onderzoekt nu de zaak des pausen, hij wordt onschuldig bevonden en de tegenpartij streng gestraft. Op kerstdag van 800 ¹ trad koning Karel in de basilica van S. Pieter, weleer door Constantijn gebouwd, en hier werd hij nu door Leo III tot keizer der Romeinen gekroond.

Van eene belegering van Rome door Karel is in die berichten nergens sprake, niets vindt men er wat er op gelijk, noch op het jaar 800, noch vroeger, noch later. Zij heeft niet plaats gehad, het is zoo als Melis Stoke reeds zeide „het waer bescreven, waers oec iet.”

Karel de groote, de man die de Saksen en de Arabieren overwon en het keizerschap op de Germanen overbracht, werd spoedig na zijn leeftijd de held der volksvertellingen. Vele van die vertellingen zijn later overgegaan in historieboeken in de volkstaal en zelfs in deftige Latijnsche werken. Die verovering van Rome door Karel den groote vindt men, zoo ver ik weet, voor het eerst in een boek dat omstreeks 1140 in Oostenrijk is geschreven, nl. in de *Kaiserchronik*, een boek waarin het leven en de daden der voornaamste keizers worden verhaald en waarin verbeelding en waarheid dooreen zijn gemengd ². Den korten inhoud der verzen,

¹ De kronieken en annalen uit Karels tijd verhalen die keizerkroning op het jaar 801, dit komt omdat het jaar toen met het kerstfeest begon.

² *Der Keiser und der Kunige buoch oder die sogenannte Kaiserchronik*, herausgegeben von H. F. Massmann. Quedlinburg 1849—1855.

op genoemde gebeurtenis betrekkelijk, zal ik, uit het vreemde Opperduitsch der twaalfde eeuw in Nederlandsch van onzen tijd vertaald, mededeelen.

Koning Pepijn had twee zonen: Leo die paus en Karel die later keizer werd. Leo wordt door de Romeinen gevangen genomen, geblind en naar Duitschland tot zijn broër gezonden. Op een ezel gezeten trekt de paus noordwaarts en treft zijn broeder te Ingelheim aan, aan wien hij hulp vraagt. Weldra trekt Karel, door Leo vergezeld, met een zeer groot leger tegen Rome op. Karel belegert en verovert de stad. De koene Gerold en zijne Zwaben zijn de eerste bestormers der stad en zij dringen er het eerst binnen.

De *Kaiserchronik* is dikwijls afgeschreven en omgewerkt, en heeft veel invloed gehad op de latere kronieken in de Duitsche taal.

In de volgende eeuw, omstreeks 1225, werd in Nedersaksen ook eene keizerkroniek geschreven; zij is getiteld: *Der koninge bueck*, en thans bekend onder den naam *Repgauische Chronik*. Tweemaal is zij uitgegeven, door Massmann in 1857 en door Schöne in 1859. In de uitgave van Schöne leest men op pag. 23:

Men vint oc gescreven an eteliken boken, dat paves Leo were koning Karles broder Leo gedech dat he paves wart des paveses viande blanden ene, unde satten ene up enen esel, unde sanden ene schantlike mit eneme kapellane an Dudisch lant na sineme brodere, deme koning Karle. Do he sach geblant, Gode to lastere, sinen broder, he clagede it jamerlike den vorsten al gemene, se sworen do alle herevart uppe de untruwen Romere. He quam do to Rome vor de stat mit vil groter herescraft Diu stat wart geopenet, men seget, dat de Vresen erst darin quemen, darumme gaf in koning Karl, dat se immer mer vri weren; se wereh dar vore so egen, dat se bande an deme halse drogen, unde hadden lanc har, nu sin se aver hobescoren to bilede erer vriheit.

Ook de Repgousche kroniek was spoedig in vele afschriften verspreid, en in latere Nedersaksische en Friesche geschriften vindt men soms stukken, die er bijna woordelijk aan zijn ontleend. Ook de Friesche kroniek, die Stoke en Maerlant hebben gekend, had hare beweringen zonder twijfel uit eene Saksische bron. Nedersaksen had vroeger beschaving en vroeger eene letterkunde in de volkstaal dan Friesland en beiden hebben op laatstgenoemd land zeer veel invloed uitgeoefend. De Nedersaksische taal heeft zelfs

uit geheel het Oostlauwersch Friesland het oude Friesch verdrongen.

Maerlant dwaalde dus, toen hij beweerde, dat een Fries die verovering van Rome, en wat er bij voorviel, had uitgevonden.

HOE DAE FRESSEN TOE FRIDOM KOEMEN.

(*De vrije Fries*. I. pag. 263—276.)

Dit is een kort stukje in Friesche verzen en denkelyk in de vijftiende eeuw geschreven. Het behandelt de verovering van Rome door de Friezen en komt in hoofdzaken met boven medegedeelde verhalen overeen. De korte inhoud er van komt hierop neêr:

De Romeinen blendden paus Leo, koning Karels broeder. Toen Karel dit had vernomen, zond hij boden uit naar al zijne landen, om de leenmannen ter heervvaart op te roepen. Zij kwamen ook in Friesland en uit elk zeeland trokken nu duizend ten strijde, dus te zamen zeven duizend, die allen houten banden om den hals droegen, ten teeken dat zij geen vrije mannen waren. Toen trokken vele koningen, hertogen en graven aan 't hoofd van hun volk met Karel tegen Rome op. De koene Gerald voerde de Zwaben ¹ aan en Magnus de Friezen. De laatsten streden bij de bestorming van Rome vooraan, zij drongen het eerst de stad binnen, en hun aanvoerder Magnus plaatste zijn vaandel op den hoogsten toren. Nu zonden de Friezen boden tot Karel dat zij nem de stad wilden overgeven, zoo hij hen van de halsbanden verlossen en vollen vrijdom schenken wilde. De koning beloofde dit en de Friezen ontsloten hem de poort. Er wordt eene mis in S. Pietersdom gezongen, en de paus ontvangt zijn gezicht weder. Toen stond Karel de Friezen toe dat ze niet verder ter heervvaart behoefden te gaan, dan met de ebbe uit en met den vloed weêr te huis. Hij verloste hen van de houten halsbanden en gaf ieder een gouden bag om den hals. Nu namen de Friezen afscheid, en keerden met zang en spel naar hun land terug.

Aldus komen da Fresen toe Rome,
 Ende efter toe hiara fridome,
 Nu moete God dis walda,
 Dat wi ne moeten emmermeer wel bihalda.

Men ziet het is de gewone vertelling van de verovering van Rome. Gerald van Zwaben uit de *Kaiserchronik* wordt hier ge-

¹ In de uitgave staat overal Swenen, in plaats van Sweven.

noemd, doch behalve hier in geene andere Friesche kroniek. Het kroniekje zegt dat Magnus aanvoerder der Friezen was. Dit is eene zaak geheel van Friesche vinding. Magnus was gedurende de latere middeleeuwen in Friesland zeer vermaard, hij verdient daarom een afzonderlijk hoofdstuk.

M A G N U S.

Volgens het zoo even besproken kroniekje, was Magnus bij de bestorming van Rome in 800 aanvoerder en banierdrager der Friezen. Somtjids, en vooral in de oudste berichten omtrent hem, staat eene S. voor zijn naam. Dit kan ons misschien op den weg helpen om iets meer van het leven en de daden van dezen man op te sporen.

zijn een aantal heiligen van den naam Magnus. De *Acta Sanctorum* van de Bollandisten handelen op den 19 Augustus over eenigen hunner. Pater Cuperus, die dit artikel heeft bewerkt, begint aldus :

Illustraturus acta quorundam sanctorum, qui nomine Magni appellantur, et hac eadem die coluntur, labyrinthum ingredior inextricabilem, ut ex eo felicem exitum sperare non ausim.

Het was dan ook een onontwarbare warboel. In de martyrologia was zooveel verschil, dat de eerw. Cuperus niet durfde beslissen of die namen één of meer heiligen van den naam Magnus golden en oude berichten ontbraken. In de kerk te Agnani en in die van S. Michiel te Rome werd het lichaam van een S. Magnus (geheel of gedeeltelijk wist Cuperus niet) bewaard, en of deze reliquien van een en denzelfden heilige waren, ook dit durfde Cuperus niet uitmaken. Doch genoeg, eenige bladzijden verder deelt de Bollandist ons mede: Acta S. Magni episcopi et martyris in Italia sub Decio. Het is een modern en onhistorisch stuk. De reliquien van dezen heilige rustten te Rome in de kerk aan S. Michiel en aan dezen S. Magnus zelven gewijd, en een oud opschrift, in die kerk thans nog te lezen, wil, dat ze er ten tijde van Karel den groote en Leo IV zijn overgebracht. Voor de trappen van het altaar dezer kerk las of leest men :

Clemente VIII pont. max.
 ecclesiae b. Michaelis archang.
 et sancti Magni episcopi et mart.
 scala populi devotione celebris
 restituta et picturis ornata,
 pontificatus anno XII
 Chr. sal. MDCIII.

Sommige natiën hadden in vroeger eeuwen hunne kerken te Rome, waaraan steeds scholen waren verbonden. S. Michiel was de kerk der Friezen. Zij staat in het deel van Rome dat op den rechter Tiber-oever ligt, d. i. in de civitas Leonina, zoo genoemd naar paus Leo IV (847—855), die Rome tegen de Saracenen heeft verdedigd, en genoemd staddeel met muren omgeven. Hij was de groote man van de Leostad. Het straks genoemd oud opschrift maakt van dezen Leo IV en van den strijd tegen de Saracenen gewag, maar plaatst beiden ten onrechte in den tijd van Karel den groote. Geen wonder, het opschrift is, zooals uit de spelling der eigennamen blijkt, eeuwen na Leo IV gehouwen, en beroemde personen en zaken brengt een slecht onderricht nageslacht zoo gaarne met elkander in aanraking.

Aan de S. Michielskerk was eene school verbonden. Zij wordt reeds genoemd in het *Liber pontificalis*, en wel in het gedeelte dat in de negende eeuw werd geschreven¹. De schrijver verhaalt aldaar o. a. de ontvangst van Leo III te Rome bij zijne terugkomst van Karel den groote:

Tunc Romani prae nimio gaudio suum recipientes pastorem, omnes generaliter in vigilia beati Andreae apostoli, tam proceres clericorum cum omnibus clericis, quamque optimates et senatus cunctaque militia et universus populus Romanus, cum santimonialibus et diaconissis ac nobilissimis matronis seu universis feminis, simul etiam et cunctae scholae perigrinorum videlicet Francorum, Frisonum, Saxonum atque Longobardorum simul omnes connexi ad pontem Milvium cum signis et bandis et canticis spiritualibus susceperunt et in ecclesiam beati Petri apostoli eum deduxerunt ubi et missarum solemniam celebravit.

Het woord Frisonum kan later in den tekst gebracht zijn, want het staat niet in alle handschriften, doch kerk en school van S.

¹ Muratori, *Rerum Italicarum scriptores*, tom III. p. 198.

Michiel en van de Friezen komen in allen gevalle in oorkonden van 854 en 1053 ¹ voor.

Het bovengenoemde oude opschrift verhaalt dat, toen het lichaam van S. Magnus naar de S. Michielskerk werd overgebracht, eenige Friezen een arm van dat lichaam hebben losgemaakt om het naar hun land over te brengen. Zij zullen het in de kerk van Almenum bij Harlingen, die ook aan S. Michiel was gewijd, hebben nedergelegd. Later is het deel van Almenum, waarin de kerk lag, binnen Harlingen getrokken. De patroon dezer kerk, S. Michiel, is nog heden schildhouder in het wapen van Harlingen, en in de Friesche Magnusverhalen speelt deze kerk eene groote rol.

In het begin der zeventiende eeuw, toen die Magnusverhalen kolossale afmetingen hadden aangenomen, schreef Martinus Hamconius zijn *Frisia seu de viris rebusque Frisiae illustribus libri duo*. (Monasterii Westphalorum 1609. Het boek is ongepagineerd). Hij bezingt in zijne gekunstelde verzen ook Magnus, zijn tocht naar Rome, zijn vaandel enz. Hij gedenkt ook de S. Michielskerk te Almenum, of toen te Harlingen, en besluit het artikel Magnus aldus :

Ast octingenta lapsis jam circiter annis,
 Cum geminam, hanc renovans, Harlengia redderat aedem;
 Disrupto a fabris muro prodente cavernam,
 Depictam variis magnatum insignibus atque
 Vultibus heroum; sacrata est theca reperta,
 Brachii habens partem, Magni reor; atque vetustum,
 Aurato laborum ² capulo, multumque comasum
 A tineis, sed adhuc prisca spectabile forma.
 Quod certe apparet vetus hoc regale fuisse
 Signum etc.

Hamconius voegt er bij, dat hij dit is te weten gekomen ex relatione D. Mauritii Cornelii praesbyteri et M. Gerbrandi a Walcamo consulis et postea secretarii hujus oppidi.

De Friezen die te Rome de school hunner natie bezochten, zullen na hunne terugkomst in het vaderland S. Magnus, de medepatroon hunner kerk en school in de hoofdstad der Christenheid,

¹ van den Bergh, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland*, I. nr. 16 en nr. 84.

² Lees labarum.

niet hebben vergeten. Zij hebben hem daar meer bekend en meer beroemd gemaakt. Het oudste bericht omtrent S. Magnus met een zekeren datum, uit Friesland zelf, is zijne afbeelding op een zegel van de grietenij Wonseradeel, hangende aan een brief van 1270 ¹. S. Magnus is hier met een schild gewapend en zwaait een vaandel. Het randschrift is S. Magnus dux Frisonum. Later, misschien ook wel vóór 1270, hebben de Friezen aan dezen Magnus, bisschop en martelaar onder Decius, zooals zijn vita wil, veel toegedicht wat misschien wel van devotie en dankbaarheid getuigt, maar het wederleggen niet waardig is. Zij hebben hem tot een Fries gemaakt, zij hebben hem een vader, en eene heele reeks bloedverwanten gegeven en eene lange geschiedenis verduid van het vaandel dat hij voerde.

Toen de Friezen uit Nedersaksische kronieken vernamen dat zij eenmaal Rome bestormd en veroverd hadden en daarvoor van keizer Karel vele voorrechten hadden ontvangen, toen moesten zij, dit was natuurlijk, daarbij door iemand zijn aangevoerd, en wie preteerde zich daartoe beter dan Magnus die te Rome lag? Met een bracht men Magnus daardoor in betrekking met die schenking van privilegiën. In de Westlauwersche rechtsverzameling komt een stuk voor, getiteld: *Magnus kerren* (von Richthofen, p. 440).

Keizer Karel belegerde Rome, nadat de Romeinen paus Leo de oogen hadden uitgestoken. Men plaatste de schamele Friezen in 't voorste gelid, opdat zij verslagen zouden worden, maar zij streden zoo dapper, dat zij de stad Rome veroverden. Magnus, die hun vaandrager was, plaatste zijn vaan op den hoogsten toren der stad. Hoe leed was dit den keizer niet, te voren waren zij schamele Friezen, en nu waren ze heeren..... De koning liet hun hunne breede schilden met rood goud beslaan..... Wanneer koning Karel voor de Friezen eene keur koos, dan koos Magnus steeds eene nog betere, en alle Friezen keurden zijne keuze goed. Magnus koos dat de Friezen vrijheeren zouden zijn, de geborenen en nog niet geborenen, zoolang de wind van de wolken waait en de wereld zal staan. Magnus koos..... Magnus koos de zevende keur, dat paus Leo en keizer Karel

¹ Afgebeeld in *De vrije Fries*, II. p. 25. De oudste kerk van de stad Bruunswijk en die van Esens in Oostfriesland zijn ook aan S. Magnus gewijd, en Ehrentraut (*Friesisches Archiv*, II. p. 386) zegt, dat de afbeelding van S. Magnus voorkomt op een zegel van Harlingerland, aan een brief van 1327. Doch dit kan doelen op andere heiligen van denzelfden naam.

hem een bezegelden brief zouden geven waarin de 7 keuren, 17 kranten, 24 landrechten en de 36 zeendrechten stonden geschreven. Leo en Karel deden dit..... Toen vertrokken de Friezen uit Rome, en Magnus bond des konings heerteeken aan zijn staf. Hij bracht den brief naar Friesland en legde hem neer in S. Michielsdom te Almenum, die toen ter tijd van hout, en met riet gedekt was.

In *Die olde Freesche cronike* en in de *Gesta Frisiorum* (in het eerste heet hij S. Magnus, in het laatste alleen Magnus) is hij ook der Friezen aanvoerder voor Rome. Evenzoo bij Alvinus, doch deze weet nog veel meer van hem. Hij is hier een hoofsch ridder, des konings eerste dienstman (d. i. leenman) en graaf van Bentheim. Vooral van het vaandel, dat Magnus voor Rome droeg, de zoogenoemde Magnusfane, weet Alvinus zeer veel te verhalen. Het was reeds door Noach overgereikt aan Sem, had later aan Sems opvolgers behoord, was door de grondleggers van het volksbestaan der Friezen te scheep naar de kusten der Noordzee medegebracht, het was in de aarde begraven toen een Noordsch koning Friesland onderwierp, maar in S. Willebrords tijd weder opgegraven en had daarna bij de bestorming van Rome dienst gedaan.

Bij Andreas Cornelius is Magnus „een wonder gheluckigh ende boven maten verstandich crijchsman, so dat hij onder edele ende onedele staet seer liefallich ende bemint was.” Magnus draagt hier den familienaam Forteman. De eerste van dit geslacht die Andreas Cornelius vermeldt is Feijo Forteman, op het jaar 770. Hij was „in hoogher achttinghe, zoo dat hij door zijn wonderlijke stoutmoedicheit een glorie zijns landts ghenoeemt worde.” Dan volgt de vader van Magnus, Gustavus Forteman, die in 772 overleed, „ende liet een zoon gheheeten Magnus Forteman achter..... Gustavus was zeer ijverich tot die Christelijke religie ende stichte vijfthien jaer voor zijn doot die kercke tot Almenum, die hij gheheel van houdt hedd maeken ende overdecken met riedt, daer inne hij oock begraven worde.”

Kort daarna leefde Botto Forteman; deze was

P. 59: een seer geleert ende constrijek verstandel man die langhe in Italien beijde in Godtlijke ende menschelijke schriften seer gestudeert hadde, in welken hij die tijt zijnder leeringe zo gheprofiteert ende toeghenomen hadde, dat hij alle zijn medegesellen verre te boven ginck. Willende ten laetsten Vrieslandt zijn patriam eens weder be-

soeken, is int neder trekken te Cuelen cranck gheworden ende alder ghestorven, hij soude ghewislijck niet alleene den Fortemans geslachte (die andersins doch in grooter achtinghe waren) dan oock den gheheelen vaderlande een cijeraedt ende verciersel gheweest hebben, zijn utganek was den twaelfsten dach van Junio, anno 700 ende 88.

Deze Botto had drie broeders Hanco, Sackle en Rienick, van wie Andreas Cornelius veel weet te vertellen. Op het jaar 809 wordt hier de bestorming en verovering van Rome beschreven.

Die coninck heeft se (de Friezen) grotelic geëert, ende heeft gout ende veel costelickheyts gheboden, noemde se heeren, die men te voren naecte Vriesen hiete. Hij woude dat men haer schilden met silver ende roodt gout besloeghe. Dan het is van haer veracht ende vermaet, gheens dincks meer begerende dan haer verloren vrijdom weder te hebben, ende van die houte halsbanden ontslaghen te zijn, lieten daeromme veel privilegien ende vrijheden door haren capiteyn Forteman begheeren, die haer de coninck alle accoorden, want hij selfs niet min besorcht als bevreest voor dat stoutmoedich, wilt ende onvertsaecht volc was.

Andr. Cornelius schrijft nu de voornaamste artikelen van den onechten privilegiebrief uit, o. a. ook dat Friesland door een potestaat zal bestuurd worden. Wie de eerste potestaat is geweest, kan men gemakkelijk gissen. Het was natuurlijk Magnus Forteman zelf.

De Fortemans muntten niet alleen uit in krijgs- en staatszaken. Andr. Cornelius en Suffried Peters noemen drie geschiedschrijvers uit dit geslacht en vermelden de titels van hunne werken. Het zijn Douwe Forteman die omstreeks 720, de bekende Solco Forteman die omstreeks 760 en Hanco Forteman die omstreeks 804 bloeiden. Maar ook dit doorluchtig geslacht kon den ondergang niet ontgaan. In het jaar 1096 trok Tjepka Forteman met andere Friesche edelen op ter kruistocht, hij sneuvelde voor Nicea, en hij is de man „in welke Fortemans gheslachte een eynde ghenomen heeft.”

Cornelius Kempius kende het boek van Andr. Corn. niet, maar wel kende hij de *Octo et triginta libri commentariorum urbanorum* van Raphael Volaterranus, waaruit hij voor het eerst in Nederland het opschrift van den steen in de S. Michielskerk te Rome heeft bekend gemaakt (p. 279). Het was een stap op den weg tot de

waarheid. Kempius heeft ook aan Magnus den nimbus der heiligen wedergegeven, dien hij door zijne aardsche beslommeringen had verloren. Suffried Peters vermeidde zich zoo gaarne in de kostelijke verhalen van Magnus en van de Magnusvaan, die Alvinus uit den ouden tijd had bewaard, en hij heeft ze in zijn Latijn vertaald. Uit een van zijne boekjes (*De script. Frisiae*, p. 73) ¹ vernemen wij dat de Magnusvaan in een vroeger eeuw bewaard werd in den tempel van Tanfana waarvan Tacitus spreekt (*Annales*, I c. 51). Men moest aldaar lezen: *Tanfane*, en dit was samengetrokken uit *toh alden fane, ad vetus vexillum*. Bij Hamconius, die alles geloofde wat geschreven stond, hetzij het van Andreas Cornelius, Kempius, Bockenbergh, Dousa, Suffried of „Ubbo” was, is Magnus heilige, Forteman, graaf van Bentheim, aanvoerder en vaandrager der Friezen, pötestaat enz. alles te gelijk. Sedert begon Magnus' roem te tanen. Lateren zeggen: „wij vinden over Magnus zooveel vreemde zaken en tegenstrijdigheden geschreven, dat het moeilijk is waarheid en verlichting te scheiden.” Zij hadden in hun tijd wel gelijk, maar laat ons thans dezen Magnus, die, zoo hij ooit heeft geleefd, zekerlijk een Italiaan uit de vierde eeuw is geweest, en in allen gevalle geen droppel Friesch bloed in de aderen had en nooit Frieslands grond heeft betreden, ook nu buiten Frieslands grenzen houden en hem zijn patronaatschap gunnen, maar meer ook niet.

THET FRESKE RIIM.

MAGISTRI ALVINI TRACTATUS.

(*Oude Friesche kronijken*, uitgegeven door het Friesch genootschap, 1835—1853 p. 1—55 en 309—376.)

Het eerste dezer twee werkjes is in Friesche rijmen geschreven, het tweede is eene vertaling in het Hollandsch van die rijmen. De vertaler heeft zijn tekst gedeeltelijk in verzen geschreven, gedeeltelijk in proza. Beide werkjes zijn in de vijftiende eeuw geschreven en achter het Hollandsche staat aangeteekend: Magister Alwijn

¹ Van Suffrieds werkjes *De Frisiorum antiquitate et origine libri tres*, en *De scriptoribus Frisiae* zijn steeds de Franeker uitgaven van 1698 en 1699 aangehaald.

fecit vel scripsit istum tractatum. Ook beide teksten zelf beroepen zich soms op een magister Alwijn, b. v.:

- Thet Fr. riim* vs. 5: Aldus biscrivet Alwijn
 Thi master in tha boke sijn.
 id. vs. 457: Aldus biscrivet Alwijn
 Thi master in tha boke sijn.
 id. vs. 567: Nu wil ic io this quada ridders nama cund dwan,
 Heten was hi Johan.
 Thit selve was thi nama sijn
 Aldus biscrivet Mester Alwijn.
 Alv. *Tract.* pag. 311: Nu wil ic u des quaden rechters name kundich
 doen. Johan was die name sijn, alsoe ist bescreven
 int Latijn.

Uit deze plaatsen blijkt dat *Thet Freske riim* niet het originale werk van Alvinus is. Die zal in het Latijn hebben geschreven, zooals ook uit de aangehaalde plaatsen schijnt te blijken en zooals van een magister is te verwachten. Van Alvinus zelf is zoo goed als niets bekend. Suffried Peters (*De script. Frisiae*, dec. 8, cap. 3) zegt van hem: M. Alvinus scholae Sneecanae aliquamdiu rector, et deinde ejusdem reip. secretarius, en daarna: de Alvino autem ipso nihil amplius reperire potuimus, nisi quod floruerit circa annum Chr. 1400. Er is niets wat met deze berichten strijdt en Suffried loog nooit, dus kan men ze voor waar houden, tot men beter wordt ingelicht.

Alvinus was een geleerd man, in Romeinsch recht en in kerkelijke geschiedboeken was hij ervaren, en den titel magister had hij zeer zeker aan eene buitenlandsche academie behaald. Alvinus wilde geene eenvoudige kroniek van zijn volk schrijven, hij stelde zich hooger eischen. Hij wilde ook de geschiedenissen van der Friezen voorvaderen verhalen, en begint daarom zijn boek met de schepping der wereld. Hij spreekt over Adam, Noach en zijne zonen, over de aloude geschiedenis van Azië, Afrika en Europa, over keizerschap en pausdom. Zijne Friezen woonden eenmaal in Azië, zij waren vrij en dienden den hemelkoning, dat deden ze ook nog toen ze reeds in Europa woonden, totdat zij op zekeren tijd van die vrijheid werden beroofd door een Deenschen koning, wiens afgoden ze nu moesten aanbidden. In koning Karels tijd

werden zij weder-vrij en weder Christenen. Doch wij zullen straks de werkjes zelve doorloopen.

Van elk der beide werkjes bestaat slechts één handschrift, en geen dezer twee is compleet. De 464 eerste verzen van *Thet Freske riim* ontbreken in het Hollandsch tractaat, daarentegen loopt dit laatstgenoemd werk veel verder, want *Thet Freske riim* breekt ergens plotseling af. Beide werkjes vullen elkander dus wederkeerig aan.

Het schijnt dat het oorspronkelijke boek van Alvinus uit afzonderlijke stukken of tractatuli heeft bestaan, want de eerste 434 verzen van het Friesche rijmwerk worden genoemd: *Thet rijm van Noe and van sijn kinde*, dan volgt er iets wat in het eene stuk heet *Thet Freske riim*, en in het andere *Dat Vrieske rijm*, later volgt *Dat rijme van den Vriesschen edelinghen*, en vervolgens een stuk *Van der prophetisse*. De titels die de uitgevers aan de twee boekjes hebben gegeven, zijn zeer ongelukkig gekozen.

Wij zullen nu een kort resumé geven van den inhoud der beide kronieken. *Thet Freske riim* begint aldus:

Ik zal u zeggen hoe de vrijdom het eerst is ontstaan. Na den zondvloed plantte Noach den wijnstok, hij proefde daarop den wijn, werd dronken en viel in slaap. Noach zag nu in een droom drie sterren die alle drie kronen droegen, hij dacht nu aan zijne drie zonen. Eerst rezen alle drie sterren omhoog, toen daalden er twee van en slechts ééne rees hooger. Deze ster beduidt:

..... Seme, ther thi arsta koning was
 Ther disse wralde nei tha floda kas,
 This koning feerde in siner hand en faen,
 Thi was also hwiit so thi swan,
 Ther on stoed melad ene lawa sonder hand.

Cham bespote zijn slapenden vader en werd daarom door dezen vermaledijt, doch aan Japhet gaf Noach Europa en aan Sem Azië. Hij gaf Sem ook eene schoone kroon en het zoo even genoemde prachtige vaandel, en noemde hem Melchisedech. Sem was de eerste koning, zijn recht ging over geheel Azië, en hij gaf alle inwoners vrijdom. Na eene regeering van 850 jaren stierf hij en Emur werd koning. Deze wilde aan de inwoners den vrijdom ontnemen, hij vroeg van hen tijns en daarbij de kroon en het vaandel. Zij weigerden en sloegen koning Emur dood. Nu waren ze 550 jaren, tot aan Mozes, zonder koningen.

vs. 463: Nu is 't comen to ende
 Thet riim van Noe and van siin kinde.

Deze Aziaten, die zich den vrijdom niet lieten ontnemen, zijn de voorvaders van de Friezen. Het vaandel, waarvan gesproken werd, is de Magnusvaan. Nu ontbreekt er iets in den tekst, want hetgeen volgt sluit niet aan het voorgaande.

vs. 465: Nu wil ic io thet Freske riim onfaen.

Josephus schrijft in zijne boeken, dat er in Azië eens een groot feest was, waar alle wijsten waren samengekomen. Deze kozen twaalf welgeboren mannen, en gaven hun volmacht om een besluit te nemen, hoe zij met het volk (welk volk? de Friezen?) zouden handelen. Deze twaalf riedden aan, het volk in tien schepen te zetten en weg te zenden. Dit deed men, en men gaf hun de kroon en het vaandel mede om tot bewijs te dienen, dat zij vrijgeboren mannen waren. De tien schepen kwamen eindelijk in de groote zee, en drie er van landden in Ybernia. De schepelingen zeiden tot den koning van dit land, dat ze uit Azië kwamen, dat ze vrijgeboren mannaen waren en van Sems geslachte, die de eerste koning geweest was. Nu ontving de koning van Ybernia hen vriendelijk, en ze bleven daar wonen. De zeven overige schepen voeren verder en landden op de Eems. Hier verdeelden zij het land in zeven deelen, en woonden er langen tijd gelukkig, tot ze eenmaal een noodlottig besluit namen, dat de duivel hun had ingeblazen.

Die zeven schepen hebben haar oorsprong te danken aan de zeven zeelanden van Friesland. Misschien vond Alvinus in zijn bron melding gemaakt van tien, en misschien heeft hij drie er van in Ierland weggemoffeld om tot het getal zeven te komen. Alvinus is nu gevorderd tot koning Radbod. Van Friso, Saxo en Bruno schijnt hij nog niet geweten te hebben.

Die slechte raad was dat zij heervaart zouden doen tot den koning (van Denemarken). Zij deden heervaart en gingen voor den koning staan, en zeiden hem, dat zij zonder rechter waren. Zij vroegen van hem een rechter en wilden den koning onderdanig zijn. Dit verzoek verblijdde den koning zeer, want reeds lang had hij de Friezen willen onderwerpen, maar hij dorst hen nooit aantasten. De Friezen erkenden nu den koning en deze gaf hun een rechter, wien hij zijne zuster tot vrouw gaf, opdat deze daardoor des te meer ontzag mocht hebben.

De Friezen zijn dus niet door den Deenschen koning overwonnen, maar zij hebben hem in een onbewaakt oogenblik vrijwillig als heer aangenomen. Andere Friesche schrijvers hebben ronduit gezegd, Radbod onderwierp de Friezen, maar Alvinus weet, nu

hij verhalen moet hoe de Friezen in de slavernij van den Deenschen koning Radbod zijn gekomen, de zaak zoo te plooiën, dat zijn volk de schande bespaard blijft van in den strijd overwonnen te zijn. Hij vertelt er ter loops nog bij, dat de koning ontzag had voor de Friezen en hen nooit dorst aantasten. Het geheele boekje van Alvinus is vol van zulke verheerlijkingen der Friezen. Zij zijn nooit overwonnen, maar zij overwinnen altijd.

De Friezen voeren met den rechter terug naar hun land, en wel naar Gronenborg. Spoedig volgde de koning hen en deed aldaar te Gronenborg een huis (d. i. een kasteel) voor den rechter bouwen, en hij gebood aan de Friezen:

vs. 579: that hia van hiara Gode scolden gan,
 And warda siin afgodum onderdan.
 Thet selva bod deden hia ontfan,
 And wirden al mit onrechte
 Des leide divels knechte.

Na een half jaar keert koning Radbod naar zijn land terug. Toen trokken de Friezen naar Gronenborg, slaan den rechter het hoofd af en werpen het in zee. Zijne vrouw zonden zij naar Denemarken terug, met bevel om het gebeurde aan den koning te verhalen. De koning werd er diep door ter neer geslagen, en riep de wijsten van geheel Denemarken te zamen. Hij stelt nu een heertocht tegen Friesland voor, maar de wijzen rieden het af, omdat zulk een tocht „herde onfroed” was, want

vs. 650: Tha Fresen scolden him sonder twivele dad slan.

's Konings zuster was zwanger en baarde een zoon. Dit kind groeide in een dag zooveel als een ander in zes dagen, en in een jaar zooveel als een ander in vier jaren. Toen hij vijftien jaar oud was, kon hij allen van gelijken ouderdom met ééne hand op straat neêrwerpen. Maar een ander jongeling zei tot hem: laat dit spel staan, ga liever naar Friesland, waar uw vader in het water ligt te rotten en wreek hem. De zoon vroeg aanstonds ophelderingen aan zijne moeder en verkreeg die. Nu ging hij tot den koning, maar deze dorst geen tocht ondernemen. Daarop gaat de jongeling zelf met een schip naar Friesland en landt bij Gronenborg. Hier waren juist de Friezen vergaderd, want het was hoogtijd. De jongeling noodigde zeven rechters in zijn schip en gaf hen meê te drinken, zij werden dronken en vielen in slaap. Nu heesch de jongeling de zeilen, en toen ze op de plaats gekomen waren, waar zijn vader in de zee was gesmeten, zeide hij tot de zeven rechters: ik geef u de keuze uit drie zaken, wilt ge dat ik u allen het hoofd afsla, wilt ge hier verdronken worden of wilt ge

uw vrijdom aan mij afstaan. Zij kozen het laatste en de jongeling voerde de zeven naar Denemarken tot den koning. Deze zond boden naar de zeven zeelanden, de Friezen moesten voor hem komen en zijne heerschappij erkennen, deden zij het niet dan zou hij de zeven het hoofd afslaan. De Friezen kwamen en de koning gaf hun drukkende geboden.

vs. 880: Thet arst scil i forstan,
Ghi scillad onsen efgod bidda an
Ende ghi scillad van tha Kristena gan.

Ten tweede moest aan alle jonggeborenen een houten „witthe” om den hals worden gedaan. De koning gaf nog meer zulke drukkende geboden en vroeg bij dit alles nog de kroon en het vaandel van de Friezen. De kroon leverden zij uit, maar het vaandel begroeven zij bij de Eems in de aarde, waar het 450 jaren liggen bleef. Maar de Deensche koning ontging het loon voor deze onderdrukkingen niet en moest namaals nog veel schande van de Friezen beleven. De hemelkoning ontfermde zich over de Friezen, hij zond zijn engel naar Northumberland tot den heiligen Willebrord, aan wien de engel zeide:

vs. 996: Thet thi himelsche koning verbolgen waere
Om thet torn, ther thi koning van
Danmerkum tha Frezum hadde dan.
Tha thi tha Frezen al ther to hadde thwingen,
Thet se van tha himelsche koning weren gangen
And beden tha afgoden an.

De engel beveelt Willebrord om naar Friesland te gaan en de Friezen weér te bekeeren, om het schoone vaandel op te graven en aan den hoofsehen ridder Magnus van Bentheim over te reiken. Willebrord gaat op reis. Magnus ontvangt hem vriendelijk en wordt gedoopt. Maar de zeven zeelanden ontvingen den zendeling overal zoo voorkomend niet; Willebrord en Magnus vermochten niet veel op de Friezen. Toen zond Willebrord boden door de zeven zeelanden, met bevel dat men voor hem moest verschijnen. De zendeling zeide nu tot de Friezen:

vs. 1101: Hia scolde tha Nordska konig ongan,
End wirda tha Romske koning onderdan.
Aeck scil ghi toslan io efgode,
End stan to this himelsche koniges bode.

De rede, die Willebrord tot de Friezen houdt, is zeer lang. Hij verhaalt hun hoe ze als Christenen moeten leven, hij spreekt over God en Gods zoon, over het paradijs.

vs. 1133 en p. 327:

Die bomen, die in den paradijse staen,
 Die sullen nimmermeer moghen vergaen.
 Daer is blijtschap groet, al sonder verganck,
 Daer is menigher schoener voghele sanck.
 Daar in sijn menighe schone soete cryden.

Daarna geeft Willebrord eene beschrijving van de hel. Zij is geheel „contrari den hemelrijcke”, er is vuur, hagel, pek, zwavel, ijs, sneeuw, hitte, koude enz. Vervolgens spreekt hij over den hemel, over de biecht, en houdt alzoo tot de Friezen zoodanige redevoering, als dienstig was voor heidenen, die Christenen moesten worden. Willebrord weet den overgang tot het Christendom aanmelijk te maken.

P. 332: Ghij sult dese clederen ende dit ghepack
 Verwerpen ende laten staen,
 Daer ghij van uwen coninc hebben ontfaen,
 Ende trecken schoenre clederen aen,
 Soe moechdi mit edele ridders kynderen toe taweerne gaen.
 Oeck moet ghij breede schilden ende schone sweerden oentfaen,
 Soe moechdi mit koninghes kynderen to strijde gaen.
 Oeck moet ghij uwen coninc den tiende gheven,
 Als ic u mijnen raet hebbe to kennen ghegheven.
 Want die enghel openbaerde ende seyde mij
 Dat ghij van allen landisheren sullen worden frij,
 Ende u olde frijdoem weder ontfaen,
 Daer ghij langen tijt verloren haen.
 Doch moet ghij daer menighen strijt om anegaen,
 Eer ghij u vrijheit sullen ontfaen.

Hiermede is Willebrords rede ten einde, en er komen boden, die hem verzoeken naar Utrecht te komen, om aldaar het bisschopsambt te aanvaarden. Willebrord antwoordde, dat hij bezwaarlijk kan komen, hij bleef liever onder de Friezen arbeiden, met moeite had hij hen tot de waarheid bekeerd, vertrok hij, terstond zou de booze hen weér verleiden, zij zouden weér den Noordschen koning onderdanig worden en zijne afgoden dienen. Nu kwam de engel weér tot Willebrord en beval hem naar Utrecht te gaan en het bisschopsambt te aanvaarden, doch hij moest zich vooraf te Rome laten wijden. Ook gebood de engel aan Willebrord:

vs. 1334 en p. 335 :

Magnus salstu bevelen wel sterke
Die rechten te voeren over die Vriesche mercke,
Want hy is fan boven daertoe gecoren
Hij sal hoere fane vake voeren,
Want hij is alhyr toe voeren
Bij olden tijden van Vriesen gheboren.
Oeck is hij, als ic mercken kan,
Des coninghes hoghste dienstman.

Nu gehoorzaamt Willebrord en gaat naar Utrecht.

vs. 1345 en p. 335 :

Al die heerscappije quam hem te moete ghegaen
Ende hebben hem daer seer blijdelic ontfaen,
Sie ludden die clocken al sonder letten,
Sie lieten daer blasen hoere trompetten.
Die lichten ontstaken sie eer niet langhe
Ende ontfinghen hoeren heer myt lovesanghe,
Ende deden daer alle costelicke dranck opslaen,
Daer binnen der stede was befaen.
Daer leveden sie blijdelic, ende deeldent toe ghelijcke
Den armen toegader al mitten rijcken.
Sy seyden: welcome sy ons rechte here!
Hy dede daer menich teyken ende schone leere.

Van Utrecht trekt Willebrord te scheep naar Rome, waar hij aan paus Columbanus om „bevelinghe of confirmatie” van zijn bisschops-ambt vraagt.

Een paus Columbanus heeft nooit de kerk bestuurd, en de paus die Willebrord in 693 wijdde heette Sergius. Denkelijk wordt deze paus hier verward met den Ierschen zendeling Columbanus, die omstreeks 590 met twaalf gezellen het vaste land van Europa betrad om te prediken.

Paus Columb. houdt nu eene lange rede tot Willebrord, hij geeft hem vele vermaningen, en herinnert hem de verplichtingen die op een bisschop rusten. Hij moet den stoel te Colneborgh onderdanig zijn en ontvangt ten slotte een bezegelden brief van den paus.

P. 338: Doe hij dat breek van den paeus hadde ontfaen
Nam hij oerlof, ende is hene ghegaen,
Doe hij opter straten was ghecomen,
Heeft hem de keyser Constantinus vernomen,

Ende heft hem tot enen gaste blijdelic ontfæen,
 Ende heft hem grote eere ghedaen.
 Doe sij quamen op des keyzers palas.....

Dat ziet er een weinig vreemd uit. Deze Constantinus is Const. VI (780—797) de voorganger van Karel den groote. Hij woonde, ook volgens Alvinus, te Constantinopel, maar hij was nu te Rome, waar hij „die crone had ontfæen.”

Op het paleis gekomen, verzoekt Willebrord den keizer, om de Friezen onder zijne protectie te nemen. De keizer roept zijn raad bijeen, maar men neemt geen besluit. Willebrord laat zich daarop te Keulen confirmeeren, en wijdt vervolgens vele kerken en kerkhoven in Friesland.

Nu volgt een uitvoerig verhaal, waarom en hoe het keizerschap van de Grieken op de Germanen is overgegaan. Alvinus' denkbeelden over het keizer- en pausschap, waren natuurlijk ongeveer dezelfde, als die zijner tijdgenoten en nog al verschillend van onze negentiende-eeuwsche begrippen over die beide zaken. Wij moeten daarom hier die middeleeuwsche beschouwingen toelichten om Alvinus' boek beter te kunnen verstaan.

De middeleeuwen kenden geene Duitsche keizers en geen Duitsch keizerrijk; zij hebben nooit iets geweten van een Oost Romeinsch en een West Romeinsch keizerrijk, welk laatste in 476 zou zijn ondergegaan. Dat zijn moderne uitvindingen. Het jaar 476 is thans in onze schoolboeken zeer vermaard, maar nog voor twee eeuwen wist geen sterveling, dat er in dat jaar iets belangrijks was voorgevallen en ook in dat jaar 476 zelf wist niemand van zoo iets, het ging voorbij als elk ander gewoon jaar.

De middeleeuwen kenden een heilig Romeinsch keizerrijk en die woorden heilig en Romeinsch waren geene ijdele klanken. Dat rijk was eenmaal door God zelven ingesteld en zou eerst eindigen met het einde der wereld en de komst van den antichrist. Christus zelf had in zijn Evangelie gezegd: geeft den keizer wat des keizers is, en de heilige Paulus had zich op hem beroepen. Bij alle middeleeuwsche schrijvers loopt de keizerslijst onafgebroken door van Julius Caesar tot den keizer, waaronder zij schreven, Karel de groote is bij allen de directe opvolger van Const. VI purphurogenitus.

Het keizerrijk omvatte de geheele wereld, het was eeuwigdurend en ondeelbaar. De Romeinen hadden tijdens de republiek de hoogste macht aan twee consuls opgedragen en ook in den keizerstijd, b. v. reeds ten tijde van Marcus Aurelius en Caracalla berustte de keizerlijke waardigheid bij twee personen, doch er mochten een, twee, drie of meer Caesars zijn, zij mochten te Constantinopel, Nicomedia, Milaan, Rome, Ravenna of elders resideeren, het keizerrijk was één en bleef één en ondeelbaar. Van eene verdeeling van het keizerrijk kan in de verste verte geen sprake zijn. In 476 zeide Odoacer: één keizer voor de wereld is genoeg. Romulus Augustulus legde nu het purper af, eene commissie vertrok met de insigniën naar Constantinopel en legde ze daar aan de voeten van keizer Zeno neder. 't Was geen zaak van belang, 't was vaker gebeurd dat de keizerlijke waardigheid bij twee personen berustte, dat een van hen stierf of sneuvelde en er maar een meer overbleef. Dat zoo iets toen juist voor de laatste maal zou plaats hebben kon men in 476 niet vermoeden.

Nu berustte de wereldheerschappij weér bij één persoon. Odoacer, Theodorik, Clovis, Karel Martel, Karel de groote vóór 800, de pausen, kortom geheel de Westersche Christenheid, erkende van toen af den keizer, die te Constantinopel zetelde, als hun opperheer. Zij waren allen zijne onderdanen, als zijnde Christenen. Het jaar 800 naderde. In 797 werd Const. VI door zijne moeder Irene van den troon gestooten en geblend, en dit wijf begon nu in zijne plaats te regeeren. Het was een groot schandaal en bij de orthodoxe Italianen, wie de Byzantijnsche keizers in de laatste eeuw door hun beeldstormen zoo bedroefd hadden, was nu de maat der gruwelen vol. De troon was ledig en zonder keizer kon de Christenwereld niet bestaan. Men besloot te Rome er in te voorzien, men had daar in vroeger tijd ook wel keizers gekozen. Zooals men weet, werd Karel de groote op kerstdag van 800 door Leo III tot Romeinsch keizer gekroond. Dit was in de oogen der Byzantijnen eene goddelooze rebellie van Longobarden en Franken, onbekend met de heilige wetten van het keizerschap. Zij verjoegen weldra Irene en kozen Nicephorus tot keizer. Weér had de wereld twee keizers, maar niet zooals b. v. ten tijde van Arcadius en Honorius, twee die de keizerlijke waardigheid gezamenlijk bezaten, maar twee die elkander uitsloten en verketterden. Wij noemen

ze keizers van het Oosten en van het Westen, maar die titels zouden zij met verachting verworpen hebben. Beide achtten zich heer der geheele wereld en wettig opvolger van Augustus, Constantijn en Justinianus. Beide noemden zich heilig Romeinsch keizer. De keizers van het Westen waren in hunne pretensies nog al gematigd, maar die van 't Oosten beschouwden de anderen altijd als usurpatoren en nooit hebben zij hun den titel van keizer gegeven. Zij hadden wel gelijk, *usurpatio juris non facit jus*.

Keizerskronieken en keizerslijsten bestonden er in de middeleeuwen veel. Men meende dat die dynastie, die altijd zou blijven bestaan, ook van de oudste tijden af bestaan had; ook vóór Julius Caesar en Augustus moesten er keizers of, zoo als deze lijsten vaak zeggen, aardkoningen geweest zijn. Men bracht het keizerrijk in verband met de oude wereldmonarchiën, waarvan het boek Daniël spreekt.

Saksenspiegel, III. § 44: To Babilonie irhuf sik dat rike, die was geweldich over alle land, die tovrude Cyrus unde wandelde dat rike in Persiam; dar stunt it bit an Darium den lesten, den versegede Alexander unde karde 't an Krieken; dar stunt it also lange, went is sik Rome underwant unde Julius keiser wart. Noch hevet Rome behalden darvon dat wertlike sverd, unde von sente Peteres halven dat geistlike, dar umme het sie hovet aller werlde.

Dit was ook de meening van Alvinus. Wij hebben gezien dat Sem bij hem de eerste koning was en later noemt hij nog meer van die aardkoningen. Middeleeuwsche rechtsboeken begonnen gaarne met eene lijst der koningen, die de wereld bestuurd en berecht hadden, b. v. de handschriften van den *Schwabenspiegel*. Ook vele Friesche rechtscodices volgden deze gewoonte ¹.

In deze Friesche lijsten der „erthkenengar“ prijken Ninus, Nebucadnezar, Romulus, Numa, Julius Caesar, Justinianus enz. Al deze middeleeuwsche lijsten zijn natuurlijk kolossaal onvolledig, ook de volgorde deugt soms niet, vooral die der Friezen zijn vreeselijk verward.

In Alvinus' tijd en ook vroeger, erkende men twee machten door God ingesteld om de wereld te besturen, nl. het keizer- en het

¹ Zie von Riehthofen, *Friesische Rechtsquellen*, p. 132—134, 246, 247, 342, 343. 425—438.

pausschap, of, zooals men toen zeide, het wereldlijke en het geestelijke zwaard. De geestelijke wereldheerschappij van den paus is aan het keizerschap ontnomen. De oude heidensche keizers waren als pontifex maximus het hoofd der godsdienst. Hun persoon was heilig en reeds bij hun leven werd hun goddelijke eer bewezen. Toen Constantijn Christen werd, werd hij, evenals na hem zijne opvolgers, het heilig hoofd van den nieuwen godsdienst. Zij voerden ook den titel pontifex maximus, zij riepen conciliën bijeen en zaten er in voor, verklaarden leerstellingen voor kettersch of orthodox, bestormden beelden of herstelden ze in eer, zetten bisschoppen af enz., alles als geestelijk opperhoofd van de Christenheid. Deze geestelijke waardigheid en de heiligheid er aan verbonden ging van Const. VI, voor zoo ver 't Westen betreft, op de keizers van Germaanschen bloede over. De bisschop van Rome had in deze zaak al lang groote pretensies gehad. Hoe konden de half barbaarsche Franken en Saksen tegen de veel intellectueeler pausen op? Het keizerschap daalde in aanzien en het pausschap rees. In Alvinus' tijd was de paus de zon en de keizer de maan.

En nog na Alvinus' tijd daalde het aanzien van het keizerschap. De hervorming en de vrede van Munster deden er ook al geen goed aan. In de achttiende eeuw konden spotters met recht zeggen: Es ist nicht heilig, nicht römisch und nicht reich. Het lest heugt het best; van de macht der pausen in de middeleeuwen kunnen wij ons een idee vormen, maar den luister die den keizer, ook nog in de latere middeleeuwen, omstraalde, kunnen wij ons moeilijker voorstellen.

Alvinus was niet goed op de hoogte met de gebeurtenissen van 800 en van kort daarvóór. Hij wist niet goed waardoor en hoe het keizerschap van de Grieken was overgegaan op de Germanen. Maar hij begreep er moesten redenen voor bestaan hebben, en nu werpt hij de schuld maar eenvoudig op den doodonschuldigen Const. VI. In zijn tijd was Rome de kroningsstad, hij meende dat zij dit altijd, ook vóór Karel den groote, geweest was. Het is eene kleine, zeer verschoonbare, dwaling.

P. 340: Nu hoert, hoe dat recht toe Roeme was ghedaen :

Twee en zeventig keizers die te Constantinopel resideerden berechten ook Rome, en zijn daar gekroond. Sommige van hen waren heidenen, andere Christenen. De twee en zeventigste heette Constantijn.

Toen deze te Rome gekroond was, is hij kwaad naar zijn land gegaan. Hier riep hij de wijsten bijeen en houdt eene redevoering tot hen. Hij verhaalt dat Grieken, Egyptenaren, Meden en Atheners vroeger het „keyserscap” bezaten. Slechts twee „quade Romeiners”, Romulus en Numa, hebben het bezeten, maar daarentegen 72 Constantinopolitanen.

P. 342: Hoert, ghij heren! wildi doen mijnen raet?

Wij willen die Romeiners mitter daet

Dat recht quijt maken, uut hoeren hande,

Ende willent fueren in onse lande,

Ende laten die Romer heren onbeschermet nae mijnen rade.

Soe mach men hem doen soe menighen scade.

Dus zullen de Romeinen van hunne rechten beroofd d. i. onderdrukt worden, en de wijzen keurden het plan van den keizer goed.

Toen de tijding daarvan te Rome kwam, ging paus Columbanus naar St. Pietersdom en liet alle klokken luiden. De wijsten kwamen bijeen, en vroegen:

P. 343: Waeromme dat groete geluut waer ghedaen,

Daer dat ghemeen volck altoegaer

Binnen Roeme van verveert waer.

De paus antwoordde: het luiden is voorwaar niet zonder reden geschied, de keizer is heengegaan, hij wilde Rome niet meer berechten en de misdaden nemen hier nu reeds zeer toe.

P. 343. In Sinte Peters dome wort mit hoerdoem ommegehaen. Dat kan zoo niet blijven.

P. 344: Ons Here sprac tot sijnen iongheren in ghenen tijden,

Doe Hij den bitteren doet voer ons wolde lijden:

Hoe menigh sweerden sijn hijr bereit?

Doe antworden die iongheren ende hebben gheseit

Siet, Heer! hijr sijn twie guede sweerden,

Wel bereit tot Uwer eerweerden.

Des is ghenoech, sprac onse Here,

Bewaert se wel, ende holt se in ere.

Nu hoert, wat die twie sweerden beduden,

Gheestlic ende waerlick recht.....

Dat geestelijk zwaard gaf onze Heer op den berg Sinai aan Mozes en Aäron. Later gaf onze Heer het aan St. Pieter.

Paus Columbanus vertelt ook wat onze Heer toen aan S. Pieter beval. De redevoering is zeer lang. De paus zegt o. a.:

P. 347: Dat gheestelicke recht is boven dat waerltlic recht alsoe

schone, als dië sonne is boven den mane, ende dat ene moet den anderen hulpe doen.

Keizer en paus, zegt Columbanus, moeten elkander wederkeerig helpen, dan zal de aarde rustig zijn, maar Constantijn verzuimde zijne plichten en ging naar Constantinopel.

P. 348: Ghy heren! nu is dese leide keyser hene,
 Ende heft Romeburch ende alle dat land
 Onberechtet ghelaten staen.
 Nu willen wi enen raet anegaen,
 Ende willen enen nijen keyser ontfæen.
 Nochtans willen wij onse rechticheyt eerst an hem begaen,
 Ende willen eerst drie reyse te hove boeden.

Keizer Constantijn wordt driemaal ingedaagd, maar telkens te vergeefs. Nu ziet men te Rome naar een nieuwen keizer om. Men zendt een bode met een brief naar den koning van Frankrijk „of hij dat Roemsche rijk yeet wil ontfæen.” Wil hij niet, dan moet de bode naar de koningen van Engeland, Brittannië of van Spanje gaan. Geen dezer vier wilde keizer zijn. Toen wisten de paus en de wijsten geen raad meer, maar een cardinaal staat op en zeide:

P. 350: Heer pauwes! nu latet staen
 U drovighe moet; weest blijft voertaen,
 Iek weet een coninc alsoe ghedaen,
 Die sal dit rijke wel ontfæen,
 Ende sal wel rechten redelicke.
 Beid man ende wijf sal hij bedwinghen ghelijcke.
 Dese coninc is voer der werlt onechte gheboren,
 Voer Gode is hij van slachte utghecoren,
 Van Spanga van sijnen vader,
 Van Francrijeke van sijnre moder.
 Die coninc Pappinus was sijn vader,
 Karolus is die coninc ghehieten.
 In Almania is hij gheseten.
 Nu laetet u bode gaen

Karel neemt de kroon aan, en belooft spoedig te Rome te zullen komen. Op midzomerdag ¹ doet hij zijn intocht in die stad. De paus bevestigt bij eenē bezegelde oorkonde, dat het keizerschap altijd aan de Germanen zal blijven „soe langhe als die werlt sal moghen staen.”

De kroning zelf wordt niet beschreven. De paus leidt Karel op „Marcius grone felt”, geeft hem een zwaard in zijne hand en

¹ Moet midwinterdag zijn, want Karel werd den 25 Dec. gekroond.

houdt eene lange rede tot hem over de plichten van een Romeinsch keizer. Hij moet de stad Rome, de bisschoppen, weduwen en weezen beschermen. De paus zegt ook met welke straf Karel valsche munters, dieven, moordenaars enz. moet straffen, hij draagt hem o. a. de zorg op voor „sijlen ende sijlroden” waaraan men den Fries herkent enz. De paus en de keizer, zegt Columbanus, moeten elkander helpen.

P. 354: Kort daarna stierf de koning van Frankrijk, en Karel wordt nu ook koning van dat land.

P. 355: Toen men in het land der heidenen Karels keizerkroning vernam, was daar groote rouw; men was bezorgd voor zijne groote macht. Sommige uit de heidenen togen over zee naar Denemarken, en vertelden daar, wat te Rome geschied was. De Deensche koning en vele anderen hebben nu Lutgerus, hertog der Saksen, tot keizer gekozen. Driemaal ontbood Karel dezen nieuwen keizer voor zich en toen riep hij al zijne mannen ter heervaart op. Hertogen, graven, aartsbisschoppen en bisschoppen, allen kwamen met de hunnen op. Maar ook de heidenen verzamelden zich tot een groot leger. Daarbij waren de nieuwe keizer Lutgerus, de koningen van Babilonia, Ascolonia, Parsia, Alimasia (al Asia?), Anerijke (lees Averijke d. i. Afrika?), van Denemarken enz. S. Willebrord kwam met 30,000 Friezen en Magnus droeg de vaan. In Saksen wordt de strijd gestreden. De Friezen nemen Lutgerus gevangen, en leveren hem geboeid aan Karel over. Toen de heidenen dit zagen, vluchtten zij schandelijk naar hunne landen.

Karel deed nu de Friezen veel eer aan en aan Magnus gaf hij het graafschap Bentheim.

Die historie van Lutgerus is aan den privilegiebrief van Karel aan de Friezen ontleend.

P. 356: Kort na dien tijd stierf paus Columbanus en Karels broeder Leo wordt in zijn plaats gekozen. Toen Karel de boodschap ontving dat de Romeinen zijn broeder de oogen hadden uitgestoken, trok hij met een groot leger tegen Rome op. Magnus nam het vaandel in de hand en voerde de Friezen aan.

P. 358: Waer dese fane te strijde quam,
Altoes hij victorie ende seggen nam.

Alvinus vertelt hier veel van de magische krachten van deze vaan. Zij kon booze geesten uitdrijven, was sterker dan geheele legers en geene stad was tegen hare krachten bestand.

De Friezen bestormden en veroverden nu de stad, juist op den heiligen Pinksterdag „doe men dat evangelium began Doe quam die coninc in Rome, ende bad Magnus, dat hij hem die stadt wolde overdraghen, ende dancte Magnus ende den Vriesen seer hoechlic, ende gaf hem den ewighen vrijdoem. Ende sie ontvinghen den frydoem, ende namen oerlof, ende ruemden dat Roemsche hof.”

Dit laatste is door Alvinus wel wat kort beschreven. De Friesche rechtsboeken weten er meer van te verhalen en tellen een aantal wetten, verordeningen en voorrechten op, welke Magnus bij die gelegenheid van Karel had verworven.

P. 359: Op de terugreis kregen de Friezen honger en zij verpanden den vrijheidsbrief voor 400 mark aan den hertog van Oostenrijk.

Andere verhalen zeggen dat een deel der Friezen in Zwitserland achterbleef. Rudolf van Habsburg was van Zwitsersche origine, en deze hertog van Oostenrijk moet zeker een van Rudolfs voorvaderen verbeelden. De tekst van onze kroniek is hier zeer bekort en duister.

P. 359: Na de terugkomst in Friesland sterft Magnus en zijn zoon volgt hem in het graafschap Bentheim op.

P. 360: Toen de koning van Denemarken (Radbod) hoorde dat de Friezen te Rome vrijdom hadden ontvangen, kwam hij met wel 60,000 man op de Eems. De Friezen hebben hem al dit volk afgenomen behalve één duizend. De koning vlucht, maar zijn eenige zoon geraakt gevangen en wordt bij de Eems aan een boom bij de voeten opgehangen. De koning nam zijn zoon des nachts van den boom af, bracht hem naar Denemarken en bemoeide zich van nu af niet meer met Friesland.

Wat nu verder in onzen tekst staat, is zeer uit zijn verband gerukt en verward. Eerst volgt een kort leven van Willebrord, dan wordt er gesproken van keizer Rolof, d. i. Rudolf van Habsburg.

P. 362: Nu hoert, waer dese coninc was gheboren. Van Aemser lande, bij olden tijden, van sijnen vader, ende van sijner moeder van Coforda (lees Kyffhausen). Aldus suldijt verstaen, Datten den Vreesen boerde binnen Rome keijzerscap toe ontfanen. Alsoe mosten sie noch huden to daghe ontfanghen, waert, dat siet beerijghen mochten, want sie sijn van coninghes gheslachte utgheboren.

Zekerlijk, zij zijn van koning Sems geslachte. Rudolf van Habsburg stamde uit Zwitserland en de Zwitsers zijn afstammelingen

van eene kolonie Friezen ¹, daarom wordt keizer Rudolf hier maar doodeenvoudig een Fries genoemd.

Onze kroniek begint hier nog eens van voren af aan. Zij begint weer met Sem en loopt de oude geschiedenis van Azie, Afrika en Europa door, alles, zooals blijkt, om de Friezen te verheerlijken. Azie is het land waar de vrijdom is ontstaan, daar regeerden koningen, die de voorvaderen der Friezen waren, en die door Alvinus reeds Friesche koningen worden genoemd. Afrika is het vermaledijde land waar de hel is, waar afgoderij enz. is uitgevonden. Alvinus verklaart hier, zooals ook elders, alles symbolisch. De namen Jerusalem, Melchisedech, Cherub enz. worden alledwaast uitgelegd. Constantinopel beteekent constans nobilitas.

P. 371: Nu is to eynde ghecomen dat rijme van den Vriesschen edelinghen.

Er volgt nu een stuk „van der prophetisse.” Deze profetes is de bekende Debora. Zij begint haar verhaal met Seth, spreekt verder over Azie, Afrika en Europa, en voorspelt dat de vrijdom, in Azie verkregen, in Europa door de Denen zal verloren gaan, maar te Rome zal worden herwonnen, en dat er eenmaal een Friesche koning (weder keizer Rudolf I) zal regeeren. Het stuk is vol zinnebeeldige uitleggingen en alles strekt weder om de Friezen te verheerlijken.

Wanneer de profetes heeft uitgesproken eindigt de kroniek. Het slot is eene bede aan „onse lieve hemelsche vrouwe:”

Dat sie voer ons wil bidden an hoeren enighen kynde,

Dat Hij ons wil laten behouden onsen vrijdoem sonder eynde.

Dit nu is de korte inhoud van *Thet Freske riim* en van magistri Alvini *Tractatus*. Het heeft meer van een roman dan van eene kroniek, doch het verraadt desniettemin de hand van een geleerde. In de zoo aanstonds te behandelen kronieken herkent men gemakkelijk den geestelijken schrijver, hier in onze beide werkjes wijst alles op een rechtsgeleerden auteur, die met kerkelijke geschiedenissen, met den *Saksenspiegel* enz. bekend was. Misschien heeft Alvinus wel meer geschreven dan wat wij hier hebben behandeld. In de Westlauwersche rechtsverzameling komt een stuk voor, ge-

¹ Zie *De vrije Fries*, I. p. 1 en X. p. 439.

titeld: *Keizer Rudolfsboek*¹, dat zeer groote overeenkomst heeft met magistri Alvini *Tractatus* en ook in denzelfden trant is geschreven. Dat stuk kan ook wel van de hand van Alvinus zijn.

GESTA FRESONUM.
DIE OLDE FREESCHE CRONIKE.
GESTA FRISIORUM.

(Oude Friesche kronijken, uitgegeven door het Friesch genootschap.
1835—1853, p. 119—143, 207—249 en 283—306.)

Die olde Friesche cronike en de *Gesta Frisiorum* zijn geschreven in zulk Hollandsch als men in 't laatst der vijftiende eeuw in Friesland schreef. De *Gesta Fresonum* zijn eene vertaling in het Friesch van de *Gesta Frisiorum*. Zij dateert van omstreeks 1500 en bevat niets meer dan haar origineel, daarom zullen wij ze voorbijgaan.

De beide andere kronieken hebben zeer veel met elkander gemeen, ze verhalen beide dezelfde gebeurtenissen en bijna in dezelfde bewoordingen, alleen de volgorde verschilt. De eene kan evenwel niet uit de andere ontstaan zijn, beide wijzen op eene oudere kroniek, want soms heeft de eene, dan de andere de goede spelling der eigennamen bewaard, soms heeft de eene, dan de andere bijzonderheden bewaard, die in beider bron moeten gestaan hebben. Die kroniek, waarvan beide bovengenoemde slechte afschriften zijn, dateerde ook uit de vijftiende eeuw.

Die vijftiende-eeuwsche schrijver beriep zich op *De legende van S. Lebuinus*, van *S. Bonifacius* en *S. Ludger*, op *Der bisschoppen boek* of *Der bisschoppen lewent van Utrecht* (d. i. Beka), *Patrolijs boek*, *De legende of kroniek der Sassen* en *Der Vriesen legende*. Soms heet het, also wi lesen, wi vynden van coninc Karolo bescreven, als men bescreven vindt enz.

Der Vriesen legende kent men nu niet meer, maar uit onze twee kronieken kan men opmaken, welk soort van geschrift daarmede bedoeld wordt. Zij hebben namelijk uit *Der Vriesen legende* overgenomen berichten over den kruisprediker Olivier, over Popte-

¹ Von Richthofen, *Frisische Rechtsquellen*, p. 424.

tus die Lissabon mede veroverde, over de belegering van Damiate, over zekeren Lambert van Tjarijp en over de belegering en verovering van Aken door Willem II.

De plaats waar *Der Vriesen legende* of *kroniek* werd geschreven wordt ons ook genoemd. In de *Gesta Frisiorum* p. 303 wordt iets uit *Der Vriesen legende* vertaald over de kruisprediking van Olivier en over het verschijnen van kruisen in de lucht bij die gelegenheid. In die vertaling komt dit voor:

Gesta Fr. p. 303: Deser waerheit is kundich den abbet van Heysterbach, daer gheheten is in latijn vallis sancti Petri, ende oec die leesmeister van dat selfde cloester. Dese twee waren in der predicatie, ende hebben dese twee crucen claerlicken ghesien; dese hebbent ghesecht, doe sie onsen cloester toe Claercamp visitierden in Vrieslant.

Dus te Klaarkamp is *Der Vriesen legende* geschreven. Die prediking van Olivier had plaats te Dokkum den 5 Juni 1214, want Olivier had S. Bonifacius' dag uitgekozen, wanneer steeds eene talrijke schare naar Dokkum stroomde. Olivier zelf heeft die verschijning opgeteekend in zijne *Historia Damiatina*, waaruit het kort daarna is overgenomen door Caesarius van Heisterbach in den *Dialogus miraculorum*¹. Caesarius' tekst zal ik mededeelen:

Dial. mir. dist. X cap. 39: Tertia fuit apparitio in Dioecesi Trajectensi in villa Docheym, ubi sanctus Bonifacius coronatus fuit martyrio; ubi in die martyris ejusdem, cum multa millia accessissent ad indictam stationem, apparuit crux alba et magna, ac si trabs ex transverso trabis artificialiter composita fuisset. Hoc signum vidimus omnes. Verba sunt praedicti Oliveri; movebatur autem paulatim ab aquilone ad meridiem. Huic visioni interfuerunt dominus Henricus abbas noster et Winandus monachus ejus, qui et ipsi viderunt.

De twee laatste volzinnen zijn door Caesarius aan Oliviers woorden toegevoegd. Henricus is de abt en Winandus is de leesmeister, van wie *Der Vriesen legende* sprak. Hun bezoek aan Klaarkamp volgde zeker kort na dat zij die prediking hadden bijgewoond. Abt Henricus van Heisterbach heeft in het begin der dertiende eeuw Friesland meermalen bezocht als visitator der Cistercienser kloosters en Caesarius, die hem soms vergezelde, heeft in zijn

¹ Caes. Heisterb. *Dialogus miraculorum*. Coloniae 1851.

Dial. miraculorum enkele bijzonderheden en mirakelen uit die verre streken medegedeeld.

Der Vriesen legende zal dus geweest zijn een *Chronicon Clarecampense*, of wil men *Annales Clarecampenses* uit de eerste helft der dertiende eeuw en zij liep ten minste van 1214—1248; zij vertelde wel iets van zekeren Poptetus, wat in 't jaar 1147 te huis behoort, maar zij deed dit evenals Emo (p. 34) bij gelegenheid van den kruistocht van 1219. Onze beide teksten zijn daardoor van den rechten weg afgedwaald, zij hebben nl. Poptetus' daden in 't jaar 1219 gesteld.

Wij zullen nu beide afschriften van de vijftiende-eeuwsche kroniek doorloopen, wat aan de Klaarkampster kroniek is ontleend, slaan wij over. Het na aftrek daarvan resteerende is samengeflanst uit eenige heiligenlevens, uit Beka, uit Nedersaksische kronieken, den privilegiebrief van Karel den groote en uit een paar Friesche kroniekjes.

Die oude Friesche cronike begint met Abraham, Jozua enz. iets wat in de *Gest. Fris.* ontbreekt. Dan verhalen beide kronieken dat de apostel Thomas in Indië het Christendom verkondigde en de Indiërs bekeerde. Dit is eene zeer oude overlevering, die misschien nog wel door de kerk geloofd wordt. In Indië lag eene provincie, of volgens den anderen tekst, een eiland *Benedicta Frisia* genoemd. De kroniekschrijver neemt aan, dat de inwoners daarvan ook door Thomas zijn bekeerd. Uit dat *Benedicta Frisia* worden later drie broeders, Saxo, Friso en Bruno, met hun geslacht en dienstmannen verdreven. Langen tijd voeren zij op de zee tot ze eindelijk bij een woest land kwamen, aan de Noordzee gelegen. Saxo bezette het land aan de Elve, en zijn kleinzoon Bruno bouwde Brunswijk.

P. 284: Dese regent was koen ende wonderlicke stoltmodich. Wanneer hij in strijde was, wan hij of verloer hij, altoes riep hij: Kere weder. Dair omme is daar een water, hietende Anekere (lees Avekere), want sie by dat water vake pleghen te strijden.

Dit verhaal is uit eene of andere Nedersaksische kroniek overgenomen. In de *Repgawische Chronik* (ed. Massmann, p. 579, ed. Schöne, p. 103) luidt het aldus:

Do karden de Duringe van den Sassen over ên water, dar umbe

wart dat water gehêten overkêr, dat me hêt de Ovekere, de dur Brûneswic vliutet.

Tegenwoordig heet die rivier de Ocker. Ook voor de daden van het geslacht van dien Bruno wijst onze kroniek op een Nedersaksisch geschiedwerk :

vs. 56: Ende wat hi ende de sinen hebbe bedreven,
Dat mach men vynden bescreven
In der croniken der Sassen.

Zie ook pag. 284. De tweede broeder Bruno ging bij de Wezer wonen en stichtte aldaar Bruensborch; ook hij streed dapper en verdreef de Hessen, Walen en Sicambren.

vs. 76: Wen dat sal kundich wesen,
Die mach dat vynden bescreven,
Van der Sassen oerspronck, al in den boke,
Daer mach men dat in soken,
Ende in den boke, dat gemaket is
Van den edelen heren, des syt gewijs,
Die in Agrippen is een hertogen gewese
Daer vijnt men dat wal bescreven.

Het laatste is beter bewaard in de *Gesta Frisiorum* :

P. 285: als men leset van der Sassen beghin of legende. Mer al dat ander vijnt men in Patrolys boeck, die hertoge was van Agrijpine, die Rosatum, die stad of slot, heeft ghetijmmert.

Voor Rosatum leze men Sosatum, d. i. de stad Soest in Westfalen. S. Patroclus is de patroon dier stad, en met Patrolys boeck wordt misschien een of ander leven van dien heilige bedoeld, in allen gevalle weer eene Nedersaksische, of wil men liever, Westfaalsche bron.

De derde broeder Friso kwam in het land, dat nu Friesland heet. Hij had zeven zonen en eene dochter Wijmolt. Aan ieder zijner zonen gaf Friso een deel van het land. De dochter trok over de Wezer en het land waar zij zich vestigde heette naar haar Wijmolde-land.

Hadden de zeven zeelanden van Friesland namen gehad, dan zouden de zeven zonen van Friso hier ook namen gehad hebben.

De bewoners der zeven zeelanden vermenigvuldigden zich zeer en zij werden spoedig machtig. Een heidensch koning van Denemarken zag dit met bezorgdheid. Opdat zij hem niet te machtig zouden wor-

den, bracht hij de zeelanden onder zijn bedwang. Nu moesten de Friezen des konings afgoden aanbidden en houten halsbanden dragen ten teeken van slavernij.

Volgens het eene afschrift is deze koning de bekende Radbod, volgens het andere schijnt hij een vroeger koning te zijn.

Maar God gedoogde niet dat de Friezen aan een heidenschen koning onderdanig waren en zijne afgoden dienden. Paus Gregorius II (moet zijn Sergius) zond den heiligen Willebrord uit Northumberland om de Friezen weer te bekeeren.

Onze kroniek vertelt nu zeer veel van Willebrord, Bonifacius, Willehad, Ludger, van de Utrechtsche bisschoppen Gregorius, Frederik en Radbod.

vs. 287: Desse was Rebboldus dochter kynt,
Also men beschreve vynt;
Welc Rebbold een coninc hadde gewesen
Over Vrieslant, also wij lesen.

P. 290: Daernae quam een heilich man, hietende Rabbodus, welke was Rabbodus, des conics van Denemercke, dochters soen.

Beka (p. 32), die hier de bron is van onzen kroniekschrijver, heeft beter: fuit enim Radbodus rex Fresiae praedictus ipsius (Radbodi episc.) maternus attavus.

Daarna wordt over bisschop Balderik gesproken, alles is hier geput uit de levens dezer mannen, en vooral uit Beka.

Na die heilige histories afgehandeld te hebben, verhaalt de kroniekschrijver ons van Radbod, Pepijn, „Karel zijn sone,” Godfried enz. Ook hier heeft hij Beka gebruikt.

vs. 365: Ten lesten, bij coninc Pippinck in Francrikes tiden,
Mosten die Vriesen vele onluckes liden
Van Rebbolde horen coninc starck,
Die oec coninc was in Denemark.
Tho Utrecht hadde hi sine wonynge stelt,
Ende dede den Vriesen onrecht ende ghewelt.
Also den Vriesen schach aldnsdanigen misdaet,
Thogen sy, by sunte Wilbrordus raet,
Tho dessen voerghescreven coninc Pippinck,
Die in Vrancrike was een coninc.

Opdat hi wolde in corter tijt
Hen maken hoers quaden coninges quyt.

Pepijns zoon, koning Karel, komt met een leger, verjaagt Radbod uit Utrecht en werpt zijn slot Wiltenburg ter neer. Radbod vlucht naar Friesland en verzamelt zijn volk, en weldra staan beider legers tegenover elkander.

Nu volgt een verhaal dat in vele Friesche rechtscodices en kronieken voorkomt, en waarop wij later terugkomen. Karel en Radbod kwamen overeen dat hunne legers niet tegen elkander zouden strijden, maar wie van hen beiden het langst rechtop kon blijven staan, die zou Friesland bezitten. Karel won het, Radbod trok terug naar Denemarken, en keerde nooit weder.

vs. 428: Rebbolt heeft Vrieslant achtergelaten,
 Ende most des wesen getroest,
 Dat se Karolus van hem hadde verloest.
 Doe huldigeden die Vriesen conic Karolo weder,
 Ende hadden daer blytschap ende vroude mede,
 Ende het was hen ene salige tijt,
 Dat se weren haers quaden coninges quyt.

P. 297: Rabbodus toech uut Vrieslant, ende die Vriesen hebben Karolum voer enen rechten heren bekent ende ghehuldet.

Nu beveelt Karel aan twaalf wijze mannen uit de Friezen de wetten van hun volk in schrift te brengen. Zij deden dit eindelijk ook.

vs. 522: Welcker gheboet ende recht
 Men nog hudendaghes to hebbene plecht.

P. 298: Ende dat selve recht holt men noch hueden toe daghe in Vrieslant.

Het opschrijven van de gebruiken des lands deden die twaalf wijzen node. Er is eene heele historie aan verbonden, die later zal medegedeeld worden.

vs. 524: Daer na was conic Goerd in Denemarken,
 Die wonderlike bestont to warken,
 Want conine Rebbolt, daer voer is van gelesen
 Sijn olde vader hadde ghewesen.
 Wat conine Rebbolt, sijn olde vader,
 Hadde verloren allegader,
 Dat wolde he weder erighen.

Zie ook p. 298: Maar Godfried mocht zijn plan niet volvoeren. Hij werd door de Friezen in „Oestvrieslant” overwonnen en gedood, waarover bij de Saksen en Friezen groote vreugde was.

In *Die olde Freesche cronike* volgt nu een verhaal, dat ik verkort en in proza zal mededeelen.

vs. 541: Daarna ontstond er strijd tusschen de Friezen en de Saksen. Luwynck, hertog der Saksen, deed de Friezen overlast, hij was zeer trotsch, achtte den keizer niets, en weigerde hem tribuut te betalen. Dit verdroot keizer Karel ten laatste, hij riep de Friezen te hulp, die in grooten getale kwamen opdagen. Zij overwonnen de Saksen en namen de voornaamsten van hen gevangen, waaronder de hertog Luwynck zelf was, dien zij met touwen bonden en zoo aan den keizer overleverden. De keizer was hierover zeer verblijd, en de Friezen keerden opgeruimd naar hun land terug.

Het geheele verhaal is ontleend aan het onechte privilegie van Karel den groote aan de Friezen. De verovering van Rome wordt in *Die olde Freesche cronike* aldus verhaald:

vs. 578: Keizer Karel kreeg op zekeren tijd „in sijne sinnen” om Rome te veroveren, doch hij vermocht dit niet. Toen riep hij al zijne volken op, behalve de Friezen. Dit krenkte deze, maar nogtans kwamen ze ongeroepen met eene groote schare opdagen, en voegden zich bij 's keizers leger. Bij Rome gekomen, scheidten zij zich van dat leger af en trokken tegen de stad op. Aan beide zijden sneuvelden velen, maar toch de Friezen veroverden Rome. Nu werd hun tot eene belooning de houten band van den hals genomen, zij werden tot vrije mannen gemaakt om dit tot in eeuwigheid te blijven. S. Magnus, die hun banierdrager was, verwierf daarenboven van paus Leo en van keizer Karel vele privilegiën, die opgeschreven werden en bezegeld, opdat geborenen en nog niet geborenen ze ten eeuwigen dage zouden mogen genieten. Nu togen de Friezen huiswaarts, maar een deel van hen bleef onderweg achter en ging zich daar neerzetten.

Dit is de bekende verovering van Rome door de Friezen, maar de voorstelling er van bij onzen schrijver wijkt in sommige punten af van die zijner voorgangers. Hij heeft namelijk den privilegiebrief van Karel den groote gelezen, en heeft die verovering daarnaar gemoedificeerd. Men herkent in zijn verhaal gemakkelijk den invloed der volgende woorden uit dien brief:

Frisones non vocati a nobis de suo arbitrio venerunt cum urbi Romani appropinquare coepissent, mox ab exercitu nostro se separantes quam pluribus ex utraque parte interfectis ut cum prole sua nata et natitura in perpetuum liberi permaneant.

Van den tijd waar de heiligenlevens en de verhalen van Karel den groote onzen kroniekschrijver begeben (d. i. van ongeveer 900 tot 1200) tot aan de kruistochten wordt niets verhaald, eene gaping, die ook in andere Friesche kronieken bestaat. Wat onze kroniek na 1200 mededeelt is uit genoemde *Der Vriesen legende* overgenomen, en gaat ons niet aan.

Onze schrijver heeft de berichten uit de heiligenlevens, uit Beka en uit Karels privilegie verbonden met de verhalen, die bij de Friezen in omloop waren, en die wij in hunne rechtsboeken en kronieken overal terugvinden. Radbod was bij de Friezen een Deensch koning die Friesland aan zich onderwierp, bij Beka is hij rex Frisiae, en in onze kroniek koning van Denemarken en van Friesland te gelijk. Karel Martel verdrijft Radbod uit Utrecht, volgens Beka, en hij heeft daarna eene weddenschap met Radbod en laat de wetten der Friezen opschrijven, dit laatste volgens de Friesche verhalen. Zoo heeft onze schrijver de verovering van Rome samengesteld uit de oudere voorstellingen daarvan en uit den privilegiebrief.

Beka heeft hem zeker voor veel afdwalingen behoed. Bij hem toch zijn Karel Martel en Karel de groote twee personen en niet één, zooals bij alle andere Friezen van dien tijd. Zijn werk steekt gunstig af bij andere middeleeuwsche kroniekjes uit Friesland, en is lang zoo wild niet als Alvinus' boek.

DE AANKOMST DER FRIEZEN.

Iedere volksstam die uit den natuurstaat tot eenige ontwikkeling is gekomen scheidt zich eene cosmogonie, en de eerste mensch wordt dan de stamvader van zijn volksstam. Zoo zal het gegaan zijn bij de oude Egyptenaars, bij de Israëlieten en de Grieken. De Germanen vertelden in Tacitus' tijd dat de godheid Tuisco, die uit de aarde was voortgekomen, hun stamvader was, dat deze een zoon Mannus had verwekt, dat Mannus drie zonen had gehad, welke de stamvaders van de drie hoofdvölker der Germanen waren. Eene andere, eene Scandinavische cosmogonie en anthropogonie is in de liederen der oudere *Edda* bewaard gebleven. Toen de Ger-

maansche volken Christenen werden, werd ook bij hen Adam de eerste mensch; van hem stamden zij nu af. Zij gaven zoo hunne eigen traditiën prijs, om die van een vreemd volk aan te nemen, en toen de beschaving der Grieken en Romeinen invloed op hen verkreeg, lieten zij hun volk gaarne afstammen van de stamvaders van deze volken, die natuurlijk ook van Adam moesten afstammen. Zij kozen dan een tijdstip uit waarin veel volk was gevlucht of op reis gegaan, of kon zijn op reis gegaan.

Nennius, een Angelsaksisch schrijver uit het midden der negende eeuw, verzekert dat de Britten afstamden van Bruttus, een Romein, die een nakomeling was van Aeneas, en dit hebben zijne landgenooten de geheele middeleeuwen door geloofd. Reeds vroeger hebben Frankische schrijvers vermeld, dat de Franken afstamden van Francion, den zoon van Hector, den zoon van Priamus. Een Saksisch schrijver, die eene eeuw na Nennius leefde, beweert dat de Saksen afstammelingen zijn van eene legerafdeeling van Alexander, die na den dood van dien veroveraar op reis gegaan en aan de kusten der Noordzee geland was.

Bij de Friezen klimmen zulke uitingen over de herkomst van hun volksstam niet zoo hoog op. Zij hadden eerst veel later geschiedschrijvers dan de drie genoemde volken, en deze hebben zich nog langen tijd gevoed met de kruinkens die van de tafel der Saksische geschiedschrijvers vielen. Alvinus laat, naar het schijnt, de Friezen uit Palestina komen en zij waren toen reeds Christenen, ten minste ze geloofden aan den waren God. *Die olde Friesche cronike* laat ze, na den leeftijd van den apostel Thomas uit Indië komen, onder leiding van drie broeders, Saxo, Bruno en Friso. De naam van den hoofdpersoon en die van den tweeden persoon toonen aan van waar dit verhaal, ten minste voor een gedeelte, herkomstig is. Men moet zich niet verwonderen, dat de Friezen hier zoo laat het land binnentrekken, dat sedert naar hen heet. Wij zijn nog voor de *renatio literarum*. Zelfs heeft zekere Reinerus Carthusiensis civitatis Coloniae een *Tractatus de origine, laude et illustribus viris gentis Frisonicae* geschreven, waarin hij beweert dat de Friezen afstammen van de Joden, die in het jaar 70 door Titus uit Jeruzalem zijn verdreven. Worp van Thabor deelt er een lang citaat uit mede (p. 11), dat door Kempius (p. 40) is overgenomen.

Suffried Peters, die alles wat hij over Friesland kon vinden, bijeen verzamelde, wilde ook het werkje van Reinerus graag zien.

De origine p. 236: Het is mij nog niet mogen gelukken dit boek van Reinerus te zien. De Karthuizers te Keulen zeiden mij, dat er nooit een broeder Reinerus bij hen was geweest, zij dachten dat de Westfaal Warner Rolevink, de schrijver van het *Fasciculus temporum*, bedoeld werd. Ik heb ook het boek van dezen *De laudibus antiquae Saxoniae seu Vespaliae* gezien, maar ook daarin staat niets over Friesland.

Er kan heel goed een Reinerus Carth. civ. Col. bestaan hebben, zonder dat hij woonde in het Karthuizer klooster te Keulen. Hoe het zij, het boekje heeft bestaan en het heeft omstreeks 1540 zoo zeer de verontwaardiging gaande gemaakt van den te Dokkum geboren secretaris van Kampen, Reiner Bogerman, dat hij eene uitvoerige weerlegging er van opstelde ¹. Te Dokkum geboren en te Kampen woonachtig, dat belooft veel! Het boekje is dan ook min, maar *si natura negat, indignatio facit librum*. Reiner Bogerman kon de meening niet dulden, „dat het dapper en doorluchtig volk der Friezen zou afstammen van die onverbeterlijke Joden, waarvan men bij de verwoesting van Jeruzalem dertig voor één penning kocht.”

In de zestiende eeuw had men anders geen Bogermans meer noodig, om beweringen als die van Reinerus te weerleggen. Nu men uit Tacitus vernam, dat de Friezen reeds vóór 't jaar 70 in hun land aan de Noordzee woonden, verzwonden zulke late Friezenaankomsten van zelf.

De Friesche boekenschrijvers van de zestiende eeuw maken nog van andere aankomsten melding. Wie er lust in heeft kan er een aantal vinden bij Eggerik Beninga (*Matth. Anal.* IV.) p. 5—15 en bij Suffried Peters (*De origine et ant.* p. 234—254), maar het zijn allen slechts modificaties van een paar aankomsten. In al deze verhalen komen de Friezen over zee uit verre landen, en niet één heeft beweerd dat de Friezen autochthonen waren; Suffried Peters spot zelfs ergens met Tacitus, die de Germanen als paddestoelen uit den grond laat opschieten.

¹ Afschriften te Göttingen en te Leeuwarden; zie Möhlmann, *Kritik*, p. 89 en 28ste *Verslag van het Friesch genootschap*, p. 128.

De meening over de herkomst der Friezen, die het verst was verspreid en zich het langst heeft staande gehouden, was als volgt:

Na den dood van Alexander den groote, begaven drie broeders, Saxo, Bruno en Friso, aanvoerders in Alexanders leger, zich met hunne manschappen scheep en landden op de kusten der Noordzee. Saxo werd de grondvester van het volk der Saksen, Bruno bouwde Brunswijk en Friso werd de stamvader der Friezen.

Dit verhaal hadden de Friezen zelf wel kunnen uitvinden, doch zij hebben dit niet gedaan, maar het kant en klaar van de Saksen overgenomen.

Rudolfus Fuld. *Transl. S. Alexandri* (omstreeks 860), cap. 1: Saxonum gens, sicut tradit antiquitas, ab Anglis Britanniae incolis, egressa, per oceanum navigans Germaniae litoribus studio et necessitate quaerendarum sedium appulsa est.

Widukind, *Res gestae Saxonicae* (omstreeks 970), I cap. 2: Et primum quidem de origine statuque gentis pauca expediam, solam pene famam sequens in hac parte, nimia vetustate omnem fere certitudinem obscurante. Nam super hac re varia opinio est, aliis arbitrantibus de Danis Northmannisque originem duxisse Saxones, aliis autem aestimantibus, ut ipse adolescentulus audiivi quendam praedicantem, de Graecis, quia ipsi dicerent, Saxones reliquias fuisse Macedoni exercitus, qui secutus magnum Alexandrum immatura morte ipsius per totum orbem sit dispersus cap. 3: Pro certo autem novimus, Saxones his regionibus navibus advectos, et loco primum applicuisse qui usque hodie nuncupatur Hadolaum.

Ekkehard, *Chronicon universale* (omstreeks 1110), ad ann. 920: Super origine gentis Saxonum varia opinio est, aliis estimantibus de Danis Nortmannisque eos originem duxisse, aliis vero, quibus et Greci consentire dicuntur, eos reliquias fuisse Macedonici exercitus, qui secutus magnum Alexandrum, immatura ipsius morte per totum orbem sit dispersus. Invenimus autem in scriptis cujusdam, quod antiquitate tradente, ab Anglis Britanniae incolis sint egressi, et per oceanum navigantes, Germaniae litoribus studio et necessitate querendarum sedium sint appulsi in loco qui vocatur Hathuloga etc.

Zooals men ziet heeft Ekkehard de verhalen van Rudolf en van Widukind beiden opgenomen. Albert van Stade (omstreeks 1240) heeft wederom de woorden van Ekkehard overgenomen, maar hij voegt er nog het volgende bij:

Alb. Stad. *Chronicon*, ad ann. 917: Et quia Alexander virtute eorum totam devicerat Asiam eo defuncto, se illi terre amplius comittere non audebant, sed cum 300 navibus recesserunt quae omnes perierunt exceptis 54, quarum 18 Pruciam occupaverunt, 12 Ruiam, 24 applicuerunt ad Albiam, quarum una trans Albiam silvam incoluit et succedit in qua postmodum sunt inventi et Holzati appellati.

De *Saksenspiegel*, die ook uit dezen tijd dateert, verhaalt de zaak aldus :

Boek III, § 44: Unse vorderen die her to lande quamen unde die Doringe verdreven, die hadden in Alexandres here gewesen, mit erer helpe hadde he bedvungen al Asiam. Do Alexander starf do ne dorsten sie sik nicht to dun in 'me lande durch des landes hat, unde scepeden mit dren hondert kelen, die verdorven alle up vier en veftich. Der selven quamen achteine to Prutzen unde besaten dat, twelwe besaten Rujan, vier unde tvintich quamen her to lande.

Later hebben de Saksen deze historie verder uitgewerkt, maar die latere Saksische kronieken zijn deels ondergegaan, deels ongedrukt en hier te lande meest niet voorhanden. Doch genoeg, dat verhaal van eene legerafdeeling van Alexander den groote, met Saxo, Bruno en Friso incluis, is door de Friezen aan Nedersaksische kronieken ontleend. Met kleuren en feuren hebben de Friezen in de vijftiende en vooral in de zestiende eeuw deze aankomst beschreven, maar ze waren nog altijd in het onzekere in welk jaar Friso in hun land was aangekomen. Het bleef voor Suffried Peters bewaard dit tot zekerheid te brengen. Hij heeft daarvoor een diepzinnig onderzoek ingesteld en is tot de conclusie gekomen, dat Friso met zijne schaar, in het jaar voor de geboorte ons Heeren 313, bij het Flie aan land is gestapt. Dit resultaat is door zijne volgelingen Furmerius, Hamconius enz. overgenomen, en het is sedert in de Friesche geschiedboeken het klassieke jaartal gebleven. In de prov. Groningen kan men nog geene geschiedenis van dat gewest schrijven, zonder te beginnen met het jaar 313 vóór onze jaartelling, met de aankomst van Friso en de stichting van Staveren, naar zijn afgod Stavo.

FRIESCHE SAGEN.

De wonderlijke vertellingen, die wij in oude kronieken aantreffen, waren bij de opstellers dier kronieken, en bij hunne tijdgenooten, ware gebeurtenissen. Zoo zijn ook de vier volgende verhalen, die bij een aantal Friesche schrijvers voorkomen, eeuwen lang door de Friezen geloofd, waarom zij ook hier eene plaats mogen vinden.

I. DE KONING VAN DENEMARKEN.

Keizer Rudolfsboek, § 18 (von Richthofen, p. 431 col. 2). *Thet Freske riim*, vs. 542 en vervolgens. *Alvini Tractatus*, p. 311—322. Worp van Thabor, p. 20—25. Eggerik Beninga, p. 12. Corn. Kempius, p. 221—236. Andreas Cornelius, op het jaar 1294.

Dit verhaal is hierboven reeds (p. 47 en vervolg.) uit het werk van Alvinus medegedeeld, en 't is dus onnoodig, het hier te herhalen. De Friezen van vroeger tijd geloofden, te recht of ten onrechte, dat Friesland eenmaal in bezit was geweest van een of meer Noordsche koningen, die het volk zwaar verdrukten. Ons verhaal zegt, dat de Friezen door dien koning niet zijn overwonnen, maar dat ze hem uit eigen beweging als heer hebben aangenomen; het schetst vervolgens de slavernij, waaronder de Friezen zuchtten, en verhaalt eindelijk hoe zij daar weder uit verlost werden.

2. KONING KAREL EN RADBOD.

von Richthofen, p. 439. *Gesta Fresonum*, p. 132 en 133. *Gesta Frisiorum*, p. 296 en 297. *Die olde Freesche cronike*, p. 225. Jancko Douwama, *Geschriften*, p. 43. E. Beninga, p. 49—51. Kempius, p. 263—267.

Karel, koning van Frankrijk, en Radbod, koning van Denemarken, hadden reeds langen tijd om het bezit van Friesland gestreden. Toen veroverde Karel Radbods veste Wiltenburg. Radbod vluchtte naar Friesland, maar Karel trok hem achterna. Toen beider legers hier tegen elkander over stonden en de strijd zou beginnen, trad een oud en wijs man voor en sprak: O gij mannen, gij doet dwaselijk, door aldus om het bezit van dit land en volk zooveel edel bloed te doen stroomen; kiest uit beide partijen een raad van wijze mannen en hoort

naar hun raad. Deze rede behaagde allen. De wijze mannen berieden zich en zij stelden voor, dat Karel en Radbod elk op eene plaats zouden gaan staan, en wie van hen beiden het langst zonder nijgen of bukken zou blijven staan, aan dien zou Friesland zijn.

Toen zij reeds langen tijd gestaan hadden, liet Karel een handschoen vallen; Radbod bukte zich, nam den handschoen op, en gaf hem weder aan Karel. Toen deze dit zag, riep hij al lachende: hach, hach, hach! gij hebt verloren Radbod, het land is mijn. Daarvan heet de plaats waar hij stond Als Radbod dat hoorde, sprak hij droevig: O wach, wach, wach! Ik heb schandelijk dit land verloren. Daarna heet de plaats waar hij stond Waaxens. Radbod trok nu het land uit, en keerde weder naar Denemarken,

Dit verhaal is denkelijk verzonnen, om de namen van twee plaatsen te verklaren. Wáár in Friesland die plaatsen liggen, is mij onbekend, doch ik geloof dat Waaxens in Westdongeradeel eene van de twee is.

3. DE TWAALF WIJZE MANNEN.

von Richthofen, p. 439. *Gesta Fresonum*, p. 133 en 134. *Gesta Frieslandorum*, p. 297 en 298. *Die olde Friesche cronike*, p. 226—228. Jancko Douwama, *Geschriften*, p. 44. Pufendorf, *Observ. juris*, tom. III. append. p. 37—39. E. Beninga, p. 60 en 61, Sybe Jarichs (Brouërius van Nidek, *Anal.* I), p. 437. Kempius, p. 267—271. Westerhoff, *Dijkwezen* enz., p. 331, aant. 467.

Toen nu Radbod uit Friesland was vertrokken, liet koning Karel de Friezen bijeen komen. Hij beval dat zij de wijsten uit geheel Friesland zouden kiezen, om hunne wetten in schrift te brengen, want geen land kon zonder goede wetten bestaan. Zij kozen nu twaalf der wijste mannen uit de zeven zeelanden, aan wie de koning beval wetten op te stellen. De twaalf vroegen een dag om zich te bedenken, en zeiden nadat die dag voorbij was: heer koning, wij willen bij de oude wetten blijven die onze voorvaderen altijd hebben bewaard, en wij kunnen uw bevel niet opvolgen. Karel gaf hun weêr een dag tijd om zich te bedenken, en dit tot zeven dagen toe, maar telkens weigerden de twaalf wijzen. Toen werd Karel toornig. Hij gaf hun keuze uit drie dingen. Hun allen zou het hoofd worden afgeslagen, of zij zouden slaaf worden, of in een schip zonder riem en roer aan de woeste, wilde zee worden prijs gegeven. Zij kozen het laatste, en werden nu in een schip zonder riem en roer gezet. Zij voeren met de eb uit tot

zoo ver dat zij geen land meer konden zien. Daar dreven zij nu voor wind en weder op de wilde zee. Zij dachten nimmermeer aan land te zullen komen, en waren zeer beangst. Toen sprak een van hen die uit Wideken geslachte was: lieve broeders, ik heb Sinte Willebrord, den heiligen man, hooren verhalen, dat de twaalf apostelen na des Heeren verrijzenis in groote droefheid waren. Toen openbaarde de Heere Jezus zich zelf aan hen, en vertroostte hen in hun druk en lijden. Zoo raad ik nu aan dat wij ook den Heere Jezus aanroepen. Nu vielen allen op hunne knien, en toen ze weêr opzagen, stond een man achter in het schip. Hij had een houten staf in de hand, daarmede roeide hij het schip door de zee tegen storm en wind. Toen zij aan land waren gekomen, wierp hij zijn staf op den grond. Daar ontsprong eene bron van helder water, waaraan allen zich verkwikten. Zij gingen nu om de bron zitten, en de dertiende leerde de twaalf wat zij voor landrecht moesten kiezen. Toen zij nu onderricht waren zagen zij den dertiende niet meer. Zij gingen tot koning Karel, die niet dacht dat zij nog in leven waren. Nu werden de artikelen van het landrecht door Karel geconfirmeerd en bevestigd om die ten eeuwigden dage te houden, en wie de Friezen hierin krenkt, valt in de ongenade des Romeinschen keizers.

„En zoo,“ voegt een kroniekschrijver er bij, „ontvingen de Friezen landrecht, dat Maria's zoon hun geleerd had.“ Een der twaalf, die uit Wideken geslachte was, werd later de eerste Aesga in Friesland.

Eene kroniek uit later tijd voegt aan dit verhaal nog het volgende toe:

Toen het schip landwaarts ging, zeilde het den zeer breeden mond der Fivel op. De dertien landden daar op de plaats, waar nu het dorp Zeerijp ligt. Uit den staf, dien de dertiende op de aarde had geworpen, ontstond eene baak, welke de schepen, die naar de koopstad Westeremden stevenden, 's nachts door ondiepten en zanden den weg verlichtte. Langen tijd wees zij zoo den zeeman den weg. Maar eindelijk toen de menschen slecht werden, verzandde de breede Fivelmond; geene schepen konden er meer varen. Westeremden verloor zijn alouden handel en zijn alouden roem, en daalde af tot een klein dorp. Het licht zelf, dat weleer den zwervenden zeeman den rechten weg wees, werd nu een dwaallicht, dat menschen van den rechten weg afleidt. En dit licht is het zoo beruchte Rijpster licht dat nog in onze dagen, wanneer het 's avonds duister is, zoo vele wandelaars van hun pad doet verbijsteren.

Wij vinden hier bij de Friezen, evenals bij andere volken, de neiging om aan hunne eigene rechten en wetten een goddelijken oorsprong toe te kennen. Dat deden ook de Israëlieten, Spartanen, Romeinen enz.

4. DE STOUTE FRIES HIDDE.

Sybe Jarichs (Brouërius van Nidek, *Anal. I.*), p. 441. E. Beninga, p. 70. Kempius, p. 236. Pufendorf, *Observ. juris*, tom. III. append. p. 54. Andreas Cornelius, p. 75.

..... In dezen tijd leefde in Harlingerland een stoute Fries, genaamd Hidde. Hij trok het land uit en begaf zich tot den hertog van Brunswijk, wien hij zijne dienst aanbood. De hertog benoemde hem tot opzichter over zijne bosschen, want hij zag dat Hidde een stout en moedig man was. Op zekeren tijd dwaalde de Fries door de bosschen van den hertog. Hier vond hij een oude leeuw met vier jongen. Den oude sloeg hij dood, de jongen nam hij op en bracht ze tot den hertog. Ze voor zijn vorst neerleggende, sprak hij: heer hertog! toen ik door uwe bosschen dwaalde, vond ik een oude wolf met vier jongen, den oude sloeg ik dood, de jongen breng ik u hier tot een geschenk. De hertog verwonderde zich zeer over de stoutmoedigheid van dezen Fries, want hij zag dat het leeuwenwelpen waren. Hij beschonk nu den Fries met land en zand omtrent de Wezer. Hier bouwde Hidde zich eene woonstede, en noemde die plaats naar zich Hiddesakker. Daar kwamen later vele Friezen hun recht halen, want oostwaarts plag Friesland zich zoo ver uit te strekken.

Hiddesakker is het stadje Hitzacker aan de Elve in het Lüneburgsche. Het geheele verhaal is blijkbaar verzonnen om zich eene verklaring te geven van den naam van dat stadje. Hitzacker ligt op Saksischen bodem, en het vertelseltje moet ook van Nedersaksische vinding en door de Friezen uit een Nedersaksisch boek overgenomen zijn.

DE FRIESCHE GESCHIEDSCHRIJVING VÓÓR 1500.

Wij zijn tot het begin der zestiende eeuw gevorderd. Het is misschien niet ondienstig hier een blik achterwaarts te werpen.

Wanneer men eene ontwikkelingsgeschiedenis in tijdperken afdeelt, hebben de grenzen daarvan meest altijd iets willekeurigs. Het volgende volgt altijd uit het voorgaande. Doch omstreeks 1500, toen zoovele wetenschappen eene hoogere vlucht namen, brak ook voor de Friesche geschiedschrijving een nieuw tijdperk aan. De Friesche geschiedschrijvers der zestiende eeuw verschillen in vele opzichten van hunne voorgangers. Hunne kennis was veel uitgebreider, zij lazen ook Hollandsche en vele andere uitheemsche geschiedboeken, Caesar, Tacitus, Plinius, Strabo enz. oefenden invloed uit op hunne werken.

Weinig in getal en niet veel beteekenend zijn de werkjes, die wij tot nu toe aangetroffen hebben. Er zullen wel eenige Friesche kronieken verloren zijn gegaan en er zijn nog eenige ongedrukt, doch de behandelde reeds toonen genoeg aan op hoe lagen trap hier nog in de vijftiende eeuw de geschiedschrijving stond en hoe weinig de Friezen van hun verleden wisten te verhalen. Door bijzondere politieke omstandigheden heeft zich in Friesland, reeds vóór 1500, eene rechtsliteratuur ontwikkeld, zoo uitgebreid als bij geen ander Germaansch volk in dat tijdperk. Daarin worden soms gebeurtenissen verhaald door de Friezen in vroegeren tijd bedreven of aan hen geschied; er wordt over de herkomst der rechten en wetten gesproken, maar ook daaruit spreekt tot ons geen andere geschiedbeschouwing, dan wij in de hiervoor behandelde kroniekjes hebben aangetroffen. Alles gelijkt op elkander als twee droppels water. Wij zullen hier in 't kort zeggen uit welke bronnen de Friezen vóór 1500, de geschiedenissen van hun volk hebben geput, en wat ze zoo al van het verleden van dat volk wisten te verhalen.

De boeken, waaruit die Friesche schrijvers vóór de zestiende eeuw berichten over het verleden van hun volksstam hebben genomen, zijn weinig in getal. Het zijn heiligenlevens, de bisschopskroniek van Beka, eenmaal Josephus, de bijbel, de *Historia scolastica?* de *Saksenspiegel*, boeken over 't Romeensch recht, door hen keizerrecht genoemd, en vooral Nedersaksische kronieken.

Wat wisten zij zoo al van de geschiedenis van hun volk te verhalen? Niet veel, zij wisten, dat de Friezen eenmaal ter zee uit Azië in hun land waren gekomen, dat het volk toen reeds God diende en dat het in later tijd een koning van Denemarken is onderdanig geworden, die hen zeer verdruchte en wiens afgoden

zij moesten aanbidden. De gewone meening was, dat zij slechts aan één Deensch koning, nl. aan den bekenden Radbod, zijn onderworpen geweest, doch anderen schijnen te meenen dat deze overheersching langer heeft geduurd en reeds vóór Radbods leeftijd is begonnen. Evenwel bij allen is Radbod de laatste Deensche overheerscher van Friesland. Koning Karel verlostte hen van deze Deensche slavernij en verdreef Radbod. In dezen tijd bekeerde S. Willebrord de Friezen weér tot God. Daarna veroverden de Friezen onder aanvoering van Magnus, Rome voor koning Karel, die hun hiervoor vele rechten en volledige vrijheid schonk.

In sommige kroniekjes worden Karel Martel en Karel de groote goed uit elkander gehouden; het zijn twee koningen, van wie de laatste eenigen tijd na den eerste leefde. Maar in de meeste Friesche geschriften van vóór 1500 zijn Karel die Radbod verdreef, en Karel die Rome verwon en den Friezen vrijdom gaf, één en dezelfde persoon. Latere Friesche schrijvers zagen wel in dat dit verkeerd was, doch de daden die aan Karel Martel, en ook de daden die aan Karel den groote toebehoorden, waren beiden zoo verbonden aan die van koning Radbod, dat de Friesche schrijvers na 1500, die de beide Karels goed uit elkander hielden, de zaak niet anders wisten te verklaren, dan door aan elk der Karels een koning Radbod tot tijdgenoot te geven. Zoo is Radbod II in de boeken beginnen te leven, in de werkelijkheid heeft hij nooit geleefd.

Onze kroniekjes weten ook iets te vertellen van paus Leo, Willehad, Bonifacius, Ludger, de bisschoppen Radbod, Frederik enz. Van den tijd waar deze oude heiligenlevens ophouden tot aan den tijd der kruistochten, is bij hen dikke duisternis. Van de tochten der Hollandsche graven naar Friesland geen woord, ook geen woord over hunne vroegere graven de Egberts, de Bruno's enz. Zij weten ook niets van de lange rij prinsen, hertogen en koningen van Friesland, van wie Andreas Cornelius en anderen zooveel weten te verhalen. Geen één koning van Friesland wordt er genoemd, Radbod toch was bij hen een Deen, of wat hetzelfde is, een Noorman. Van potestaten weten zij niets af, en ook niets van die talrijke Friesche schrijvers uit den vroegeren tijd, wier namen en geschriften Suffried Peters ons heeft opgeteld. Talrijke zaken, die men bv. bij Andreas Cornelius kan lezen, worden bij hen te vergeefs gezocht.

Weinig hebben die kroniekjes ons dus verhaald. De beste Friesche geschiedschrijvers der zestiende eeuw klagen dan ook dat de vaderen zoo weinig hebben opgeteekend.

Boven behandelde kroniekjes behooren allen te huis tusschen het Flie en de Eems. In de oostelijke goën werd nog minder geschreven. Een schrijver uit onzen tijd, met die goën en hare geschiedenis goed bekend, laat zich ergens aldus uit: „ Wenn unlängbar auf der ältern Geschichte des Friesenlandes überhaupt ein tiefes Dunkel ruht, so sind es dem Anscheine nach insbesondere die Gaue des Ostens, die auf die Erhellung ihrer Geschichte am wenigsten hoffen dürfen ¹. ”

Doch laat ons niet wanhopen, ook niet aan opheldering voor de oude geschiedenis der oostelijke goën. Een aantal oorkonden en eenige kronieken uit de goën van Friesland zijn nog onuitgegeven en de Friesche rechtsliteratuur is nog zeer weinig gebruikt, om de oude geschiedenis van Friesland op te helderen. Daarenboven zal de tijd komen, dat men ook uit de taal, de gebruiken enz. den alouden toestand van het Friezenvolk zal ophelderen.

FRIESCHE GEBEURTENISSEN BIJ UTRECHTSCHEN EN HOLLANDSCHE SCHRIJVERS DER MIDDELEEUWEN.

De hiervoor behandelde Friesche kroniekjes toonden den sterken invloed dien de Nedersaksische beschaving op de Friesche heeft gehad. Zeer veel hebben de schrijvers van die kroniekjes uit Nedersaksische boeken overgenomen, weinig uit die van het sticht Utrecht, en niets uit die van het graafschap Holland. Van nu, het begin der zestiende eeuw af, wordt dit anders. Van nu af nemen de Friesche geschiedschrijvers veel over uit de latere Utrechtsche en Hollandsche kronieken, vooral uit die welke in het jaar 1517 door den Leidschen boekdrukker Jan Seversen uitgegeven en onder den naam *Divisiiekroniek* bekend is.

Het eerste gedeelte dezer Utrechtsche en Hollandsche kronieken, waar de oudste tijden worden beschreven, is zeer fabelachtig en

¹ Möhlmann in de Einleitung voor Hieronimus Grestius' *Reimchronik von Harlingerland*, herausgegeben von D. Möhlmann. Stade und Harburg, 1845.

ver afgeweken van de oorspronkelijke berichten. Soms zelfs bevatten zij verhalen, die geheel en al zijn verzonnen. Toch hebben Andreas Cornelius en anderen er veel geloovig uit overgenomen, vooral namen en daden van Friesche koningen. Door vriendschap, soms ook door oorlog en door familiebanden, hebben zij deze verbonden aan de Friesche koningen die zij reeds kenden.

In de *Divisiiekroniek* en bij hare voorgangers is ook alles geen goud wat er blinkt, en zij geven aan de Friesche geschiedwerken niets toe in fabelarijen. Wij zullen hier eenige zaken en personen uitkiezen, die met Friesland in verband staan, en wij zullen zien hoe een eenvoudig bericht omtrent een persoon of eene zaak onder de handen van eene rij elkander opvolgende kroniekschrijvers door bijdichten tot een kolossaal fabelverhaal kan aangroeien. Vooraf nog iets over een paar meeningen, of ze waarheid bevatten of niet doet niets ter zake, die men bij Utrechtsche en Hollandsche schrijvers van de dertiende tot de zestiende eeuw vindt. De geschiedschrijvers van den Karolingischen tijd maken dikwijls melding van hertogen, dat waren toen niet meer zoo als in den Oudgermaanschen tijd aanvoerders zoo lang de strijd duurde, maar bestendige militaire hoofden der volksstammen. Men had toen een hertogdom Beijeren, Saksen enz. en ook een hertogdom Friesland, dat zich van de Wezer tot de Schelde uitstreckte, en waartoe dus ook landstreken met niet Friesche bevolking behoorden. Dit laatste hertogdom ging reeds in de negende eeuw onder, en zijn gebied kwam aan de hertogen van Lotharingen en van Saksen. Aan dat Friesche hertogdom tusschen de Wezer en de Schelde gedachtig, zeggen schrijvers uit den Karolingischen en uit nog lateren tijd, dat bv. Utrecht, Duurstede, Vlaardingen, Dordrecht enz. steden zijn in Friesland gelegen. Stoke, Beka enz. kenden zulke uitingen. Eerstgenoemde zegt dan ook:

I vs. 317: Sijt des seker ende ghewes,
Dat de graefscap van Hollant es
Een stic van Vrieslant ghenomen.

Zulke uitdrukkingen komen meer voor bij Hollandsche en Utrechtsche schrijvers na Stoke. Slechts uit een hunner zal ik een paar plaatsen uitschrijven.

De clerc enz. (Utrecht 1867), p. 3: . . . want die lande van Hollant, Vrieslant ende tgestichte van Utrecht in ouden tiden als si alle Vriesen plaghen te hieten

De cleric enz. (Utrecht 1867), p. 22: Vrieslant, daer Hollant, Zallant, Drent ende Twent ende alle tgesticht van Utrecht mede an hoirde

Stoke, Beka en hunne opvolgers geloofden dus dat hunne voorvaders eenmaal ook Friezen heetten, maar later van naam veranderd zijn. Van daar dat zij Hollanders uit den ouden tijd, bv. Lem en Valcke, de stichters van Haarlem en Valkenburg, Friezen noemen; van daar dat zij zooveel spreken van Radbod en van Gondebald; van daar ook, dat zij de geheele oude Friesche geschiedenis behandelden, als zijnde ook de geschiedenis van hun voorgeslacht. Zoo werd hier aan deze zijde van de Zuiderzee gezaaid, wat Andreas Cornelius cum suis later konden maaien.

Eene andere meening, mede niet dwaas, die ook bij Utrechtsche en Hollandsche schrijvers tot in de zestiende eeuw voorkomt was, dat het land aan zee tusschen de Elve en de Maas eenmaal Nedersaksen heette, en de bewoners er van Nedersaksen of alleen Saksen.

Melis Stoke, I vs. 41: Oude boeken horic ghewaghen,
Dat al tland beneden Nimaghen,
Wilen Neder Zassen hiet.

Id. I. vs. 76: Die Neder Zassen heten nu Vriesen.

Id. I vs. 127: Inghels was Willibroert becant,
Gheboren van Noorthumbert lant.
Ende want de Inghels syn gewassen,
Als men leest, van Neder Zassen,
Conste hi te bet de Vriessche tale.

Beka (ed. Buch.), p. 8: Sicut Anglicana promit historia, Saxones inferiores, qui vulgo dicuntur Fresones.

Holl. Beka (Matth. An. III), p. 10: Also die Engelsche historie inhoudt, so quamen die Nedersassen, die men nu gesamentlic heitet de Vriesen

De cleric, p. 13 en 14: Nederzassen ofte Vriesen.

Cronica de Trajecto (Matth. An. V), p. 303: Quia a fluvio qui praeterfluit Hamburch nomine Elve, usque hinc vel hoc totum habitum est pro Frisia vel inferiori Saxoniam. Et isti Frisones vel Saxones fuerunt

Goudsch kroniekske (Gouda 1478), der wilder Neder Sassen lant, dat nu ter tijd Vrieslant hiet.

Veldenaer, *Fasc. temp.* p. 245: Antonius quam in Nedersassenlant dat nu Vrieslant hiet en in den kant dat nu Hollant hiet.

Joannes de Leydis, *Chron. Holl.* p. 5: Wilti pacem fecerunt cum Flavensibus (lees Slavensibus), Hollandensibus et cum Saxonibus, qui modo sunt Frisones.

Id. p. 6: Et quia patria Saxonum inferiorum frigida est valde, ideo Romani eam Frisiam vocaverunt. Vel a quodam Friso nuncupato.

Id. p. 6: Anno domini trecentesimo octuagesimo quinto regnante Gortingero in Brittania, id est Anglia, tres magnae naves in quibus Hengistus, rex Frisiae, et Horsus ejusdem regis frater, et multi amici et complices eorum ex Frisia depulsi

De meening dat de Nedersaksen of Saksen en Friezen hetzelfde volk zijn, heeft tot vele dwalingen aanleiding gegeven. Zij heeft, zoo als wij zoo pas uit Joannes de Leydis zagen, Hengist en Horsa tot Friezen gemaakt. Deze twee broërs zijn mythische personen. De eerwaarde Beda (overl. 735) die het eerst melding van hen maakt, had alles wat hij van hen wist uit volksvertelseltjes. Hengst en paard (of merrie?) zoo heet men niet. Beda hield hen voor Saksen. Er zijn door boven vermelde meening meer Saksen tot Friezen gemaakt, onder anderen ook

KONING BEROALD.

Fransche kroniekschrijvers uit de middeleeuwen verhalen dat de Saksen in het jaar 626 gezanten naar Clotarius II, koning van Neustrie, zonden, om hem den oorlog aan te doen. Clotarius liet de gezanten om deze schaamteloosheid onthoofden. Toch ontbrandde de oorlog. Dagobert, koning van Austrasie, die den Rijn was overgetrokken, werd door de Saksen, aangevoerd door Berthoald (Berthoaldo duce), overwonnen. Nu kwam Clotarius hem te hulp, bij de Wezer overwon hij de Saksen en doodde hun aanvoerder Berthoald.

Fredigar, die in het midden der zevende eeuw leefde, en ook Dagoberts regeering heeft beschreven, meldt hier niets van. Het eerst komt die Saksenkrijg voor in de *Gesta Francorum*, omstreeks 725 door een onbekende opgesteld. Fredigars kroniek kende hij niet, en de gebeurtenissen der zevende eeuw heeft hij uit overlevering, d. i. uit hooren zeggen en hooren zingen, beschreven.

Gesta Francorum (Duchesne, *Script. hist. Franc.* I), p. 716: In illis quoque diebus Saxones rebellantes nimis commoverunt exercitum gentium plurimarum contra Dagobertum regem, vel Chlotharium. Dagobertus vero collecto hoste plurimo, Rhenum transiit, contra Saxones ad pugnam exire non dubitavit Cumque simul conjuncti in unum hilari corde manibus plauderent, super Wisera fluvium tendentes fixerunt tentoria. Berthoaldus vero dux Saxonorum ex alia parte ripae hujus fluminis stans, consurgensque rex super eum, interfecit ipsum Berthoaldum.

Over Berthoald spreken ook het *Vita S. Faronis* (negende eeuw), waarin fragmenten bewaard zijn van een volkszang op dien Saksenoorlog, de *Gesta Dagoberti* (negende eeuw) en *Aimo* (begin der elfde eeuw). De laatste verhaalt er nog bij, dat Clotarius geen Saks spaarde, die langer was dan zijn zwaard.

Het verhaal van dien strijd is natuurlijk in latere, en ook in Nederlandsche, kronieken overgegaan.

Cron. de Trajecto, p. 306: Circa annum Domini 625 regnavit in Francia Lotharius et fuit bonus Christianus. Iste profectus est manu armata in Frisiam, et pugnavit contra eos, sed non expugnavit eos. Secundo venit Lotharius cum magna manu in Frisiam et tunc expugnavit eos multis valde interfectis, et quemcumque Frisonem invenit, qui major spata sua fuerat, decollari fecit.

Hetzelfde vindt men in 't Hollandsch bij Veldenaer en in het *Goudsch kroniekske*. De strijd is hier naar Friesland overgebracht, en in de plaats van de Saksen zijn Friezen gekomen, volgens den regel: Nedersaksen of Saksen = Friezen, Saksenland = Friesland.

Joannes de Leydis (p. 11) verhaalt die zaak veel uitvoeriger; zij komt aldus vertaald in de *Divisiiekroniek* voor:

Div. II cap. 30: In den jare ons Heeren 589 regierde een coninc in Francrijk genoemt Lotharius de II, omtrent 44 jaer. Dese Lotharius als hij veel landen onder zijn bedwange gebrocht hadde, als bij na heel Duytslant, is hij den Rijne overgepasseert, ende is ghecomen met grooter heyreracht in der Nedersassen lant, dat nu Vriesen zijn, om die mede te brengen onder zijne subjectie ende onderdanicheit. Die Vriesen als kloecke ende onvertsaechde mannen dit vernemende stelden hen met alle haer macht tegen den coninc, ende streden so vromelicken dat sij die overhant ende victorie behielden. Corts hier na vergaderde de coninc weder een alten grooten swaren volcke van wapenen, ende quam anderwerf in Vrieslant, ende bevacht die Vriesen met grooter vromicheit ende verwan se, ende in desen strijde

wert haren coninc verslagen geheeten Beroalt, ende was coninc Valcken soon, daar wij voor af gesproken hebben. Ende des conincx volek liep al Vrieslant door, ende wat mannen sij vonden die langer waren dan des conincx rijtswaert, sloegen sij doot.

Deze woorden van de *Divisiiekroniek* gaven aanleiding tot deze regelen van Kempius (*De origine, situ, qualitate et quantitate Frisiae*, p. 192):

Falconi successit, ut nonnullis placet, Beroaldus. Beroaldus rex Frisiae anno Christi 589 praelio a Lothario rege Franciae superatus, et in ipsa pugna caesus, fortiter pro libertate Frisiae occubuit.

Bij Andreas Cornelius prijkt Beroald natuurlijk ook in de rij der Friesche koningen. Suffried Peters en Furmerius wisten, dat in de oude Frankische en in latere kronieken, Berthoald als hertog van Saksen voorkwam. Dit was volgens hen geheel mis, want Andreas Cornelius noemde hem koning van Friesland, en deze schrijver had zijne berichten van Vlietarp overgenomen, Vlietarp van Occo Scarlensis, en deze weer van vroegeren, en aan goede geschiedschrijvers had het Friesland sedert de oudste tijden nooit ontbroken. Furmerius zegt: de slag had plaats in Westergo, maar voor Westrachia hebben de Frankische schrijvers Wesera gelezen, van daar al hunne dwalingen ¹. Het is prachtig gevonden, doch deze prachtige vond kan het onwaar bericht van Andr. Corn. niet waar maken. Alles wat hij en zoovele anderen van Berthoald verhalen, berust op boven genoemde Frankische kronieken, en daar is hij hertog van de Saksen. Een koning en een Fries hebben de veel jongere Utrechtsche en Hollandsche kroniekschrijvers van hem gemaakt, en de Friesche hebben dit later van deze overgenomen.

KONING DIBBALD.

In de middeleeuwen werd de heilige Jeroen in Holland hoog vereerd. In zeer oude martyrologia komt zijn naam voor, en volgens de Egmondsche boekelijst kwam onder het bestuur van abt Walter (1130—1161) een *Vita S. Jeronis* in de boekerij aldaar.

¹ Furmerius, *Annalium Frisicorum libri tres*. pag. 173.

Dit *Vita* schijnt verloren, want de Bollandisten namen op den 17 Aug. niet dit oude *Vita*, maar latere levensberichten van dien heilige op. Egmondsche schrijvers uit de twaalfde en dertiende eeuw zeggen, dat S. Jeroen priester te Noordwijk was en aldaar door de Noormannen is gemarteld. Iets meer weet Beka van hem. Deze plaatst zijn marteldood in den tijd van bisschop Hunger (. . .—866?)

Chron. episc. p. 28: . . . His itaque gestis, Dani cum Nordtmanis omnes Hollandiae populos nimis acriter affigentes, devenerunt ad Kenemariam, ubi sancti confessoris Adelberti dilapidaverunt ecclesiam; beatum Jeronem presbyterum in Noertich, (ut traditur) capite truncantes, et castrum munitissimum Aurindulii quondam regis prope Voerburch, Vorenburg destruentes. Hollandenses autem incolae prenderunt econtra confestim arma bellica, committentes in diversis pagis multa praelia, sed Dani (Deo permittente) praevalentes Thietboldum et Gerolfum egregios equites cum infinitis Hollandinis cruenter necaverunt, ac mulieres cum parvulis captivas ad exteras partes et provincias abduxerunt.

In de *Hollandsche Beka* heeten die ridders Diebout en Gerolf, in het *Magnum chronicon Belgicum*, dat Beka's woorden overnam, Theobaldus en Geroldus, en bij *De clerc* (p. 20) Dibbout ende Geerlof. Men leest in de *Cronica de Trajecto* p. 306:

Dein post coeperunt Frisones et Saxones et Wilti creare capitaneos, et Wilti praefecerunt unum capitaneum nomine Lemmen, et ipse reaedificavit Wiltanburch, et habuit filium nomine Dibbaut, qui postea factus est rex Frisonum, et habuit conjugem de genere giganteo de qua habuit filios plurimos. De eo etiam descendit Richardus, quem Slavi in regem elegerunt et vocatus est Eseloor, eo quod aures habuit asininas. Fuit magnus in corpore et habuit etiam conjugem giganteam. Et habitatio ejus fuit in Hollandia prope Voorburch, et ibi fecit magnum castellum et habuit filium, qui post eum regnavit nomine Valck. Et iste Valck fecit etiam magnum castellum ad partem australem nemoris, et vocavit Valckenburch, cujus fundamentum adhuc apparet in littore maris.

En aldaar vindt men (p. 320) den marteldood van S. Jeroen, bijna even zoo als bij Beka, beschreven. De twee heeten hier in de *Cronica* Dibbout en Gerlacus.

Mij dunkt deze beide verhalen van de *Cronica* waren in nog vroeger tijd één, beide concentreeren zich om Aurindilius en zijn kasteel, ook koning Dibbaut van het eerste verhaal, en ridder Dib-

bout van het tweede, dat ik niet heb uitgeschreven, moeten eenmaal één persoon zijn geweest, d. i. de koning is door fantasie van de kroniekschrijvers ontstaan uit ridder Dibbald. Te beweren dat die Thietboldus, Dibbald, of hoe hij moet heeten, nooit heeft bestaan, zou onvoorzichtig wezen. Beka kan zijn Thietboldus eques uit het oude *Vita S. Jeronis* ontleend hebben, en de schrijver van dat *Vita* kan de marteling van S. Jeroen en wat daarbij voorviel, wel naar waarheid hebben beschreven. Bovendien werd des ridders naam werkelijk gedragen, en hij moet niet op eene lijn geplaatst worden met Valcke, heer Lem, Eseloor enz. Maar alle aanspraak op de koningskroon van Friesland, die hij betrekkelijk eerst laat, en dan nog te midden van zulk verdacht gezelschap droeg, mag men hem gerust ontzeggen. Latere kroniekschrijvers aan deze zijde der Zuiderzee hebben over Dibbald, Lem enz. verder gefabeld, en toen hebben Andr. Cornelius, Eggerik Beninga enz. hen Friesland binnengeleid.

KONING GONDEBALD.

Evenmin als van Dibbald kan men met grond van Gondebald beweren dat hij nooit heeft geleefd, maar het is ook even gemakkelijk aan te toonen, dat deze zoo min als gene koning van Friesland is geweest. Het vroegst ontmoet men Gondebald in de Oudfransche gedichten, die de krijgstochten van Karel den groote bezingen, bv. in het *Roelandslied*. Daar is Gondebald pair van koning Karel, hij trekt met dezen naar Spanje en sneuvelt bij Ronceval. Zonder twijfel heeft de pseudo Turpijn hem het eerst den titel koning gegeven. Met het schenken van koningskronen was die falsaris zeer mild. Men leest bij hem van Galdebaldus rex Frisiae cum septem millibus heroum, Gaiferus rex Burdegalensis, Terephinius rex Arabum, Ogerius rex Daniae, verder noemt hij koningen van Alexandrie, Bugia, Algarbia, Barbarije, Majorca, Mecca, Cordova enz. ¹.

De valsche Turpijn putte zijne stof uit Karelromans, doch in de romans van Karel die nog overig zijn, zijn bv. Galdebaldus,

¹ Het boek is opgesteld omstreeks 1120.

Gaiferus en Ogerius geen koningen, maar alleen pairs van Karel.

Het *Liber de gestis Caroli magni* van den pseudo Turpijn was in de middeleeuwen een zeer populair boek. Einhard verhaalde alledaagsche zaken, maar Turpijn vertelde van Karels alles door-dringende zwaardhouwen, van zijn kolossaal eten en drinken, van zijn grooten toorn enz. en het boekje was door een bisschop geschreven, die dat alles beleefd en bijgewoond had. Geen wonder dat het veel gelezen en door kroniekschrijvers geplunderd werd. Waar Vincentius van Beauvais in zijne groote encyclopedie tot den tijd van Karel den groote is genaderd, wordt Einhard en alles ter zijde gelegd, maar uit den pseudo Turpijn worden geheele hoofdstukken overgeschreven.

De Friesche kroniekschrijvers van de zestiende eeuw spreken ook van koning Gondebald. Zij kenden hem uit Hollandsche kronieken en ook van elders, maar de pseudo Turpijn is van alles wat zij van hem verhalen de oorspronkelijke berichtgever. Nog eeuwen na Karel den groote was Friesland zonder geschiedschrijvers en Gondebaldtradities bestonden daar niet. Even goed als Ogier en Roeland kan hij in Karels tijd werkelijk geleefd hebben, maar koning van Friesland is hij niet geweest.

SIEGFRIEDS HUWELIJK MET THETBURGA VAN STAVEREN.

In de twaalfde eeuw en nog later waren de Germaansche heldensagen aan iedereen bekend, men zong toen nog van Ettel, Hildebrand e. a. Deze verhalen waren de vele geesten, waarvan Melis Stoke spreekt (I vs. 17). Meermalen hebben kroniekschrijvers van die dagen gelijknamige personen, die zij in geschreven geschiedenissen vonden, en die welke zij uit de sagen kenden, voor dezelfde personen gehouden. Soms te recht, soms ten onrechte. Toen bv. een Duitsche monnik, die uit Orosius en andere schrijvers eene wereldkroniek voor zijn klooster samenstelde, gevorderd was tot Theoderik der Gothen koning, voegde hij er uit zich zelve bij: dit is Diederik van Bern, van wien men zooveel zingt. Hij had gelijk, maar soms hebben die monniken-kroniekschrijvers, zoo

iets doende, zich deerlijk vergist. Zoo hielden bv. de Hollanders van vroeger tijd, Hagen uit de oorkonde van 922, voor één persoon met den vermaarden Hagen van Xanten, die in het *Nibelungenlied* eene zoo groote rol speelt, en zoo werd Hagen, de gunsteling van Karel den eenvoudige, bij hen graaf van Xanten, d. i. van de plaats, waarvan de held Hagen herkomstig was.

Een Hollandsch kroniekschrijver uit de twaalfde eeuw, van Sigfridus, den zoon van graaf Arnulf, sprekende, zegt: „Sigfridus cognomento Sicco.” Hij wilde zeggen: Deze Sigfridus is dezelfde als die Sicco, van wien men zooveel weet te vertellen. Hij vergiste zich, want de bekende held, wiens daden door geheel de Germaansche wereld bezongen werden, die in het *Nibelungenlied* Siegfried, in de *Edda* Sigurd en in Holland Sicco heette, was een ander. Toen het *Chronicon Egmundanum* aan Melis Stoke zeide, dat Sigfridus, de zoon van graaf Arnulf, en de vermaarde Sicco één en dezelfde persoon waren, weet hij van deze gecombineerde persoon nog iets te verhalen, door hem natuurlijk ontleend aan Siccosen:

Boek I, vs. 884: te Castrichem luste hem das,
Dat hiere een wijf nam dor haer scone,
Of dor der toverien hone.

De vrouw van Siegfried heet in het *Nibelungenlied* Chriemhilde, en in de *Edda* Guthrun. Beide waren zeer schoon en ook beide konden tooveren. Evenals het huwelijk van Peleus en Thetis in de oudheid, was dat van Siegfried in de middeleeuwen vermaard. Er bestond zelfs een afzonderlijk, nu verloren, gedicht van:

Die drey Brüder Krimhilde wer weyter hören will,
So wil jch hie sagen wo er das finden söl,
Der lesz *Seyfrides Hochzeyt* so wirt er des bericht,
Wie es die acht Jar gienge, hie hat ein End das Dicht ¹.

Later vond men in de necrologia van Egmond, dat Sigfridus' echtgenoot Thetburga of Tetta had geheeten. Zij is ook vervolgens zijne echtgenoot gebleven, geene Chriemhilde of geene Guthrun heeft haar verdrongen, maar haar man en zijn huwelijk waren nu eenmaal der verdichting ten buit geworden, en zij moest mede dien weg op.

¹ Wilhelm Grimm, *Deutsche Heldensage*. Zweite Ausgabe, p. 258.

Cronica de Hollant (Matth, *Analecta* V), p. 529: Arnoldus comes habuit duos filios Alter Zyfridus filius Arnoldi fuit primus dominus de Breeroed. Iste Zyfridus adamavit quandam pulchram virginem nomine Tetburgam, et fuit filia cujusdam potentis in Frisia, qui nomen habuit Goldebant, et hic descendit de sanguine Galdeboldi regis Frisiae.

Zonder twijfel was Thetburga bij een vroeger schrijver eene dochter van koning Gondebald. Een later schrijver zag in, dat Thetburga te laat had geleefd om eene dochter van dien koning (overl. 770) te kunnen geweest zijn, en zoo werd zij gemaakt tot eene dochter van Gondebald, die een nakomeling was van koning Gondebald. Er zijn talrijke zulke plaatsen aan te wijzen, waarin een later beter onderricht schrijver, de dwalingen van een vroegeren willende verbeteren, de zaak nog erger maakt.

Veldenaer, p. 285: Deze Syfridus, greve Aernouts soen, was die eerste heer van Brederode ende voerde die wapen van Hollant mit drie baren stelen ghebroken van lazuer, gelyck een oudste broeder naest den oudsten plach te voren. Ende deze Syfridus, die borchgreve, die verliefde op een schoen joffer die Tetburga hiet ende was een potestaets dochter van hoech Vrieslant, die Goldebant hiet ende was gecomen van coninc Goldebloets geslacht van Vrieslant. Ende dese Joffer truwede hi bi hem selven daer greve Dirck, sijn oude vader, die doe noch levede, ende greeff Aernout seer toernich om waren.

Veldenaer heeft de geheele *Cronica de Hollant* vertaald in zijn werk opgenomen, ook dit verhaal van Sigfridus en Thetburga heeft hij daaruit vertaald. Hij heeft dus te Utrecht in 1480 de woorden Goldebant potens in Frisia vertaald met Goldebant potestaet van hoech Vrieslant, en is zoo de oorzaak geweest, dat deze Goldebant later in de potestatenlijst van Friesland is opgenomen.

Niemand denke dat Veldenaer, toen hij het woord potestaet ter neërschreef, aan de Friesche ambtenaars van dien naam heeft gedacht, dat ambt kende hij niet, maar met dat woord duidde men toen iemand aan, die veel te zeggen had, die veel macht had, en 't was zeer zeker het beste Hollandsche woord voor het Latijnsche potens. Wij gebruiken het woord nog in die beteekenis, maar wat meer verbasterd en zeggen potentat.

Lateren hebben bij Veldenaers woorden op nieuw iets gedicht.

De naam van Thetburga's vader heeft eene kleine verandering ondergaan, en is bij hen Goswinus. Ook zijne woonplaats is men op 't spoor gekomen; het is natuurlijk de voornaamste Friesche stad van dien tijd, nl. Staveren.

Het verhaal van Sigfridus en Thetburga is naar gewoonte in de kroniek van Andreas Cornelius opgenomen, en naar gewoonte is er nog iets bijgefabeld.

Anno 989 quam Sifridus die jonckste soon van den graef van Hollandt door een ghedaene dootslach eens edelmans, ghevluicht in Vrieslandt, ende worde van Gosvino ofte Gosse Ludingaman, potestaat van Vrieslandt, seer goetlijk aenghenomen ende ontfanghen, enz.

Genoeg om te doen zien, dat de Utrechtsche en Hollandsche kroniekschrijvers den Frieschen voorgefabeld hebben, en dat Suffried Peters en anderen zeer dwaalden, door te meenen, dat Andreas Cornelius alle zijne mededeelingen over Frieslands oude geschiedenissen van Vlietarp, deze van Occo Scarlensis, die omstreeks 970 zou gebloed hebben, en Occo weêr grootendeels van Soleko Forteman had overgenomen, die in nog vroeger tijd had geleefd.

Wij hebben gezien van welk gehalte de berichten zijn die Beka, en vooral die zijne opvolgers over die oude koningen van Friesland mededeelen. Nu zullen wij hier in 't kort resumeeren, al hetgeen de kroniekschrijvers aan deze zijde van de Zuiderzee tusschen 1350 en 1517 van Frieslands oude geschiedenissen verhalen. Al die schrijvers te behandelen is onnoodig, daarom zal ik er een vier- of vijftal uitkiezen.

JOANNES DE BEKA.

(*Chronicon episc. Ultraj.* ed. Buchelius. Ultraj. 1643).

Joannes de Beka was kanunnik te Utrecht, en schreef omstreeks 1350 eene kroniek van de Utrechtsche bisschoppen. Hij was een geleerd man en putte meestal uit goede bronnen. Hetgeen ons hier aangaat, zal ik kortelijk mededeelen.

Beka verhaalt op het jaar 693 dat Pepijn van Herstal Radbod, koning van Friesland, beoorloogde en daarna overwon, en dat Pepijn toen Willebrord naar Friesland zond om te prediken. Op het jaar 717

lezen wij, dat Radbod door Karel Martel volkomen werd overwonnen en niet zeer langen tijd daarna overleed. Dit alles is zonder grove onjuistheden en door Beka zekerlijk uit Sigibert overgeschreven.

Op pag. 22 lezen wij, dat Karel op verzoek van Leo III te Rome kwam, dat hij daar luisterrijk werd ingehaald en tot keizer gekroond. Hier volgt de uitboezeming die hier te voren p. 33 is medegedeeld. Pag. 28 lezen wij het verhaal van Aurindulius en zijn kasteel (zie hier voor p. 85). Buchelius voegt bij den naam Aurindulius de volgende aanteekening:

Ab Aurelio vel Aureliano imp. cujus aureum numisma ibi reperi-
tum vidi . . . Fundamenta hujus castris apud Voorborch circa annum
Christi 1500 detecta, variaque Rom. antiquitatis monumenta ibidem
inventi, etc.

Men zie ook Heda, p. 54 en Scriverius, *Toetssteen op het
Goutsch chronycken*, p. 205.

Pag. 30 leest men dat koning Lotharius aan Gotfridus Nort-
mannorum rex Friesland in leen afstond en hem zijne nicht Ghisela
tot vrouw gaf. Hetzelfde verhaalden reeds Regino en Sigibert, doch
Beka voegt er aan toe:

Gotfridus rex exinde Fresones sibi rebellantes redegit in vile ser-
vitutis improprium, ita quod omnes circa collum circumastriatum
bajularent laqueum, ut unumquemque sine mora suspenderet, qui
contra majestatem suam aliquo modo rebellare praesumeret.

Waarom heeft Beka dit ontleend? De schrijver der *Repgauische
Chronik*, Melis Stoke (hier boven pag. 22) en latere Friesche kro-
nieken verhalen dezelfde historie, maar plaatsen ze vóór 800.
Daarna verhaalt Beka het sneuvelen van Gotfridus volgens Sigibert.
Van bisschop Radbod (901—918) zegt hij:

Fuit . . . multum ingenuus, fuit enim Radbodus rex Fresiae prae-
dictus ipsius maternus attavus.

Voor die verwantschap zal wel geen bewijs zijn bij te brengen.
Gelijkheid van naam heeft ze zeer waarschijnlijk doen ontstaan.

KRONIEK VAN HOLLAND.

(Door een cleric uten lagen landen. Utrecht 1867).

Deze kroniek is tusschen 1350 en 1356 geschreven door een klerk van graaf Willem V. De schrijver is in vele zaken Beka gevolgd. Hij verhaalt, evenals deze, op de jaren 693 en 717 de oorlogen van Pepijn en van Karel Martel tegen „Radbode coninc der Vriesen”, en dan Radbods voorgenomen doop en overlijden. Ook de intrede van Karel den groote te Rome en zijne keizerkroning leest men hier, en evenzoo den uitval tegen de Friezen. Daarna komt het verhaal van S. Jeroen, Aurindulius enz. even als bij Beka, maar met dit toevoegsel: „coninc Aurindilius . . . die men in Duutsche plach te heten Ezeloer.” Dit bijvoegsel heeft verder voortgewoekerd, men heeft later de Hollandsche naam Eseloor weêr gelatiniseerd in Eselinus, Etselinus enz.

Pag. 26 werd de schenking van Friesland aan „coninc Godevaert van Noorwegen” verhaalt, „maar die Vriesen en wouden in geenre wijs coninc Godevaert onderdaen noch gehoorsaem wesen, hi most se mit crachte ende mit mogentheit daer toe dwingen, so dat hi se ten lesten verwan, ende dwanc se daertoe dat elc man moste dragen enen bast om sinen hals” enz. Alles evenals bij Beka. Eenige jaren daarna sneuvelt koning Godfried in de Betuwe, „doe worden die Vriesen verlost van hoirre smadelicke eygenscip des basts.”

De klerk heeft dit alles bijna woordelijk uit Beka overgenomen.

DIE CRONIKE OFTE DIE HISTORIE VAN HOLLANT,
VAN ZEELANT, VAN VRIESLANT ENDE VAN
HET STICHT VAN UTRECHT.

(Voleynt bij mij Gheraert Leeuw, te Gouda in Hollant, 1478.)

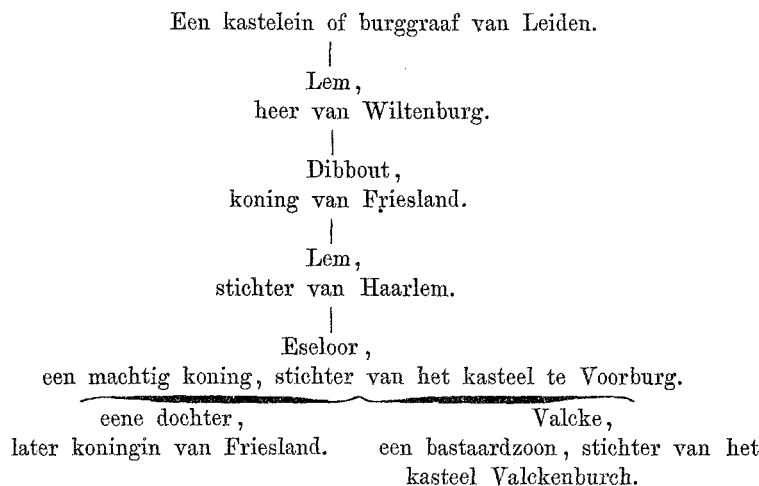
Dit is het *Goudsch kroniekske*, zoo genoemd naar de stad, waar het voor de eerste maal is gedrukt. Er bestaat ook eene Leidsche uitgave dezer kroniek van 1483 en nog een derde druk, mede uit dien tijd, doch zonder jaartal of drukplaats. De laatstgenoemde uitgave is hier gebruikt.

Deze kroniek is onder de regeering van Philips van Bourgondie samengesteld, en liep eerst niet verder dan tot den dood van gravin Jacoba, maar later is zij vervolgd tot 1477. Het eerste gedeelte er van is vol fabelen. Tacitus, Plinius enz. oefenden nog geen invloed uit op de geschiedschrijving van Holland. Men vindt hier dan ook nog niets verhaald van de Batavieren, van de Caninefaten, van Claudius Civilis enz.

Het was zeker geene lichte taak voor den vaderlandlievenden Hollander van de vijftiende eeuw, 's lands aloude geschiedenissen naar waarheid te beschrijven. Zij vonden over die tijden zoo weinig geschreven, en zij wilden er zoo gaarne iets van vertellen. Zij wisten van de Wilten en van hun kasteel Wiltenburg; daar had reeds de eerwaarde Beda over gesproken en in later tijd Melis Stoke, Maerlant, Beka en anderen. Zij kenden ook de Slaven en die moesten nu ook hun kasteel Slavenburg bezeten hebben. Zij hadden gehoord van Hengist en Horsa, van Dibbald enz. Zij hadden nog meer gegevens. Bij Voorburg lagen ruinen van een oud Romeinsch kasteel of villa, „in littore maris” zagen zij overblijfselen van een ander kasteel, dat door hen Valckenburch werd genoemd, en misschien hetzelfde bouwwerk is, dat in later tijd den naam Brittenburg heeft ontvangen. Natuurlijk kenden zij ook den burg van Leiden. Deze oude, sterke, doch toen vervallen, kasteelen en hunne heeren, dit was duidelijk, moesten eenmaal een groote rol in 's lands geschiedenissen gespeeld hebben. Wist men nu maar de namen van de heeren dezer kasteelen. Om den stichter der stad Haarlem op te sporen, was eenige scherpzinnigheid noodig, maar wie Valckenburch gesticht had, was voor iedereen duidelijk, het was natuurlijk Valcke ¹. Dit zijn nu nog allen geheel op zich zelf staande zaken en personen, maar geen nood, de mensch zoekt overal verband en verbindt gaarne wat gescheiden is. De schrijver van het *Goudsch kroniekske* had voorgangers, zij allen hebben, de een na den ander, aan de geschiedenis van Lem, Valcke enz. gewerkt, en met een zoo goed gevolg, dat wij uit den laatsten,

¹ En toch hadden die kroniekschrijvers mis. De naam van het dorp Valkenburg, want daaraan moet men hier ook denken, luidt in het Utrechtsch goederenregister van omstreeks 960 Valcana burg. Valcana is een genitivus pluralis en de plaats heet dus niet naar zekeren persoon Valcke.

uit den schrijver van genoemd kroniekske, eene geslachtslijst van de heeren Lem en Valcke cum suis kunnen geven :

Dit zijn niets dan bloote namen, en men wil misschien wel iets meer van die personen weten.

Na die gheboorte ons heren Jesu Christi 416 jaer so staken hem te samen die Vriesen mit horen coninc Egistus ende Horsus sinen broeder, ende mit die wilde, wrede Slaven ende tochen over in Engeland ende verdreven daer uut die Engelsche Brutoen ende beheerden dat lant selver. Ende setten daer coninghen in na hoer selfs goet dencken. Daer nae keerden sommighe weder, mar veel bleven daer. Ende van desen coninck Egistus geslacht so wort gheboren sinte Willebroort, sinte Jeroen ende Aelbrecht die tot Egmont leyt. Daer nae doe die Vriesen mit den Slaven weder uut Enghelant quamen ende niet en wisten wat si doen souden, doe toghen si mit malcander in dat wilde wout sonder ghenaden. Ende verdreven daer uut die wilde beesten ende makeden eenen burch daer nu Leyden staet. Ende setten daer een casteleyn op mit veel volcs om dat wout te bewaren. Ende van desen casteleyn soe quamen veel kinder, ende enen soen die Lem hiet, ende was alten vroemen man, soe dat die Wilten hem coren tot enen heer van Wiltenburch. Dese heer Lem die wan enen soen die Dibbout hiet. Dese Dibbout wort daer nae coninck van Vrieslant ende hadde een wijf die een roesinne was, daer hi veel kinderen aen wan ende oec enen soen die Lem hiet. Dese Lem wort ridder ende stichtede die stede van Haerlem ende hiet se na hem selven Heerlema

stat. Ende van desen heer Lem so wort gheboren die machtighe coninc Eselloor. Dese coninc Eselloor was dus gheheten, om dat sijn oren so lanc waren oft een ezel hadde geweest. Oec was hi seer groot. Ende hadde een wijf die oeck een roesinne was, daer hi veel kinderen an wan ende een dochter die daer na cunincinne van Friesland was. Dese coninc Eselloor was coninc van den Slaven die nu Hollanders sijn. Dese coninc Eselloor dede maken bi Voerburch alten groten casteel soe dat men sijns ghelije niet en wiste van groetheit noch van hoecheit. Dese coninc Eselloor, die levede seer langhe ende van hem quam een bastert die Valck hiet. Dese was dus gheheten om dat sijn oghen so ront of soe claer waren ende so ront oft een vale hadde geweest. Dese Vale stichte een groot casteel an die noortside van den bosch, ende dedet hieten Valckenburch.

De historie van Dibbout, het kasteel te Voorburg enz. is, zoo als men ziet, sedert Beka en *De cleric* zeer aangegroeid.

Het *Goudsch kroniekske* zegt daarna dat Pepijn van Herstal „den hertoch Rabbout van Vriesland” beoorloogde, „maer int eynde so bleef hertoch Rabbout verslagen met menich duysent Vriesen.” Is Radbod nu gesneuveld? De kroniekschrijver meent het, want terstond hierop verhaalt hij de nederlaag, die Radbod van Karel Martel leed, en Radbods voorgenomen doop, maar beide zaken schrijft hij toe aan „hertoch Ritsaert van Vriesland.” Het is een vergis, dat ook in latere kronieken is overgaan, en waarop wij beneden terugkomen. De historie van S. Jeroen en de slechting van Eselloors kasteel door de Noormannen, ontbreekt ook hier niet.

Daer na int jaer ons heren 861 so quamen die Denen mit die Normans weder ende deden grote scade in Vrancryc, soe dat dese keyser Kaerl daer teghens street. Ende nam alten groten scade van sijn volc soe dattet ten laesten ghesoent wort. Ende hi gaf ghisela sijnre niften, die coninc Lotharis dochter was Godevaert den noerman tot enen wive. Ende hi soude kersten worden. Ende die keyser gaf Godevaert die provincie van Vriesland, ende makeden coninc. Daer na in een jaer soe makeden die Vriesen een opstal teghen die coninc Godevaert ende teghens den keyser. Mar doe die coninc Kaerl dat vernam soe quam hi mit soe groter macht in Vriesland, ende bedwanc se soe seer, ende maect se eyghen, soe dat ele Vriese moste draghen om den hals een strop van enen bast ghelije een dief daer men se ter stont an hanghen mochte of si hem meer staken teghens des keyzers moghentheit. Ende van desen smadeliken teyken van den strop, so en hadder nyemant vordel rije noch arm dan die beneden twalef jaren waren. Mar daer

na in twee jaren wort dese coninc Godevaert van Vrieslant verslaghen in Oest Vrieslant mit menich duser Denen overmits die verhenghe-nisse Gods, ende daer wort weder ghewroken menich kersten bloet, dat si in voerledenen tiden gestortet ende gedoot hadden.

Dit verhaal is nog al afgeweken van de oorspronkelijke berichten bij Regino en andere tijdgenooten.

JOANNES GERBRANDI DE LEYDIS.

(*Chronicon de comitibus Hollandiae et Zeelandiae*. Francofurti 1620).

DIE CHRONIJCKE VAN HOLLANDT, ZEELANDT ENDE VRIESLANDT.

(Beghinnende van Adams tiden enz. . . tot den jare 1517. Voleynt tot Leyden bi mi Jan Seversen den 18 dach in Oestmaent. An. 1517).

Johannes Garbrands van Leiden was prior in het karmelietenklooster te Haarlem en is in 1504 overleden. Zijn *Chronicon Hollandiae* begint met de eerste eeuwen onzer jaartelling en eindigt met het jaar 1417. De schrijver zegt dat hij niets zal verhalen dan hij in kronieken, jaarboeken of oorkonden heeft gevonden, hij zal wel woord hebben gehouden, want men vindt de fabelverhalen in 't eerste gedeelte van zijn werk, grootendeels in oudere kronieken terug, doch wij bezitten thans al zijne bronnen niet meer. Het boek van Joh. van Leiden zelf is door lateren weinig gebruikt en er bestaan thans bijna geene handschriften van. Toch heeft het veel invloed uitgeoefend, want weinige jaren na het overlijden van Joh. de Leydis liet de Leidsche boekdrukker Jan Seversen een groot geschiedwerk compileeren, waarin onder anderen ook de geheele kroniek van Joh. van Leiden vertaald is opgenomen. Deze Hollandische kroniek, die men vroeger, in tegenstelling met het *Goudsch kroniekske*, de *Groote kroniek*, en thans de *Divisiechroniek* noemt, is voor de eerste maal in 1517 uitgegeven, en later nog dikwijls herdrukt.

Wij zullen hier de fabelen van Lem, van Eseloor en Valcke niet herhalen, maar alleen eene genealogie van die personen mede-

Dese coninc Rathbolt liet twee sonen achter, deen was genoemt Melgerus, ende dese als hij gedoopt was starf coorts daer na: dander was geheeten Adgillus, ende dese wert mede kersten ende dede hem doopen, ende stont onder tribuyt des hertogen Kaerls Marteel ghelijck sijn vader: ende noch hadde hij een dochter genoemt Theudelinda, die te man hadde Grimoalt hertoch Kaerls Marteels soon, die van co. Rathbolts dienaer (ghenoemt Mingaert) vermoort wort tot Ludic, daer hij in sijne devocie lach op S. Lambrechts graf ende leyt aldaer in S. Jacobs kerek begraven. Coninc Rathbolt van Vrieslant starf anno Domini 723. Coninc Adgilt hadde twee sonen, als Gondebolt van Vrieslant, ende wert metten vromen Roelant verslagen voor dat kersten geloove opten Roncevalle, anno 770. Ende hiermede ginck dat conincryc van Vrieslant te niet, ende tis voortaen gebleven onder dat conincryc der Vrancken. Die ander soen van coninc Adgilt was genoemt Rathbolt, ende was heer van Nedervrieslant, dat nu Egmont is, maer hij en was van suleker macht niet als sijn ouders geweest hadden, want de coninghen van Vrancryc dat lant al geheel onder hen gebracht hadden. Ende als sommige cronijcken seggen, so was dese Rathbolt deerste heer van Egmont.

Een koning Radbod II kenden Joannes de Leydis, de *Divisië-kroniek* en hunne Hollandsche tijdgenooten niet. Die man is door de Friezen, aan de overzijde van de Zuiderzee, uitgevonden.

Zoo hebben Hollandsche en Utrechtsche geschiedschrijvers van vóór 1517 de geschiedenissen van het oude Friesland, waartoe zij ook hunne gewesten rekenden, beschreven. Wij keeren nu tot de schrijvers aan gene zijde van het Flie terug.

WORP VAN THABOR.

(*Chronicon Frisiae. Leovardiae* 1847).

Worp van Thabor opent de rij van hen, die eenigzins op den naam geschiedschrijver van Friesland kunnen aanspraak maken, en hij opent die rij waardig.

Er leefde in het begin der vijftiende eeuw te Sneek zeker edelman, die in de onlusten van zijn tijd een werkzaam aandeel had genomen, genaamd Rienk Bockema. Langen tijd had hij reeds het plan gehad een klooster te stichten, eindelijk kwam het tot rijp-

heid. In 1406 begaf hij zich naar het beroemde gesticht te Windesheim. Het kapittel aldaar bood hij landerijen bij Sneek aan, met verzoek om daarop met zijne ondersteuning, een klooster van hunne richting te stichten. Weldra verrees aldaar een nieuw klooster, dat den naam Thabor ontving. Door geschenken van den stichter en van anderen, werd het spoedig rijk en bloeiend, en nooit heeft het den aard der moederstichting verloochend. Vele kloosters in Friesland van onze congregatie, zegt het *Chronicon Windesemense*, heeft het hervormd. Maar wat ons hier meer belang inboezemt, eenige kloosterlingen van Thabor hebben de geschiedenis van Friesland beoefend. De voornaamste van hen was hij, wiens naam aan 't hoofd van dit artikel staat.

Worp van Thabor was in het dorp Rensumageest, bij Dokkum, geboren, misschien wel uit het aanzienlijk geslacht Tjaarda. Eerst was hij pastoor in zijne geboorteplaats, later kanunnik in het klooster Thabor, toen subprior, daarna procurator en eindelijk in 1523 werd hij prior. In deze waardigheid overleed hij den 26sten Februari 1538.

Worp heeft eene geschiedenis van Friesland in het Latijn geschreven, beginnende met de vroegste tijden. Zij is dikwijls afgeschreven, en in de eeuw van den schrijver en later veel gebruikt, doch eerst in onze eeuw, in 1847, door Dr. Ottema voor het Friesch genootschap in het licht gegeven.

Dr. Ottema wil dat deze kroniek omstreeks 1500 is opgesteld. Zijn voornaamste bewijs daarvoor zijn de volgende woorden van Worp:

Chron. Frisiae, p. 30: Deinde anno Domini 1492 Fuit et bellum inter ipsum (scil. Carolum ducem Gelriae) et duces Burgundiae usque in praesentem diem, et multiplicata sunt mala non solum in Gelria, sed et in omnibus terris et regionibus circum Gelriam, et adhuc nondum est finis.

Nu vervolgt Dr. Ottema: „Dit toch moet Worp geschreven hebben vóór 1505, dat is, vóór het jaar, waarin Philippus de schoone met Karel van Gelder een tweejarig bestand gesloten heeft.” Had er na het sluiten van dat bestand altijd vrede bestaan tusschen Karel van Gelder en de hertogen van Bourgondië, dan zou des heeren Ottema's gevolgtrekking juist zijn, maar dat was op verre na niet het geval. Wij weten dat Karel van Gelder dien

wapenstilstand, terstond nadat hij gesloten was, heeft verbroken, dat hij uit Brussel vluchtte en aanstonds den strijd tegen de Bourgondiërs hervatte en vol heeft gehouden tot aan zijn dood in 1538. Ook ná 1505 kon Worp in waarheid schrijven: et adhuc nondum est finis. Worps woorden: multiplicata sunt mala non solum in Gelria, sed et in omnibus terris et regionibus circum Gelriam wijzen op later tijd; zij wijzen op den tijd, toen niet alleen in Gelderland, maar ook in Holland, in het Neder- en Oversticht, in Friesland, in de Ommelanden en elders, de Gelderschen en de Bourgondiërs tegen elkander streden. De boeken die Worp gebruikte, bewijzen ook dat hij zijne kroniek ná 1505 heeft geschreven. Soms neemt hij iets over uit het *Vita sancti Switberti a Marcellino conscripta*. Dit *Vita* is ondergeschoven en eeuwen na Marcellinus' (beter Marcellinus) tijd geschreven. Reeds door de Bollandisten is dit voldoende bewezen. In onzen tijd is uitgemaakt dat het door zekeren Gerhard van Harderwijk is samengeflanst, misschien wel om de kanunniken van het Switbertsklooster op Keizersweerd te behagen, die hem in 1503, toen de pest te Keulen woedde, gastvrij hadden opgenomen ¹. Dit *Vita* is voor de eerste maal in 1508 te Keulen gedrukt, en deze uitgave moet Worp gebruikt hebben. Ook de versregels van Gerardus Noviomagus, die p. 187 worden medegedeeld, zullen wel eenige jaren ná 1505 gedicht zijn. Worp neemt verder dikwijls iets over uit eene *Chronica Hollandiae*, dit is de *Divisie-kroniek* in 1517 voor de eerste maal gedrukt door Jan Seversen te Leiden. Worp voegt eenmaal (p. 112) bij de woorden *Chron. Holl.* nog dit: „per Joannem Severini bibliopolam Leidensem impressa.” Dus heeft Worp zijne kroniek geschreven tusschen 1517 en 1538, denkelyk wel in 't laatst van dat tijdperk, want het schijnt dat hij zijn werk niet mocht voltooien. Omstreeks 1396 breekt het plotseling af, en zijn plan was om ook de gebeurtenissen der volgende tijden te beschrijven (p. 30).

Worp geeft de bronnen, waaruit hij putte, meest altijd op. Zij zijn zeer talrijk. Uit de klassieke oudheid: Strabo, Ptolemaeus, Caesar, Cicero, Tacitus, Livius en veteres Romani et Graeci scriptores. Uit de middeleeuwen: *Vitae SS. Willebrordi, Gerthrudis, Liudgeri, Bonifacii, Switberti, Willehadi, Odolphi, Frederici episc. Ultraj.*,

¹ Moll, *Kerkgeschiedenis*, I. p. 210, aant. 1.

Frederici abb. Horti Mariae, Sibrandi, verder Beda (*Hist. eccl. en Martyrol.*), *Epist. S. Bonifacii, Historia Francorum*, Turpinus, Sigibertus, Saxo Gramm., Vincentii *Spec. hist.*, Martinus (Polonus), Oliver. scol. Col., Caesarius Heisterb., Petrus prior Floriesfrensis (lees Floreffiensis), Barth. Anglicus, Aeneas Silvius, de *Saksenspiegel*, Reinerus carth. Col., Beka, *Chronica Holl.*, *Chronica Leidensis*, *Chronica Traject.*, *Chronicae Saxonum*, Gerh. Noviomagus, *Liber de rebus et temporibus memorabilibus* (hieruit de sage van den zwaanridder), *Chronicae Frisonum*, *Liber de ortu Fr. gentis patrio sermone conscriptus*, *De ortu Frisonum duae apud Frisones editiones patrio sermone conscriptae*. Deze Friesche kroniekjes hadden volgens het daaruit medegedeelde weinig te beteekenen en waren van hetzelfde gehalte, als de vroeger in dit boek behandelde.

In Worps tijd en later, en tegenwoordig ook wel, halen schrijvers boeken aan, zij noemen den titel en deelen er een citaat uit mede, zonder dat boek zelf ooit gezien te hebben. Zij schreven titel en citaat doodeenvoudig uit een ander werk over. Dat heeft Worp van Thabor nooit gedaan; alle boeken waarop hij zich beroept, heeft hij gezien en gelezen.

Uit bovengenoemde werken heeft Worp van Thabor zijn *Chronicon Frisiae* samengesteld. Door te veel vertrouwen te schenken aan den pseudo Turpinus, het *Vita S. Switberti*, het eerste gedeelte van Saxo Grammaticus, latere Utrechtsche en Hollandsche kronieken enz. vertelt hij een aantal dwaasheden, maar toch heeft hij zijn boek met veel oordeel geschreven. Al zijne voorgangers en vele zijner opvolgers laat Worp verre achter zich.

Het *Chronicon* is in drie boeken verdeeld. Het eerste dat tot Karel den groote loopt, begint met eene beschrijving van Frieslands grenzen. Het strekt zich langs de zee uit van Egmond tot over de Wezer. Worp spreekt daarna over den bodem, de levenswijze der inwoners, hunne zeden, waarbij hij ter loops Aeneas Silvius' verhaal van het huwelijk der Friesche priesters weerspreekt, vervolgens over hunne kleeding enz. Dat alles is zeer belangrijk. Daarna spreekt Worp over den oorsprong der Friezen.

P. 8: Zij zijn zonder twijfel, evenals de overige Germaansche volken, uit den vreemde in hun land gekomen. Uit wie zij zijn gesproten, van waar, wanneer en hoe zij aangekomen zijn heb ik niet tot zekerheid kunnen brengen Er bestaan daarover een aantal

verschillende verhalen bij de Friezen en ook bij de Saksen Een verhaal uit te kiezen en de anderen te verwerpen is al te stout, ze in overeenstemming te brengen een onbegonnen arbeid. Daarom zal ik eenige dier verhalen mededeelen en aan den lezer de keus overlaten.

Dit was zeker het verstandigste wat hij in eene zoo moeilijke zaak doen kon. Worp deelt nu drie verhalen mede; het eerste is overgenomen uit den *Saksenspiegel*, het tweede is hetzelfde als vermeld wordt in *Die oude Friesche cronike* en het derde is dat van Alvinus. Ten slotte vermeldt hij nog het gevoelen van Reinerus, Karthuizer van Keulen (zie boven p. 69), dien hij met Tacitus weerlegt, welke reeds vóór de verwoesting van Jeruzalem Friezen kende in het land dat naar hen den naam draagt

P. 14: Friso is de grondlegger van het volksbestaan der Friezen Hij verdeelde het land in zeven deelen, aan elk zijner zeven zonen gaf hij een deel, en deze deelen heeten zeelanden.

Nu volgt eene vertaling van het tractaat der zeven zeelanden ¹.

Na deze verdeling trok Friso met zijne dochter Wymeth over de Wezer, en het land dat ze daar in bezit namen heette in 't vervolg naar haar Wynseraland. Nu volgt eene verklaring van hetgeen Caesar, Strabo, Tacitus, Ptolemaeus en anderen van deze landen verhaald hebben, en dan:

P. 20: Toen nu Friso het land aldus verdeeld had, beval hij zijne zonen en de Friezen aan, zich nimmer een koning te kiezen en zich nimmer aan een vreemden vorst te onderwerpen, maar steeds vrij te blijven en zich door uit hen zelve gekozen rechters te laten besturen. Lange jaren volgden de Friezen dit op, en in dien tijd wonnen zij bestendig aan in roem en in macht. Doch toen zij machtig geworden waren vergaten zij den wijzen raad van hun stichter Friso.

Dit en hetgeen bij Worp verder volgt is eene vertaling van een gedeelte van Alvinus. Men zie hierboven p. 47 en vervolg. Worp voegt er aan toe:

P. 24: Hoe de Friezen van deze slavernij zijn bevrijd en hoe lang ze geduurd heeft, heb ik niet kunnen ontdekken, doch zonder twijfel heeft ze niet geduurd tot de komst van den heiligen Willebrordus, zoo als sommige Friesche kronieken willen. Zoo het de eerste onder-

¹ Zie over de zeven zeelanden bijlage 3.

werping van de Friezen aan de Denen geweest is, heeft ze lang voor Christus' geboorte plaats gehad. Dit blijkt uit Saxo Grammaticus. Deze zegt in zijn tweede boek dat de Friezen het eerst zijn onderworpen door Froto I, den negenden koning der Denen. Verder zegt Saxo in zijn achtste boek, dat Jezus Christus onder Froto III, hun dertigste koning is geboren. Dus regeerden een en twintig koningen tusschen die onderwerping en Christus' geboorte. Nu kwam Sint Willebrord in het jaar 690 voor de eerste maal in Friesland. Het is niet te gelooven dat de Friezen, toen zoo woest en zoo aan vrijheid gewend, al dien langen tijd aan de Denen onderworpen zijn geweest. Ik geloof dat de Friezen, vóór zij Christenen werden, beurtelings onderworpen en vrij zijn geweest, en dit schijnt nog heden hun lot te zijn. Tacitus' werken bevestigen mijne meening enz.

Dat Worp de fabelverhalen van Saxo en het tractaat van Alvinus geloof schonk behoeft niet te verwonderen, ieder deed dit in zijn tijd, maar niet ieder kon er met zooveel oordeel over spreken.

Hierna verhaalt Worp den oorsprong van de staten Engeland, Holland, Gelderland en van het sticht Utrecht, en daarmede eindigt het eerste boek.

Het tweede boek handelt over de Karolingen, de geloofspredikers in onze landen en de eerste bisschoppen van Utrecht. Meest altijd put Worp hier uit zuivere bronnen, uit dezelfde waaruit wij nog heden de geschiedenis van dat tijdperk opmaken. Soms evenwel heeft hij zich hier door ondergeschoven geschriften of troebele bronnen laten misleiden, b. v. door pseudo Turpijn. Hieruit neemt Worp (p. 42) de beschrijving van Karels uiterlijk en levensmanier over. Ook werd hij misleid door het *Vita S. Switberti*, waar aan hij groot gezag toekent (p. 63): „ipse (Marcellinus) enim non audita, ut venerabilis Beda, et quidam alii, hanc materiam tractantes, scripserunt, sed visa et experta retulit. Ideo haud immerito ipsum omnibus aliis scriptoribus, ubi cum illis discrepat, praefero.” Ook de *Divisiekroniek* doet Worp soms onwaarheden en onwaarschijnlijkheden zeggen. Door haar misleid, plaatst hij den dood van hertog Poppo vóór Radbods dood (p. 40 en 53, *Divisiekron.* div. 3, cap. 8) in plaats van veel later op het jaar 734¹. Door

¹ Die fout komt reeds voor bij Heda p. 26 op het jaar 714, in de *Divisiekroniek* enz. Lateren, ook Emmius, zijn er de dupe van geworden. Zij verhalen, meestal op 714, het sneuvelen van Poppo en dan op 734 nog eens. Er zijn bij hen dus twee hertogen Poppo.

die kroniek geleid, laat hij bisschop Frederik van Friesche koningen afstammen (Worp, p. 91; *Divisiokr.* div. 3, cap. 83), iets waarvan het *Vita S. Frederici* (18 Juli) en Beka nog niets wisten. Worp noemt, behalve Hengist en Horsa (p. 34), vier Friesche koningen, nl. Adgillus die Wilfried vriendelijk ontving (p. 44), waar hij ook de bekende plaats uit Beda (*Hist. eccl.* V. 19) overschrijft, Radbod, zijn zoon Adgillus en Gondebald. Radbod II kende hij nog niet. Wel spreekt hij (p. 91) in navolging van de *Divisiiekroniek*, van een broeder van koning Gondebald „Radbodus dominus inferioris seu occidentalis Frisiae, a quo orti dicuntur domini Egmondenses;” maar deze Radbod heeft niets met koning Radbod II te maken. Geheel onafhankelijk van elkander is de heer Radbod in Holland, en koning Radbod II in Friesland, uitgevonden. Worp kon in de *Divisiiekroniek* meer Friesche koningen genoemd vinden, maar zij boezemden hem weinig belangstelling in; de daden der geloofspredikers en martelaren vindt hij veel belangrijker. Later, toen in Friesland wereldlijke geschiedschrijvers optraden, veranderde dit.

Het derde boek begint met eene lijst der bisschoppen van Utrecht en der graven van Holland.

P. 110: Dit zijn de bisschoppen van Utrecht en de graven van Holland. Onder die graven zijn weinigen, die de Friezen niet hebben bevochten. Hier mag ik niet voorbijgaan, dat Karel de kale (dit zeggen de Hollanders, maar ten onrechte zooals beneden zal blijken), en daarna Lotharius Friesland, nl. Oostergo en Westergo van Staveren tot aan de Lauwers, aan de graven van Holland hebben gegeven. Doch Hendrik IV en Koenraad III gaven het aan de bisschoppen van Utrecht.

Dit derde boek loopt van het ontstaan van het graafschap Holland tot 1396, waar het werk eindigt. Veel is hier uit Beka en uit de *Divisiiekroniek*, die in hunne beschrijvingen van dit tijdperk allens geloofwaardiger worden, overgenomen. Worp vertrouwt, en met recht, de Utrechtsche kroniek veel meer dan de Hollandsche, die hij soms tegenspreekt; bovendien hield hij niet van de Hollanders.

Het graafschap Holland neemt natuurlijk ook hier in 863 een aanvang. Reeds daar ligt onze schrijver met de *Divisiiekroniek* overhoop.

P. 112: In de Hollandsche kroniek van Jan Seversen leest men dat Karel de kale aan graaf Dirk I Friesland tot aan de Lauwers geschonken heeft, en dat koning Karel en graaf Dirk daarna met een groot leger Friesland zijn binnengetrokken, en de Friezen gedwongen hebben Dirk te huldigen en te zweren altijd aan de Hollandsche graven onderdanig te zullen zijn. Ik zie niet in, hoe dit waar kan zijn, daar in de giftbrieven van Karel den kale en van Lodewijk den Duitscher wel van Holland en Zeeland, maar niet van Friesland gewag wordt gemaakt. In het voorgaande boek is uit de Hollandsche kroniek medegedeeld, dat de koning der Noormannen Godfried Christen was geworden, op voorwaarde dat Karel de kale hem de dochter van Lotharius tot vrouw gaf en Friesland daarbij als bruidschat, ook is daar medegedeeld dat Godfried nu met Karels hulp Friesland aan zich onderwierp. Volgens Beka gebeurde dit in 873, volgens anderen en dit komt mij waarschijnlijker voor, in 883 ¹. Ziedaar nu een koning en keizer, die Friesland eerst aan de graven van Holland en kort daarna aan den koning der Noormannen schenkt! Dit strijdt met de gezonde rede en met de koninklijke waardigheid. . . . Het is dus niet te gelooven. . . . Alle oorlogen die de Hollandsche graven tegen de Friezen gevoerd hebben, waren bijna allen tegen de Westfriezen, die aan Holland grensden en den Hollanders steeds vijandig waren. Maar toen zij Westfriesland hadden onderworpen, toen begonnen zij ons Overflieschen te beoorlogen.

Worp redeneert goed en merkt zeer juist op, dat, terwijl de *Divisiiekroniek* zegt dat Karel de kale Holland, Zeeland en Friesland aan Dirk I schonk, er in de giftbrieven van Karel den kale en van Lod. den Duitscher wel van Holland en Zeeland, maar volstrekt niet van Friesland wordt gesproken.

P. 119: In sommige Hollandsche kronieken lezen wij dat deze graaf Floris II van keizer Lotharius II de heerlijkheid van Oostfriesland, d. i. van Ooster- en Westergo, ten geschenke ontvangen heeft. . . . Dit strijdt tegen de tijdrekening, want deze Floris stierf vóór Lotharius keizer werd. Want deze werd in 1128 tot keizer gekroond en Floris overleed in 1121.

Worps opmerking is zeer juist, ofschoon de jaartallen bij hem niet goed zijn. Loth. werd in 1125 tot koning, en in 1133 tot keizer gekroond, en graaf Floris overleed reeds 1122. Friesland

¹ 882 is het juiste jaar. Men zie Regino, die een tijdgenoot van Godfried was.

werd niet aan Floris II geschonken maar aan diens zoon Dirk VI. Worp nam dus niet, zoo als toen meestal 't gebruik was, alles wat hij geschreven vond, rijp en groen, over, neen, hij overdacht eerst of het waar, onwaar of onwaarschijnlijk was.

In het laatst der twaalfde en in de dertiende eeuw komen Worp Friesche bronnen te hulp, bv. het *Vita S. Frederici abb. Horti S. Mariae*, het *Vita Siardi*, aantekeningen over kloosterstichtingen, oorkonden enz. Voor het tijdperk der kruistochten neemt hij veel over uit Olivier den scolaster van Keulen en uit Caesarius van Heisterbach.

Worp hield veel van zijn land en volk, en had hart voor hunne vrijheid, doch hij was op dit punt niet zoo fanatiek als lateren. Wij hebben straks twee plaatsen uit Worp aangehaald, waarin hij tegen de *Divisiiekroniek* in verzet komt, op beide plaatsen ontkent hij het wegschenken van Friesland tusschen het Flie en de Lauwers, doch hij geeft goede redenen op voor zijn beweren. Elders vertelt hij zonder blikken of blozen dat de Hollandsche graven Friesland over het Flie veroverden en berechttten.

P. 117: Floris (I), de zesde graaf van Holland, volgde zijn overleden broeder op. Volgens Joannes de Beka is hij, bij 't leven van zijn broeder, 22 jaren lang graaf van Friesland beoosten het Flie geweest.

P. 118: Dirk (V) was de zevende graaf van Holland en Zeeland, maar de Friezen wilden hem niet erkennen. Daarom trok hij met een groot leger Westfriesland binnen en hij heeft op één dag tweemaal eene overwinning op de Friezen behaald. Er zijn vele Friezen gedood, ook zijn er velen gevangen genomen en weggevoerd. Vervolgens belegerde hij met een groot leger Staveren drie weken lang. De vrede werd gesloten op voorwaarde dat de inwoners, behoudens lijf en goed, den graaf de stad overgaven.

P. 119: in 't jaar ons Heeren 1086 is markgraaf Egbert met een groot leger Friesland tusschen het Flie en de Lauwers binnen getrokken en heeft het aan zich onderworpen. Daar de Friezen, uit haat jegens de graven van Holland, hem niet ongenegen waren, heeft hij de regeering over Friesland aanvaard.

P. 159: Na den dood van graaf Willem I, volgde zijn zoon Floris IV, de dertiende graaf van Holland en Zeeland hem op, die in 't jaar 1230 naar Friesland kwam en door de Friezen luisterrijk is ontvangen en als heer is gehuldigd in Westergo nl. te Franeker, dat daarvoor de aangewezen plaats is.

Deze en soortgelijke plaatsen neemt Worp in zijn boek op, zonder er van zijn kant een protest of eene aanmerking bij te voegen. De laatst aangehaalde plaats schreef hij over uit het werk van een Fries uit de dertiende eeuw, nl. uit de levens der eerste abten van Mariengarde. De Friesche geschiedschrijvers na Worp gaan zulke plaatsen liefst stilzwijgend voorbij, om hunne bladzijden te beschrijven met de daden der Friezen die met Godfried van Bouillon naar Jeruzalem trokken, of met die hunner potestaten. Zoo verwerpen zij de ware geschiedenissen om er niets dan ijdele fabels voor in de plaats te geven.

Pag. 161 leest men dat de Romeinsche koning Willem Aken belegerde en dat de Friezen hem die stad hielpen veroveren. Worp zegt verder dat koning Willem aan de Friezen tot belooning hiervoor vele gunsten toestond en de privilegiën bevestigde, hun vroeger door Karel den groote geschonken.

P. 161: Toen Willem in het zevende jaar zijner regeering op aanzoek van paus Innocentius naar Rome zou gaan, om tot keizer gekroond te worden, wilde hij, op aansporing der Hollanders, eerst Westfriesland onderwerpen, tegen de privilegiën die hij kort te voren zelf bevestigd had.

Worp doet Willem II onrecht. Toen deze te Aken den Friezen den bevestigingsbrief gaf, en ook later, dacht hij er in de verte niet aan, dat onder die privilegiën die hij bevestigde, ook behoorde, dat de Friezen vrij zouden zijn van grafelijk bestuur.

Doch koning Willem sneuvelde in dien strijd. Zijn zoon Floris V oorlooft ook tegen de Westfriezen, hij onderwerpt eindelijk het land en bouwt er vier sterke kasteelen. Toen graaf Floris was vermoord en Jan van Avesnes voor den jongen graaf Jan I het land bestuurde, begaf bisschop Willem van Utrecht zich tot de Westfriezen en zette hen tot opstand aan tegen de graven van Holland.

P. 168: Zij leenden gaarne het oor aan den bisschop, die hen tot zoo iets aanspoorde, en wel uit liefde voor de oude vrijheid, die ze sedert kort hadden verloren, en ook van natuur waren ze tot zoo iets al geneigd genoeg. Want volgens Cicero's gezegde, is alle slavernij ellendig, en vooral voor hen allertreurigst, die het zoete der vrijheid gesmaakt hebben.

De Westfriezen veroverden en slechtten twee der vier kasteelen,

toen gingen zij dat te Medemblik belegeren, maar nu verschijnt Jan van Avesnes met een leger. Hier, bij Medemblik, en elders werd nu gestreden, doch de Westfriezen konden den strijd tegen de overmacht op den duur niet volhouden.

P. 169: Eindelijk, na een onnoemelijk aantal gevechten met de graven van Holland, nadat er ongelooflijk veel bloed had gevloeid, nadat de Westfriezen zagen dat alles hun tegenliep, dat ze steeds werden overwonnen besloten zij gezanten aan graaf Jan te zenden en zich te onderwerpen Ik vind niet dat zij sedert weêr tegen de Hollandsche graven zijn opgestaan. Ja zelfs tot den dag van heden, ik weet niet door welken geest gedreven, belagen zij meer de vrijheid der Overfriesche Friezen, dan de overige Hollanders.

Zoo iets kon Worp van Thabor moeielijk verduwen.

P. 176: Anno Domini 1322 was er vrede over geheel Friesland. Dit gebeurde door de bestendige aanvechtingen van de omwonende vorsten zelden en was voor de Friezen iets nieuws. Hij duurde niet lang, want de graaf van Holland deed spoedig zijn best om hem te verbreken. In dien vreedestijd hebben de Friezen in eene algemeene vergadering volgende artikelen vastgesteld om den onderlingen band te bewaren.

Nu volgt de orig. Lat. tekst van de Upstalsboomsche bepalingen van 1323. Zoo ik mij niet vergis, heeft Worp dien Lat. tekst voor den ondergang bewaard en hebben Schotanus, Schwartzenberg e. a. hem aan handschriften van Worps kroniek ontleend.

De pogingen van Willem III en IV om Friesland tusschen het Flie en de Lauwers te onderwerpen, en het sneuvelen van den laatste, worden zeer kalm verhaald. Pag. 189 en 190 spreekt Worp over den oorsprong van de twisten tusschen de Hoekschen en Kabeljauschen en tusschen de Heeckerens en Bronckhorsten.

Maar wanneer de partijen in Friesland (de Schieringers en Vetkoopers) het eerst zijn ontstaan, heb ik niet kunnen vinden. Ik geloof zeker, en niet zonder reden, omstreeks denzelfden tijd (d. i. omstreeks 1350), en wel uit twisten tusschen conversen van de kloosters en de hoofdelingen, met wie zij contracten hadden aangegaan.

Hier eindigt de kroniek van Worp van Thabor. Zij is, zooals men zal gezien hebben, met kennis en oordeel geschreven. De

schrijver bezat liefde voor zijn geboortegrond en zijne landgenooten, maar hij was door die liefde niet verblind. Hadden latere schrijvers maar Worps spoor bewandeld! doch het boek van Andreas Cornelius bedierf hier alles.

EGGERIK BENINGA.

(*Chronijk of historie van Oostfriesland*. In Matth. *Analecta*,
quarto uitgave, tom. IV).

Wij komen tot een geschiedschrijver, die in historiekennis en in oordeel verre achterstaat bij Worp van Thabor, tot Eggerik Beninga. Toch is zijne kroniek bekender dan die van Worp en ook belangrijker. Laatstgenoemde beschreef de geschiedenissen van vóór zijn tijd; zijne bronnen zijn ons bijna allen bewaard gebleven; terwijl Beninga, behalve de vroegere geschiedenis van zijn volksstam, ook de gebeurtenissen, kort vóór en gedurende zijn leeftijd in de provinciën Oostfriesland en Groningen voorgevallen, breedvoerig heeft beschreven. Voor de geschiedenis van die gewesten in dat tijdperk is Beninga's werk onmisbaar. Driemaal is het reeds uitgegeven, in 1706, 1723 en in 1738, dat van Worp daarentegen slechts éénmaal, en eerst in 1847.

Eggerik Beninga stamde uit eene aanzienlijke Oostfriesche hoofdelingenfamilie. Zijn grootvader Aild en zijn vader Garrelt bekleedden, behalve hun hoofdelingambt, ook dat van proost der proostdij Hinte, eene zeer aanzienlijke waardigheid. De Beninga's en de Sirksena's, die in 1454, of beter in 1464, door keizer Fred. III met het toen opgerichte graafschap Oostfriesland werden beleend, waren steeds zeer met elkander bevriend. Onze geschiedschrijver werd in het jaar 1490 op den huize Grimersum geboren, en reeds in 1501 trof hem het ongeluk zijn vader te verliezen. Kort hierna zond zijne moeder hem naar het hof van graaf Edsard, om er opgevoed te worden. Hier werd hij allengs in regeeringszaken ingewijd, doch erlangde er geene geleerde opvoeding, zooals noodig was om later eenigzins waardig als geschiedschrijver te kunnen optreden. In het jaar 1514 vergezelde hij een gezantschap, dat de graaf in dat jaar naar Groningen zond (kroniek p. 538), en in

1525 werd hij door dezen tot drost van Leeroord benoemd (p. 585). Toen graaf Edsard in 1528 overleed, riep zijn zoon en opvolger Enno II Beninga aan het hof terug. Nu hielp hij zijn graaf de reformatie in Oostfriesland voltooien. In de twisten met den bisschop van Munster, die daarvan het gevolg waren, geraakte Beninga gevangen, doch bij het verdrag van Farmsum (1535) werd hij weder vrij (p. 660). Na graaf Enno's dood, in 1540, werd hij medevoogd over den jongen troonopvolger en was van nu af in alle gewichtige staatszaken betrokken. De gravin-weduwe liet zijne diensten niet onbeloond. Zij vaardigde in 1546 deze oorkonde uit:

Wij Anna gebohrne tho Oldenburg und Delmenhorst, gräffin tho Oistfresland weduwe bekennen, dat wy dem ehrenvesten unserm raadt und lieven getreuwen Eggerich Beninga tho Grimersum, umb seine getreuwe dienste, die he unsern kindern, vorfaderen gedaen und noch hinfürder mit getreuwem raadt dersolvigen bestes tho wethen und werth tho setten willig is¹.

In 1557 werd Beninga wederom drost te Leeroord, en dit ambt bekleedde hij tot aan zijn overlijden op den 19 Oct. 1562.

Beninga werd door zijne tijdgenooten algemeen geacht en bemind. Kort na zijn overlijden schreef iemand van hem:

Anno 1562. Am 19 October is de ehrbare und ehrtveste Eggerick Beningha, tho Grimersum und Borssum hovetlinck, am middage um 12 schlage in Gott den almechtigen Christlich, vornunftlich und bestendichlichen vorscheden, de van sijnen kindlichen jaren her stede in der heren deenste gewesen, und volgens van seligen graven Edsard anno 1525 thom drosten up den huese Lehroht verordnet, und darna als oock grave Enno seliger mit dode verfaeren, voor een raedt dusses landes van der wolgebooren frow Anna van Oldenborch und Delmenhorst, graffinne tho Oostfreeslant weduwe, verordenet und angenamen. In dat laetste sijns olders wederum thom drosten up den huese Lehroht van oer gnaden begeert, heft dat ampt noch vijf jaer vorgestaen, dat huese an vesten und sunst seer verbeteret, de reine leere und Christiliche religion na allen mogelijcken flijth gehanthavet, und de wederspreker gestraffet. Heft oock tho dijcken und dammen, deren sorge oene mit anderen befaelen, na menschelijcken flijth dat beste gedaen. Is van den gemenen man seer gelevet wurden, und dewijle he een

¹ Tjaden, *Das gelehrte Ostfriesland*, I, p. 122.

sober und tuchtich levent gefoert, heft he de 70 jaren, een edder twee dar aver, door Godliche tholatinge, sijnes olders erreicht. Welcke seele Gott den almachtigen in Christo Jesu sij befaelen. Licht tho Grimersum in der kareken begraven ¹.

Johan Rengers ten Post, die twintig jaren na Beninga's overlijden in Oostfriesland in ballingschap leefde, getuigt van hem (*Kroniek van Rengers, I, p. 279*):

Anno 1562 den 19 Octobris storff Egrich Beninga seer Christlichen, de van junges up stedes in der graven to Oistfrieslants denst is gewest, und anno 1524 drost up den Oert gewest, und darna der gravinnen raeth, darna weder drost up den Oert. Ein soberer, wiser, tuchtigen, de up des landes beste, up dycken und dammen groten upsicht gehatt hefft, een man van 71 jaren, hefft vole erfahren und beschreven, want he niet ungeleert gewest is. Sijn chronijck is noch.

Ubbo Emmius zegt van Beninga (*Rerum Frisic. hist. Leiden 1616, p. 960*):

..... exeunte Octobri, cum paullo ante e vita hac exisset Eggericus Beninga Grimershemius septuagenario major, vir laude dignissimus, atque optime de patria agendo et scribendo meritis, cujus saepe in his commentariis mentionem feci. Annales rerum Frisicarum congressit rudes illos quidem, sed fidos, et diligentiae ac amoris in patriam indices certissimos: in quibus mediae aetatis pactorum, foederum, transactionum tabulas, ceu naufragae navis fragmina sparsim fluitantia actorum saeculi istius testimonia infallibilia singulari studio collegit, atque ita obscuris rebus lucem non parvam affudit. Natus clarissima domo literarum studia non coluit religionis purioris semper amans, justitiae cultor eximius, vita temperans, moribus modestus, populo carissimus, et tamen comitum suorum quam maxime observans: cui unum hoc ad majus parandum nomen defuit, quod bonas literas adolescens in aula degens non didicerit.

Uit Beninga's kroniek, van elders, en ook uit de aangehaalde regelen, blijkt, dat Beninga een degelijk, werkzaam en algemeen geacht man is geweest. Doch wij hebben hier een oordeel over hem als geschiedschrijver uit te spreken.

Beninga moet zijne kroniek op rijpen leeftijd geschreven hebben,

¹ Zie achter Beninga's kroniek, pag. 853.

want vaak, reeds op het jaar 778 (p. 54), haalt hij Caspar Hedions kerkgeschiedenis aan, die eerst in 1545 het licht zag, en tweemaal (p. 5 en 626) zegt hij dat gravin Anna tot aan de mondigheid van haren zoon Edsard (d. i. tot 1558) heeft geregeerd.

De boeken, waarop Beninga zich beroept, zijn uit de oudheid Caesar, Plinius, Tacitus, Suetonius en een paar anderen. Annalen, heiligenlevens en kronieken uit de vroegere middeleeuwen, waarvan Worp van Thabor zooveel gebruik maakte, worden hier nergens aangehaald, maar des te meer de groote verzamelingen uit de latere middeleeuwen en uit Beninga's tijd, zooals Bartholomaeus de Engelschman, Aeneas Silvius, Hartman Schedel, Seb. Munster, Krantz, Nauclerus, Seb. Franck, Carion, Caspar Hedion enz. Verder Saksische, Engelsche, Utrechtsche en Fransche kronieken, Worp van Thabor, *Westfreesche chronica* (is enkelvoud), *Hollandsche chronica* en eenige anderen. Over Beninga's bronnen voor de oudere geschiedenis van Oostfriesland, Groningen en de Ommelanden straks.

Dit zijn meerendeels geene zeer zuivere bronnen, maar wat anderen hem voorgefabeld hebben, daarvoor is Beninga niet aansprakelijk, wij vragen hier het eerst naar zijn kennis en oordeel in historische zaken. In de voorrede van de kroniek leest men:

..... wo wol in alsen konigrijken, furstendommen, graveschappen und landen in gantscher Duitschen nation alle geschehende dingen gemeinlich in drucke tho lesen, so men overflodich van redelichen daden und wunderwercken, so dorch Gott und menschen geschehen, angetekent sint, so befinde (ick) dat unse vorvaderen gantz unachtsam dar in gewest, nicht so neerstich und flitig angetekent, wat in den Freeslanden is voorgevallen. Nah dien men dan in veele chroniken befunden, hebbe ick Eggeric Beninga tho Grimersum hovetlinck, derhalven uth natuirliker leve, de mi tho minen vaderlande bewagen, den arbeit gantz willich angenahmen, und dat uth vele croniken gecolligeert und vorsamlet unde gevuget, so vele de Almachtige gunnen wil, nah minen hochsten vermogen, wo wol ick nicht voor een geleerden, sunder als ein schlichten einfuldigen leie, mi gantz ungeschickt dat thoe doende achte, wil nochtans den rechten ankunfft und ohrsprunck der Fresen na dem getal van jahren, so vele mogelick vortekenen mit der protestation, oft idt nicht also nah ohre rechte forme und geschicktheit angetagen, als billick wal behooren schulde, oder geschreven were, mi dat selve willen tho gude holden, und wunsche hier mede allen leefhebberen Godlichen wordes und de historien tho leesen geneget de genade des Heeren.

Dit *schlichte einfuldige leie* en de woorden van Emmius, *literarum studia non coluit* en *bonas literas adolescens in aula degens non didicit* willen zeggen, dat Beninga geen Latijn verstond. Dit blijkt ook overal uit zijn werk b. v.:

P. 14: Desgeliken doet he (Plinius) ock in sijn anderde boek ant 2 cap. dat de Cauchen vor erste ein boes wreet wilt volck gewest sinnen, de ghene gewisse waenplats tho der tijt in hadden, wente se voerden oere hutten met sick, waer dat se hen togen und se ernehrden sick alleene mit kruider, de uth der erden wassen, se aten geen vleisch, noch mellick, oere klederen de waren gemaket van de blade ren der boemen, und van den bast der boemen oere schoe. Plinius averst holt id egentlick dar vor, dat de grote Cauchen hebben inne gehad der Wenden, Lunenborger und Hildesheimer landen enz.

De schildering van het land der Chaucen, waarop deze woorden zien, komt voor bij Plinius *Hist. nat.* XVI cap. 1. Beninga's verhaal verschilt nog al van dat van Plinius; geen wonder, hij had Plinius, Tacitus enz. nooit gelezen, en had zijne berichten uit die schrijvers uit de tweede, derde of uit nog later hand.

P. 15: Cornel. Tacitus meldet ock noch wieder in sine schriften, dat Carolomannus und Pipin sijn sohn von Harstel, oock Carel Martellus von den grooten Cauchen (de in den stift Bremen wesende) heruth gespraten sinnen.

Pag. 25 tot 27 wordt verhaald dat Drusus eene tocht naar Friesland heeft gedaan „bij tijden keisers Theodosii der junger, Arcadii soon, und is tho der tijt een rijkesdag tho Epheso gehalten worden.”

P. 37: Cornelius Tacitus averst wil, dat dusse vorgeruhrte veste (Groningen) erst van de Hunnen gebouwet sij.

Beninga, zal men zeggen, heeft deze dwaasheden van een ander overgenomen. Dat is niet het geval, maar al was dat ook zoo, dan nog toonde dat overnemen zijn geringe historiekennis.

P. 103: Anno Christi 1155 is hertoch Hinrich von Sassen, als Albertus Krantz int VI boeck im 18 cap. sijner chroniken meldet, mit eenen grooten antael volckes in de Freeslande getaegen.

En aldaar: Anno Christi 1155 bij tijden Friderici imperatoris is Hinrich een furst van Beijeren und Sassen na veele krijgen

ook in de Freeslande, gelijk als Albertus Krantz am VII cap. schrift, getaegen.

Hier wordt de bekende Hendrik de Leeuw tot twee personen gemaakt.

P. 110: Damita wurt oock Edessa genoemet.

P. 121: Anno Christi 1268 hefft koninck Lodewijk van Franckrijk de gemeene Freeslande in sijne bescherminge und dominie gehadt.

Dit vreemd bericht dankt zijn ontstaan aan een brief, dien koning Lodewijk IX dat jaar aan de Friezen schreef, om hen tot deelneming aan zijn kruistocht op te wekken (Emo en Menco, ed. Utrecht, 1866, p. 225).

P. 185: Dusse vorgeroerte hertoch Albert van Beijern schal oock een bisschup tho Luyek gewest sijn.

Op bladzijde 157 laat Beninga Karel IV in het jaar 1390 een slag verliezen, terwijl zooals de kroniekschrijver moest weten, keizer Karel IV reeds in 1378 is overleden.

Karel de groote doet niet alleen bij hem een kruistocht naar Jeruzalem en bestormt en verovert Rome, beide zaken hebben velen vóór Beninga verhaald, maar hij belegert en verovert ook de stad Aken, en dit laatste is eene dwaling van Beninga zelf, ontstaan uit het misverstaan van *Die olde Freesche cronike* (p. 247—249), van de *Gesta Frisiorum* (p. 301 en 302) of van de bron dezer twee kronieken.

De tochten van de Hollandsche graven Willem II en IV verwart hij met elkander. Willem II trekt bij hem in 1256 de Zuiderzee over en sneuvelt bij Staveren. Tallooze dwalingen ga ik voorbij.

Ook met de ligging der landen, wier geschiedenis hij beschreef, was Beninga weinig bekend. Zoo plaatst hij (p. 48) Wiltenburg (d. i. Utrecht) aan de Wezer.

P. 85: Als nu opgemelte grave Diederich van den keiser mit Holland, und een deel van Freeslandt, over de Suider zee int westen liggende, dat nu Waeterlandt genoemet werd

Id.: In de Hollandische chronica wort dat landicken Wasda genoemet, und is streckende int osten an de Lauwers.

P. 86: Als nu grave Diederich dat Westfreeslandt, dat doe oock Wasda genoempt was, mit Hollant in hadde

P. 95: Dit lant Wasda heft in vorigen tijden veele nahmen gehadt. Is oock genoemet wurden Walcheren, welck sijn orsprunck heft uth ein Friesch woort erlanget

Het blijkt dat Beninga met de ligging van Walcheren, Waterland enz. te eenenmale onbekend was.

P. 96: Anno 1075 heft keyser Henrick de IV Conrad den bisschup van Utrecht beleent mit de heerlicheit Oistfreeslant; dat is van de Lauwerse vort oisten wente tho der Eemse.

Dit is weêr eene geographische dwaling. Aan anachronismen ontbreekt het bij Beninga natuurlijk ook niet. Eenige er van, op Friesland betrekking hebbende, zal ik overschrijven.

P. 37: Anno Christi 405 heft de keyser Arcadius an alle rijckes verwanten, oock an de potestaten der Freeslande um hulpe und bijstant geschreven.

P. 38: Doe hefft de keyser (Arcadius) de Francken und Freesen affgedanket, in bijwesent Innocentii des pauwstes der eerste des nahmens, und vort mehr ander fursten und hehren und ohrer een deel tho ridder geschlaegen, de thogeseijte freyheit genehten laeten, de mit vorsehgelunge vorstareket und beknuppert.

Dus gaf reeds Arcadius den Friezen een bezegelden vrijheidsbrief. Al deze dwaasheden zijn van Beninga zelf, niet van zijne voorgangers, wier onnauwkeurigheden en vergissingen hij daarbij nog allen overnam, want hij hing geheel van zijne voorgangers af, daar hij nergens weet te beoordeelen of ze waarheid of onwaarheid schreven. Zoo weet hij bv. p. 82 niet, of Karel de groote in 807 of in 815 is overleden, want beide jaartallen vond hij opgegeven. Pag. 110 durft hij niet beslissen of Damiate „dat oock Edessa genoemet wurt” in 1219 of in 1229 is ingenomen. Geen verhaal zoo fabelachtig of het vindt bij Beninga geloof. Het regent in zijn boek bloed en steenen, meel verandert er in bloed. Eene non valt er met twee emmers kalk boven van eene kerk ongedeerd en onbezeerd. Het vangen van eene meermin in het Purmermeer wordt er met kleuren en geuren verteld en het geval met de gravin van Henneberg wordt zelfs tweemaal (p. 107 en 119) opgenomen uit

twee verschillende schrijvers, zonder dat Beninga merkt, dat beide verhalen slechts ééne gebeurtenis betreffen.

Hetgeen wij tot nu toe besproken hebben, zal wel geen geschiedschrijver misleiden, want wie de geschiedenis van Holland, Utrecht, Brunswijk of van het Oostlauwersch Friesland wil beschrijven, zoekt geene hulp bij Beninga. Anders is het in de landen tusschen de Lauwers en de Wezer. Daar kan men zijn boek niet missen, daar is Beninga nog altijd de wijze staatsman, de degelijke burger en de waarheidlievende man, en dit alles zeker te recht, maar ook, wat daar niet direct uit volgt, de geloofwaardige kroniekschrijver, d. i. schrijver van eene geloofwaardige kroniek. Men kan de eerlijkste en de waarheidlievendste man van de wereld zijn en toch een boek schrijven vol onnauwkeurigheden, dwaasheden en onwaarheden. En dat heeft Beninga gedaan. De wil alleen is hier op verre na niet genoeg, men moet ook bekend zijn met den regeeringsvorm, de zeden enz. der tijden die men wil beschrijven en oordeelen kunnen over de zaken die men behandelt en over de bronnen waaruit men put, en daaraan onthak het Beninga geheel en al.

Wij komen tot Beninga's bronnen voor de geschiedenis der provinciën Oostfriesland en Groningen. Men heeft beweerd dat hij een aantal oorkonden, kronieken enz. uit kloosters afkomstig, heeft gebruikt. Mijn voorganger Möhlmann heeft aangetoond dat dit niet het geval is geweest. Beninga had ze ook grotendeels niet kunnen lezen. De oorkonden, die in het werk voorkomen, zijn, zooals hun inhoud aanwijst, bijna allen aan het rijke familie-archief der Beninga's ontleend, eenige ook aan de vervolgen op Worp van Thabor. Soms wordt door Beninga een *Groninger chronica* aangehaald, het eerst op het jaar 376, het laatst op 1522. Misschien was dit wel de kroniek van Jan van Lemmige, waarvan een schraal uittreksel bij Matthaeus (*Analecta*, tom. I der 4°. uitgave) gedrukt is.

Tweemaal geeft Beninga de *Norder chronica* als zijn bron op (p. 268, anno 1435 en p. 310, anno 1457). Möhlmann gist, dat ook de *Norder* gebeurtenissen sedert 1264 vermeld uit die kroniek overgenomen zijn. Hij zal wel gelijk hebben ¹.

¹ Deze *Norder chronica* is in het laatst der zestiende eeuw door een zeer Lutherschgezind inwoner van Norden veel uitgebreid en tot 1587 vervolgd. Van deze vermeerderde kroniek bevinden zich afschriften op de koninklijke bibliotheek in den Haag en op het prov. archief te Groningen.

Beninga gebruikte verder oude Friesche landrechten en ook de reeds vóór 1500 gedrukte Westlauwersche verzameling. Eindelijk komen in het werk berichten voor, die uit de kronieken van Emo en Menco zijn overgenomen, zie p. 106—121 en vooral p. 119 anno 1262. Men zie verder over Beninga's bronnen Möhlmann, *Kritik* enz. p. 13 en vervolgens.

Ook uit mondelijke overleveringen heeft Beninga geput, b. v. voor zijne verhalen van den zeeroover Stortebeker (p. 147—150). Zijne onthoofding wordt aldaar op 1374 geplaatst in plaats van op 1402. Als kind heb ik aan de noordkusten van Hunsingo vaak zeer aandachtig naar lange sagen van Stortebeker geluisterd, het waren ongeveer dezelfde verhalen als die, welke Beninga in zijn tijd hoorde vertellen en in zijn boek heeft opgenomen. De wonderlijke verhalen van Oeke te Napels (p. 152) en van Folckmer Alena (p. 157—159) heeft hij ook uit de overlevering opgeschreven.

De lijst der geschriften, die Beninga voor de geschiedenis van Oostfriesland en Groningen gebruikte, is lang niet schitterend. Doch eenige er van zijn tegenwoordig niet toegankelijk. Men kan hem dus hier niet altijd controleeren, doch de talrijke dwalingen, die wij straks van hem zagen, vermanen steeds tot omzichtigheid, en ook hier kan men maar al te veel dwalingen van hem aanwijzen.

Pag. 55: Anno Christi 730, bij tiden Leonis III des Romischen keisers, sinnen de Saracenen mit grooter geweld in Franckrick gevallen Carolus Martellus . . . heft oock van den Freesen beghert dat one tho gefallen idtlicke duesent van den strijdtbahrsten uth wulden laeten tehen de Freesen sinnen daer tho gantz willig gewesen, hebben idtlicke duesent erwecket, eene scharpe munsteringe gedaen und geholden, und wat nicht thom kriege al tho geschickt gewesen, hebben se uth gemunstert, daerna hoevetlude und oversten, eenen jder uth sinen orth erwehlet, de Ostfreesen tuschen de Eems under Jade hebben eenen oversten gekahren, Poppo genoemet, bordig bij Wirdum, de eener van de Beningamans, alse de olde Freesche cronicken vermelden, de een strijdtbahr held, und een Gotfruchtig man gewesen is dar dorch Turon mit gantz Franckrick van ore viande erloset und untsettet wurdt.

. . . . Poppo . . . heft nicht geruehet, sunder is mit sinen denern bloet omme dat legher gerehden (dan he hadde sinen harnis van sick gelegd) Aldus herumme riedende sinen idtlicke van den Saracenen und heiden, de sick achter den strucken und busschen vorstecken

hadden, hervorgewischet, und dussen trefflicken held mit ener flitzen doer geschaeten de Freesen hebben dat dode corpus in der stadt Turon in der parochie kartken begraeven laeten. Jdtlicke olde Freesche chroniken melden, dat lichaem sij op den karekhove begraven, und schulde na verlop van idtlicke jahre eenen bohmueth den grave gewussen sin, alse de van Turon gewahr gewurden sin, hebben se gesezt, de man is groet in sinen levende bij Godt gewesen, he heft uns verlost van de handen unser viande dadurch de bisschup is bewegt wurden, hebben vorgendten Poppo canoniseeren laeten . . . Na volendinges des krieges sinnen de Freesen van Carolo Martello afgedancket, de na afdanckinge mit den oren weer afgetaegen sinnen, mit veelen privilegien begaevet und begnadet.

Dit is hier zeer verkort overgeschreven. Men moet het in de kroniek zelve gaan lezen en men zal erkennen dat zeker weinigen willens en wetens zooveel onzin op een paar bladzijden kunnen bijeen schrijven.

Beninga verwacht twee Poppo's met elkander. De eerste is de bekende hertog der Friezen Poppo, die in 734 in een gevecht tegen Karel Martel sneuvelde, en wel in Friesland zelf, aan het water Burdo, dat Ooster- en Westergo toen van een scheidde ¹. Bij Tours heeft deze Poppo nooit gestreden. De andere Poppo, of liever Poptetus, moet aan de verovering van Lissabon in 1147 deelgenomen hebben en daarbij gesneuveld zijn. De *Topographia et eventus perigrinorum*, door een Friesche kruisvaarder in 1217 opgesteld, en door Emo in zijne kroniek opgenomen, zegt van hem (Emo en Menco, uitg. 1866, p. 43):

Ad orientem vero extra civitatem (Ulixibonam) quoddam est venerabile cenobium, ubi palma de sepulchro martyris Christi domini Popteti Ulinga pulchre consurgens in aera demonstratur, qui mutato nomine Henricus, princeps milicie Christiane ante 70 annos ibidem cum suo armigero vitam finivit in Christo, qui nunc divina relevatione canonizatus gloria temporali letatur et eterna.

De Klaarkampster kroniek, die evenals dit bericht van den kruisvaarder, in de eerste helft der dertiende eeuw was geschreven (zie hierboven p. 63), verhaalde ook iets van Poptetus, maar wij kennen dit bericht alleen uit de verwarde *Olde Freesche cronike*

¹ *Continuatio Fredigarii*, ad ann. 734.

(p. 232—235) en uit de *Gesta Frisiorum* (p. 292 en 293). Beninga heeft eene dezer twee kronieken, of eene die er nauw aan was verwant, gekend.

Beninga laat zijn Poppo naar Frankrijk trekken en daar met Karel Martel bij Poitiers en Tours in 730 (moet zijn 732) strijden, en laat hem er sneuvelen. En als of dit nog niet genoeg was, is Poppo bij hem geboortig van Wirdum in Oostfriesland, en een van de Beningamans. Doch aan dit laatste heeft hij maar half schuld. Reeds in de *Gesta Frisiorum* was Poptetus te Wirdum geboren. Tusschen het Flie en de Lauwers verstond men hieronder Wirdum in Oostergo, tusschen de Lauwers en de Eems Wirdum in Fivelgo, en in Oostfriesland Wirdum ten noorden van Emden. Eenmaal in laatstgenoemd dorp geboren, moest Poppo wel uit die aanzienlijke familie stammen, of misschien beter een afhankelijke van die familie zijn, die daar van oudsher gevestigd was.

P. 71: Anno 793. Is in Groningerlandt een eenig sohn gewesen Hatebrandus genoempt, de doch sine olderen van joget up thor scholen gehalten, als nu de oldern verstorven, und one veele gueder nalaaeten, und gesinnet een monnich tho werden, heft hen den orden sancti Benedicti angenamen, und dat olde closter vor erst bij den Damm gestiftet, daerna heft he oek in Ostfrieslandt twee cloester gebouwet.

Oldenklooster, anders Feldwerd, bij Appingadam, werd in 't laatst der zestiende eeuw verlaten. In 1617 werden de overblijfselen van S. Hatebrandus, den stichter, uit zijne tombe in de kloosterkerk gelicht en drie jaren later naar Antwerpen overgebracht. Tegelijk verzond men een handschrift, bevattende in een aantal lectiones het leven van den heilige en eene lijst, of liever necrologium, van alle abten van Feldwerd. Heribert Rosweide heeft dit H. S. gebruikt, en later is het door de Bollandisten uitgegeven (*Acta S. S.* 30 Juli). Men leest er onder anderen in :

Tria quippe temporibus vitae suae construxit in Frisia pius pater monasteria, Feldwirdt primum, Merehusum secundum, Germerawald tertium.

Volgens het necrologium, dat aldaar ook is gedrukt, had de stichting van Feldwerd in 1183 plaats, en abt Hatebrandus' over-

lijden in 1198. Deze aantekeningen uit Feldwerd zelf verdienen alle vertrouwen en Beninga heeft de stichting bijna vier eeuwen te vroeg gesteld.

P. 146: Anno Christi 1370 is dat clooster thor Mude gebowet wurden.

Uit eene echte oorkonde bij Driessen (*Mon. Gron.* p. 619) blijkt dat dit klooster reeds in 1319 bestond.

P. 107: Anno Christi 1221 Daerna hebben de van Gronien mit oere partyes lueden eene groote twiedracht mit de Drentsche Freesen, ock Oist- und Westummelandes heeren gehad. De Freesen vorsamelden sick eenmael uth Humsterlant, Langewolten Freedewolten und de Acht karsplen und togen voor Groningen, gewonnen und untfesteden de stadt enz.

P. 108: Anno Christi 1222. Als nu de stadt Groningen gantz open und unbefestet was, reedt een ider dar in bij dage und nacht, want ohne gelegen und belevede, waer dorch groote bloetstorting und morderie geschehen, daer geen stadtrecht aver ginck. Dit is geschehen tho Selwert int clooster up St. Peter und Pauls dach. In den sulven jare deden idlicke borgeren van Groningen groote dootschlage in Freeslandt, in Huesinge lant, und daer na wurden de borgers weder geslagen in Fredewolt.

Deze gebeurtenissen worden door Beninga meer dan eene eeuw te vroeg geplaatst Zij worden door Sybe Jarichs (Brónërius van Nidek, *Analecta*, I, p. 444) aldus verhaald:

Daer nae hadde die stadt van Groningen mit oeren partyes eenen grooten oorloge met den Vreesen, oost ende west om langes heer, daer nae versamelden sich die Vreesen uth Hemelsterlant, lanx Woltmer, Vredewoltmer ende Acht karspelen metter Drenten, ende togen voor Groningen ende wonnent haer nae wort die vrede gemaeket als die brieven noch uutwijsen, welke ick om lanckte late staen, ende die brieven sint gecomponëert in Selwert int jaer 1333 op dage Petri et Pauli Apostolorum.

Als dus nu Groningen open was, so reden die omlantsche Vreesen in, ende uut, bij nachte ende bij dage, ende daer geschieden groote dootslagen ende moort, daer geen stadtrecht over ginck. In den selven jare deden die borgeren van Groningen grooten dootslach in Vrieslant enz.

Wij weten van elders dat deze gebeurtenissen in dien tijd hebben plaats gehad, waar in Sybe Jarichs ze plaatst en dit blijkt ook uit eene oorkonde van 30 (en niet 29) Juni 1338, bij Driessen (*Mon. Gron.* p. 127) naar het origineel gedrukt.

Beninga heeft dus weêr mis, doch die zelfde Beninga verhaalt die inname der stad Groningen later nog eens, en dan op het juiste jaar:

P. 142: Anno 1333 gewonnen de Drenten, mit hulpe und bijstant der Oost und Westfreesen, mit welck de Drenten sick verbunden, de stadt Groningen. Daerna vereenigden se sick int clooster tho Selwert up St. Peters und Pauls dach.

Doch ik zal niet meer dwaasheden en vergissingen van Beninga uitschrijven. Deze zijn, waar wij hem kunnen controleeren, zoo talrijk en erg, dat zijne berichten uit den vroegeren tijd, die wij niet kunnen toetsen, bitter weinig vertrouwen verdienen. Hier wordt alleen van het eerste gedeelte der kroniek gesproken, wij willen hopen en vertrouwen ook, dat Beninga's beschrijving van de gebeurtenissen zijner eeuw geloofwaardiger zal zijn.

Nadat Andreas Cornelius, Emmius enz. als geschiedschrijvers waren opgetreden, vonden hunne opvolgers hier eene voorstelling van den staatkundigen toestand van Oud Friesland, waarop zij hebben voortgebouwd. Anders was dit in Beninga's tijd. Uit de weinige inlandsche bronnen en uit de niet talrijke mededeelingen van vreemden over Friesland, moest de geschiedschrijver zich toen een idée vormen van de vroegere staatsinrichting van zijn volk. Sommige, bv. Kempius en Rengers, hebben daarover vaste, bepaalde en geene zich zelve tegenstrijdende denkbeelden, maar bij Beninga is alles zwevend en verward. Alles wat hij over Friesland vond geschreven, nam hij op, en vaak nog veranderd naar zijne eigene dwaze inzichten. Toch blijven het allen op zich zelf staande berichten, er is geene geschiedenis uit gegroeid. Pag. 34 is Ariovistus koning der Friezen, p. 37 anno 400 is Lemmon (dat is de heer Lem der Holl. kronieken) hun eerste potestaat. De keizers Hadrianus en Arcadius geven de Friezen groote privilegiën en vrijheden enz. enz.

Zal men er Beninga een verwijt van maken dat hij de geschiedpen heeft opgenomen? Zoo iets zou zeer onbillijk en zeer ondank-

baar zijn. Een slecht werk te schrijven over een onderwerp, waarover goede boeken zijn of worden geschreven, verdient zeker afkeuring, maar dat was hier het geval niet. Oostfriesland was in die dagen niet erg literarisch ontwikkeld. Naast Beninga leefden daar geene kroniekschrijvers. Toen nam hij, na zijn vaderland langen tijd met eere gediend te hebben, de pen op, hoewel, „als ein schlichten einfuldigen leie, sick gantz ungeschickt dat tho doen achtende,” dreef liefde tot het vaderland hem er toe. Zeer vele gebeurtenissen uit zijn leeftijd heeft hij aan de vergetelheid onttrokken en voor ons bewaard. Hij mag op onze toegevendheid en dankbaarheid aanspraak maken, maar die toegevendheid en dankbaarheid mochten mij hier niet weêrhouden op talloze dwalingen in de kroniek opmerkzaam te maken en iedereen te waarschuwen. En dit is ook noodig om nog eene andere reden.

Toen Beninga tot de hoogste staatsambten in zijn land was opgeklommen, werd den predikant Emme te Greetsiel, nog geene 2 uren van Grimersum, een zoon geboren, die den naam Ubbe ontving. Grooter geworden las Ubbe het werk van den staatsman Beninga, en vertaalde het, om zich te oefenen, in het Latijn. Later, toen hij Ubbo Emmius heette, had hij steeds veel achting voor Beninga en ook veel, veel te veel, vertrouwen op zijne kroniek. In de *Rerum Frisicarum historia* is zeer veel uit Beninga's werk overgenomen en daaronder veel wat den toets der kritiek niet kan doorstaan. Al te groote dwaasheden van Beninga verbeterd Emmius stilzwijgend of hij gaat ze stilzwijgend voorbij. Jegens geen ander schrijver is hij zoo zacht en welwillend. Dit oordeel van den grooten Emmius is zeker de oorzaak van het vertrouwen, dat Beninga's werk tot onzen leeftijd mocht genieten. Doch eenige jaren geleden trad een Oostfries, Dr. Möhlmann, op. Zijne onderzoekingen over Beninga's persoon en kroniek deden hem een geheel ander oordeel uitspreken. Möhlmann zegt in zijne voorrede:

..... ein bereits vor hundert und vierzig Jahren entbrannter Kampf (nl. die tusschen den kanselier Brenneissen en zijne tegenstanders) hat trotz der heftigsten Angriffe nicht vermocht, an der Auctorität eines Beninga oder Emmius etwas zu ändern, geschweige dieselbe zu erschüttern. Beide stehen hergebracht so sehr als unbedingte Zeugen der Wahrheit da, dass nicht bloss ein Entgegentreten

gegen ihre geheiligten Meinungen, sondern sogar ein blosser Tadel der ihrer Darstellung anklebenden Mängel von den Gläubigen, unter denen Gelehrte, als unberechtigt, selbst als verwegen angesehen wird.

Tot zoo ver over Beninga. Beneden over Emmius.

CORNELIUS KEMPIUS.

Deze geschiedschrijver was een dertigtal jaren jonger dan Beninga. Hij heeft nog den strijd tusschen den koning van Spanje en zijne Nederlandsche onderdanen beleefd en er zelfs een werkzaam aandeel in genomen.

Cornelius Kempius werd omstreeks 1520 te Dokkum geboren¹. Na aldaar de scholen bezocht te hebben, vertrok hij, om zich verder te bekwamen naar Keulen, waar hij bij zijn oom Johannes van Dokkum inwoonde. Hier verwierf hij de graden baccalaureus en magister. Later keerde hij om familiezaken naar het geboorteland terug. „Hier” zegt zijn levensbeschrijver Suffried Peters „bemoeide hij zich met staats- en burgerzaken, eerst in zijne geboorteprovincie, daarna in de prov. Groningen.” Van Kempius’ politieke loopbaan in Friesland werd mij niets bekend. Lang kan ze niet geduurd hebben, want reeds in 1557 treffen wij hem in de prov. Groningen aan, waar hij van nu af bleef wonen. In stukken van 1559, 1562, 1563 enz. komt hij voor als bekleeder van redgerrechten in Fivelgo. Kempius was steeds der katholieke partij en die des konings toegedaan. Toen in 1568 bisschop Johann Knijff bezit van zijn zetel kon nemen, werd Kempius een van zijne raadsmannen en den afval der stad van de unie heeft hij mede tot stand gebracht. In het laatst van Febr. 1580 werden in de prov. Groningen eenige brieven onderschept, waarbij ook van Kempius.

¹ Möhlmann (p. 34) zegt dat Kempius in 1510 is geboren, en beroept zich daarvoor op pag. 150 (p. 50 bij Möhlmann is eene drukfout) van Kempius’ werkje, alwaar men leest: Wesselus . . . mortuus est . . . uno et viginti annis antequam ego nascerer, nimirum octuagesimo nono supra millesimum et quadringentesimum. Het ontging Möhlmann dat deze woorden deel uitmaken van een lang citaat uit een geschrift van Praedinius. Het is dus Praedinius, die daar in dat citaat het woord voert, deze was in 1510 geboren. Kempius moet eenige jaren later het levenslicht gezien hebben.

In deze brieven werd over dien afval gehandeld. Het gevolg was dat Kempius op den 1 Maart gevangen werd genomen. Drie dagen later waagde zijne partij een staatsgreep. Hij gelukte en is onder den naam verraad van Rennenberg bekend. Kempius erlangde nu natuurlijk zijne vrijheid weder.

De aanslag was nu wel gelukt maar de strijd nog niet volstreden. De Omlanders, door de staatsgezinden van elders geholpen, deden meermalen pogingen om de stad te veroveren, doch steeds te vergeefs. Maar in de Ommelanden behielden de wederstrevers van den koning vooreerst nog de overhand, voor de aanhangers der andere partij was het aldaar niet overal veilig.

Rengers, *Kroniek* II, p. 221: Den . . Aprilis (1581) is Cornelius Cempis mit sijn vrouwe vorse. in der nacht uuth den Dam, dar he enigen scattingen hadde geboert und rechtdag holden wolde, van den Nienortisschen in Winsum gebracht; een de mit J. Ubbens, lutenant Mepsche, Popco Everardi, alle dingen bedreven hadde; dar bij vande Nienort binnen Winsum commissie up den genen de beelden jnt landt gebroecken hadden, so dat de stadt seer um sijn levent beducht was.

Id. II, p. 321: Um deser tijt (April 1581) was Cornelijs Cempis gefangen, den jderman dachte, und sorgeden in Gron. dat um sijn enorme feiten, sol flux hergericht (d. i. opgehangen) hebben worden.

Kempius werd niet „hergericht” maar kort daarna, bij verdrag, vrijgelaten (Rengers, II, p. 222, *Bijdr. van Gron.* VII, p. 75). In Aug. 1581 werd hij inquisiteur „um to onderzoeken, wel de Romsche religie wol anhengig sijn” en in Dec. 1583 procurator fiscali. Op het prov. archief te Groningen berust een brief van Kempius uit het jaar 1589, en ook een request van zijne weduwe uit datzelfde jaar. Dus is hij in dat jaar overleden. De tijd wordt nog nader bepaald door Rengers (II p. 291): „Anno 89. In Octobri is Cor. Cempis gestorven.”

Hem bleef dus de droefheid gespaard de provinciën Groningen, Friesland en Drenthe voor den koning van Spanje en het katholieke geloof te zien verloren gaan.

Volgens Suffried Peters liet hij eene weduwe en twee zonen na. Zij heet bij hem Gesa à Facema, en de zonen Cornelius en Abelmus. „Beiden” zegt hij „leggen zich nu (omstreeks 1592) te Douai met veel ijver op de wetenschappen toe om eenmaal het

vaderland tot sieraad en van dienst te zijn." Zij wenschten ook later, ten minste een van hen wenschte, het vaderland te dienen, maar het vaderland was toen niet meer van de Spaansch-Jezuïetische politiek gediend, en den 13 Dec. 1598 werd Cornelius Kempius junior bij raadsbesluit uit de stad Groningen verbannen, wegens zijn heulen met den vijand.

Suffried Peters verhaalt verder: „Kempius bemoeide zich met de onlusten van zijn tijd. Hij leefde daardoor meer voor de maatschappij dan voor de letteren. Toch wijdde hij aan de geschiedenis van het vaderland zijne vrije uren. Hij verzamelde hiervoor een aantal bouwstoffen, ordende ze later, verdeelde ze in drie boeken en gaf deze in 1588 te Keulen bij Gosvinus Cholinus in het licht." Dit boekje zal ons hier eenige oogenblikken bezig houden. De volledige titel is:

De origine, situ, qualitate et quantitate Frisiae, et rebus a Frisiis olim praeclare gestis libri tres: in quibus multa scitu digna et hactenus incognita, tum ex patriae annalibus, partim excusis partim manu descriptis, tum etiam ex probatis exterarum gentium historiis, vigilantia cura diligentique studio eruta, proponuntur. Authore M. Cornelio Kempio Dococmiensi (sic) Frisio. Coloniae Agrippinae excudebat Gosvinus Cholinus, anno MDLXXXVIII.

Het boekje begint met eene toewijding aan den raad der stad Groningen, ondertekend: Datum Groningae, e museo nostro, 21 Octobris anno 1586. Overal in het boekje is Groningen en geheel het noorden getrouw aan den koning. Eenmaal (p. 109) zegt Kempius: nunc temporis . . . anno 1582. Het werkje moet, zoo als het nu is, opgesteld zijn tusschen 1580 en 1586.

Uit de toewijding zal ik dat mededeelen, wat Kempius' denkbeelden over het oude Friesland doet uitkomen.

Toen ik onlangs bij mij zelven het gezegde van Terentius, dat alle menschelijke zaken aan verandering onderhevig zijn, overwoog, toen heb ik ook overdacht, op welke wijze het oude rijk Friesland, dat zich van den Rijnmond tot over de Elve tot aan Jutland uitstrekte, nu in vele provinciën, patrio sermone zeelanden, is gescheiden, verdeeld, verscheurd geworden, zoodat het nu in vele deelen er van zijn ouden naam heeft verloren en weinig sporen van zijn alouden toestand meer overig zijn. Ptolemaeus vermeldt vele namen van steden, rivieren en provinciën in Germania die men nu niet meer vindt . . .

alles wordt hier beneden door de Godheid veranderd volgens Daniels' gezegde: Dominus transfert et stabilit imperia Carthago is verwoest De Romeinen hebben een zeer roemrijk rijk gesticht, maar door inlandsche twisten en door persoonlijke ambitie hebben zij de heerschappij verloren. De monarchie der Assyriërs is de oudste waarvan men kennis heeft, vele jaren bloeide ze, maar ook zij kon de wisselvalligheid van het ondermaansche niet ontgaan. Zoo is ook de oude glorie en majesteit van het roemruchtig koninkrijk Friesland door eene, helaas inlandsche, oneenigheid, door burgeroorlog, door noodlottige partijenschappen enz. van sommige aanzienlijken en van twistzieke menschen, verminderd, verzwakt en vervallen, zoodat er nu nauw eenige sporen van die oude glorie zijn overgebleven Tot aan Karel den groote had Friesland koningen, hij stelde een potestaat aan en deze potestaten regeerden gelukkig tot aan die vervloekte anarchie (de tijd der Schieringers en Vetkoopers) In dien droevigen tijd bestreden de Friezen elkander om de heerschappij, zij vervolgden elkaâr met een onverzoenlijken haat. Niemand duldde een van de andere partij in zijne woonplaats. Zelfs in drinkgelagen en ontspanningen dronk men met niemand der tegenpartij. De sterkere verdreef overal den zwakkere. Hoe meer macht, hoe meer recht dacht men. Deze pest verspreidde zich over geheel Friesland, men leefde er van roof, het land was vol moord, brand, bloed en geweën. De goeden werden door de slechten, de matigen door de hevigen verdrukt. Steden en dorpen werden jammerlijk verwoest, kloosters en gestichten ontheiligd, kerken tot verdediging gebruikt, kasteelen en huizen omvergeworpen of verbrand. Te recht heeft iemand gezongen:

O Frisii, Frisii, quo vos discordia duxit!

Ieder nam wraak over het onrecht hem en zijne partij aangedaan. Men trok het zwaard ook tegen degenen, die zelfs de barbaar spaart. En nog wies deze inlandsche oneenigheid, alles den staat der Friezen tot verderf. Want de krachten, waarmede zij vreemde heeren moesten afwenden, gingen in deze inlandsche onlusten te gronde. En zoo is het gebeurd, dat Friesland, dat boven andere landen door voorvaderlijke wetten en vrijheid uitblonk, en door één koning, en later door één potestaat geregeerd werd, treurige veranderingen heeft ondergaan. Het is gebeurd, dat het door vreemde heeren is bevochten en verwoest, en door ongelukkige oorlogskans zoo verzwakt en ontzenuwd, dat ik geen rijk ter wereld ken, meer van zijn oorsprong ontaard, dan Friesland Hier bleek de waarheid van Sallustius' gezegde: concordia res parvae enz. . . . Op die wijze is Friesland uit één rijk in vele provinciën verdeeld en verscheurd. Toen zijn vreemde vorsten, de graven van Holland, de hertogen van Saksen, de koningen van

Denemarken enz. gekomen en hebben elk een deel er van, dat hun gelegen lag, bemachtigd, want Friesland is vruchtbaar en zij benijdden aan de inwoners hunne vrijheid Hier is de fabel van den kikvorsch en de muis tot vervulling gekomen Waren de Friezen eenig gebleven, zij zouden het machtigste volk geweest zijn en alle vreemde heeren gemakkelijk afgeweerd hebben.

Uit liefde tot mijn en mijner ouderen vaderland, acht ik het eene zeer nuttige zaak, dat ik den oorsprong, de zeden, gewoonten en ligging der zeelanden van het oude rijk Friesland en de roemrijke daden der Friezen, den tijdgenoot in herinnering breng en den nakomeling overgeef Alles wat ik vinden kon heb ik getrouw verzameld en in een bundeltje vereenigd tot eeuwige eer van het vaderland, en opdat niet te eeniger tijd de herinnering er aan zou ondergaan. Vooral heb ik verzameld, wat ik als kind door ouderen van dagen heb hooren vertellen, wat ik bij geloofwaardige schrijvers vond, ook wat ik in boeken in de volkstaal las Het is weinig, veel is hier nooit te boek gesteld en vreemden hebben zoo weinig over Friesland geschreven, alsof het een land buiten den aardbol gold. Mijn werk was niet gemakkelijk en mijne krachten waren zwak Ik gevoel dat ik eene mij te zware taak op mij heb genomen, doch liefde tot mijn land heeft overwonnen :

Et pius est patriae facta referre labor.

Reeds sedert jaren had ik uit de beste schrijvers een en ander opgeteekend Ook uit kronieken in de volkstaal van Holland en Zeeland heb ik iets in 't Latijn vertaald Nu heb ik alles, wat ik tot eigen gebruik had opgeteekend, geordend en in drie boeken verdeeld, alles in een eenvoudige, onopgesierde stijl. Het eerste boek bevat enz. . . . Aan wien zal ik dit werkje beter toewijden dan aan U raad der stad Groningen. Uwe stad munt uit door oudheid en door schoone ligging. Zij blinkt boven alle andere Friesche steden uit door oudheid en door de pracht van hare publieke en private gebouwen. Reeds ten tijde van Titus en Vespasianus was zij aan de Romeinen bekend en inheemsche kronieken willen, dat ze lang te voren, 377 jaren vóór Christus' geboorte, door zekeren Trojaan Gruno gebouwd is. . . . Hoe het zij, allen stemmen overeen, dat zij in oudheid alle Friesche steden te boven gaat en door haar luister de metropolis van Friesland kan heeten. . . . Altijd hebt Gij het voorvaderlijk geloof beschermd en verdedigd. . . . Toen de noodlottige kwaal niet eene enkele stad of provincie, maar bijna geheel Europa, aangreep, ontbrak sommigen de wil, anderen de macht om tegenstand te bieden, maar dat het U nooit aan den wil ontbrak, dat tuigt de tegenwoordige toestand. . . . U, doorluchte mannen, U verzoek ik dit mijn werk welwillend

te ontvangen Zoo Gij in de vrije oogenblikken, die U in dezen onrustigen en veel bewogen tijd overschieten, mijn boekje leest, dan zal, vertrouw ik, de lezing U niet onaangenaam zijn Bevalt U niet alles, kiest dan het beste uit, nooit te dwalen is eene eigenschap der engelen en niet der menschen. Ik heb gedaan wat ik kon, niet wat ik wel wenschte. Vaart wel, doorluchte heeren, moge onze Heer Jezus Christus U den rechten weg geleiden moge hij alle oproer van Uwe stad afhouden, opdat Ge alles rustig, rechtvaardig en in het katholiek geloof kunt besturen.

Gron. 12 Oct. 1586.

Na deze toewijding volgt eene voorrede tot den lezer. Ook hieruit zal ik iets overschrijven.

..... Weinig is over Friesland te boek gesteld, en dit weinige is nog niet altijd waar. Wanneer onze voorvaderen opgeteekend hadden wat hier merkwaardigs is voorgevallen, dan zou er meer licht en minder grootspraak in de geschiedenis van Frieslands verleden zijn. Van daar ook dat vele roemrijke daden der vaderen in eeuwige nacht begraven liggen. Zij toch hebben meer werk gemaakt om dappere daden te verrichten, dan om ze voor het nageslacht op te teekenen. Een aantal voortreffelijke mannen hebben mij dringend verzocht om hetgeen ik sedert jaren over de roemrijke daden der Friezen, hun oorsprong, zeden, toestand enz. verzameld had, in een werkje te vereenigen en tot nut van den nakomeling in 't licht te geven. Doch steeds werd ik door staatszaken bezig gehouden en achtte dit daarenboven voor mij eene te zware taak, daar Friesland nog niet ééne gedrukte geschiedenis bezit. Lang heb ik gearzeld. Ook zullen velen in dezen keurigen tijd de bloemrijkheid der ouden verwachten en voor mijn geschrift den neus optrekken ¹. Zoo groeiden allengs aarzeling en traagheid, en ik dacht niet het werk te zullen voleinden. Toen kwamen bedaagde mannen tot mij, die uit begeerte om de daden der vaderen te leeren kennen, mij drongen het boek af te werken en uit te geven. Het was onbillijk zeiden zij, iets onder mij te houden, wat uitgegeven nut kon stichten. Toen kon ik niet langer weerstaan. Liever wil ik mij bloot stellen aan berisping, dan niet den raad van weldenkenden opvolgen. Ik hoop ook dat mijn voorbeeld andere landgenooten mag opwekken de glorie van het vaderland wijdluftiger

¹ Kempius bedroog zich hier niet. Reeds Suffried Peters (*De scriptoribus*, dec. 14, cap. 3) zeide van het boekje: *desideratur enim multis in locis rerum delectus, et dispositionis lumen, et dictionis puritas.*

te verheerlijken Wij lezen begeerig de daden der Romeinen en andere uitheemsche geschiedenissen, veel begeeriger moeten wij zijn naar die van het vaderland. . . . Beoordeelt het werk welwillend en onderzoekt nauwkeurig en billijk of ik waar- of onwaarheid geschreven heb. . . . Weest verzekerd alles is uit beste en geloofwaardige schrijvers genomen. . . . Behaagt het boek niet aan sommigen, dat zij een beter boek schrijven. . . . Aan welwillende lezers zal, vertrouw ik, mijn werk niet onaangenaam zijn enz.

De bronnen, die Kempius aanhaalt, zijn veel in getal, bijna alle boeken die Worp van Thabor en Beninga kenden, waren ook aan hem bekend. Maar hier treedt de schoone literatuur meer op den voorgrond. Overal herkent men den magister in de vrije kunsten. In Terentius, Horatius, Ovidius enz. was Kempius goed te huis, doch hij schermt nergens met geleerdheid. Ook kende hij de werken van Boccacio, Ariosto, Conrad Celtes, Agricola, Rudolf Lange en andere humanisten. De school van Alexander Hegius en de drukkerij der Paffraedts ontvāngen van hem lof-tuigingen.

Kempius heeft zeer veel, misschien wel het vijfde gedeelte van zijn werkje, uit een schrijver, uit Worp van Thabor, overgeschreven, zonder dezen ergens te noemen. Dit schijnt toen meer de gewoonte te zijn geweest. Emmius op zijn beurt heeft onzen Kempius in vele dingen nagevolgd en veel van hem overgenomen, doch nergens in de *Rerum Frisicarum historia* wordt Kempius genoemd.

Kempius was een laudator temporis acti. Uitdrukkingen als *haec hactenus, sed nunc proh dolor!* . . . en *nunc omnia, eheu! mutata* komen meermalen in zijn werkje voor. Met weemoed herdenkt hij den tijd toen de werkman niet naar den arbeid ging, eer hij voor het altaar van zijn gilde in de kerk den dienst had bijgewoond; toen de leerling niet naar school ging, vóór hij te huis bij zijne ouders de *Dominica oratio* of de *Angelica salutatio* had opgezegd. „Maar nu, helaas! is dat alles veranderd.” Bij de meeste katholieken onverschilligheid en lauwheid. De meeste burgers van Groningen waren Spaansch en Roomschegezind, omdat Spanje hun het stapelrecht enz. maintinēerde en uit haat jegens de Ommelanden. Terwijl zij, die de katholieke kerk hadden verlaten, zich voor hunne godsdienstige overtuiging ballingschap en brandstapels getroostten en waar zij hun godsdienst mochten belijden,

daar weerklonken godsdienstige liederen, daar stroomde alles ter kerke, daar bloeide de godsdienst. Dit alles doet Kempius in weemoed verklaren: „Men heeft bijna geen godsdienstzin meer dan daar waar de katholieke godsdienst heeft opgehouden.” (p. 98).

Onze schrijver was alzoo alles behalve ingenomen met de geestesrichting en de daardoor ontstane woelingen van zijne dagen. Hij zocht nu zijn troost in het verleden en heeft zich toen den vroegeren toestand van zijn volk zoo schoon, zoo heerlijk en roemrijk voorgesteld.

Kempius heeft zijn werkje in drie boeken verdeeld. Het eerste handelt over de ligging, den oorsprong, de zeden en gewoonten van Friesland. Hij begint dus met eene korte geogr. beschrijving van het land. Dit deden zegt hij, ook Caesar en Sallustius vóór zij tot hun onderwerp overgingen. Friesland strekt zich hier uit van den Rijnmond tot de Eider. Dan beschrijft Kempius de bosschen, de veenen, het turfmaken, den landbouw, de veeteelt, het ijsverkeer des winters en de steden en dorpen.

P. 13: Oudtijds waren er weinig steden in Friesland, maar steeds zeer vele dorpen Doch zoo lang ons heugt bestaan er vele belangrijke steden, alle met breede en hooge wallen en diepe grachten omgeven . . . Doch zeer weinige er van hebben een oud voorkomen, daar bijna alle, Groningen en Staveren uitgezonderd, in de laatste twee eeuwen gebouwd zijn.

Dat is gezonder taal dan het gefabel over Esonstad en Wartena. Kempius spreekt verder over huisbouw, boerderijen, vogels, voedsel, zwanen, ganzen, de rechtspraak, den bodem enz. Dit alles is zeer belangrijk en veel uitgebreider dan hetgeen Worp (p. 1—4) van die zaken verhaalt. Kempius heeft dit niet, zooals anderen deden, uit Caesar, Tacitus enz. samengesteld, maar hij vertelt wat hij van oude menschen had vernomen en wat hij in zijn leeftijd had gezien en zag.

Pag. 31—61 handelen over de aankomsten der Friezen in navolging van Worp van Thabor (p. 8—14). Doch Kempius geeft veel meer en haalt hier ook eenige schrijvers aan, zooals Trithemius, Krantz en Seb. Munster, die Worp niet kende; de twee laatsten, 't is waar, kon hij ook niet kennen. Kempius wijdt pag. 61—104 aan de zeden der oude Friezen. Vergel. Worp p.

4—8. Hij spreekt hier over taal, trouw, huisraad, versierselen, huwelijk, huwelijksplechtigheden, huisvrouwen, huiswerk, toedrinken, haar en baard, gastvrijheid, etenswijze, drinkpartijen, bier, drinkhorens en daarna uitvoerig over de kleederdracht, waar de tekst door plaatjes opgehelderd wordt, dan over de standen, de geestelijkheid, den adel, de stedelingen, 't schoolgaan, de rechtspraak en 't landvolk. Nergens elders zal men dit beschreven vinden.

Het tweede boek begint met eene uitvoerige aardrijkskundige beschrijving van de zeven zeelanden. De indeeling of grenzen dezer gewesten, zijn aan Worp ontleend (p. 14—20), doch alles is hier veel uitgebreider behandeld en Kempius' beschrijving loopt van pag. 105 tot 182. Het eerste zeeland is Westfriesland, vroeger alleen door het toen slechts 25 voeten breede Flie van Westergo gescheiden. Nu behoort het onder het gerechtshof van Holland. Het tweede zeeland is Westergo.

P. 110: In dit zeeland ligt de van ouds beroemde koopstad Stavoren Voorheen was zij door handel wijd vermaard en zij is door hare oudheid beroemd. Zij was de stapelplaats voor vele landstreken Men zegt dat zij toen zooveel handelsdrukte bezat, als bijna geen stad in Europa Tot aan Nijmegen strekte haar recht zich uit Hoewel zij aan 't vaste land ligt, is zij grootendeels door water omringd, want in 't westen wordt ze door de zee bespoeld, of liever omspoeld, en in 't oosten ligt een groot meer. Oudtijds was het eene levendige en vermaarde stad, vol inwoners en vol kooplieden. Maar nu helaas! Door stormvloeden of branding is de haven verstopt en ontoegankelijk. Slechts een klein schip kan er meer binnen. De stad van allen handel beroofd, is tot het toppunt van ellende gekomen, weinig overblijfselen van den vroegeren bloei en luister worden er gevonden. Zij had kloosters en prachtige kerken, waarvan nog eenige te midden van ruïnen en distels treurig daar ter neer liggen De overlevering wil dat er huizen stonden wier „vestibules” verguld waren Nog zijn er bouwvallen van deze prachtige huizen

Kempius spreekt verder van de verweendheid der inwoners. Hij spreekt ook van rijke kooplieden, die schepen uitzonden om uit verre landen het voortreffelijkste te halen, wat te vinden was. De schepen kwamen met beste weit terug, die over boord geworpen werd. Maar nu kwam de wreekende Godheid tusschen beide. Waar de weit was gezonken begon zand op te borrelen, het bor-

relde steeds meer en meer op en maakte de haven ontoegankelijk. Het is de sage van de rijke weduwe van Staveren, maar zij wordt hier nog aan rijke kooplieden toegeschreven ¹.

P. 113: Deze oudtijds zoo beroemde en vermaarde stad bevat thans geen vijftig huizen in welstand. De overige, slechts ruïnen, getuigen alleen van vroegere welvaart. De handel heeft zich, tot groot nadeel der stad, naar Amsterdam verplaatst. Daar vindt de zeeman veilige havens, daarheen stroomen kooplieden uit alle natiën en daarheen brengt men koopwaren uit alle landen Uit deze stad stamt de beroemde Joachim Hopper, hoewel te Sneek geboren. Uit dankbaarheid voor weldaden aan mij bewezen, zal ik hem hier gedenken. Hij was enz.

Uit Oostergo worden onder anderen Dokkum en Leeuwarden beschreven.

Dokkum, de stad waar ik ben geboren en opgevoed Eene rivier, die niet ver van daar in zee uitloopt, doorsnijdt de stad en heeft er eb en vloed. Groote schepen komen daarlangs in de stad, waar ook vele kooplieden wonen Zij pronkt met de beroemde abdij van S. Bonifacius Deze bezit vele reliquiën, die eerbiedig vereerd worden Ten oosten van de stad is eene bron met zeer helder water enz. Tot aan mijn tijd bewaarde men hier een kelk van zuiver goud, een ivoren herdersstaf, eene kazuifel en een perkamenten testament met Italiaansche letter, door Bonifacius zelf geschreven. Deze voorwerpen plag de heilige martelaar bij het mis doen te gebruiken. Alle zeven jaren werden ze met veel tooi en plechtigheid den volke getoond. Verder waren er, toen ik als kind te Dokkum ter school ging, vijf door den martelaar in steen veranderde brooden, die nog hun reuk en smaak behouden hadden Voorts reliquiën van de lotgenooten des martelaars. Jaarlijks werden

¹ Anders bij Andreas Cornelius op het jaar 1199 en bij Hamconius, *Frisia* etc. (uitg. van 1609):

Hac vero exusta Stavonis post aede, celebris
 Emporū Frisiae, perit quoque portus, ob ausum,
 Fastosae, infaustum, viduae, mandantis in ejus
 Ostia, triticeam nautis exponere mercem:
 Quam Deus invertens tumulum confecit arenae,
 Foeminae adhuc, prisco sub littore, nomen habentis.

Hamconius teekent hierbij aan: vidua haec sub fuem adhuc vitae mendicasse fertur, vide Joach. Hopper. in *Epitome*. Hij zegt ook dat die tumulus arenae heet vulgo het *frowen sant*.

deze op S. Bonifaciusdag door eene talrijk toegevloede menigte hoogelijk vereerd. Hij die deze dingen gezien heeft, zooals mij in der tijd vaak mocht gebeuren, zal bekennen nooit iets ouders en merkwaardigers gezien te hebben. Hoewel jongeren van jaren dit alles voor verdicht en fabelachtig houden, zal ik toch beneden hiervoor getuigenissen bijbrengen.

Daarna volgt de beschrijving van Leeuwarden.

P. 122: Het is eene nog nieuwe stad; omstreeks eene eeuw geleden is zij door zekeren praefectus urbis, magister Petrus Hopper, voor het eerst ommuurd, en spoedig is zij door de vruchtbaarheid der omliggende landstreek in pracht en in rijkdom toegenomen.

Pag. 135 tot 157 zijn aan de stad Groningen gewijd. Kempius spreekt van hare stichting, vestingwerken, kerken enz. Hij prijst Agricola, Praedinius, bisschop Knijff en andere beroemde ingeborenen of inwoners van Groningen. Het verschil tusschen het Groninger stadrecht en dat der Friesche steden ontgaat hem niet.

Bij de beschrijving van het zesde zeeland vergeet Kempius den Upstalsboom niet.

P. 160: In dit zeeland was door der vaderen zorgvuldigheid onder het loof van hooge boomen een geschikt rechtsgestoelte geplaatst, waar langs lange wegen de voortreffelijkste en uitstekendste mannen der zeelanden tweemaal 'sjaars samenkwamen. Het waren vooral mannen in de costumen en in locale rechten ervaren, want dezulken werden hiervoor gekozen. Zij zaten daar onder den blooten hemel op eene kleine hoogte bij Aurich, die door de inwoners te allen tijde Upstalsboom is genoemd, recht doende aan allen, die zich op hen hadden beroepen Zij onderzochten rechtsgedingen en oneenigheden en legden ze volgens costumen en plaatselijke rechten bij. Zij maakten nieuwe wetten en bevestigden landrechten. Van daar dat nog heden vele oude Friezen uit genoemde zeelanden er zich op beroemen, dat hunne land- of stadrechten bij den Upstalsboom opgesteld en bekrachtigd zijn.

De voornaamste stad van dit zeeland was Emden, dat toen op het toppunt van zijn bloei stond.

P. 173: Zij is beroemd door hare haven, die veilig is en gemakkelijk om binnen te komen. De prachtige breede Eems stroomt langs hare muren Zij is thans eene zeer levendige handelsplaats, er is zeer veel drukte en er liggen ontelbare handelsvaartuigen

Er is eene prachtige hoofdkerk, waarin eene schoone graftombe van de graven, doch al de andere sieraden, de beelden der heiligen en de altaren zijn weggenomen. De katholieke godsdienst ligt hier veracht ter neder en in de kerken weerklinken de psalmen Davids, die door alle aanwezigen in de taal des volks worden aangeheven.

Na de beschrijving der 7 zeelanden, gaat Kempius aldus verder:

P. 186: De zeelanden te samen vormden oudtijds een koninkrijk Langen tijd hebben de Friezen eigen koningen gehad; zij resideerden soms te Medemblik, soms te Wiltenburg, te Gronenburg of op Phosteland. Sabellius noemt er twee van: Radbod, die door Karel Martel werd overwonnen en Gondebald, den vriend van Karel den groote, die te Ronceval bleef anno 770. Er zijn er echter meer. De Friezen hebben reeds vóór Christus' geboorte koningen gehad en daarna tot aan den tijd van Karel den groote, toen Radbod II, de laatste Friesche koning, een broër van Gondebald, regeerde. De overige koningen zijn van minder belang. Hunne namen en hunne geslachtslijst zullen beneden uit de annalen van Holland medegedeeld worden.

De namen van die koningen en hunne geslachtslijst worden ook eenige bladzijden verder (p. 191 en vervolgens) uit de *Divisie-kroniek* medegedeeld. Het zijn: Hengist en Horsa, Dibbald, Lem, Aurundilius, Beroald, Aldgild I, Radbod I, Aldgild II, Gondebald, Radbod II. Sommige van deze heeren kennen wij van vroeger en zullen ze nu laten passeeren. De Aldgilds en de Radbods moeten wij iets meer van nabij beschouwen.

Aldgild I is een historisch persoon en is werkelijk koning in Friesland geweest. In den jare 678 ontving hij den Angelsaksischen geloofsprediker Wilfried aan zijn hof. Deze werd vergezeld door Aeddius Stephanus, die eenige jaren later Wilfrieds leven heeft beschreven. Ik zal hier uit dat leven de beschrijving mededeelen van Wilfrieds bezoek aan het hof van koning Aldgild. Het zijn de woorden van een ooggetuige.

Vita S. Wilfridi.

Cap. XXV. Quomodo in Freis navigio pervenit.

Nam e contrario sanctus pontifex noster secundum desiderium ejus flante vento, ab occidente temperanter versis navium rostris, ad orientem usquedum in Freis prospere cum omnibus pervenit, ibique gentilicium copiis inventis, ab Algiso rege eorum honorifice susceptus est.

Tunc statim sanctus pontifex noster cum licentia regis verbum Dei gentibus quotidie praedicavit, enuncians iis verum Dominum patrem omnipotentem et Jesum Christum filium ejus unicum et spiritum sanctum sibi coaeternum et baptismum unum in remissionem peccatorum et vitam aeternam post mortem in resurrectione manifeste docuit et doctrina ejus secundum paganos bene adjuvavit (erat enim in adventu eorum eo tempore solito amplius in piscatione et in omnibus frugifer annis), ad Domini gloriam reputantes, quem sanctus vir Dei praedicavit. Deinde eo anno accepta praedicatione omnes principes, exceptis paucis et multa millia vulgi in nomine Domini baptizavit, et primum ibi secundum apostolum, fundamentum fidei posuit, quod adhuc superaedificat filius ejus, in Hrypis nutritus, gratia Dei Wilbrordus episcopus multo labore desudans cujus merces manet in aeternum.

Cap. XXVI. De eo quod pretium adpretiati rex renuit.

Eodem quoque tempore Elfruinus dux Theodorici regis Francorum misit nuntios suos cum litteris ad Aldgelsum regem Freis, salutans eum verbis pacificis promittensque ei sub jurejurando modium plenum solidorum aureorum dare, pretium utique sceleste, si Wilfridum episcopum aut vivum deductum aut caput ejus occisi sibi emississet, statimque rex, praesentibus nobis et nuntiis, coram populo suo in palatio epulantibus, omnibusque audientibus, legi litteras jussit; post lectam vero chartam accipiens inter manus suas, cunctis videntibus, discedens dissipavit et in ignem coram se ardentem projecit, dicens portitoribus: enunciate domino vestro hoc modo me dicentem: Sic verum creator regnum et vitam in Deo suo perjurantis pactumque initum non custodientis scindens destruat et consumens in favillam devellat. Deinde autem nuntii cum confusione a rege non consentiente placuisset ad dominum suum unde venerant, redierunt.

Cap. XXVII. Quomodo Daegberht et Berchtere reges duo susceperunt eum.

Postquam Deo amabilis pontifex noster in Freis hiemaverat, populum multum Domino lucratus; verno tempore adveniente coeptum iter, Deo adjuvante, ad sedem apostolicam cum comitibus carpebat etc.

De eerwaarde Beda, die een weinig jonger was dan Aeddius Stephanus en Wilfried, verhaalt dat bezoek aldus:

Hist. eccl. V, cap. 19: (Wilfridus) Romam iturus et coram apostolico papa causam dicturus, ubi navem conscendit, flante Favonio, pulsus est Fresiam, et honorifice susceptus a barbaris ac rege illorum Aldgilso, praedicabat eis Christum, et multa eorum millia verbo veritatis instituens a peccatorum suorum sordibus fonte Salvatoris abluit.

Zoo ooit aan iemand dank is toegebracht voor het goed ontvangen van een vreemdeling, dan is het aan dezen Aldgild. Twaalf eeuwen reeds hebben hem geprezen als zachtmoedig, rechtvaardig, edelmoedig, als het Christendom beschermend enz. Dit alles is misschien wel waar, doch uit de woorden van Aeddius Stephanus en Beda blijkt het niet.

Koning Radbod I is eveneens een historisch persoon, en zijne tijdgenooten hebben ons veel meer van hem verhaald, dan Aldgilds tijdgenooten ons van dezen hebben medegedeeld. Later ook is Radbod veel beroemder of beruchter geworden, dan zijn ambtgenoot. De nederlaag van Radbod bij Duurstede in 689 vermelden de annalen en kronieken van die dagen, en toen Radbod in het voorjaar van 716 naar Keulen optrok om met de Neustriërs tegen de Austrasiërs en tegen Karel Martel te strijden, toen teekenden alle annalisten Radbods tocht en strijden op. Latere kronieken spreken natuurlijk van „den vijand van God en van zijne kerk,” van zijn voorgenomen doop enz. In Friesland leefde hij in sagen voort. Radbod is in deze sagen een Noordsche koning, die Friesland heeft veroverd en het volk toen zwaar verdrukte. Sagen wijken allengs verder van de waarheid af en toch geloof ik dat ze hier in de hoofdzaak de waarheid hebben bewaard, nl. dat Radbod een Noordsche wikingkoning geweest is. Zijne tijdgenooten evenwel noemen hem, zoo ver ik weet, nooit Nordmannorum rex, maar altijd rex of dux Fresonum. Rex heet hij bij schrijvers van Angelsaksischen-, dux bij die van Frankischen stam, doch hierop zijn uitzonderingen.

Bij het lezen van de berichten uit de zevende en achtste eeuw over Radbod, ontvangt men den indruk, als of in zijn tijd zeer vele en wel de voornaamste Friezen Christenen waren en als of Radbod eene plaag voor Friesland was. Na zijn dood werd het land terstond door zendelingen bezocht.

Radbods verhouding tegenover het Frankische hof gelijkte zeer veel op die van Rollo, Godfried en andere Noordsche koningen, die zuidwaarts togen en daar landstreken bezetten, waarmede zij dan op voorwaarden door den landsheer werden beleend. Even als Rollo en Godfried werd Radbod door het Frankische hof tot hertog aangesteld, ook hij moet zijn geslacht door een huwelijk met de regeerende familie verbinden (eig. met de familie van den major

domus), hij moet ook Christen worden en hij is een oproerig leenman even als die beide anderen. De hertogstitel was hier veel hooger dan die van koning. Zoo als men weet heeft Radbod steeds geweigerd zich te laten doopen, en dit was toch ongetwijfeld eene der voorwaarden, waarop hij met het hertogdom Friesland was beleend. Radbod was en bleef een dux gentilis ¹.

Koning Radbod II komt niet in de *Divisiiekroniek* voor, noch in eene harer Utrechtsche of Hollandsche voorgangsters. Het vroegst treffen wij hem aan bij Andreas Cornelius, bij Kempius en hunne tijdgenooten. In een weinig vroegeren tijd zien wij de Friesche kroniekschrijvers van dezen Radbod II in barensood (sit venia verbo). De oude Friesche wetten en kroniekjes maakten melding van een strijd tusschen Radbod en koning Karel. Dit is natuurlijk Karel Martel, maar de Friezen uit dien vroegen tijd waren geene groote historiekenners. Zij hielden dezen koning Karel voor Karel den groote en hebben bij het overschrijven van die kroniekjes of wetten hem zaken toegeschreven, die aan Karel den groote behooren. Toen later in Friesland schrijvers opstonden, die beter op de hoogte waren en uit kronieken van elders wisten, dat er een koning Radbod van Friesland tegen Pepijn van Herstal en Karel Martel had gestreden, toen konden zij dit niet in overeenstemming brengen met de inlandsche berichten, waarop zij ook volle vertrouwen hadden.

Jancko Douwama, *Geschriften*, p. 18: Voele luden weten niet anders dan datter niet dan ene coninck in Frieslant residert hebben, den met namen genoempt wren Radtboet; dan serijwe hier voer den waerheit, datter 3 coningen resideert en regeert hebben, met namen genoempt Ratboet, dat ick u met desen bewijsen wil. In Brabant hebben daer regert 3 ffursten en hartogen, alle 3 met namen genoempt Puppijn; en den laeste van den 3 worden gemaect coninck van Franckrijk, niet tegenstaenden, dat den rehten coninck in goeden lewenden lijwe were. Bij alle dese 3 Puppijnen hebben untrent der tijden een coninc in Frieslant residert, genoempt Radboet; dan daer is wenich gebreck an bij den laetste Puppijn; want den groten Kaerl, den daer was een soen van den laetsten Puppijn, ende keyser van Roem, ende coninck van Franckrijk, de foerwan de laetste Ratboet. Bij den ersten Puppijns tijden so gewan den mogenden coninck der Denen Frieslant,

¹ Over den voorgeuomen doop van Radbod zie men bijlage 2.

ende gaff dat sijn jongste soen, genoempt Ratboet. Den anderden Puppijn, den gewan Utrecht, met alle dat lant, en met den graefscap van Tijsterbant, den coninck der Friesen aff, genoempt Ratboet; ende brachten sanctum Willibrordum met sijne gesellen in Frieslant, to predycken, en maecte hem aertzbiscop van Utrecht, den so voele deden, des he der Friesen coninck in der vonten brachten, genoempt Radboet. Den darden Radbot worden bij keijser Kaerl foerwonnen. Aldus heb dij lichtelijk to bekennen, dattz niet een Ratboet gewest is, den in Frieslant residert heft, want den tijdt scheelt ende verloopt meer dan twe hondert yaren, dat meer dan een menschen lewent is.

Rengers, *Kroniek* I, p. 31: De Radbodo, Willibrordo multa ejusdem quidem sententiae scribunt authores, annis vero dissentiunt. Referam ut scribunt; neque multum de tempore disputandum, hoc solum monuisse sufficiat, ex hac diversitate videri duos fuisse Radbodos, alterum Frisorum ducem electione forsan Frisorum; regem Daniae seu Norwegiae alterum.

Zoo zijn uit den chaos der vroegere Friesche geschriften twee koningen Radbod ontstaan. Suffried Peters, Hamconius enz. geven van beiden nauwkeurig de regeeringsjaren op, doch desniettemin is die Radbod II een fabelwezen; hij heeft nooit geleefd en moet van de lijst der Friesche koningen geschrapt worden.

Aldgild II vind ik het vroegst vermeld bij Joannes de Leydis. Ik geloof evenwel niet dat deze hem het aanzijn heeft geschonken. Joan. de Leydis was een conscientieus schrijver, hij heeft dien Aldgild zonder twijfel in eene oudere kroniek gevonden, en deze koning kan 50 of zelfs 100 jaren vóór J. de Leydis schreef, reeds in kronieken geleefd hebben.

Joan. de Leydis, *Chron. Holl.* p. 74: Episcopi igitur beati Ritfridi (lees Rixfridi) temporibus natus fuit in Orientali Frisia, in villa Sexbilerim (lees Sextiberum) super Adelen castellum quidam juvenis, nomine Fridericus, nobilis, ex genere Frisonum, sed nobilior erat virtute et sanctitate. Nobilis genere quia mater ejus dicebatur Ronowella (lees Konowella) filia Ratbodi quondam regis Frisonum, et soror Aldigilli regis Frisiae. Hic Aldigillus rex genuerat sanctum martyrem Gondelboldum regem Frisiae, in Ronciovalle tempore Caroli magni pro fide occisum, et Ratbodum dominum inferioris Frisiae.

Dit verhaal is in de *Divisiiekroniek* en later in Friesche kronieken overgegaan. Natuurlijk vindt men Aldgild nergens vermeld bij schrijvers uit de achtste eeuw, want hij heeft nooit geleefd.

Hij en Radbod II bezitten in de kronieken geheel het karakter van hunne prototype; Aldgild II is even als Aldgild I zeer zachtzinnig en een Christen, en Radbod II is even als zijn naamgenoot zeer wreed en een heiden.

De lijst der Friesche koningen is door ons vrij wat bekort, want behalve Radbod blijft alleen koning Aldgild over, die Wilfried aan zijn hof ontving. Zonder twijfel hebben over de Friesche goën meer koningen geregeerd dan deze twee. Tacitus (*Annales* XIII, c. 54) maakt gewag van twee Friezen Verritus en Malorix „qui nationem eam regebant, in quantum Germani regnantur,” en het *Vita S. Liudgeri* (lib. II, cap. 1) zegt dat die geloofsprediker te Helwerd in Hunsingo een blinde zanger Bernlef aantrof „qui . . . antiquorum actus regumque certamina bene noverat psallendo promere.” Doch die koningen, wier heldendaden Bernlef bezong, kunnen niet Friezen en half mythische personen geweest zijn.

Misgunnen wij aan de Friezen hunne koningen niet, maar tegen dat oude koninkrijk Friesland, dat zich van de Schelde of den Rijn tot aan of over de Wezer uitstreckte, moet ik protest aanteekenen.

Het oude Friesland werd door een aantal rivieren en inhammen van de zee in vele deelen verdeeld. De Romeinen kenden aldaar Frisii majores et minores, Chauci, Frisiavones enz. In later eeuwen vinden wij aldaar een aantal geheel op zich zelf staande goën, die in zeden en, blijkens hunne wetten, ook in taal vrij wat verschilden. Toen de Frankische koningen uit de Friesche goën en eenige aangrenzende landstreken een hertogdom Friesland schiepen, lieten zij, hetzij toen hetzij in later tijd, ten behoeve van dit hertogdom de *Lex Frisonum* opstellen. Het ging moeielijk uit de zoo verschillende gewoonterechten dier goën een algemeen rechtsboek op te stellen. Dit geldt tusschen het Sincfal en het Flie, dit tusschen het Flie en de Wezer, dit tusschen de Lauwers en het Flie lezen wij daar op bijna elke bladzijde. Dit verschil betrof meestal kapitale zaken, bv. het weergeld. Kleine verschillen zullen de samenstellers der *Lex Frisonum* wel zijn overgestapt.

De Oudgermaansche koningen waren kleine distrikts- of stamkoningen en zulk een koninkrijk zal wel eene politieke eenheid zijn geweest. Mij dunkt koning Aldgild, en wie er meer koning in

Friesland mag geweest zijn, zal niet over het geheele Friesland, maar alleen over eene enkele go geregeerd hebben.

Na het tijdperk der koningen afgehandeld te hebben, spreekt Kempius over Karel den groote, over S. Magnus, de verovering van Rome, over den privilegiebrief der Friezen enz. Verder over de geloofspredikers van Friesland, over S. Walfridus en S. Radfridus, de martelaars van Bedum en over de eerste Utrechtsche bisschoppen. Ongeveer met het jaar 900 neemt het boekje een einde.

Het boekje van Kempius is niet zeer bekend en ook weinig geacht. Toch verdient het niet de minachting, waarmede bv. de schrijvers onzer biographische woordenboeken zich er van afmaken. Het was eigenlijk nooit veel in tel. Toen, kort na Kempius' overlijden, de richting, die hij steeds had bestreden, de zege had behaald, toen geraakte zijne partij en wat er aan herinnerde op den achtergrond, men zag om hunne godsdienst- en staatsovertuiging, ook hun geheele persoon en werkzaamheid voorbij. Hierbij komt nog, dat de invloedrijke Emmius het werkje geheel en al negeerde.

Kempius heeft zich den ouden toestand van Friesland veel te schoon voorgesteld. Hij heeft geene bronnen gebruikt, die later zijn verloren gegaan. De waarde van het boekje ligt dan ook niet in Kempius' beschrijving van Frieslands oude geschiedenissen, maar in die van zijn tijd, in de beschrijving der Friesche goën en van hare voornaamste plaatsen, van de gebruiken, zeden, beschaving enz. der Friezen. Om deze zaken zal het boekje steeds zijn waarde behouden en in achting rijzen.

JOHAN RENGERS TEN POST.

(*Werken.* Uitgegeven door Mr. H. O. Feith. Gron. 1852.)

Johan Rengers was een jonger tijdgenoot van Kempius. Beide waren zeer aan hun vaderland gehecht, beide hebben voor het vaderland geleden en gestreden, doch hoe liep hunne werkzaamheid in de woelingen van die dagen uiteen. Kempius zag in hen die de rechten der Nederlanders tegen den Spaanschen koning verde-

digden slechts twistzieken en oproermakers. Zij waren hem de pest van het land. Hij zag alleen heil in onderwerping aan den koning en in het Roomsche kerkgeloof. Rengers daarentegen verdedigde de rechten der Ommelanden tegen de stad Groningen en toen tegen de Spaanschen tot dat hij eindelijk na den afval der stad moest vluchten. Te zelfder tijd dat Kempius te Groningen onder schut der Spaanschgezinde regeering zijn werkje samenstelde, schreef Rengers in ballingschap zijne kroniek.

Johan Rengers stamde uit eene oude Omlander familie. Zij bezat onder anderen een sterken burg, het huis te Mude, bij ten Post in Fivelgo. Op dezen burg werd onze kroniekschrijver den 5 Maart 1542 geboren. Na te Groningen de lessen van Praedinius te hebben bijgewoond, vertrok hij naar Leuven, waar hij 5 jaren bleef. Daarna heeft hij een tijd lang in Duitschland vertoefd. In zijn vaderland de Ommelanden teruggekeerd, legde hij zich op regeeringszaken toe. Het waren destijds troebele tijden. De Nederlandsche gewesten lagen met den koning overhoop en in de prov. Groningen had de oude naijver tusschen de stad en de Ommelanden hevige twisten doen ontstaan. Een gevolg hiervan was dat Rengers en meer Ommelander regenten den 1 Nov. 1577 door den raad der stad werden gevangen genomen. Den 15 Sept. van het volgende jaar gelukte het hun te ontvluchten. De stad zou nu in 1580, evenals de Ommelanden reeds hadden gedaan, de unie van Utrecht gaan teekenen. Maar er was in de stad eene sterke partij die er tegen was. Deze gelukte het in Maart 1580 de stad weer aan de Spaansche zijde te brengen. De Ommelanders trachtten wel de stad te veroveren, doch vruchteloos. Toen hunne positie allengs onhoudbaar werd, vluchtten de meeste Ommelander edelen en vele eigenerfden naar Oostfriesland en naar elders. Onder hen was ook Johan Rengers ten Post, die met zijne familie eerst te Uphusen bij Emden en later te Bremen woonde. De ballingen hielden een waakzaam oog op de gebeurtenissen in het vaderland en stonden met de staten-generaal in betrekking. De wanhopige jaren na den dood van prins Willem gingen voorbij, Maurits trad op het krijgstooneel. Coevorden en Steenwijk werden in 1592 veroverd en Groningen alzoo van het zuiden afgesneden. Nu was weldra de beurt aan die stad zelve gekomen. Maurits kwam in 1594 met een leger voor Groningen. Vele vluchtelingen, ook

Johan Rengers, voegden zich bij hem. De stad werd tegen haar zin veroverd en geheel het noorden ging daardoor voor den koning van Spanje verloren.

Na de reductie heeft Rengers van wege de Ommelanden of van de provincie aanzienlijke betrekkingen bekleed. In 1595 en in 1596 was hij lid der staten-generaal, toen gedurende 5 jaren lid der gedeputeerden en later in 1608 en 1609 van den raad van state. In 1614 bij de oprichting der academie werd hij van wege de Ommelanden tot curator aangesteld. Hij overleed 8 Sept. 1626 in den ouderdom van 84 jaren.

Rengers schreef zijne kroniek tusschen 1581 en 1594. Zijne kinderen, die toen nog klein waren, zouden er later uit vernemen, dat hun vader, grootvader en zoovele anderen, leden voor echte, ware en vaste vrijheden der Ommelanden, dat de stad Groningen en het hof van Bourgondië tegen alle rechten en tractaten de Ommelanden tiranniseerden enz. Zijne nakomelingen hebben tot heden de kroniek als een kostbaar kleinood eerbiedig bewaard. Zij is door onze geschiedschrijvers zeer weinig gebruikt en slechts eenmaal in 1787 is er een afschrift van gemaakt. Op den gang der geschiedschrijving heeft ze dus zoo goed als geen invloed uitgeoefend en toch wordt zij hier niet voorbijgegaan. Zoo als Rengers over Frieslands verleden en over de herkomst der Omlander rechten en vrijheden dacht, zoo dachten daarover vele van zijne tijdgenooten, en hier waar zoovele dwaze meeningen worden medegedeeld, mochten zijne gezonde denkbeelden niet worden voorbijgegaan.

Als bronnen geeft Rengers eenige klassische schrijvers op, zooals Caesar, Cicero, Livius, Virgilius, Strabo, Tacitus, Ptolemaeus enz. Verder Beda, Wilh. Tyrius, Aeneas Silvius, Beatus Rhenanus, Seb. Munster, Barth. Anglicus, Nauclerus, Krantz, Carion, dus ongeveer dezelfde als zijn laatste voorgangers. Voorts lateren: Sybe Jarichs (Kamper druk van 1553¹), Nicolaas Freese (H. S.), Jac. Meijerus, Curio, Mutius, Peucerus ad Carion. (Lugd. 1576).

¹ Van Sybe Jarichs' werkje bezit de koninklijke bibliotheek in den Haag drie uitgaven uit de zestiende eeuw. De eerste loopt tot 1536 (is afkomstig van de auctie de Sitter, 1863), de tweede loopt tot 1553 en bevat ook het kroniekje van Tjalling Ayckema en wat er meer bij Brouërüs van Nidek is gedrukt. De derde uitgave is een herdruk van de tweede met een vervolg tot 1570. Alle drie uitgaven zijn te Kamper gedrukt.

Ook kende hij de werken van Worp van Thabor en Eggerik Beninga.

Bij Beninga en Rengers geraakt de kerkgeschiedenis meer op den achtergrond. Kerkelijke schrijvers en heiligenlevens worden hier bijna niet meer genoemd, de laatstgenoemden zelfs in 't geheel niet meer. Bij deze beide schrijvers treedt de politieke geschiedenis op den voorgrond en de oorsprong van 's lands rechten; maar hoe ver staat hierin de Omlander edelman boven den Oost-friesche.

Het grootste gedeelte van Rengers kroniek is gewijd aan de onlusten van, en van kort vóór zijn leeftijd. Dit gedeelte is zeker het belangrijkste, doch voor ons plan komt hier alleen het eerste gedeelte der kroniek in aanmerking.

Rengers heeft in het begin van zijn werk een aantal berichten over Friesland en de Friezen uit „diverse authoren” woordelijk overgeschreven, vaak met behoud der oorspronkelijke taal. Soms voegt hij er iets bij, een paar malen gaat hij die berichten verbeteren, niet altijd te recht. Rengers vergist zich hier soms kolossaal (bv. I p. 82, 93 enz.), doch zijne vergissingen hebben nooit iemand misleid en zullen in 't vervolg ook niemand misleiden, daarom kunnen wij ze hier voorbijgaan.

Rengers was zeer ervaren in het Ommelander recht, ook over den vroegeren en lateren toestand van zijn volk had hij gezonde en wel doordachte denkbeelden. Wij zullen zijne werken niet doorbladeren, ik zal er alleen een aantal plaatsen uit overschrijven en wij zullen hier niet het vage, verwarde en tegenstrijdige van Beninga aantreffen en ook niet de dwaze meeningen van Andreas Cornelius en zijne volgelingen. Men houde alleen in 't oog dat de verhandeling *Van den standt ende politie der Ommelanden* een twintigtal jaren later is geschreven dan de kroniek; in dien tijd hadden Rengers denkbeelden, even als zijn taal, zich iets gemoedificeerd.

Kroniek I, p. 227: Alle landen sint van naturen vrij, und sint van anfang van horen jngeborenen geregiert west.

Id. I, p. 44 : hier vallet de plaetse om tho wisen, dat de Fresen ane allen twijvel vrij sint gewest van oldes her, unde hore regeringe under sich, gelijk lande, de alle natuerliche vrijheit hebben, gebrueken unde geneten.

Verh. p. 56: Originem juris aengaende is tho gelooven, dat alle Friesen synt gewest grove luyden voor Caroli magni tijdt, eer dat sije Christen geworden synt.

Kron. II, p. 6: Angaende der Umlanschen rechten orsprung is uth historien to seen dat dese Fresen, wo oeck andern, bij olden tijden slechte lueden gewest, mit wenig off geenen beschreven rechten, dan mit naturlichen rechten unde gewoenten geregeert, want vor dat se den Cristliche religie hebben angenomen, hebben se van geen heren off coningen enige wetten untfangen, dan als se Cristen geworden, so hebben de gants frien Fresen, landen und lueden horen rechten, gewonten, gerichtten ordineert und verbeteret bij Caroli magni tijden und darna jn Upstallesboems bijeenkümsten, und anders in een jder land der Frieslanden hoeren geestlichen und weltlichen wetten, ordningen angestellet, und hebben nu beschreven landrechten: 1°. de aller Fresen gemeen sint, oft 2°. den de Umlanden under sich statueert verwilckoert hebben.

Id. I, p. 45: Overst het is sunder twijvel offte de Fresen hebben van tho voeren hore egen overicheiden unde rechten gehadt, oeverst nu se Cristen geworden sint und nije rechten geestlich und werltlich van doene hadden und oeck goeden overicheiden, hefft de keyserliche hoicheit und celsitudo, den Fresen als van des Romischen rijkes wegen hore egen vrie regeringe etc. bekrefftiget, derhalven dan de upstallingen dat is de overicheiden off hoefvetlingen der Fresen sich tsamen verbunden, unde nijes vereniget hebben, tho weten aller der Friesschen selanden in dien tijden. Unde plechten jarlix umme Pinxtern achten naderhant tho versammelen under den hemmel to Upstallingsboem, communiter Upstallesboem geheten. Dar se tho samen enz.

Verh. p. 13: Der grootmachtige christliche keyser Karl blijkt dat de den Friesen totten Christen geloove, tot geestlicken zeentrechten, tot verbeteringe hoerder landtrechten, kesten ende koeren gebracht heeft. Ende tot een hoeft ende potestaat geraeden. Ende (om sijne Mt. to erkennen) tot een tribuit of schattinge hebbe gebracht dit-selve tribuyt heeft geen teecken van subjectie conen zijn.

Id. p. 14: Dese soeven Friesche zeelanden hebben in Oistfrieslant bij Aurick jn eene bosch onder eenen eecken boom, genömp Upstallesboom, hoeren jaerlijcken versamlingen gehadt, op Paeschachten ende Pinxteracht Tagen ordinaris. Den name is van den Upstallingen (naederhandt hovelingen genoemt) die uth allen Frieslanden aldaer onder den sonnen versamelden, unde van den landen regalien, muntten, overicheiden, wetten, vrijheden ende beschermingen nae saecken eysch aldaer verhandellden.

Verh. p. 15: Die potestaet worde toe Upstallesboem gecoren.

Kron. II, p. 6: De Fresen, eer de heren gehatt hebben, plegen mit hoer egen luden to krigen. Unde de langrichters de oeck overrichters genoemt worden, und greetmans weren duces belli De potestaet was quasi dictator omnium.

Id. I, p. 44: Welcke de potestaten gewest sint, is wenig wetenschap, doerdien dat de Fresen geene historyschrijvers gehatt hebben, alleen dat tho unsen oren wal door unsen oldern gekomen is dat tho Groethusen in Oestfriesland een der potestaten gewoent hefft.

Verh. p. 3: Bullen ofte diplomaten Caroli des groten (gelijken volgende keyseren) worden bij abuijs privilegien genoempt, wante de Friesen gheen private gunsten van doen weren, die alle natuyrlijke rechten ende vrijheden van oldes selfs eigen hadden. Overst de keyserlijke bullen dienen tot versterckinge der Vrieschen vrijheden, gerechticheiden ende regalien.

Id. p. 14: Die Frieslanden synt op geenen rijckx dagen vorschreven, geen rijckx ledematen, geene keyserlijke rechten, constitutien onderworpen.

Id. p. 56: Die Ommelanden coomen op geenen rijckx dagen, sijn in gene rijckx constitutien ofte gericht en gedacht.

Kron. I, p. 47: Unde do se (de Friesen) nu bij Caroli magni tijden, den Cristlichen religie hebben angenomen, hebben se int gemeen doer gaendes (d. i. steeds) bij horen egenen wilcoer niet de paustliche rechten absolute noch pure voer lantrechten in geestlichen saken angenomen, noch sich deme als capiti ecclesiae submittirt, sondern seeckere seent rechten, constitueert, unde deselve na der tijden gelegenheit verandert ofte vermeerdert, als in den Friesschen Umlanschen rechten und gewoeneiden to spoeren is.

Id. I, p. 48: hebben horen egenen landrechten, statuten, wilcoren enz. gemaket sunder eniges hogen oft heren.

Rengers' ideën verschillen veel van die van Beninga. Bij den laatste vloeien de vrijheden der Friezen voort uit brieven en privilegien van een aantal keizers. Volgens Rengers uit de natuurlijke vrijheid, die alle volken oorspronkelijk hebben bezeten; bullen van keizers konden die vrijheden wel bevestigen, maar zij hebben ze niet geschonken.

Eindelijk zijn alle Friesche zeelanden onder heeren gekomen en het laatst van allen de Omlanden. Ooster- en Westergo hadden in

1498 hertog Albrecht als hun heer gehuldigd, en hierop merkt Rengers aan:

Kron. I, p. 176: Hier seet nu den verscheidenheit tusschen den Westfrieslanden und Umlanden tusschen der Eemse und Lauwerse, wat de Westfriesen hier avergeven, dat beholden de Umlanden, to weten lantrechten, overicheiden, merum et mixtum imperium, regalien, vriheden etc.

Verk. p. 1: dese landen (de Omlanden) hebben hoer vrijicheit op 't laatst, ende totten tijde hoeres eersten huldinge aen den hertoghe van Gelre anno 1521 gedaen, beholden.

Kron. I, p. 44: is tho mercken, dat dat kleine Vrieslant tusschen der Eemss und Lauwerss van aller heren schattingen vri gebleven is hen tot des h. van Gelre tijden a° 1521 ungerferlich.

Id. I, p. 226: Hen tho deser tijt und jar 1521 hebben de Umlanden one heren gewest, wo wol enige uth hoer tho den hertoge van Bijeren, graff van Hollant, wol um partie geaffectioniert, also oeck etlichen to den fursten van Saxen, jedoch hebben se nemals vor deser tijt enigen heren gehuldet.

Id. I, p. 227: Is wol to mercken dat de Umlanden mit vriwilligen tractate und conditionaliter under erffbeschutsheren gegaen sint, to beholdinge, verstarckinge horer rechten, jurisdictionen und vriheden, um mit mechtiger handt ten ewigen dagen darbij beschermt to worden.

Id. I, p. 77: Want in den Frieschen Umlanden vallet geen confiscatie noch up den huidigen dag, want se niet jure belli, dan mit contracten oft tractaten nijlix an erffhern gecomen sint.

Karel van Gelder had toen gezworen dat de Omlanders al hunne vrijheden en gerechtigheden zouden behouden. Dat deed later ook keizer Karel V en ook zijn zoon Philips II.

Kron. I, p. 2: wen der Co. Mat. van Spanjen sege und betrachtete sijn eedt, doer sinen vulmachten bij tijde der huldenge oft tractaten gedaen, den Umlanden bij hore rechten, gerechtigheiden und vriheden tho laten; unde nasochte, dat de Umlanden so korts under heren gecomen, unde stedes buten enig heren inseggen, vor und na dat se an heren gecomen sint, hore egen, soo wal geestliche (ther salicheit horer underdanen denende) also wertliche rechten, gemaket, bevestiget, verandert, vermeret und vermindert hebben; solde sijn Mt. deselve ane twijffel und billix meer dan emants anders hebben laten geweren und had vole unkeils mogen vorgecomen worden.

Men ziet het was ook hier:

Den coninck van Hispaengien
Heb ick altijd gheëert.

Maar die koning overtrad de privilegiën en vrijheden van zijne onderdanen, die hij eenmaal plechtig had bezworen, hij krenkte hen in hunne overtuigingen, maar zij hoopten nog steeds op verandering ten goede. Doch toen dien onderdanen ten langen letste niets anders overbleef dan de keuze om of den koning, of hunne aloude rechten, vrijheden en hunne overtuigingen prijs te geven, toen liet men den koning, hoewel noode, varen.

Hoe dacht nu Rengers over de oude Friesche koningen? De hoveling Beninga acht zijn Friesche diplomavrijheid zeer goed bestaanbaar met de opperheerschappij van een koning of een ander vorst, ja zelfs Lod. IX heeft bij hem Friesland „in sijne bescherminge und dominie.” Geheel anders bij Rengers. Hier staan vrij zijn en onder heeren zijn tegen elkander over, en ook zijn vriend Emmius dacht er ongeveer zoo over. Deze zegt dat Beninga was „populo carissimus, et tamen comiti suo quam observantissimus.”

Rengers wist eigenlijk geen weg met die Friesche koningen. Hij nam niet zoo als Beninga alles wat hij geschreven vond rijp en groen in zijn werk op, maar hij wilde de zaken begrijpen, hij wenschte helderheid en dit was uit de troebele bronnen die hij hier gebruikte niet te verkrijgen. *Kroniek* I, p. 31—35 wordt iets van die koningen medegedeeld.

De Radbodo, Willibrordo multa ejusdem quidem sententiae scribunt authores, annis vero dissentiunt. Referam ut scribunt; neque multum de tempore disputandum, hoc solum monuisse sufficiat, ex hac diversitate videri duos fuisse Radbodos, alterum Frisonum ducem electione forsan Frisiorum; regem Daniae seu Norwegiae alterum.

In later tijd was Rengers van een ander gevoelen. *Verhandeling*, cap. 3 handelt „van den authoren van Vriesche vrijheiden,” hiertoe behoorden Tacitus, Nauclerus, Sabellicus enz. De twee laatsten maakten gewag van een Radbodus Frisiorum dux, en Eggerik Beninga noemde Radbod op het jaar 610 „een luytenant coninck van Denemareken.” Funccius maakte melding „de Radbodo aliquo

Frisiorum duce." Rengers merkt er bij aan „ Daer wordt niet geschreven dat die Friesen enigen coninck Radbodum gehadt offt onderworpen gewest sijn, " en Raphael Volaterranus, Aeneas Silvius en anderen zeiden, dat de Friezen een vrij volk waren. Dus al die koningen met Radbod inclus worden door Rengers eenvoudig opgeruimd.

Verh. pag. 13: Daaromme dat mij grootlijckx verwondert, dat eenige Westfriesche schribenten hoer moeij maecken mit hoere inlantschen princen off coningen, ende met eenen Radbodo, daer men doch in geen der vorss. off anderen historien van leest.

Die Westfriesche scribenten zijn Occo, Andreas Cornelius en hunne geestverwanten.

ANDREAS CORNELIUS EN ZIJNE VOORGANGERS.

In het jaar 1597 kwam te Leeuwarden eene kroniek in het licht getiteld: .

Croniicke ende warachtige beschrijvinghe van Vrieslant. Beginnende nae des werelts scheppinghe drie duysent ende tseventich jaer. Ende deurende voorts na de gheboorte Christi duysent, vijf hondert, vijf en tsestich. Eerst door Ockam Scharlensem seer vlijtelick bij een ghe-teekent. Ende andermael door Joannem Vlitarp weder vernient ende verbeteret. Als nu oock van ghelijcken ten derdemael door Andream Cornelium Stavriensem seer neerstelick ende ghetrouwelick gheschiet is. Alles tot nut, voordeel ende welbehaghen van de naecomelingen ende liefde haers beminden vaders lant.

Deze kroniek verschilt veel van de werken van Worp van Thabor, van Beninga en Kempius. Deze vermelden vóór den tijd van Karel den groote alleen eenige onbepaalde verhalen. Zij noemen de namen van den grondlegger van hun volksbestaan en van zijne dochter en vervolgens van eenige koningen. Zij wisten dat in later tijd potestaten over Friesland regeerden, maar van niet één hunner weten zij den naam te noemen. Oneindig veel meer lezen wij in pas genoemde kroniek. Hier vindt men eene bijna onafgebroken lijst van Friesche prinsen, hertogen en koningen van Friso af tot

aan Karel den groote. Zij huwen Deensche, Noordsche of Schotsche koningsdochters, hunne zonen dienen in de legers van de keizers Claudius, Antoninus Pius, Diocletianus enz. en hunne geboorten en sterffaren worden nauwkeurig opgegeven. Uit lateren tijd worden hier een aantal potestaten met name genoemd en hunne daden en familiebetrekkingen beschreven. Sedert de achtste eeuw verhaalt de kroniek vele daden van Friesche edelen, watervloeden, branden, huiselijke zaken enz. die ons van elders niet bekend zijn. Ik zal eenige regelen uit die kroniek overschrijven ¹

P. 5: Anno primo nae die gheboorte Christi zijn dese Vriesen . . . tot Stavoren, door het ghebodt van haeren prince Azinga Ascon seer sterck vergadert, met welcken hij in Bethavyen ('t welck nu Hollant hiet) ghetogen is doch selven seer dootlick met een flitspijle gheraect sijnde, heeft hij zijn volck tot aftrecken . . . vermaent . . . Als Azinga Ascon nu weder 't huys quam, is hij van zijn volck op zijn casteel ofte slot (het welck omtrent op een halve ure gaens op het snyd oost van Stavoren lach, seer cranck ende swack zijnde ghebrocht) daer hij een tijdt lanck te bedde heeft gheleghen in sulcker ellendicheit, dat men niet dan zijn doot ende het afscheyden van deser werelt van hem daghelicx verwachtende waer. Niet te min hij is door goede toezicht van zijne meesters ten laetsten een weynich weder ghebetert.

P. 8: Hier nae heeft groote vrientschappen tusschen beyde heeren ende landtschappen geweest, ende Asinga Ascon die overste van Vrieslandt is int elfste jaer nae die gheboorte Christi overleeden ende uut deser werelt verscheyden, ende heeft een seer weetelijck eynde ghehad, betrouwende zijnen Godt Stavo hij was een seer goedertieren heer over zijne onderdanen, waer deur hij oock lijffallich bij haer is gheweest, hij liet gheen kinderen achter, deur welcken die Vriesen zijnen neve Segon tot haren heere vercoren, diese oock seer wel geregeert heeft, hij hielt goede vrede met zijn naebueren, zo dat Vrieslandt van den jare van ses ende veertich gheen versoeck ofte aenstoot van vijanden hadde. Ende hij sterf in dat selve jaer, int negen ent seventichste jaer zijns ouderdoms.

P. 13: Titus Bojacalis die basterdt broeder van Aldebolt, een seer

¹ De pagina's bij de volgende aanhalingen wijzen op de meest verspreide uitgave van Andr. Cornelius' werk, nl. op die van 1742. De spelling der tekst is volgens de uitg. van 1597, daar ik het al te dwaas vond den zestiende-eeuwschen Andreas Cornelius het achtiende-eeuwsche Pruikehollandsch van den heer Ferwerda te laten spreken.

verstandich jongelinck, nae dat hij in gheleertheyt ende alle consten mennich jaer in diversche plaetsen onderweesen ende seer geoeffent was, so dat hij alle sijn mede gesellen in gheschicktheyt, gheleertheyt ende principaelijck in welsprekentheydt verre te boven ginck, is ten laetsten vermidts een dootslach eens edelen Romeyns uuter schoolen, als men schreef hondert vier ent seventich, gecomen, ende ontsiende zijnen broeder Aldeboldt heeft hij hem bij Anthonium philosophum den Roomschen keyser begeeven, die welcke na dat die zijn geleertheyt ende welsprekentheydt verstaen hadde ende dies kenlijck was, hem seer lief, weert ende in grooter achtinge ghehouden heeft, want hij gheen liever dan soodanighe daghelijcx in zijn geselschap hadde, niet te min het is gheringhe voor den bloedtverwanten van den verslaeghenen Romeyn gecomen, die den keyser den dootslach veel vreselijcker alst gheschiet was, toegeschreven ende overghedraeghen hebben, in alles verswijghende dat hijt hem selfs opten hals gehaelt ende ghe-rockent hadde.

Dese keyser sulckx lesende ist hem hertelijcken leet geweest, want hij hem om zijn gheleertheyt ende welspreekentheydt seer beminde, raedt hem daeromme weder nae Vrieslandt bij zijnen broeder te trecken, dien hij desen door zijnen brieven seer recommendeert ende prijst, onder allen verhaelende met wat harten leedt hij hem om der Romeyns wille van hem moest doen vertrecken, dien hij andersins om geen goet ter weerelt van hem ghelaeten woude hebben, segghende, soo hij desen naert behooren als een broeder nu in zijn ongeluck ende misval ontfanckt, sal hem om hooren gheen liever dinc gheschien, ende is desen anno 175, alsoo uut des keyzers hof weder ghescheyden, ende stracx na Vrieslandt ghetoghen, doch ontsiende zijnen broeder is hij bij Goddaert Brabon den sesten hertoghe van Brabant een tijtlanck ghebleven ende vertoeft, van daer hij voort des keyzers brieven aen zijnen broeder Aldebolt gesonden heeft, die welcke sulckx verstaende ende siende die heerlijke ghetuychenisse die sodanighen hoghen ende vermaerden prince van zijnen broeder gaf, is terstont met medogentheydt ende medelijdicheydt beweecht gheworden, ende hem seer eerlijck van daer voort thuys laeten haelen, ende niet min als zijnen vollen broeder in alder eeren bij hem ghehouden heeft.

P. 21: Nae desen is Odilbalt als men schreef 342 een zoon geboren, die hij Udolph Haron ghenoeemt heeft, waer van de inwoonders seer verblijdt zijn gheweest, want hem te voren niet dan dochters ghebooren waren.

P. 31: Anno 419 boude Richolt die coninck binnen Stavoren een seer costelijck palays, daer inne hij alle de heeren ende hertoghen die voor zijn tijden Vrieslant hadden (beginnende omtrent 300 jaar voor

die gheboorte Christi, van den eersten bewoner Friso af) heeft setten ende schilderen laeten, met oock den datum wanneer ende hoe langhe zij geregeert hadden, het was een seer costelijck werck, dat van allen seer ghelaudeert ende ghepresen worde, zo datter oock menich quam om tselve te besien, vermits den grooten roep die daer van ginck, onder welken Carolus pulcher die jonghe hertoch van Brabant met veel edelen (van zijnen vader daer gesonden) oock mede quam, die niet alleene een groot behaghen, dan oock een groote verwonderinghe daer inne hadde.

P. 50: Anno 728 vertroude Adgillus die coninck van Vrieslant Hornus zijn broeder aen Guntherda des lantsvoochts Gordianus van Tekenburchs dochter, die twee jaer nae desen oock ghedoopt ende Christen gheworden is.

P. 54: Anno 769 sterf Obbo Hermana, een seer liefallich man onder yderman, ende liet niet dan een eenighe soon, gheheeten Jan Hermana, achter.

P. 62: Anno 806. Int laetste vant voorschreven jaer op sinte Thomas avondt ist zeewater over 't gheheele Vrieslandt geloopen, 't welck seer groote schade den lande dede Die kerck tot Minnertsgae, door dat het water den gantsen winter daer aen sloech, viel den tweeden Februarij ter neder, met oock den thoorn ende Hermanas hujs, daer veel volcx door verdrinckte, die haer leven daer op meenden te salveeren Het dede oock een seer grote schade aen Esonstadt, wantet een groote stuck van de wal inne dreef, met vijf ende dertich huysen.

Andreas Cornelius verhaalt verder dat er in 807 een dure tijd in Friesland was, doch in Juni kwam alles weer op den gewonen prijs. Den 4 Juli van dat jaar verbrandden te Medemblik meer dan 40 huizen door den bliksem en te Staveren deed in dien tijd eene hagelbui groote schade „ want die steenen waren meest rondt ende zo groot als hennen eyeren.” Den 8 Juli 808 verbrandden mede door den bliksem 23 huizen te Medemblik en de toren van de S. Nicolai kerk te Staveren. Den 12 Juli van dat jaar liet Iglo Tadema een diepen put graven en drie weken later stierf hij. Zijn zoon Joucke huwde met eene dochter van Jancke Rodman en op het bruiloftsfeest outstond eene bloedige vechtpartij. Den 14 Juli kwamen twee walvisschen aandrijven, den 17^{den} kwam Wybo Hardman weder te huis, die zes jaren in Italië had gestudeerd en den 20sten kwamen de Noormannen voor Esonstad. Dit alles

en nog veel meer gebeurde in 't jaar ons Heeren 808. Uit dezen vroegen, en zelfs uit nog vroeger tijd, worden ons hier een aantal branden, wonderen, watervloeden enz. medegedeeld. Zoo worden de daden van Friesche edellieden en zelfs hun karakter beschreven, alle zaken die ons van elders niet bekend zijn.

Het werk van Andreas Cornelius werd door zijne landgenooten gunstig ontvangen. Weldra was het in talrijke handschriften verspreid en het werd reeds in 1597 gedrukt, dus het eerst van alle Friesche kronieken in de landtaal. Maar nog voor de zestiende eeuw ten einde was, trad Ubbo Emmius op en verklaarde het eerste gedeelte van Andreas' werk voor een samenweefsel van fabelen, alle geloof onwaardig. Aan verdedigers ontbrak het onze kroniek niet. Suffried Peters en Furmerius hebben met hand en tand hare geloofwaardigheid tegen Emmius verdedigd. De kroniek heeft meer aanvallen te verduren gehad, doch zij is ze allen te boven gekomen en in onze eeuw is men naar omstandigheden vrij gunstig jegens haar gestemd. Toen Mr. de Wind in zijne *Bibliotheek van Ned. geschiedschrijvers* er een ongunstig oordeel over velde, vatten de heeren van Lennep en Daam Fockema de pen op, en ieder van hen schreef een lang relaas om de geloofwaardigheid van het boek te verdedigen.

Andreas Cornelius' kroniek was steeds zeer gezocht en is in 1742 herdrukt. Allen, die sedert 1590 de geschiedenis van Friesland hebben beschreven, hebben min of meer van haar gebruik gemaakt. Haar invloed is groot geweest en duurt nog immer voort. Vele zaken die in onze Ned. geschiedwerken als axioma's verhaald worden, steunen op haar en op haar alleen. De kroniek verdient daarom een nauwkeurig onderzoek.

Van Andreas Cornelius zelf is weinig bekend. Suffried Peters heeft een kort levensbericht van hem geschreven (*De script. Friesiae*, dec. XIV, cap. 7). „Hij was” zegt Suffried „een zeer geleerd en letterlievend man en organist te Harlingen. Hij droeg zijn werk op aan Paulus Aegidius Coster abt te Foswerd, vroeger prior te Thabor, en hij overleed in 1589.” Wat Suffried meer van hem verhaalt berust op zijne kroniek en vooral op de voorrede, waarover aanstonds. De Leeuwarder boekhandelaar Jacob Jansen, die het werk in 1597 uitgaf, zegt in de opdracht ook van hem: „in tijt zijns levens organist binnen Harlingen,” en

uit den titel er voor mag men besluiten, dat Andreas Cornelius te Staveren was geboren.

De verdedigers van de geloofwaardigheid van Andr. Cornelius' werk, beroepen zich in de eerste plaats op de voorrede, die ik hier geheel zal uitschrijven :

Seer goethertighe leser! hier hadde den Vlitarp een seer langhe voorreden ghestelt, waarinne hij verhaelde hoe dat Ocka Scharlensis, die eerste autheur ende beginner des boecx, met langhe wijtloopende reden aengheroert hadde, dat van zijn oude oom Solcko Forteman alle het leven der Vriesscher coningen, heeren ende princen, die van aenbegin Vrieslant gheregeert hadden, onder Radbodo den lesten Vrieschen coninck, seer neerstelicken te samen gheschreven was.

Dan vermits dit boeck in handen van den Vrieschen coninck Radbodo, buiten des Fortemans weten, gebrocht was, worde hij deur dien aenghetast, ende inde ghevanckenisse ghesmeten, daer inne hij oock bleef legghen, ter tijt toe hij namaels van Carolo magno daer weder uut gheholpen ende verlost worde. Want hij daer inne den voorschreven coninck Radbodus soo grooten lof ende prijs niet toe gheschreven en heeft als Gondebolt de broeder, met sommighe andere heeren ende princen wel ghedaen hadden.

Ende want Solcko Forteman corts nae zijn weder vrijmaekinghe sterf, zijn alle zijne overghebleven schriften ende boeken naer zijn doot ende overlijdinghe seer nauwe bewaert. Doch sij zijn ten laetsten in handen van den voornoemden Ocko door Galthye Taykama zijnen vader gebrocht, die daer veele fragmenten ende schoone stucken van Vrieslant noch onder vont. Ende hoorende dat deur die wreetheyt des voornoemden coninx soo heel schoonen boeck ende stuk aengaende de beschrijvinghe van Vrieslant so te niet ghecomen ende verbrant was, is Ocko met grooten ijver hier deur ontsteken gheworden om 't gheene noch te behouden, ende dat overghebleven was weder bij een te vergaderen, daer hij voort bij voechde, alles wat hij dies aengaende wiste te becomen.

Ende hij begon anno 903 nae die geboorte Christi te schrijven, ende vervolchdet al tot den jaere van t'seventighen toe. Nae welcken het langhe bij dat gheslachte bewaert, ende unt jaeloursche ijvericheyt verborghen ende stille gelegen heeft, tot dattet ten laetsten van deser voornoemden Vlitarp, die des potestaets J. H. Martena, ende de ghe-meene landts rechters schrijver was, binnen Staveren weder ghevonden ende ten voorschijne gebrocht is. Die weleke met ghelijcke begeerte, liefde ende ijver (als te voren Scharlensis) oock beweecht worde om 't selvige te vernieuwen ende met noch andere dierghelicke seer schoone

stukken te verbeteren, want hij oock veel van die materie al te voren bijeen ghecreghen ende tot sodanighen fijne opgheteekent hadde, daer hij alles desen boeck oock mede bij voechde, nae dat hij 't eerst uut den Latijne (ghelijck het bij Oeko beschreven is gheweest) in Duytsche tale getranslateert ende overgheset hadde. Daer hij oock aen roerde die eerste aert ende de natuere des volcks, die als doen seer plomp, ruyt, grof ende nerghens dan tot krijch, oorloch ende alle onruste ghenegen waren, ende met oock haer spraeke, die seer vreemt ende van alle andere spraecken afghesheyden was. Oock van haer cleedinghe die hij eensdeels in 't tweede boeck op 't langhe aenghe-roert heeft. Welcke alles bij zijnen tijde seer begonnen te beteren, vermits sij nu de vreemde landen al begonnen te frequenteren; so dat se ten laatsten bij onsen tijden, so yeder man kenlick is, so verre zijn ghecome, dat se alle andere Duytsche natie (soo veel aengaende de dorpluyden te spreekken is) in de schoonheyt van cleedinghe ende alle gheschicktheyt verre te boven zijn ghegaen.

Dit alles, beminde leser, hadde Vlitarp met een seer langhe voorreden aengetekent, daer ick het gene tot desen dienstich, op 't cortste uut genomen hebbe. Ende claechede in 't eynde van dien seer grotelicx over de quade toesicht ende bewaringe des boecx 't welck op veele plaetsen, deur die menichvuldighe bevleckinghe van dien soo was ghecorrumpeert, dat hij dier halven veel schoone stukken met onwille ende hertenleed dickwils moest voorbijgaen, biddende den naecomelingen op het zijne doch beter te zien. Doch 't ghene in d'eerste beschrijvinghe (daer over hij claecht) gebeurt was, is naemaels in 't zijne oock geschiet, bijsonder daer hij op 't lange handelde van die inneminghe der stadt Damiata, daer inne die gemeene Vriesen ende sonderlingh sommige uut den selvighen adel seer groote manlicke daden ende lofweerdighe feyten van wapenen bedreven hadden, 't welck ick op vele plaetsen oock moeste voorbijgaen. Wel hertelick biddende (ghelijck Vlytarp te vooren ghebeden heeft) dat men daer noch op wil sien, wantet groote schade ende beclaechlick waer, dat soodanighe vroomde daden onser voorvaderen, niet wel bewaert ende verduystert souden worden.

Aan de bede van Andreas Cornelius heeft men voldaan.

Uit den titel, de zoo even uitgeschreven voorrede en uit het boek zelf blijkt dat Andr. Corn. een handschrift heeft voor zich gehad dat hij „seer vermeerdert ende verbetert” heeft. Zoo zegt Andreas Cornelius op pag. 75 van ziju werk: „vermits hier gheen seker datum bijstaet” en pag. 70 klaagt hij over „de quade toesicht vant boek.”

P. 94: Hier waer nu veel van den voors. Vriesschen adel ghestelt, watse int lant van beloften ende elders al gedaen ende bedreven hadden, dan men condet deur die beverkinghe niet lesen, so dat icket moeste voerbij gaen.

P. 101: veel vrome daden die ik hier mede ghestelt soude hebben, en haddense zoo langhe ende op veel plaetsen niet ghecorrumpert gheweest.

P. 82: Anno 1014 sterf Julius Jaricus Detama te Orlens in Vranckrijk Ick wist, goede leser, niet wat dat woort Detama beduyde, al eer ick quam aent navolgende, twelck mij aenwees, dattet Dekama behoorde te wesen, want hij daer wel drie ofte vier bladen lanc was, eer hij noch aent naevolgende quam, in welken hij discribeerde, waer Dekama al geweest ende gereyst hadde, meer verdrietich als noodich hier te verhalen, zo dat icket dierhalven oock achter liet ende hebbe dat woort Detama, zo ic gevonden hebbe ooc laten staen.

Men zie over het handschrift, dat Andreas Cornelius voor zich had, nog pagg. 15, 77, 83, 86, 91, 101, 108, 110, 120, 131, 153, 161 enz.

De schrijver van dat handschrift wordt in de voorrede, en ook in den tekst (pag. 108, 110 en 161) Vlietarp genoemd. Niemand dan Andr. Corn. heeft iets van dezen Vlietarp vermeld, alle andere documenten zwijgen van hem. Hij zou volgens de voorrede geleefd hebben ten tijde van den potestaat J. H. Martena, die volgens den tekst van het werk (p. 138) den 16 Aug. 1312 is overleden. Ook deze potestaat wordt, behalve door Andr. Cornelius, door niemand genoemd. Sommigen willen dat de letters J. H. beteekenen Jan Hessels, anderen jonge Hessel en nog weer anderen jonker Hessel.

Ik mistrouw die wonderlijke voorrede. Het klinkt alles zoo onwaarschijnlijk. Andreas Cornelius was, zoo als uit zijn boek blijkt een ongeleerd en bekrompen man. Suffried Peters zegt wel „fuit vir insigniter eruditus, et otio literato deditus,” doch dit beteekent niets. Suffried was maar al te geneigd om eene gunstige getuigenis van zijne landskinderen af te leggen. Andreas Cornelius moge liefhebberij gehad hebben in de geschiedenissen des vaderlands, hij moge zich eenige kronieken verzameld hebben, hij was en bleef maar een beunhaas. Wanneer menschen van zijn soort over oude zaken

beginnen te redeneeren, loopt het vaak de spuigaten uit. Wij zullen die voorrede van Andreas Cornelius vooreerst daarlaten en de kroniek zelve gaan doorbladeren, of wij daarin iets kunnen ontdekken omtrent den ouderdom van het handschrift dat Andr. Cornelius voor zich had.

P. 153: Hier hadde den autheur een langhe claechreden gestelt hoe in desen voorgaenden boeck veel treffelicke saken onser voorvaders, welke seer bevleect was. Besonder dat sommige uut den geslachte van Roorda, Galama, Martena ende Bottnya ect. al bedreven hadden door haer stoutmoedige fortse daden, daer hij wel een deel reghels van las, maer als het principael ende den datum van dien aen quam, so was hijt weder quijt. Soo dat hijt met grooter herten leedt moeste voor bij gaen, heeft nochtans haer geslachte ter eeren, 't selvighe ongheroert hier niet connen ofte moghen voor bij gaen.

Deze „langhe claechreden” staat in het werk van Andreas Cornelius daar, waar de gebeurtenissen van omstreeks het jaar 1400 beschreven worden. Wij mogen uit dit feit bijna reeds besluiten, dat Vlietarps werk minstens tot dat jaar liep.

P. 76: Anno 838 stichte Sanctus Odulphus op 't west van Stavoren een seer schoon heerlijk clooster Dit clooster bleef op die voorschreven plaets staan, tot dat men 1419 schreef, want doen wordt tempore Algeri abbatatus (sic !) van daer opt suyt eynde binnen Stavoren geset waer van zij voort tot Heemlom zijn verruekt doch wanneer dit geschiet is, en mocht men door die corruptie des boecx niet lesen.

Hieruit blijkt dat in Vlietarps werk een jaartal later dan 1419 onleesbaar was. Wij weten uit andere geschriften welk jaartal dat moet geweest zijn.

S. Odulfsklooster te Staveren had in der tijd bezittingen te Hemlum, waarop conversen en ook monniken van S. Odulf woonden. Daar de abdij te Staveren voortdurend door de golven der zee werd bedreigd, besloten de bewoners naar Hemlum te verhuizen. Deze overbrenging of „verruekinge” van de geheele abdij, d. i. van den abt en alle kloosterlingen, had, met toestemming van bisschop David van Bourgondië, plaats in 1495¹. Dit jaartal was in het handschrift van Vlietarp onleesbaar.

¹ Zie *Proeliarius of Strijdboek*, Leeuwarden 1855, p. 34.

Andreas Cornelius heeft in de voorrede dus schandelijk gelogen. Hij had een handschrift voor zich dat ten minste tot 1495 liep en hij verzekert ons in die voorrede dat dit handschrift reeds in 't begin der veertiende eeuw was geschreven. Daar zijn in die voorrede meer zaken te lezen, die doen vermoeden dat Andr. Cornelius met opzet zijne voorgangers en zegsmannen in zoo vroegen tijd doet leven om aan de geschiedenissen des lands en aan zijn boek autoriteit te geven.

Wij komen tot Occo van Scharl. Andreas Cornelius zegt in zijne voorrede dat Occo in de tiende eeuw leefde en schreef, maar wij hebben zoo even gezien, welke staat op die voorrede is te maken. Het is veiliger zich wederom tot de kroniek zelve te wenden.

P. 61: Anno 804 destrueerden de Wandalen ende Gotthen veel steden ende landen in die Duytsche natie, onder allen die oude stadt van Brunswijk ooc, die zo seer verdorven, utgheeroyt ende verbrant worde, datter nau een huys gheheel in staen bleef, zij worde zo menich jaer onghebout laten leggen, zo langhe zij ten laetsten anno 865 van Bruno hertoch Leutolphus van Hoogh Sassens soon weder gherepareert, opghebout ende hermaekt is, hij heeft se oock Brunswijk ghenoomt ende in den naem niet willen veranderen, vermits hij (zoo Occa Scharlensis wil) ende den eersten stichter beyde Bruno gheheeten ende genaemt waren.

Occo leefde dus in een tijd, toen de Friezen Nedersaksische kronieken lazen van veel jonger datum dan de tiende eeuw, want in die kronieken leest men ongeveer hetzelfde als hier bij Andreas Cornelius. Die „eersten stichter” Bruno is een fabelwezen. Brunswijk is in de negende eeuw door een graaf Bruno gesticht en de stad heeft voor eenige jaren haar duizendjarig bestaan gevierd.

De klacht van Vlietarp (p. 153) dat het boek van zijn voorganger, nl. van Occo, zoo slecht was bewaard, welke eerst op het jaar 1400 wordt geuit, doet vermoeden dat Occo's werk tot dat jaar liep.

P. 49: Anno 726 is Hornus die bastaert soon van coninck Radbodus 't huys gecomen ende began int voorschreven jaer in Westfrieslant in een hoeck lants een cleyn stedeken te bouwen, dat hij met een cleyn beschermsele ende gracht omgetogen heeft, ende noemdet nae hem selven Horne, hoe wel Occa Scharlensis seyde dat men oock

vermoede dattet vermits den herne ofte inhoeck daert in lach zo genoemd ende gheheten was.

Occo moet geschreven hebben toen Hoorn reeds eene plaats van naam en versterkt was, dit laatste nu gebeurde eerst in den strijd tusschen Jacoba van Beijeren en hertog Philips en wel in het jaar 1426. Denkelijk schreef Occo zijne kroniek kort vóór 1500. Over zijn werk zie men nog pag. 62 en 103.

Nu hebben wij nog Solcko Forteman, die Occo's voorganger zou geweest zijn en ten tijde van Radbod II en Karel den groote zou geleefd hebben. Zijn naam Solcko (Nieuwfriesch Souke) en zijn toenaam wijzen op veel later tijd ¹. Het werk van Andreas Cornelius geeft hier geen licht. Toch durf ik dezen Solcko niet tot het rijk der fabelen te verwijzen, hij werd ook vermeld door Cappidus van Staveren ² en het is zeer wel mogelijk, dat hij in de vijftiende eeuw een of ander kroniekje van Friesland heeft geschreven.

Andreas Cornelius heeft dus een handschrift voor zich gehad, dat hij „seer vermeerderd ende verbeterd” heeft. Zien wij in de eerste plaats, waaraan hij deze vermeerderingen ontleende en waarin die verbeteringen bestonden.

Het vierde tot en met het twaalfde boek van Andreas' werk zijn voor meer dan drie vierde overgeschreven uit de kronieken van Thabor, d. i. uit de in het Hollandsch geschreven vervolgen op Worp.

Kron. van Thabor, p. 58: Nae veel oorlogen ende bloedstortinghe, om die partijs wille geschiedt enz.

¹ De namen Forteman, Hardman, Ludingaman enz. zijn hier niet geheel zonder belang. Zulke namen kwamen in vroegere eeuwen meer in Friesland voor. Men zie bv. het *Friesch Charterboek*, I, p. 169: *Claes Merseman*, p. 170: *Inghelbrecht die Merseman* en *Alard Molkeman*, p. 172: *Encke Rotdesmanne*. Pag. 80 aldaar worden de ingezetenen van het dorp Ludingakerk *Ludigmanni* geaemd. Beteekende Merseman oorspronkelijk ingezetene van Marsum, Molkeman van Molkwerum en Rotdesman van Rottum? Men heeft met het oog op deze namen beweerd (bv. in *De vrije Fries*, XI, p. 168—171), dat de familienamen Douwema, Epkema, Annema enz. door het wegvallen van de laatste letter zouden zijn ontstaan uit Douweman, Epkeman, Anneman enz. Doch deze familienamen hebben een geheel anderen oorsprong, waarover misschien later.

² Suffried Peters, *De script. Fris.* p. 10.

Andr. Corn., p. 173: Nae veel oorlochs ende bloetstortinghe, die om dese duyvelsche partije gheschiet was enz.

Kron. van Thabor, p. 104: Int jaer ons Heeren duysent vier hondert acht ende vijftig begon dat oorloch tusschen Epe Kee enz.

Andr. Corn., p. 198: Int jaer ons Heeren viertien hondert acht en vijftich rees wederomme die duyvelsche partije ende oorloghe tusschen Schieringhen ende Vetcoopers. Doen begon dat oorloch tusschen Epo Kee enz.

Kron. van Thabor, p. 111: In dit jaer van vier ende tsestigen worde joncker Ulrick gemaect die eerste grave van Oostfrieslandt van Frederico die derde, Roemsche keyser. Ende graeff Ulrick sterff daer nae int jaer ses ende tsestich.

Deze gebeurtenis die in den tijd van de twisten der Schieringers en Vetcoopers plaats had, ontlokt aan Andreas Cornelius de volgende uitboezeming:

P. 205: So dat de partie der Schieringhers ende Vetcoopers hier in Westvrieslandt nimmermeer te vreden en waren, dan altijd onder malcanderen een vechten, moorden, rooven ende dootslaenten achteren wesende. Alsoo van ghelijcken ginck het oock toe over de Eems in Oostfrieslandt, waer deur joncker Uldrick, siende dat hij niet alleen Eembden, maer oock het meeste landt ende die meeste vasticheyden in hadde, tot Frederick die derde Roomsche keyser is ghereyst, die hem ter oorsaecke van dien, die eerste graeff van Oostvrieslandt geconfirmeert ende ghemaect heeft, waar van die eyghenbaet, heymelicke haet ende inghewortelde stedighe partie een oorsaecke gheweest is. Want hadden sij met malcanderen te vreden gheweest ende malcanderen trouwelicken haer landt ende luyden helpen beschermen, nimmermeer en hadde joncker Uldrick Oostvrieslandt, noch die graef van Hollant en hadde oock nimmermeer zijn leven Westvrieslandt van haere landen gheereghen, noch afgescheurt, soo dat se niemant dan haer selven die schult haerder verderffnisse ende cleyrnaeckinghe connen wijten noch toeschrijven, want sij die eenighe ende eyghentlicke oorzaecke daer selven van zijn, die haer naemaels in meerder eyghenschap, verdriet ende verderffnisse noch sullen brenghen, soo sij haer niet en vereenighen ende alle partije besijden setten, het welck mij beclaechlick is, dat ick sulcx van mijn beminde lantsluyden ende vaderslande sal propheteeren ende voorsegghen. Want het sal haer ghewisselick, soo sij van haer partije niet af en staen, alsoo ghebeuren ende over den hals comen.

Deese afscheuringhe van Oostvrieslandt, dattet op hem selven tot een graefschap ghemaect is, geschiede anno 1464 ofte, soo sommige willen, het jaer daer nae, ende moet voorwaer in sich selven altijd een beter, goeder ende soeter landt gheweest zijn, als zijns naems beduydenisse, eygentlycx mede brengt, want een cout vriesich landt can doch niet soets, liefs ofte bequaems zijn, noch yet begerichs voort brengen, even wel heeftet graen den Hollantschen joncker Uldrick van Eemden noch niet qualieken ghesmaect noch aen den tanden ghekillet, dat sij daer soo groote stucken van ghebeten hebben.

Die bisschop van Utrecht is ook altijden seer neerstich geweest om van ghelijcken te doen, hoe wel hij zijn beet niet soo wel als d'andere conde verswelghen, soo dattet hem dickwijls van den Vriesen weder ontoghen ende uut den mondt gehaelt worde.

Zeer kiesch en keurig is deze ontboezeming niet, vooral dit vaticinium post eventum is karakteristiek, iemand die zoo iets verzint heeft geen heel nauw historisch geweten. Andreas toont hier weder zijn haat jegens de Schieringers en Vetkoopers en zijn spijt dat Friesland uiteen gescheurd en onder heeren is gekomen, dezelfde gezindheid legt hij ook pag. 122, 268, 271 en elders in zijn boek aan den dag.

Behalve het grootste gedeelte der 9 laatste boeken zijner kroniek, heeft Andr. Corn. ook berichten in zijn tweede en derde boek aan de kronieken van Thabor ontleend. Het zijn vooral kloosterstichtingen en kloosterzaken, bv. op 1157, 1163, 1165, 1182, 1188, 1191, 1233, 1235, 1245, 1254 en vervolgens. Deze berichten zijn te vertrouwen, zij komen ook bij Worp van Thabor voor, doch deze was niet de bron van Andreas Cornelius. Hij zal ze aan eene andere Thaborsche kroniek ontleend hebben.

In onze kroniek worden een aantal Hollandsche en Utrechtsche gebeurtenissen verhaald, zij worden juist zoo voorgesteld als men ze bij Utrechtsche en Hollandsche schrijvers van omstreeks 1500 vindt. Het is niet zonder belang te weten, wanneer en uit welke kroniek of kronieken deze berichten zijn overgenomen.

Joannes de Leydis noemt als metgezellen van Willebrord:

P. 19: Sanctus videlicet Switbertus postmodum coepiscopus Sancti Willibrordi, Accha, Werwinus, Williboldus et Lewinus, in orientali Francia postmodum Winniboldus abbas. Ingelmundus abbas, sepultus in Felsoen, duo Ewaldi praesbyteri et martyres, Werenfridus et Mar-

cellinus praesbyteri et confessores. Quorum principalis erat Athalbertus filius regis Deirorum ¹.

Aldus in de *Divisiiekroniek* overgenomen (div. III, c. 4):

..... Swigbertus, Willibaldus, abt Lebuinus, Winibaldus, twee Ewalden priesters, Werenfridus, Marcellinus, Accha, Wigbertus oock priesters, ende Adelbertus levijt des coninx soon van Deyren in Engellant.

Andreas Cornelius noemt deze metgezellen (p. 41):

Swijgbertus, Willibaldus, Lebuinus, Winibaldus, Werenfridus, Marcellius, Accha, Wijgbertus ende Adelbertus des coninx soon van Yrlandt.

De volgorde en de spelling dezer namen bij Andr. Cornelius doen gelooven, dat hij de *Divisiiekroniek* heeft gebruikt, en dat dit werkelijk het geval was, toont hetgeen volgt:

Joan. de Leydis, p. 14: Anno Domini 409 constructum est aedificium inter Stauriam et Medenblyck et vocatur Azylon, hoc est domus refugii. Anno Domini 429 incoepa sunt tria monasteria etc.

Divisiiekron., div. II, c. 31: Daer na int jaer 409 wert ghefondeert ende gebouwt tusschen Stavoren ende Medenblik een tempel genoemt Asilum, daer alle misdadighe ende verbannen luyden haer toevlucht in hadden, in manieren als Romulus binnen Romen hadde doen maken. Langhe tijden hier na, als in den jare ons Heeren 429 worden in Vrieslandt gefondeert ende gesticht drie cloosteren enz.

Andr. Corn., p. 31: Anno 409 is tusschen Stavoren ende Medenblyck een seer schoonen tempel ghebout Asilum genoemt, in welcken alle misdadighe ende ghebande luyden een seker toevlucht ende vrijheydt hadden, in maniere als Romulus eertijds binnen Roome had doen stichten.

Hieruit blijkt duidelijk dat Andreas Cornelius de *Divisiiekroniek* heeft gebruikt, want juist het toevoegsel: in manieren als Romulus enz. dat de samensteller dier kroniek aan de woorden van Joan. de Leydis toevoegde, treft men ook bij hem aan. Andr.

¹ Deze namen zijn door Joannes de Leydis uit het ondergeschoven *Vita S. Swilberti* overgenomen. Sommigen van hen waren geene metgezellen van Willebrord, eenigen van hen hebben zelfs nooit het vaste land van Europa betreden.

Corn. spreekt in zijn werk twee malen van „den Hollantschen cronijkschrijver.” Waar hij het noodig oordeelt, verandert hij den tekst der *Divisiiekroniek*, waar deze spreekt van ruwe, woeste of wreede Friezen, laat hij deze min gunstige bepalingen weg, rebelleeren verandert hij in vrijheid verdedigen en pag. 97 leest hij zijn Hollandschen collega aldus de les:

..... Doch de Vriesen haer vrijheynt gedenckende worpen het Hollantsche jock gheringh weder af, 't welck haer bij len Hollantschen cronijkschrijver altijt voor groote wreetheyt ende ingeboren ontrouwicheyt gherekent worde, die meer uut affectie, als siende op haer rechtveerdighe sake (vermits sij niet dan met grote reden hare privilegien voorstonden ende beschermden) haer sulcx nagegeven ende gheschreven heeft. Want so hij daer op zijn ooghe geslagen hadde, soude hij veel anders van haer gheoordeelt hebben.

P. 94: Anno 1129 heeft Lotarius II uut keyserlicke macht den graef van Holland belient mettet graefschap van Oostvrieslant voors. 't welck keyser Henrick hier te voren den bisschop van Utrecht gegeven hadde, waeromme sij dicwijls van hem aengevochten zijn, dan moeste menichmael met groote schade ende schande (daer den Hollantschen cronijkschrijver van swijcht) weder ruymen, want sij veel liever haer leven als haer vrijheit wouden verliesen.

Andreas Cornelius herschept hier zijne landgenooten uit de twaalfde eeuw naar zijn beeld en gelijkenis of liever naar zijn ideaal van die oude Friezen. Een gevaarlijk iets voor den geschiedschrijver om eenvoudig aan te nemen dat iets werkelijk zoo is gebeurd als men het graag zou zien. Doch wij hebben nog erger dingen van Andreas Cornelius te vermelden.

Wij zagen straks dat de Hollandsche kroniekschrijvers van de vijftiende en zestiende eeuw melding maken van eenige Friesche koningen, van Dibbald, Aurindulius, Aldgild, Radbod enz. Zij beschouwden hen zekerlijk als koningen van geheel Friesland en van alle Friezen. Deze koningen resideerden te Wiltenburg, op het kasteel te Voorburg of elders, doch Joannes de Leydis verzekert dat Radbod te Medemblik woonde en de *Divisiiekroniek* genen navolgende zegt, dat te Medemblik Radbods „coninclieke sale ende hof” stond.

Andreas Cornelius vond bij Vlietarp eene reeks van prinszen, hertogen en koningen van Friesland loopende tot den tijd van Karel den groote. De reeks der koningen was daar volledig. Deze reeks

bij Vlietarp en die van de *Divisiiekroniek* waren niet in alles gelijk; sommige koningen dezer kroniek kwamen niet bij Vlietarp voor. Eene netelige zaak voor den geschiedschrijver, maar het vernuft van Andreas Cornelius kwam hier alle zwaarigheden te boven. Het is hier de plaats zijne vindingrijkheid en tegelijk zijne hoffelijkheid te bewonderen. Hij schiep voor de koningen der *Divisiiekroniek*, die Vlietarp niet had vermeld, een koninkrijk Westfriesland met de hoofdstad Medemblik. Wel geen onafhankelijk rijk, dit duldde de vaderlandsliefde van den Harlinger organist niet, maar afhankelijk van de koningen die te Staveren resideerden. Waar in de *Divisiiekroniek* die koningen van Westfriesland ophouden, daar worden bij Andreas Cornelius beide kronen op één hoofd vereenigd.

De Hollandsche kronieken maakten melding van koning Dibbald van Friesland (zie boven p. 84). Hij kon door Andr. Cornelius niet meer in de Friesche koningslijst worden opgenomen. La place était prise, want ten tijde van dezen Dibbald regeerde volgens Vlietarp Richolt Offo (392—435), de eerste koning van Friesland. Andreas Cornelius weet hier alles in 't reine te brengen.

P. 29: Anno 396 Dese tijdt was Dibbaldt heer over Westvrieslandt, zijn heerschappije streckte over die heerlicheit van Egmondt oock mede, hij liet hem bij toelatinghe van Richolt voorschreven, oock een coninck van Westvrieslandt noemen, ende hadde een soon Lem enz.

Het veranderen van „Vrieslant” in „Westvrielandt” en het toevoegsel „bij toelatinghe van Richolt” toonen, dat Andr. Cornelius de rechte kroniekschrijver niet was.

Joan. de Leydis, p. 14: Anno Domini 300 Westfrisia legitur fuisse inhabitata

Doch ik zal liever de Hollandsche vertaling uit de *Divisiiekroniek* mededeelen.

Div. II, cap. 31: Also ic in sommige oude croniken gevonden hebbe, so is Westfrieslant eerst bewoent geweest in den jare 300 van 5 heeren ende edelen, als van enen genoemt coninc Diderick van Frieslant, daer coninc Radbout of gecomen is, ende dese hadde sinen woenstat ende conincklicken stoel in Medenblic. Die ander was genoemt Geraert uuten Woude ende plach te wonen int dorp genoemt Opdijck. Die derde heette Roelant van Weernessen ende hadde een groot casteel

staen int dorp van Wijdenesse, daer hi zijn heerlicheit hadde. Die vierde was genoemt Kenne, ende was Heykens zoen van Bennenbrueck ende hadde zijn woenstat tot Binnenbrueck. Die vijfde was geheten joncheer Adelbolt van Winkel ende woende int dorp van Winkel.

Meer verhalen Joannes de Leydis en de *Divisiiekroniek* niet van de eerste bewoning van Westfriesland en van de vijf genoemde personen. Zij gaan na het bovenstaande medegedeeld te hebben tot een ander onderwerp over.

Andreas Cornelius heeft hier de woorden van de *Divisiiekroniek* overgenomen en zeer uitgebreid. Met den koningstitel van den eersten heer Diderick kon hij onmogelijk vrede hebben, want dan zou de knecht hooger titel hebben bezeten dan zijn meester. Vlietarp toch had vermeld dat Frieslands heerschers tot aan Richolt Offo, d. i. tot aan 392, slechts den titel hertog voerden en dat in genoemd jaar 300 hertog Haron te Stavoren resideerde. Ook hier weet Andreas Cornelius het zoo te plooiën, dat alles ten slotte nog tot roem van zijne Overfriesche Friezen gedijt.

P. 20: Dese tijt worden die landen opt west ende suydwest van Stavoren oock bijgebout, want se tot dese tijt toe noch onbewoont hadden gheweest, 't welck van vijf edeluyden ofte soodanighe mannen begonnen is. Die vernaemste van dien hiete Diederyck, ende begon omtrent twee mijlen van Stavoren int west op te bouwen, creech daer na veel hulps ende toeloops, dat hij nae zijn afgoddinne Medea Medenblyck noemde, want sij schoon vergult was. Ende alser de sonne op scheen, seyde men: Medea blinckt, ende ter oorsaecke van dien hiet men se Medenblinck ende naemaels Medenblick.

Danderde van dese voornoemde vijf bouwede daer nu Opdijk is enz. enz.

Ende als zij dus machtich worden, is den voornoemden Diederick in sich selven seer verhoeverdicht, ende liet sich anno 334 een coninc van Westfrieslant noemen, twelck Haron die hertoch van Oostfrieslant seer mishagende, sant door dien een groote macht van volck daer henen, die den voornoemden Diederick so benauden, dat hij hem in Harons wille ende macht gants over gaf, die welcke seer goetlijc met hem handelde, want hij selfs vreesde omme van Haron verdreven te worden, heeft hem nochtans alleenich opghelecht dese naevolghende drie artyckelen:

Ten eersten, dat voornoemde Diederik binnen drie daghen tot Stavoren soude comen, ende aldaer van Haron ghenade begeeren van zijne voorledene rebellicheyt ende opgeblasene hoveerdicheyt.

Ten tweden, dat hij zijn Westfrieslandt niet alleene van den hertoghe Haron, dan oock van zijne erven ende naecomelingen in leen soude ontfangen.

Ten derden, dat hij nimmermeer teghens Haron zijne erven ende naecomelingen eenich verbont soude maeken, ofte eenich oorlooch teghens hem voeren, ofte in raet ende daet wesen daer men teghens Haron, zijne erven ende naecomelingen yet quaets handelde.

Als hij dese articulen aenghenomen ende bevesticht had, heeft Haron hem seer goetlick nae zijn stadt Medenblick laten gheleyden, ende is voortaan tusschen hem beyden een goede liefde ende vrient-schap onderhouden.

Hier betrappen wij den fabelschrijver Andreas Cornelius op heeter daad. De veranderingen die hij zich veroorloofde in de teksten van de vervolgen op Worp en van de *Divisiiekroniek* en zijne mededeelingen in de voorrede voorspelden wel niet veel goeds, maar bovenstaande verzinselen overtreffen dat alles misschien nog. Andr. Cornelius was zekerlijk geen leugenaar, d. i. hij vermeldde geene onwaarheden tegen zijn beter weten aan. Hij beschreef de gebeurtenissen, zooals hij meende dat ze zich hadden toegedragen. Maar zijn meening in die zaken is van nul en geener waarde. Hij was een kroniekschrijver van de tiende grootte en stond nog ver beneden Eggerik Beninga. Suffried Peters (*De script.* dec. XIV, c. 7) getuigt wel dat Andreas was vir insigniter eruditus, maar wij weten dat Suffried kolossaal optimistisch was, waar het Friezen of Friesland gold.

Nog eene fabelarij zal ik mededeelen, door Andreas Cornelius, of misschien wel door Vlietarp, verzonnen.

De annalisten en kroniekschrijvers van het midden der achtste eeuw hebben op het jaar 734 aangeteekend dat Karel Martel toen een krijgstoct naar Friesland ondernam, waar hij hertog Poppo van Friesland in een slag overwon. De *Continuatio Fredigarii* verhaalt dezen tocht het uitvoerigst.

Cont. Fred. cap. 109: In gentem dirissimam maritimam Frisionum nimis crudeliter rebellantem princeps Carolus audacter navali evectione properat, certatim ad mare ingressus, navium copia adunata, Wistrachiam et Austrachiam insulas Frisionum penetravit, super Burdine fluvium castra ponens, Popponem gentilem ducem eorum fraudulentum consiliarium interfecit, exercitum Frisionum prostravit, fana eorum idolatriae contrivit atque combussit igni, cum magnis spoliis et praediis victor reversus est in regnum Francorum.

De veel jongere kronieken van Utrecht en Holland verhalen ook dien tocht van Karel Martel en het sneuvelen van hertog Poppo, denkelyk was Sigibert hun aller bron. Maar zij plaatsen bijna allen, door het vergis van een hunner, het feit 20 jaren te vroeg en dus op 714. Men zie bijv. Heda p. 26 en de *Divisiechroniek* div. 31, cap 2.

Andreas Cornelius weet ook van Karel Martel en Poppo te verhalen en hij vertelt ook hier een aantal bijzonderheden nergens elders vermeld. Poppo's vader heette hertog Gerlacus en was „een seer cloeck strijtbear vorst.” Hij was „bij den Vrieschen coninck seer liefallich ende bemint, waer deur hem die coninc oock zijn nichte te wijve hadde ghegeven.” Deze vrouw heette Sussanna „ende na der Vriescher tale Sijn.” Poppo werd in 693 geboren en sneuvelde in 715. Hij liet een eenigen zoon Syblo na, geboren in 713 enz.

Dit zijn weder schaamteloze verdictselen. Andreas Cornelius wist niets meer van Poppo dan de *Divisiechroniek* hem verhaalde, wat hij meer vertelt is door hem verzonnen. Waren zijne berichten over Poppo van aloude Friesche kroniekschrijvers afkomstig, dan zouden die hertog en zijne familie bij Andreas Cornelius een twintigtal jaren later leven.

Andreas Cornelius heeft zeer veel uit de *Divisiechroniek* overgenomen, b. v. de historie van Hengist en Horsa, van Radbod, de tochten der Hollandsche graven naar Friesland enz. Na het einde van het derde boek (omstreeks 1400) waar de Thaborsche kronieken onzen schrijver voor den volgenden tijd stof genoeg leverden, wordt niets meer aan de Hollandsche kroniek ontleend of het moest buitengemeen belangrijk zijn, zoo als bv. het vangen van eene meermin in de Purmer anno 1403, waar Andreas Cornelius bij het verhaal nog eene prachtige moralisatie voegt, die wij moeten hooren.

Pag. 158: Dit was voorwaer een wonderbaer ende miraculeus stuck, dat sij, naekt wesende, in de baren ende vloeden der zee mochte dueren, in so grooten, swaren ende bijsteren storm, waerinne te twijfelen is, of sij mensch of visch is gheweest, want was sij een visch hoe quam se te hebben oock menschelicke manieren, te spinnen, gaen, staen, eten, drincken ende het cruyce Christi te groeten, dat meest te verwonderen is. Ofte wast een mensche, hoe quam se dan

in die zee te wonen. Het is voorwaer onbegrijpelijk voor die ooghen der menschen, waeromme men met vreesen wel segghen mach, dat de almachtige Heere groot wonder in zijn creatueren doet.

Andreas Cornelius was dus niet alleen een fabelschrijver maar ook een kwezeler, want van al de gebeurtenissen, die de *Divisie-kroniek* na 1400 vermeldde, keurde hij alleen dat vangen van eene meermin waardig in zijn boek opgenomen te worden. Zijne kroniek, vooral het eerste gedeelte, bevat meer zulke wonderverhalen van kolossaal groote alen, van walvisschen, misgeboorten enz. Zelfs basilisken en vuurspuwende draken ontbreken niet. Hij heeft daarbij zekerlijk den tekst van zijn voorganger Vlietarp opgesierd, want het blijkt uit het geval met die meermin dat hij in zulke dingen liefhebberij had. Misschien heeft hij sommigen van die verhalen zelf wel verzonnen.

Niet alle berichten over Hollandsche gebeurtenissen, over de geloofspredikers enz. bij Andr. Cornelius zijn aan de *Divisie-kroniek* ontleend. Laatstgenoemd boek spelt overal Dirck, Willem, Zyphryt, Baldewijn enz. Andreas Cornelius bewaarde deze spelling en toch leest men bij hem (bv. p. 104 en 105) van de graven Guilhelmus en Theodericus, en pag. 80 vindt men het verhaal van den zoon van graaf Arnulf, de zoon heet aldaar Sifridus en Thetburga's vader Gosvinus. Dit alles moet uit eene andere Hollandsche of Utrechtsche kroniek zijn overgenomen, ook vind ik het verhaal van Sifridus en Thetburga niet in de *Divisie-kroniek*. Deze berichten van Guilhelmus, Theodericus, Sifridus enz. zal Andr. Cornelius uit Vlietarp hebben overgenomen.

Vlietarp heeft ook Hollandsche kronieken gebruikt. Hij vermeldde reeds den tocht van Hengist en Horsa naar Britannië, en toch heeft Andreas Cornelius dien nog eens uit de *Divisie-kroniek* overgenomen, zoodat wij thans dat broederpaar tweemalen in Andreas' werk aantreffen. Vlietarp en Andreas Cornelius geven elkander niets toe in fabelarij. De Hengist en Horsa van den eerste zijn zonen van den Frieschen koning Odilbolt en beiden „te eener dracht” in 441 geboren. De Hengist en Horsa van Andreas Cornelius zijn zonen van hertog Udolph Haron, Hengist is hier in 361 en Horsa in 363 geboren. Wist men nu maar welke Hollandsche kroniek Vlietarp heeft gebruikt. In het *Cronica de Trajecto* en in den *Fasciculus* van Veldenaer heet Thetburga's vader

Goldebant. In het *Goudsch kroniekske* komt hij niet voor, doch Joannes de Leydis (p. 113) noemt hem: Gosvinus de Stauria, potestas totius Ulterioris Frisiae, en graaf Arnulfs zoon heet aldaar Syphridus. Dit komt zeer wel met de spelling van Vlietarp overeen.

Zou, Vlietarp nu het *Chronicon Hollandiae* van Joannes de Leydis voor zich gehad hebben? Het is mogelijk, doch hij kan ook de nu verloren of verscholen kroniek gebruikt hebben, waaruit Joan. de Leydis zooveel heeft overgenomen of eene andere Lat. kroniek van Holland uit de vijftiende eeuw.

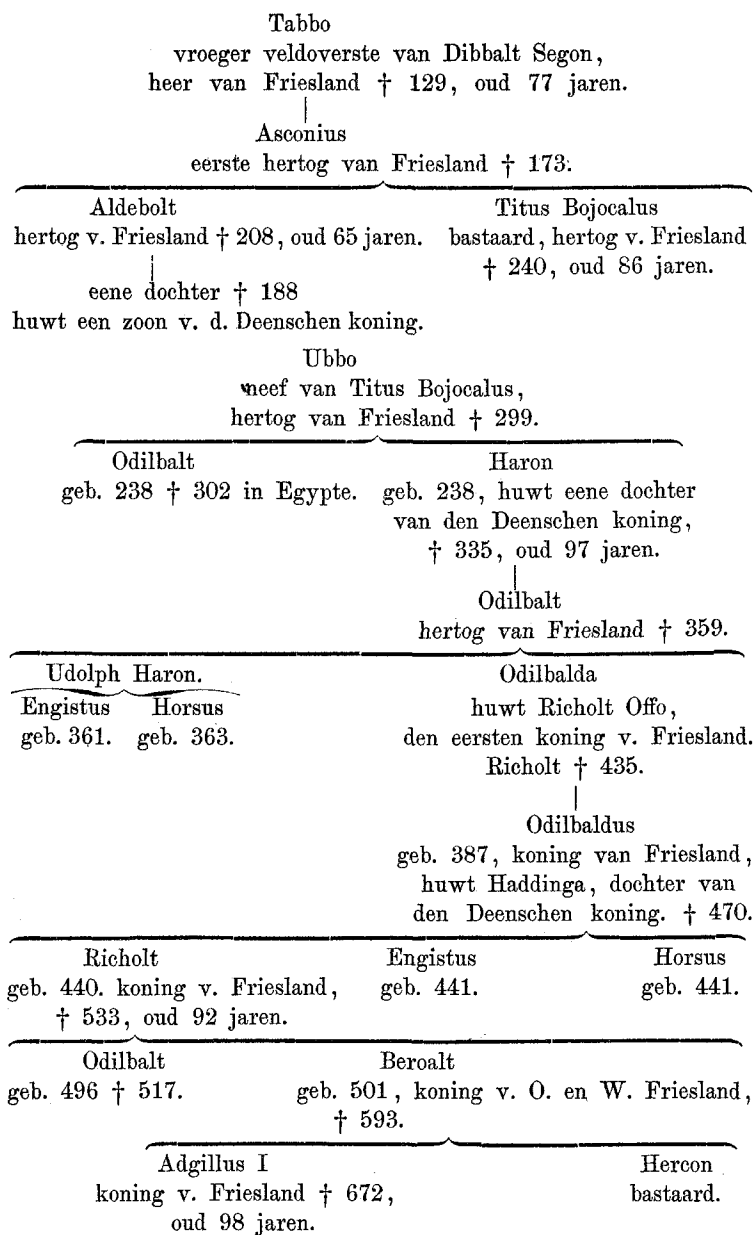
Ik zal hier uit de kroniek van Andreas Cornelius eene lijst samenstellen van de personen, die Friesland van de oudste tijden tot aan Karel den groote geregeerd hebben. Zoo als men ziet is het eerste gedeelte er van nog weinig geacheveerd. Bij lateren, bv. bij Furmerius en Hamconius, vindt men de daden, regeeringsjaren van Friso en zijne opvolgers uit de eerstvolgende eeuwen veel uitgebreider beschreven. Doch de genealogie enz. der hertogen en koningen van Friesland is bij Andreas Cornelius reeds tot zekere volledigheid gekomen. Daar hadden voor hem reeds eenige schrijvers aan gewerkt.

Friso.
|
.....
|
Gailo.
|
Grunus
sticht 150 jaren vóór J. C. Grunenborg.
|
Frisius
huwt anno mundi 3958 „des princen van Stavorens dochter.”

Asinga Ascon
prins van Friesland † 11 na J. C.

Diocarus Segon
neef van Asinga Ascon,
heer van Friesland † 46, oud 97 jaren.

|
Dibbalt Segon
heer van Friesland † 85.

Radbodus I
koning van Friesland † 723.

Adgillus II koning v. Fr. † 737.	Hornus bastaard, sticht 726 Hoorn † 731.	Melcherus of Melchior sterft jong.	Bolswina sticht 713 Bolsward.
Gondebolt koning van Friesland, † 749 bij Ronceval.	Radbodus II koning van Friesland, vlucht in 775.	Conovella huwt Adelbrick van Adelen.	

Deze lijsten zijn door mij niet geheel volledig afgeschreven. Enkele zonen en dochters worden er niet vermeld, ook de Westfriesche koningen zijn niet opgenomen. Wij, zonen der negentiende eeuw, beschouwen deze geslachtslijsten met een zeer wantrouwend oog. En te recht ook, want verreweg het grootste gedeelte er van is verzonnen, en wat er nog waars in voorkomt is geheel omfabeld en onwaar gemaakt, zoo bv. het jaartal van den slag op den Ronceval en het sterfjaar van koning Radbod.

Met jaartallen wordt in die kroniek zeer cavalièremet omgesprongen. Vlietarp, of Andr. Cornelius, vond ergens dat Groningen in de vierde eeuw vóór J. C. gesticht was. Dit is, zoo lezen wij in onze kroniek, mis, want dan zou die stad gesticht zijn vóór Friso het land kwam koloniseeren, en nu wordt die stichting maar eenvoudig in het jaar 150 vóór J. C. gesteld. Ook het jaartal van Ronceval is denkelijk alleen van 770 tot 749 verschoven, om aan Radbod II een fatsoenlijk aantal regeeringsjaren te bezorgen. Aldgild II hield dan nog genoeg over. Onze kroniekschrijvers, wier ruim historisch geweten zulke veranderingen toeliet, waren ook wel in staat bij benadering een jaartal voor eenig feit te vinden, waar hunne bron dit niet had opgegeven.

Hoe kwamen Vlietarp cum suis aan die prinsen, hertogen en koningen van Friesland? Van Friso, Gailo en Grunus zullen wij maar zwijgen. Over Beroald, de Radbods, de Aldgillussen, over Gondebald enz. is boven gesproken. Hornus, de stichter van Hoorn, Bolswina, de stichteres van Bolsward en anderen zijn door onze kroniekschrijvers verzonnen, maar zijn ook Asinga Ascon, Dibbalt Segon, Tabbo, Titus Bojocalus, Ubbo, Odilbalt, Udolph Haron enz. door hen verdund? Ik geloof het niet. Mij dunkt dan zouden deze vorsten Hessel, Tjepke, Douwe, Tjerk, Feyo of zoo iets

geheeten hebben. Nu hebben zij namen die in de vijftiende en zestiende eeuw niet in Friesland voorkomen, maar toch elders werkelijk zijn gedragen.

De toenaam Ascon herinnert aan de Aescingen die vroeger in Kent regeerden en Offo aan de Angelsaksische dynastie der Uffingen. Zoo schijnen ook de toenames Segon en Haron verbasterde patronimica te zijn. Evenwel wijst hetgeen Andreas Cornelius van genoemde vorsten verhaalt niet op het land der Angelsaksen, maar op dat der Saksen van het vaste land. Hertog Ubbo sticht ter eere van zijn voorganger Titus Bojocalus het kasteel Titenburg; dit is een oud kasteel, nu in ruïnen, bij Detmold, dat in de fabelgeschiedenissen van het land rondom die stad eene groote rol speelt. Ook Andr. Cornelius maakt soms van dit Titenburg gewag. Hertog Richolt stelt in 410 zijn zoon aan tot graaf van Titenburg enz., ook maakt hij dikwijls gewag van „Sycambren, Angren, Westphalers, Hessen” enz. Vlietarp of wie dan ook kan vernoemde vorsten en hunne daden ontleend hebben aan eene Nederlandsaksische kroniek en Asinga Ascon en zijne opvolgers kunnen werkelijk geleefd hebben, hetzij in Saksen, hetzij in het land der Angelsaksen.

Suffried Peters beweerde dat Friesland sedert Friso inlandsche geschiedschrijvers had bezeten, dus ook reeds in den heidenschen tijd, en dat hetgeen deze oude schrijvers hadden opgeteekend, door hunne opvolgers en uit dezen door Solcko Forteman, Occo Scarlensis enz. was overgenomen en dat het daardoor geloofwaardig was, wat men bij Andreas Cornelius vermeld vond van Friso, Asinga Ascon, Udolph Haron enz. Het is te dwaas om er tegen te spreken. Alle ware gebeurtenissen van vóór Karel den groote zijn door Andreas Cornelius en zijne voorgangers aan niet Friesche kronieken ontleend, men kan ze daar oorspronkelijker en zuiverder lezen, alles wat Andr. Cornelius van dien tijd meer verteld dan die uitheemsche schrijvers, is fabel en leugen.

Zien wij nu welk vertrouwen er te stellen is op het gedeelte onzer kroniek, van 800 tot omstreeks 1350. In dezen tijd waren de Friezen Christenen, er bestonden kloosters in hun land en de kloosterlingen kunnen toen hier, even als elders, de gebeurtenissen van hun tijd hebben opgeteekend en deze opteekeningen kunnen door Solcko Forteman, Occo enz. gebruikt zijn. Het spreekt van

zelf dat wij hier alleen het oog hebben op die berichten van Andreas Cornelius, die alleen bij hem en nergens elders voorkomen, al wat aan de *Thaborsche kronieken*, aan de *Divisiechroniek* enz. is ontleend blijft buiten aanmerking.

Laten wij eerst nagaan wat zulke gelijktijdige Friesche kronieken tusschen 800 en 1350 zonder twijfel zouden vermeld hebben. In 1164 werd geheel Friesland door een vreeselijken watervloed geteisterd. De kroniekschrijver Helmold, die in dien tijd leefde en schreef, maakt er melding van.

Chron. Slav. ad ann. 1164: In mense Februario, hoc est 14 Kalendas Martii, orta est tempestas maxima ventorum, procelle, fulgurum coruscatio et tonitruï fragor insuper tanta maris exundatio oborta est, quanta non est audita a diebus antiquis, quae involvit omnem terram maritimam Fresie submersa sunt multa millia hominum et jumentorum, quorum non est numerus.

Deze vloed is eene der weinige gebeurtenissen uit Friesland vóór 1200, van wie Emo gewaagt. Zoo gewichtig vond hij dezen vloed, dat hij eenige malen aanteekent, hoe lang hij verleden is, b. v. p. 59: Anno inquam gratie 1219, anno diluvii beate Juliane 55; pag. 120: Anno Domini 1230 annus diluvii noctu beate Juliane 67, en zoo nog op een paar andere plaatsen. Andreas Cornelius' boek weet niets van de S. Julianavloed. In het jaar 1170 had de allerheiligenvloed plaats. De gelijktijdige annalist van Egmond maakt er melding van en de schrijver van de *Annales Col. Maximi* teekende op dat jaar aan:

Mare vehementia ventorum limitibus suis excussum, quarto Nonas Novembris terram Fresonum circa Stavern magna ex parte submersit.

Andreas Cornelius weet ook van dezen vloed niets, maar wel weet hij te verhalen, dat in 1165 Taco Harliga met Jetz, de dochter van Saker te Harns, trouwde; dat in 1168 Juw Galema, de zoon van Galo Iges, stierf en drie weken later zijn zwager Wilcko Reynalda; dat in 1174 Joucka Harliga's vrouw stierf zonder kinderen na te laten, en dat Joucka nu „schier een cluysenaers leven leyde ende aen vatte.”

Ik zou hier gemakkelijk nog een aantal gebeurtenissen, Friesland betreffende, kunnen aanhalen uit Regino of Sigibert, de *Annales Egmundani*, uit den *Anonymus Ultrajectinus*, uit Emo en

Menco enz. die men ook in de kroniek van Andreas Cornelius zou vermeld vinden, zoo bij de samenstelling van dat werk Friesche aantekeningen van tusschen 800 en 1350 gebruikt waren. Echte nu onbekende bronnen voor dat tijdperk heeft noch Andr. Cornelius, noch een zijner voorgangers voor zich gehad. De tochten der Hollandsche graven naar Friesland worden evenzoo verhaald, als ze bij de Hollandsche schrijvers voorkomen, waar deze dwalen, dwalen gene ook; al wat men bij Andr. Cornelius meer leest is fabel, zoo bv. de twist tusschen graaf Floris en Galema. Die tochten zijn in later tijd door Hollandsche schrijvers uit oorkonden zeer opgehelderd, maar nooit is een feit aan 't licht gekomen, dat de kroniek van Andreas Cornelius, en zij alleen, reeds had vermeld. Nooit heeft eene sedert 1600 aan 't licht gekomen kroniek of oorkonde de berichten van Andr. Corn. van vóór 1350, die alleen bij hem voorkomen, bevestigd, en hoe meer men dien ouden tijd zal leeren kennen, hoe meer men zal inzien, dat alle gebeurtenissen vóór 1350, alleen door Andr. Corn. vermeld, fabels en niets dan fabels zijn.

Wij moeten nog een oogenblik stilstaan bij die fabels uit het tijdperk van 800 tot 1350. Het zijn buitengewone natuurverschijnselen, zooals groote stormen, onweders, enz. maar vooral daden, twisten enz. van aanzienlijke Friesche families. Het opsporen van iemands geslacht, of wil men genealogie, was het fort van de samenstellers onzer kroniek. Zij hebben Magnus een familienaam en familiebetrekkingen gegeven, zij hebben den potestaat Gosvinus tot een Ludingaman en bisschop Theodard tot een Rodman gemaakt. Zij hebben ook hertog Poppo en Hengist en Horsa in dit opzicht goed bedacht.

Er leefden in Vlietarps tijd meer personen in Friesland, die genealogien van de Friesche vorsten en edelen schreven. Suffried Peters (*De script. Frisiae*, dec. IX, cap. 10) zegt dat zijn grootvader Suffried Rudolfs (overl. 1509) zich daar ook mede bezig had gehouden: „fuit ille diligentissimus in texendis regum, ducum, principum ac nobilium genealogiis, et originibus eorum declarandis,” en elders (*De script. Fr.* dec. VII, cap. 3) handelt hij over zekeren Cappidus Stauriensis, die onder anderen genealogien en eene lijst der prinsen, hertogen en koningen van Friesland had geschreven. Wil men een staaltje van het werk dezer genealogen.

Bern. Furm. *Ann. Frisiae*, dec. I, p. 60: Cappidus Stauriensis

auctor est Verritum ex familia Harmana, Malorigem vero ex Canga, quae et Cammingana, oriundos fuisse, Romae a D. Petro ad fidem Christi conversos etc.

Een groot deel van Andreas Cornelius' werk is van hetzelfde gehalte. Hier worden van de achtste eeuw af vele daden van Friesche edelen beschreven. Het zijn Camminga's, Galema's, Donia's, Dekama's, Tjaarda's, Roorda's, van Jongema's, van Offingahuizens enz. Al deze families bloeiden omstreeks 1500, en na menschelijke berekening is het zeer onwaarschijnlijk dat diezelfde families sedert, en gedeeltelijk reeds vóór Karel den groote, in Friesland steeds den boventoon hebben gevoerd. Wat nog verdachter is, zij dragen reeds vóór het jaar 1000 dezelfde voornamen die omtreeks 1500 in hunne familie veelal werden gedragen, en, wat het bestaan van die oude families geheel naar het rijk der fabelen verbant, hunne namen en familienamen strijden geheel en al met de namen die de Friezen in de vroegere middeleeuwen werkelijk hebben gedragen. De oorkondenboeken van thoe Schwartzenberg en van Driessen toonen het meer dan voldoende. Namen als Jepko van Canga in 834, Jouke Yges van Galama in 931, Hessel Aedes van Jongama in 998 en Douwe Epes van Kee in 1017 zijn te groote anachronismen om er tegen te spreken. De adellijke families, die omstreeks 1500 in Friesland bloeiden, zijn eerst eeuwen later „van uit den schoot des volleks opgegaan.” Al die Friesche edelen in Andreas' kroniek van vóór 1350 hebben zonder uitzondering hun ontstaan te danken aan fabelende genealogen uit de vijftiende en zestiende eeuw. Geen van al die edelen heeft ooit geleefd.

In de zestiende eeuw en later leefde in de provincie Friesland de aanzienlijke familie Botnia. Toen bloeiden ook de families Donia, Hania, Unia enz. Deze namen zijn alle samengetrokken woorden. Omstreeks 1400 schreef men Bottinga of Bottinge, Dodinga, Haddinga, Udinga; later Botnia, Donghia, Hanghia, Unghia en nog later Botnia, Donia, Hania, Unia. De vormen Botnia enz. zijn zekerlijk niet voor het laatst der vijftiende eeuw in gebruik gekomen, toch laat Andreas Cornelius in 't jaar ons Heeren 927 den stamvader der Botnia's uit het landschap Botnia in Zweden overkomen en den naam van zijn vroegere woonplaats als zijn familienaam aannemen. De tijd waarin die overkomst is verzonnen laat zich dus eenigermate bepalen.

Ten slotte nog een fabelverhaal uit den ouden tijd, klaarblijkelijk in de vijftiende of zestiende eeuw gefabriceert.

In Westdongeradeel niet ver van de zeekust ligt eene wierde, waarop vóór de hervorming eene Benedictijner abdij stond, die van die wierde den naam Foswerd had ontvangen. Een paar uren noordwaarts van daar ligt het eiland Ameland, dat vroeger eene heerlijkheid van de familie Camminga was. Onze kroniekschrijvers wisten deze zaken, ook wisten zij, of wel een hunner wist, dat koning Radbod eenmaal voor den Frankischen koning naar het eiland Foseteland was gevlucht. Uit deze gegevens hebben zij volgend fabelverhaal samengeflanst.

Radbod trok zich eens terug naar het eiland Ameland, dat ook Fosteland genoemd werd. Beide namen beteekenen liefhebbend land

Fraai uitgedacht. Amare = liefhebben, dus Ame = liefhebbend en dus ook Foste = liefhebbend. Zulke naamsverklaringen komen meer in onze kroniek voor, onder anderen van Hoorn, Bolsward en van Leeuwarden.

. Anno 806 is op Ameland de afgod Foste „omgheworpen” en zijn tempel is toen tot eene kerk gewijd en later tot een klooster. De kerk stond wat afgelegen. Menschen die er heen togen antwoordden op de vraag: waar gaat gij heen? Foste wert. „Want vermits des afgodts naem noch in varscher memorie bij henlijden was, en condon se zo gheringhe tot veranderinghe van dien niet gheraken, waer door het voort in die ghewoonte bleef, doent clooster daer al ghesticht ende gebout was, dat ment voort aen Fostewert hiete, hoe wel het metter tijt nae veranderinghe van sprake nu Foswert genoemd wort.” Anno 866 heeft Hayo heer van Ameland, ter plaatse waar Fostes tempel gestaan had een klooster gesticht en anno 1109 werd dit klooster door „de jonckvrouwe Anna, des edelen heeren van Amelandts dochter” naar den vasten wal overgeplaatst.

Dit is kennelijk alles fabel. Foseteland is Helgoland en het klooster Foswerd stond nooit op Ameland. Dit eiland werd eerst in de vijftiende eeuw eene heerlijkheid en Vlietarp, of een ander der schrijvers van onze kroniek, past ook hier, zooals overal elders, toestanden van zijn leeftijd toe op vroegere eeuwen. De laatste syllabe van de namen Foswerd, Bolsward en Leeuwarden (pag. 104) verstonden onze schrijvers niet. Bolsward heette tot ongeveer

1400 Bodeleswert, had men toen reeds naar eene stichteres van deze stad gezocht, men zoude haar Bodele of Bodela en niet Bolswina genoemd hebben.

Wij zullen nog eene derde periode, bevattende de gebeurtenissen van 1350 tot 1500 behandelen. Deze jaartallen zijn willekeurig gekozen. De familiegebeurtenissen even na 1350 vermeld zijn even onwaar als die welke even vóór dat jaar worden verhaald, doch wij naderen hier nu allengs den leeftijd van Solcko, Occo, Vlietarp en Andreas Cornelius.

Met ongeveer 1400, waar de Hollandsche vervolgen op Worp van Thabor beginnen, neemt Andreas Cornelius zoo goed als niets meer over uit de *Divisiiekroniek* en weinig uit Vlietarp. Het werk van Andreas Cornelius na 1400, dat is boek III en vervolgens, is bijna niets anders dan een verkort afschrift van de Thaborsche kronieken. Aan Vlietarp ontleende hij onder anderen nog: op het jaar 1401 het bouwen der stinsen van Hanya en Dekama, op 1408 iets over de Hanya's en de Botnia's, 1414 verovering van Staveren, 1420 brand te Staveren, 1424 Staveren kleiner gemaakt, 1429 dure tijd en iets over het klooster te Ludingakerk, 1430 het maken van straten te Sneek, 1434 over stormwind en hagel, 1456 brand te Sneek, 1462 Harlingen verbrand en de komst van kruisbroeders te Sneek, 1463 iets over de Galema's en goedkoopere tijden, 1465 groote twisten, 1476 iets over aanzienlijke families, 1479 eene kloostergeschiedenis enz. Dit alles staat niet in de kronieken van Thabor, het is zonder eenigen twijfel uit Vlietarps werk overgenomen, het betreft ook, zooals men ziet, bijna alles den zuidwesthoek van Friesland. Daar, te Staveren, stond de bakermat van onze kroniek.

Deze bovenstaande en soortgelijke berichten sedert 1350, 1375 of 1400, die men alleen bij Andreas Cornelius vindt, kunnen waar zijn en dan zijn zij het eenige bruikbare dat Andreas' kroniek geeft. Alle ware gebeurtenissen, die zij meer bevat, kunnen wij in andere geschriften oorspronkelijker en meer overeenkomstig de waarheid lezen. Alles wat Andreas Cornelius meer verhaalt is fabel, er schuilen daar geene korrels onder het kaf, alles is kaf. Wat de kroniek na het jaar 1500 nog verhaalt gaat ons hier niet aan.

Men heeft gezegd dat Emmius de Friesche fabelschrijvers, even-

als de Dousa's de Hollandsche, tot zwijgen heeft gebracht. Doch dit is niet alzo. Bij de Friezen was en is ingenomenheid met hun volksstam veel sterker dan bij de Hollanders. Men gelooft in Friesland zoo gaarne aan al het roemrijke dat van de vaderen wordt verhaald. Doch er komt nog iets bij. Na de Dousa's traden in Holland geschiedschrijvers op die hun voetspoor volgden en die de oude Hollandsche fabelverhalen doodeenvoudig ter zijde schoven. Men had hier de jonge Vossius en vooral Scriverius, en in later tijd Kluit. De eerste gedeelten van het *Goudsch kroniekske* en van de *Divisiechroniek*, Baerland, Snoy, Bockenbergh enz. zijn al lang vergeten en spreken niet meer.

Geheel anders in Friesland. Toen Suffried Peters was overleden hebben Furmerius, Hamconius, Winsemius e. a. de verdediging van Suffrieds geschiedbeschouwing op zich genomen, terwijl Bockenbergh na zijn dood geene volgelingen heeft gevonden. Ook is in Friesland geen tweede Emmius opgestaan. Suffrieds boekjes *De Frisiorum antiquitate et origine* en *De scriptoribus Frisiae* zijn in 1698 en 1699 te Franeker herdrukt en ook het werk van Andreas Cornelius zelf is in 1742 op nieuw uitgegeven, „omdat de zaken daarin voorkomende wel dubbeld waard zijn om herdrukt te worden.” Sommige kroniekjes, zooals bv. dat van den Leeuwarder Jacoby en dat van rector Hilarides hebben alle fabelverhalen van Andreas Cornelius opgenomen. De beste schrijvers over Friesland's oude geschiedenis Schotanus, Foeke Sjoerds, Westendorp enz. zellen tusschen Suffried Peters en Emmius door. Het boek van Andr. Cornelius bevatte volgens hen wel veel fabelen, Suffried Peters was volgens hen te lichtgeloovig en had te veel fabelen voor waarheid gehouden, maar toch Emmius gaat allen te ver. Een Friesche historicus schreef eenige jaren geleden:

De Friesche geschiedenis is tot haer groot ongeluk meest in handen gevallen der ultra's, die of de oude sagen ten enen male als zinnelooze verduitsels wechwierpen, of als historische waarheid aennamen ¹.

Dat is ongeveer de meening van allen in de prov. Friesland en Groningen, die de oude geschiedenis van die gewesten beoefenen.

¹ Dr. J. H. Halbertsma in *De vrije Fries*, XI, p. 156.

Het boek van Andreas Cornelius is nog niet ter zijde geschoven, het spreekt nog altijd mede over de oude geschiedenis van Friesland ¹.

SUFFRIED PETERS.

Suffried Peters werd den 15 Juni 1527 te Leeuwarden geboren. Twintig jaren oud, in 1547, vertrok hij naar de academie van Leuven, waar hij zich vooral op de studie der klassieke oudheid toelegde. In 1553 keerde hij naar zijne vaderstad terug tot ondersteuning van zijn vader en diens gezin. Zijn verblijf aldaar duurde niet lang, want reeds in 1556 treffen wij hem wederom te Leuven aan. Hier hield hij nu als privaat docent voorlezingen over Grieksche en Latijnsche schrijvers. Toen reeds had Suffried zich eenigen naam gemaakt, want toen in dezen tijd de senaat der academie van Erfurt aan die van de Leuvensche academie om een geschikt persoon verzocht voor het professoraat in de oude talen, werd Suffried aanbevolen. Van 1557 tot 1562 was hij hoogleeraar te Erfurt. Hier ontving hij in 1559 een beroep van den raad der stad Groningen om Praedinius in het rectoraat der Lat. scholen aldaar op te volgen, waarvoor hij bedankte. Toch wenschte hij naar de Nederlanden terug te keeren. Op aanbeveling van Joachim Hopper benoemde kardinaal Granvelle Suffried op voordeelige voorwaarden tot zijn secretaris en bibliothecaris. Dit nam hij aan, doch weldra wachtte hem eene nieuwe onderscheiding. Koning Philips wilde hem aan de nieuw opgerichte academie te Douai verbinden, maar Suffried voelde zich verplicht voor die eer te bedanken. Toen de raad der stad Groningen in 1564 de Lat. scholen aldaar wenschte uit te breiden, bood zij aan Suffried het leeraarschap in de rechten aan tegen een hoog jaargeld. De kardinaal, Viglius en Hopper rieden hem het aan te nemen, en ook de koning zou gaarne zien dat in dat verre noorden Romeinsch recht werd beoefend.

¹ In de voorgaande bladzijden heb ik aangenomen dat Vlietarp omstreeks 1500 heeft geschreven. De man kan evenwel jaren later geschreven hebben, hij kan dan nog de *Divisiiekroniek* en de vervolgen op Worp gebruikt hebben, en veel wat ik aan Andr. Cornelius heb toegeschreven, kan door hem gedaan zijn.

Nu verklaarde zich iemand tegen deze zaak en een ander werd benoemd.

Van 1564 tot 1567 vertoefde Suffried weder te Leuven en de drie volgende jaren bracht hij in Friesland door. Het schijnt dat hij ook de jaren 1570—1577 te Leuven heeft doorgebracht. In laatstgenoemd jaar werd hem een buitengewoon hoogleeraarsambt aan de H. apostelschool te Keulen opgedragen. Daar woonde hij nu van dezen tijd af tot hij den 23 Jan. 1597 in den ouderdom van 69 jaren en eenige maanden overleed. Veertien jaren later werd hem in de H. apostelkerk aldaar een gedenkteeke met een loftuitend opschrift gewijd, dat men er nog ziet ¹.

Dit is een kort en dor levensverhaal van een man, die in zijn tijd wijd vermaard en algemeen geacht was. Aan drie academiën heeft hij met roem, de klassieke talen, hare letterkunde en Romeinsch recht gedoceerd. Veertig uitgegeven boeken en een aantal handschriften getuigen nog heden van zijne geleerdheid en van zijne werkzaamheid. Hij heeft voor de eerste maal de kronieken van Martinus Polonus en van anderen in het licht gegeven, en toch is thans, in Nederland ten minste, zijn naam weinig geacht. Men houdt hem voor een samenflanser van fabelen, voor een beuzelaar. Suffried namelijk vatte reeds bejaard het plan op, de geschiedenissen van zijn vaderland, van Friesland, te beschrijven. Een gedeelte er van, dat over de vroegste tijden handelt, gaf hij in 't licht. Toen trad Emmius met zijne schitterende decaden over de Friesche geschiedenis op. Hevig bestreed hij het werk van Suffried, dien hij voor een lichtgeloovig fabelschrijver uitmaakte. Suffried en zijn aanhang bleven het antwoord niet schuldig. Hevig werd de strijd gestreden, toen bleef hij onbeslist, doch de nakomelingschap heeft ten gunste van Emmius uitspraak gedaan en deze uitspraak drukt nog altijd de nagedachtenis van Suffried Peters.

Suffried leefde in eene woelige eeuw, maar hij heeft zich met die

¹ In dit opschrift komt onder anderen voor:

Al nimis abjecte jacet hic tegiturque Sufrius,
Aeternum decus, urbs o Leowarda, tuur.
Ille suis vivens te vexit ad aethera scriptis
Frisia: debueras ponere tu lapidem.
Non factum: ergo, ne usque viri ossa inhonora laterent,
Gaukema pro meritis praestitit officium.

woelingen niet bemoeid. Te Erfurt waren, toen hij daar doceerde, de burgers en de academie in twee partijen verdeeld die elkander krachtig bestreden en de eenmaal zoo beroemde academie geheel deden verloopen. Suffried bemoeide er zich niet mee en spreekt er in zijne brieven nergens over. Keulen zag, toen hij daar woonde, vreemde dingen binnen hare muren gebeuren. Het heilige Keulen liep toen groot gevaar hare heiligheid te verliezen. De stad was vol Nederlanders, die de Spaansche dwingelandij waren ontvloden, Vondel werd er in dien tijd geboren en de kleine Rubens speelde er op den schoot zijner moeder. Aartsbisschop Gebhard II huwde de schoone Agnes van Mansfeld en wilde het aartsbisdom seculariseeren. Vijftig jaren vroeger zou zoo iets gelukt zijn, nu was de tijd daarvoor voorbij. De Roomsche partij had zich georganiseerd. Rudolf II en de zonen van Loyola verdreven Gebhard en stelden Ernst van Beieren, een echten ultramontaan, in zijne plaats. De nieuwe aartsbisschop doet zijne intrede en begint zijne regeering met alle vreemdelingen en zeer vele nijvere, kunstrijke en geleerde burgers te verdrijven. Toen deed Keulen, dat geheel de middel-eeuwen door, door hare wijzen, door hare bouw- en schilderschool en laatst door hare drukkerijen Europa had voorgelicht, afstand van dien hoogen rang. Zij was nu voortaan alleen bekend door hare twee honderd kerken en kapellen, door de honderden of duizenden bedelaars die voor de deuren dezer kerken rondkropen en door de drie heilige koningen uit Morgenland, die even als de stad zelve voortdurend in aanzien daalden. Toen, nog geene eeuw geleden, de geest, die in de zestiende eeuw was verbannen, wederom de diep vervallen stad binnendrong, toen verhief het aloude Keulen zich weder. Suffried trok zekerlijk in de Keulsche gebeurtenissen van zijne dagen weinig of geene partij. In zijne brieven van dien tijd spreekt hij over handschriften van Cicero en van Worp van Thabor, over het herba Brittanica, over het woud Baduhenna enz. Nergens over de aartsbisschoppen Gebhard en Ernst.

Suffried Peters begon zijne schrijversloopbaan te Erfurt. Zijne eerst uitgegeven geschriften waren redevoeringen, Grieksche en Latijnsche teksten en verhandelingen daarover. Toen gaf hij rechtsgeleerde boeken uit en eindelijk historische. Eerst gedurende zijn verblijf te Brussel besloot hij de geschiedenis van Friesland te beschrijven. IJverig en langen tijd verzamelde hij hiervoor bouw-

stoffen; eindelijk in 1590 verscheen een gedeelte van het groote werk, dat hij had voorgenomen te schrijven. De titel er van is: *De Frisiorum antiquitate et origine libri tres*. Excudebat Arnoldus Mylius in officina Birckmannica. Coloniae 1590. Het werkje begint met eene opdracht aan de staten van Friesland.

Doorluchtige mannen!

Bijna 30 jaren zijn verlopen, sedert ik, van Erfurt te Brussel teruggekeerd, vernam, dat noch Viglius noch Hopper hunne geschiedenissen van Friesland zouden voltooiën, die allen met groot verlangen verwachtten. Ofschoon ik mij nooit met geschiedenis had bezig gehouden, heb ik, op aansporing van vrienden, mij er op toegelegd. En wel om twee redenen. Ten eerste licht zij alle wetenschappen en vooral rechtsgeleerdheid voor, en dan uit liefde tot mijn vaderland.... Zelf heb ik, en andere hebben voor mij, bibliotheken doorzocht. Tot velen in Friesland, Nederland, Duitschland en Frankrijk heb ik mij om hulp gewend en moeite noch kosten gespaard.... Ik heb gedaan wat ik kon, niet wat ik wenschte.... Dit was vooral in onzen tijd moeielijk, ongaarne zend men iets kostelijks over, de wegen zijn onveilig en men moet de gelegenheid afwachten. Verder moesten oude en nieuwe geographen en historieschrijvers doorgelezen worden. Inheemsche schrijvers zijn wel voor te trekken, maar uitheemschen bevestigen hen, zoo zij er mede overeenstemmen, en zoo zij er meê strijden, moeten ze weêrlegd worden, opdat ze niet schaden.... In andere studiën geven rede en aanneembare gissingen grond, hier de autoriteit des schrijvers, die bij zooveel verschillende oordeelvellingen moeielijk is op te maken. Nog grooter bezwaar ondervond ik. De oude Grieken en Romeinen hebben veel over Friesland geschreven. Vele nieuweren hebben dit overgeslagen of met opzet verdraaid. Dit kon ik niet voorbijgaan, want men baant alleen den weg tot waarheid na de leugen verwijderd te hebben. Wat toch zou ik bij den weldenkenden lezer uitwerken, zoo ik alleen mijn gevoelen goedkeurde en dat des tegenstanders verzweg? Wat anders dan de waarheid door mijn zwijgen verraden? Er zijn door die schrijvers vele vooroordeelen over de Friezen voortgebracht. Vele dwalingen zijn vastgeworteld en door getuigenissen van deze en gene versterkt. Ze uit te roeien was voor mij geene geringe zaak, zoo als elk onbevooroordeelde zal beseffen. Ja, omdat er nog geene goede geschiedschrijvers in Friesland geweest zijn, willen sommigen dat dit volk nooit iets lofwaardigs bedreven heeft. Er zijn er zelfs die de Friezen niets tellen, er zijn er die over hun oorsprong allerlei fabelen voortbrengen en die voor verdichtselen verklaren, wat van

hunne koningen verhaald wordt, die hunne grenzen zeer doen inkrimpen en hunne roemrijke daden aan andere volken toeschrijven. Er zijn er die beweren, dat de bij alle Friezen hoog verheerlijkte vrijheid en edelheid door hen zelven verdicht en niet door gezag van eenig vorst gegeven is. Soortgelijke en nog ergere zaken worden aan onwetenden geleerd door lieden die dit uit onkunde of uit nog iets anders doen. Ik heb mij veel moeite gegeven, dit één voor één te weérleggen, en eene stof verzameld, die, zoo ik mij vlei, niet alleen mijn volk maar ook vreemden zal behagen, zoo namelijk de hemel geeft dat ik mijn werk mag voltooiën.

Mijn plan is om eerst het land te beschrijven, zijne ligging, voornaamste plaatsen, weersgesteldheid, landdieren, visschen, vogels, planten, delfstoffen, voor- en nadeelen. Dan ga ik over tot de bewoners, hunne oudheid, oorsprong, inborst, taal, namen, deugden, gebreken, voedsel en kleeding, dit alles te zamen in 12 boeken.

Dan volgen 16 boeken over de oude goden, de offers, beelden, tempels, priesters en hunne wetenschap, over den Christelijken godsdienst, de heiligen, hierarchie, kettters en rechtzinnigen, geestelijke rechters, wetten, bestuur en censuur, dan over den staat, den oorlog, rang, wapenen, oefeningen, belooningen en straffen in den krijg. Vervolgens over het burgerlijke leven, wat vóór en na de geboorte voortvalt, over de jeugd, de jongelingschap, den mannelijken leeftijd en den ouderdom, eindelijk over de prinsen, de hertogen, de koningen, potestaten en heeren, hoofdelingen, praesidenten van het hof, advocaten enz.

Daarna zal ik in 24 boeken, genaamd *Annales Frisiae*, de lotgevallen van het volk tot onzen tijd beschrijven.

Ten slotte zullen nog 9 boeken volgen over daden en zaken van bijzondere personen of plaatsen, d. i. over veldheeren, dappere mannen, geleerden en schrijvers van Friesland; verder over zijne voortreffelijke vrouwen, steden, vermaarde gezegden, coloniën enz. Dus te zamen 60 boeken.

..... Thans geef ik van dit groote werk het 17de boek uit. Dit komt het eerst omdat ik hierin zeer vele dwalingen moet weérleggen, en daar ik oud ben kan ik nu misschien hen nog weérleggen, die deze dwalingen willen handhaven. De overige boeken zijn gemakkelijker te bewerken en minder aan tegenspraak onderhevig. Veel heb ik er aan gewerkt, sterf ik, een ander kan ze voltooiën. Door toevloed van stof is dit boek van één tot drie aangegroeid. Vooraf zal ik iets zeggen over de schrijvers, die ik gebruik, en hoe ik mijne tegenstanders weérleg. Soms zal ik inlandsche schrijvers aanhalen, die vreemdelingen niet zullen tellen, omdat hunne namen tot nog toe onbekend zijn. Ook zal het hier en daar schijnen dat ik overledenen te sterk bestrijd en

zoo de perken der zedigheid te buiten ga. Tegen beide bedenkingen durf ik mij verdedigen Bij mij staat vast, dat, zoo uit- en inlandsche berichten aanwezig zijn en overeenstemmen, ik ze beide gebruik, zijn slechts een van beiden aanwezig, dan maak ik daar gebruik van, en zoo de uit- en inlandsche berichten met elkander strijden, geef ik den inlandschen de voorkeur Gelijk een huisvader het beste weet wat in zijn huisgezin gebeurt, zoo weten inlandsche schrijvers het best wat in het vaderland voorvalt. Daarom moeten Cappidus Stauriensis, Solco Forteman, Occo Scharlensis, Joannes Flietertpius, Vorp. Thaborita enz. al zijn hunne namen nog niet bekend, niet achter vreemden gesteld, maar hun voorgetrokken worden. Het gezag van een historieschrijver moet men niet naar zijn roem, maar naar zijne geloofwaardigheid afmeten. Wat baat het dat een schrijver beroemd is, zoo hij leugens vertelt? De geloofwaardigheid van een historieschrijver hangt deels af van zijn wil, deels van zijn vermogen. Van zijn wil, zoo hij zin heeft voor de waarheid, die het fundament is der geschiedenis, van zijn vermogen, zoo hij juiste kennis van de zaken heeft, die men niet anders dan uit de geschriften van zijn volk zelf put. Daarom zegt Plinius: waarheid omtrent eenige zaak, moet men bij dat volk zoeken, waar die zaak bekend is. Bij twijfel en verschil heb ik daarom inlandschen, hoewel niet beroemd, boven buitenlandschen, al zijn die ook beroemd, voorgetrokken Doch deze dingen zijn in Friesland algemeen bekend en axioma's. Ook dit bewoog mij dit werkje aan U, doorluchte mannen! op te dragen Zoo Gij, wat ik vertrouw, het goedkeurt, zal daaruit voor mij zelfvertrouwen, voor onze geschiedschrijvers, mijne zegsmannen, gezag en roem voortvloeien. Het stond steeds een ieder vrij, bij strijd over waarheid een ander zijne meening zonder smaad te zeggen. Deze vrijheid heb ook ik genomen Niemand zal ik krenken of beschimpen Dat ik Albert Krantz zoo vaak weêrleg, komt niet uit haat tegen hem, maar uit den aard der zaak. Hij is de leider van allen, die later over de Saksen geschreven hebben, deze zijn hem ἀβουανιστῶς zonder onderzoek gevolgd. Hem, de bron, te weêrleggen, achtte ik voldoende. Hij heeft de zaken van mijn vaderland verduisterd, ik moest dat geheel te niet doen Aan U, doorluchte mannen, wijd ik dit werk, opdat het voor de tanden der Zoilussen moge veilig zijn Ontvangt het welwillend en moedigt mij aan het geheele werk te voltooiën Vaart wel.

Keulen 30 April 1590.

Suffried toont zich hier niet de blinde fabelschrijver. Dat was hij ook niet, overal zocht hij waarheid en ontzag daarvoor geene

moeite. Het is waar, wij, kinderen van eene andere eeuw, hebben wel iets, en ook wel veel, aan te merken op zijne methode van uit- en inlandsche schrijvers, maar dat was in 't historieschrijven niet zijn eenigste fout. Erg heeft hij gedwaald door zijn vast geloof aan het bestaan hebben in zoo vroegen tijd van Solcko Forteman, Occo van Scharl, Vlietarp, wier geschriften in dat van Andreas Cornelius waren geincorporeerd, van Cappidus Stauriensis en van anderen. Ieder in Friesland, die van deze personen af wist, geloofde dit, niemand had er nog aan getwijfeld en Suffried kon niet denken dat het noodig was, om bv. het bestaan hebben van Solcko Forteman in de achtste eeuw te moeten bewijzen. Het was bij hem alleen de vraag of hunne werken geloofwaardig waren, en dit kon Suffried gemakkelijk aantonen. De oude Friesche rijmen, zegt hij, waaruit Alvinus zijn werk heeft samengesteld, maken melding van Mozes, Josephus en Megasthenes, alle drie hebben in de oudheid werkelijk geleefd, dus hebben deze rijmen ware gebeurtenissen bewaard, dus zijn ze geloofwaardig. Cappidus Stauriensis maakt in de tiende eeuw melding van Verritus en Malorix, uit Tacitus blijkt dat deze Friezen werkelijk bestaan hebben, dus heeft Cappidus ware gebeurtenissen uit de aloude Friesche geschiedenis bewaard, dus zijn Cappidus' geschriften geloofwaardig. Geheel op dezelfde wijze hebben nog in onze eeuw de heeren van Lennep en Daam Fockema de geloofwaardigheid van Andreas Cornelius' kroniek zoeken te bewijzen.

Suffried had de waarheid lief, en toch heeft hij de oude fabelgeschiedenissen van Friesland aangevuld en verder uitgewerkt. Andreas Cornelius' boek is eene rudis indigestaque moles, het toont uit zeer verschillende bestanddeelen te zijn samengeschreven en is zeer ongeacheveerd. Suffried was oneindig geleerder dan de Harlinger organist, hij heeft alles gelezen en herlezen wat Andreas Cornelius en diens voorgangers hem hadden overgeleverd en nog veel meer. Hij zal dit alles wetenschappelijk verdedigen en begint daarom in zijn groot werk, om een vast fundament te hebben, de Friesche zaken met het begin of liever nog vóór haar begin.

Fabelkronieken bestaan er veel, maar personen, die tegen hun beter weten aan zulke fabelwerken opstelden, bestonden er te allen tijde gelukkig bitter weinig. Ik geloof niet dat onder allen, die medegewerkt hebben aan het fabelgebouw dat bij Suffried,

Furmerius en Hamconius zijne grootste hoogte bereikte, er één geweest is, die willens en wetens zelfverzonnen leugens voor waarheid uitgaf. De eene mensch gelooft veel spoediger iets dan de andere. De schrijver die het eerst Verritus en Malorix uit de Hermana's en Camminga's deed stammen en door den apostel Petrus doopen (zie hier boven p. 173) had daarvoor eenigen grond, al was hij natuurlijk uiterst zwak, hem was hij genoeg. Beide genoemde families hield hij voor overoud en misschien werden in die families namen gedragen, die iets op die der gezanten geleken.

Suffried nam op verre na zoo gauw niet iets voor waarheid aan als Cappidus of Andreas Cornelius. Maar desalniettemin, deze man, die altijd gedoemd was verre van den vaderlandschen grond en verre van het doorluchtige volk der Friezen zijn leeftijd onder Cherusci, Tungri en Ubii door te brengen, geloofde zoo gaarne aan de voortreffelijkheid, dapperheid en geleerdheid van zijne eigene landskinderen.

Het boek *De Frisiorum antiquitate et origine libri tres* handelt over de oudheid en den oorsprong der Friezen, over de Kimbren, Chaucen, Sicambren, Tungren, Saksen enz. over de woonplaatsen, herkomst en taal dezer volksstammen enz. Suffried spreekt zeer geleerd over de Kimbren, de taal der Kimbren, over Aduaticum, over de Rijnmonden enz. Het boekje is meerendeels polemisch, er wordt in gesproken van ineptae rationes Corneli Taciti, Strabonis errores, mendum sublatum ex Plinio, locus Corn. Taciti emendatus, Crantzii rationes ineptae ac futiles, Goropius (Becanus) a Crantzio deceptus, nugae Goropii, figmenta Crantzii etc. Suffried behandelt dit alles suprageleerd, de waarheid zal ook wel meestal aan zijne zijde zijn, voor zoo ver de waarheid in die duistere zaken is te ontdekken. Tegenwoordig is het boekje eene zeer vervelende lectuur, maar de ligging van Aduaticum, de Kimbrische vloed enz. waren questions brulantes bij de geleerden van zijne dagen. Het werk werd dan ook overal met bewondering ontvangen. Talrijke geleerden schreven brieven aan den schrijver, waarin zij dezen met lof overlaadden ¹.

Wij zullen het boekje van Suffried niet gaan doorbladeren. Al-

¹ Furmerius heeft eenige van deze brieven achter de *Apologia contra Ubbonem Emmium* laten drukken.

leen zal ik iets overschrijven over de aankomst der Friezen. Wij zullen dan met een zien, op welke gronden de schrijver de aloude geschiedenis der Friezen voor waar houdt.

De zestiende eeuw, die eeuw waarin de kennis van het menschedom zich zoo uitbreidde en louterde, naderde reeds haar einde. In die eeuw waren in Engeland stemmen opgegaan tegen de afstamming der Britten van Brutus, een zoon of een nazaat van Aeneas, en eveneens in Frankrijk tegen de afkomst der Franken van Francus of Francion, een zoon van Hector, een zoon van Priamus. Weldra zou Ubbo Emmius optreden tegen de algemeen geloofde Friezenafkomst, en reeds vroeger had Albert Krantz in zijn boek *Saxonia* de afstamming der Saksen uit overblijfselen van Alexanders leger verworpen. Deze mannen stonden met hunne meeningen bijna geheel alleen. Er moest eerst een nieuw geslacht optreden eer hunne beweringen algemeen ingang zouden vinden. Suffried Peters behoorde niet tot de moderne afbrekers van zijn tijd. Hij kon dus onmogelijk vrede hebben met die nieuwigheden van Albert Krantz, te meer daar de afkomst van zijn eigen volksstam er van nabij in was betrokken. De Friezen toch hadden het verhaal van Saxo, Bruno en Friso van de Saksen overgenomen, en bij dit volk vinden wij de kiem er van reeds in de tiende eeuw onder de kloostergewelven van S. Vitus aan de Fulda (zie boven pag. 71).

Lib. III, cap. 1.

Dat de Saksen overblijfselen waren van het Macedonisch leger.

Het schijnt derhalve dat er gewichtige bewijzen bestaan voor de meening dat de Saksen overblijfselen zijn van het Macedonisch leger. Vooreerst toch getuigt de schrijver van de Platduitsche kroniek, in 1482 door Peter Schöffer te Mentz gedrukt, dat de Saksen vóór ze in Germanië aankwamen Macedoniërs genoemd werden; verder verhalen de jaarboeken der Friezen dat de Saksen onder Alexander hebben gestreden en dat deze na zijn dood in Germanië zijn aangekomen. Ja zelfs in Saksen was volgens getuigenis van Krantz zelven, deze meening tot in zijn tijd algemeen verspreid. Hetzelfde wordt duidelijk door den *Saksenspiegel* verhaald; het wordt ook beweerd door Albert van Stade, door Widukind en door Warner Rolevinck verder door Joannes de Essendia en Henricus de Ervordia (d. i. de Herfordia) en onder de Fransche schrijvers door Sigibert de Gembloux, zoodat in- en uitlandsche schrijvers hierin allen overeenstemmen en Krantz

beweringen geen duit waard zijn, die ook geene goede bewijzen voor zijne beweringen bijbrengt en toch onbezonnen zoovele getuigenissen verwerpt, wat hij niet moest gedaan hebben dan met bewijzen, die gegrond zijn en helderder dan het middaglicht. Want die meening is niet onlangs ontstaan of nieuw gevonden, maar eeuwen lang is zij algemeen geloofd Ook moet men zich verwonderen over het onverstand van hen, die Krantz, wiens argumenten zij niet wikken en wegen, zoo voorbarig boven Widukind en andere schrijvers stellen, vooral daar de dwaze meening van Krantz, dat de Saksen indigenae zijn, en de handtastelijke verzinselen waarmede hij dat wil bewijzen, hun moesten in 't oog vallen. Ook zie ik niet in, wat ongerijmds er in ligt, wanneer men, de algemeene overlevering bij de schrijvers volgend, zegt dat de Saksen overblijfselen zijn van het Macedonisch leger, daar het zeker is dat dit na den dood van Alexander is verstróoid, en daar men verhaalt dat Antyrius overblijfselen van dat leger uit Scythië door de Baltische zee naar die landstreek heeft gevoerd, waar hij eene stad, in 't Grieksch *Μεγαλόπολις* en in 't Duitsch Mecklenburg genoemd, heeft gesticht, wat ook Lazius *De migratione gentium*, lib. XII, en Hieronymus Henninges getuigen.

Dat is goed geredeneerd en Suffried zegt geene dwaasheden of spitsvondigheden. Krantz stond met zijne meening eerst geheel alleen, hij kon zich er voor op geene schrijvers beroepen, terwijl Suffried voor zijne meening de getuigenissen van eene breede rij en daaronder beroemde schrijvers kon bijbrengen. Zijn betoog zal voor de lezers uit de zestiende eeuw wel overtuigend geweest zijn.

Suffried gaat daarna over tot het boek van Alvinus.

Lib. III, cap. 2.

Nu wij de bewijsgronden van Krantz geheel en al weerlegd hebben blijven wij bij onze meening dat het waarheid is en geene fabel, wat wij boven van Friso, Saxo en Bruno verhaald hebben Wij zullen nu de geschiedenis van Friso verkort mededeelen uit het boek dat magister Alvinus van Sneek uit Friesche rijmen heeft samengesteld.

Suffried bezat twee handschriften in het Hollandsch van Alvinus' werk. Hij meende ook, doch te onrechte, dat Alvinus oorspronkelijk in 't Hollandsch had geschreven. Het eene dezer handschriften had hij van Paulus Aegidius Coster prior van Thabor ontvangen, dit H. S. is thans te Leeuwarden en hiernaar is de uit-

gave van het Friesch genootschap bewerkt. Het andere handschrift, dat door Hubert Schotus aan Suffried was bezorgd, was veel uitgebreider en is nu verloren. In deze handschriften las men: Nu wil ic anfatzen dat Vrieske rijm, in Dutsche omme gheset, en laten u verstaen, hoe dattet myt dem Vriesen in voertijden is vergaen. „Derhalve,” zegt Suffried, „heeft Alvinus bij het samenstellen van zijn werk oude Friesche rijmen gebruikt, waaraan hij zijne mededeelingen omtrent Sem, Ragau, Friso enz. heeft ontleend.” Suffried denkt nu terstond aan rhapsoden, aan bardenzangen enz. Na die historie van Sem, Friso enz. volgens Alvinus medegedeeld te hebben, vervolgt hij aldus:

Lib. III, cap. 3.

Door welke argumenten de waarheid van het voorgaande wordt bevestigd.

Wij zullen dus, wat niemand ons ten kwade kan duiden, in het beschrijven van de geschiedenis des vaderlands, gebruik maken van de door het volk algemeen aangenomen meening en van inlandsche getuigen, en soms mede van getuigenissen van uitlandsche schrijvers en van hunne gissingen, zoo deze namelijk niet dwaas zijn. Vooreerst staat het vast, dat bij bijna alle volken het vroegst aangewend middel om zaken voor vergetelheid te bewaren, daarin bestaat om de roemrijke daden in nationale zangen te verheerlijken. Dit getuigt o. a. Plutarchus van de Egyptenaars en Homerus van de Grieken. Deze laatste zegt dat zulke liederen door de helden bij feestmaaltijden werden gezongen. Ja men verhaalt zelfs dat de gedichten van Homerus ontstaan zijn uit liederen, welke hij zelf met de lier in de hand langs de deuren bedelend heeft gezongen, en die daarna door geleerden zijn verzameld en geordend, en dat deze en soortgelijke zangen, toen Griekenland reeds bloeide en de letteren beoefend werden nog naar voorouderlijke zede door de aanzienlijken bij drinkgelagen werden gezongen Cicero verzekert dat bij de oude Romeinen in vroeger tijd dezelfde gewoonte heerschte, „Och,” zegt hij, „dat die zangen tot lof van dappere mannen nog bestonden, die eeuwen voor mijn leeftijd bij maaltijden door de aanzittenden werden gezongen, zooals Cato in zijne *Origines* schrijft.” Tacitus verhaalt hetzelfde van de Germanen, Jordanes van de Gothen, van de Denen getuigt Saxo Grammaticus het die bijna geheel zijn boek uit zulke zangen heeft samengesteld. Dat dit ook bij de Friezen in zwang was, bewijzen de straks besproken rijmen en wij lezen in het leven van den heiligen Ludger dat te Helwerd in Friesland zekere Bernlef woonde, die door het volk

aan dien heilige werd aanbevolen, omdat hij de daden der koningen zeer goed wist te bezingen Julianus de afvallige gewaagt in zijn *Μισοπρώτων* van de ruwe liederen der barbaarsche volken, die over den Rijn woonden. . . . Hoeveel gewicht men aan zulke liederen moet hechten blijkt uit Tacitus. . . . Karel de groote heeft veel moeite gedaan om zulke oude liederen te doen verzamelen, te doen opschrijven en te bewaren en dat ook keizer Max. I daarvan veel werk heeft gemaakt getuigt Beatus Rhenanus. Verder wordt het in boven vermelde vaderlandsche rijmen verhaalde bevestigd door de vroeger en nog heden bij ons volk algemeen aangenomen meening, dat die drie broeders uit Indië zijn vertrokken en in onze streken stamvaders zijn geworden van drie volksstammen, naar hunne namen genoemd. Deze meening moet men niet voorbarig verwerpen, omdat ze is vastgeworteld en de zonen ze steeds hebben overgenomen van de vaders, wien niets dierbaarder was dan de herinneringen van het voorgeslacht. Met deze algemeen verspreide meening stemmen al onze geschiedschrijvers, die ik gezien heb, overeen, zooals Andreas Cornelius, die ook het werk van Soloko Forteman, Occo van Scharl en Joannes Vlietarp voor ons heeft bewaard, Worp van Thabor, Suffried Sterkenburg, Cornelius Kempius, Sibrandus Leo, Folker Simons en anderen, die afzonderlijke tractaten hebben geschreven. Zij allen bevestigen, als waren zij in ééne school onderwezen, eenstemmig en zonder tegenspraak de algemeen verspreide meening. Hierbij komen de uitspraken van Saksen en Franschen, waarvan boven gesproken is.

Suffried beroept zich dus voor de waarheid der aloude Friesche geschiedenissen op: 1° de algemeen verspreide meening, 2° de oude Friesche volkszangen, waaraan Alvinus zijne mededeelingen had ontleend, en 3° de eigenlijke historieschrijvers, en dat alles werd ten overvloede nog bevestigd door Saksische en andere uitlandsche schrijvers.

Wij in onze eeuw hebben veel op deze bewijsgronden af te dingen. Ten eerste was die meening niet algemeen, maar alleen bij ontwikkelde lieden verspreid en zij berustte in allen gevalle op geschriften van jonge dagteekening. Dat Alvinus oude Friesche volkszangen zou hebben gebruikt, is eene dwaling van Suffried. De Friezen hebben eenmaal ook hunne heldenzaugen bezeten, doch Alvinus putte niet uit zulke zangen, maar uit boeken en uit zijne fantasie. Wat die Friesche historieschrijvers aangaat, zij zijn allen van jonge dagteekening of het zijn fabelwezens. Dat men hunne mededeelingen gedeeltelijk bij Saksische en andere uit-

heemsche schrijvers terugvindt, komt eenvoudig daar van daan, dat die jongere Friesche schrijvers de oudere uitheemsche hebben nageschreven.

Tot nog toe heeft Suffried geene in 't oog vallende onzinnigheden of dwaasheden verhaald. Hij redeneert goed en zijne geleerdheid en boekenkennis zijn ook hier, zoo als overal, bewonderingwekkend. Doch hetgeen hij van de aloude Friesche geschiedenissen verhaalt is onwaarheid en dwaling, en error errorem trahit.

Lib. III, cap. 4.

Welke zaken er bij de Friezen, en niet bij de andere Germaansche volksstammen, bestonden, die aanleiding gaven dat de oude gedenkstukken des vaderlands werden bewaard.

Niemand meene dat het hier verhaalde niet zeer waarschijnlijk is, omdat Friesland, daar het zoo vaak door oorlogen en overstromingen is geteisterd, het land niet schijnt om zulke overoude zaken voor ondergang te bewaren; te meer daar men bij de nabuurvolken niets van dien aard aantreft. Doch men moet weten dat de Friezen in het bewaren hunner oude geschiedenissen veel boven de andere Germaansche volken voor hadden, want Friso zelf, de grondlegger van ons volksbestaan, was een beschaafd vorst en in de wetenschappen der Grieken ervaren, en hij heeft de studie van die wetenschappen bij een openbaar decreet aan de nakomelingschap aanbevolen. In navolging der Grieken stichtte hij op sommige plaatsen gymnasien, waarin de jeugd op bepaalde dagen in literarische en in militaire wetenschappen werd geoefend wat in Germanië vóór Karel den groote nergens elders is geschied. In de eerste plaats toch heeft hij te Staveren bij den tempel van Stavo een gymnasium opgericht en in den tempel zelven stichtte hij eene bibliotheek om daarin de oude gedenkstukken en de staatsacten te bewaren. Zijne nakomelingen hebben die bibliotheek steeds zorgvuldig uitgebreid en later te Dokenburg, Wartena en elders in Friesland gymnasien opgericht Deze liefde voor letterstudiën is ons volk altijd bijgebleven, zoodat tegenwoordig in Friesland bijna geen zoo nietig plaatsje is of het heeft zijn eigen schoolmeester Oudtijds, onder de prinsen, hertogen en koningen van Friesland toen het decreet van Friso van kracht was, werden premiën voor literarische en militaire vorderingen uitgelooft om de jongelingschap aan te moedigen De zonen van de vorsten en van aanzienlijken werden, nadat zij in die scholen waren onderwezen, buitenslands naar vreemde vorsten gezonden om de krijgskunst te leeren. Terug

gekeerd werden elogia van hunne dappere daden en verhalen van hetgeen zij hadden verricht in de openbare bibliotheek neêrgelegd Ook bestond er een decreet om de landstaal zuiver te bewaren, want de vorsten hadden, en dit was zeer verstandig, begrepen dat de oude staatsacten zouden verwaarloosd worden, wanneer men de taal, waarin ze waren geschreven, niet meer verstond Men stelde een vers uit moeielijk uit te spreken Friesche woorden samen. Die dit vers niet kon uitspreken, werd voor een vreemdeling gehouden en mocht slechts een bepaalden tijd in Friesland vertoeven, opdat de taal niet bedierf. Sporen van dat vers en zijne aanwending vindt men in het *Landtboeck* van Kempo van Martena en bij Corn. Kempius, lib. I, cap. 18 Een uitstekend middel om de oude herinneringen te bewaren werd aan dit alles nog toegevoegd door den voortreffelijken man die het eerst in Friesland den koninklijken diadeem droeg, nl. door Richold Uffo, die in 't jaar 419, het tiende zijner regeering, in zijne residentie Staveren een kostelijk paleis bouwde, waarin hij alle prins en hertogen van Friesland van Friso af tot zijn tijd deed uitschilderen, met ieders regeeringsjaren er bij geschreven. Hieraan hebben de acht koningen, die tot aan Karel den groote op Richold Uffo zijn gevolgd, ieder de beeltenis van zijn voorganger toegevoegd, en zoo staat de tijdrekening der Friezen van Friso, die 313 jaren vóór J. C. in deze landen kwam tot aan Karel den groote, niet alleen uit de archieven in de openbare bibliotheek, maar ook uit deze voor een ieder te ziene schilderijen, gedurende elfhonderd en dertien jaren ontwijfelbaar vast Zoo men hier de jaren sedert verlopen bijtelt, krijgen wij negentienhonderd en een jaar, en deze rij klimt, zoo ik mij niet bedrieg, hooger op dan de tijdrekeningen van alle andere Germaansche volksstammen. Aan deze zoo geschreven als geschilderde gedenkstukken hebben onze historieschrijvers hunne mededeelingen ontleend, die ook geheel met de algemeen aangenomen meening en met de vaderlandsche rijmen overeenstemmen.

Misschien zal niemand onzer deze dingen gelooven, doch men moet Suffried hier niet hard vallen. Wij leven bijna drie eeuwen na hem. In zijn tijd had niemand nog de zaken zoo pas vermeld betwijfeld en Suffried zou hier, waar het den ouden luister van zijn volk gold, niet de eerste zijn, hij was op dit punt geen initiator. Wij zijn in eene geheel andere sfeer opgevoed dan Suffried en zijne tijdgenooten, wij hebben onze denkbeelden over den ouden toestand der Germaansche volksstammen uit gansch andere boeken geput dan zij en daardoor komt Suffrieds beschrijving van de oude Friesche toestanden ons wonderlijk voor en zelfs bespot-

telijk. Maar is die beschrijving wel minder overeenkomstig de waarheid of wil men bespottelijker dan vele historiebladzijden, die wij goedgehoovig lezen? Neen voorzeker. Onze leerboeken, waarin de oude geschiedenis der Israëlieten, Grieken en Romeinen worden beschreven, zijn even fabelachtig als Andreas Cornelius' of Suffrieds geschiedenis van Friesland vóór Karel den groote. Abraham en Romulus zijn evengoed fabelwezens als Friso. Theseus en Cincinnatus niets historischer dan Asinga Ascon, en het bestaan hebben van Samuel en Manlius Capitolinus is niets beter gewaarborgd dan dat van Richold Uffo. Wij zijn van kindsbeen opgevoed in 't geloof aan de oude geschiedenissen der Israëlieten, Grieken en Romeinen, maar niet in dat aan de boven vermelde Friesche zaken. Suffried was niets lichtgelooviger, niets minder navorschend en kritisch dan vele hoog beroemde geleerden van onzen tijd.

Suffried had het loffelijk plan het roemrijk verleden van zijn volksstam, van wien reeds Tacitus had gezegd „Frisium nomen clarum inter Germanos”, aan het geleerd Europa bekend te maken. Tot nog toe had over Frieslands geschiedenis slechts één boek, dat van Kempius, het licht gezien, en dit was niet zeer volledig. Kempius had bijna alleen uit Latijnsche bronnen geput en kende ook niet alle Friesche kronieken, bv. noch het werk van Alvinus, noch dat van Andreas Cornelius. De Friesche geschiedwerken waren dus nog allen op één na ongedrukt, sommige er van waren in het Hollandsch, anderen in het Friesch geschreven en buiten Friesland was de geschiedenis van dat volk zoo goed als onbekend. Suffried zal dit verhelpen. Hij had bij het schrijven gewoonlijk het oog op niet Friezen. Hij gaat hun Frieslands oude geschiedenissen aannemelijk maken en verklaart hoe het kwam dat zijn volk zijne oude geschiedenissen zoo getrouw heeft bewaard, zooals wij boven gezien hebben. Voor de Friezen zelve waren zulke verklaringen onnoodig. Later, nadat Ubbo Emmius Suffried een lichtgeloovig fabelschrijver had genoemd en getracht had vele van Suffrieds mededeelingen der bespotting prijs te geven, toen schreef de oude man eene apologie om de waarheid van Frieslands oude geschiedenis te handhaven. Met dat verdedigingsgeschrift zullen wij later kennis maken.

Het boek *De Frisiorum antiquitate* etc. is aan de staten der prov. Friesland toegewijd. Suffried schreef in de toewijding: „Ont-

vangt het welwillend en moedigt mij aan het geheele werk te voltooiën." Dit geschiedde niet om niet. Suffried had vele vrienden in het vaderland, met wie hij in briefwisseling was. Weldra ontvingen de staten een verzoekschrift van een aantal dezer vrienden om Suffried tot geschiedschrijver van Friesland te benoemen. De staten voldeden aan dit verzoek en benoemden bij besluit van 28 Oct. 1590 „magistrum Suffridum der rechten licenciaet ende professorem juris binnen Coelen" tot 's lands historieschrijver. Zij besloten hem jaarlijks 300 Caroli guldens te vereeren, en nog 300 op eens, opdat hij hierdoor aangemoedigd spoedig zijn werk mocht voltooiën, dat hij dan te Franeker, ter eere van de nieuw opgerichte academie, zou laten drukken.

Suffried had verkregen wat hij wenschte. IJverig werkte hij nu aan zijn groot werk en in 1593 gaf hij wederom een boek van de 60 in het licht. De titel er van is: *De scriptoribus Frisiae decades XVI et semis*. Coloniae, excudebat Henricus Falckenburgh. 1593. Wederom stond de wereld over 's mans geleerdheid verstomd. Lofdichten verzelden het werk en aan toejuiching ontbrak het ook dezen keer niet. Suffried stond nu op het toppunt van zijn roem. Helaas! hoe spoedig zou eene stem uit het noorden al dien roem verduisteren.

In dit boek beschrijft Suffried de levens van 165 schrijvers en geeft de titels van hunne werken op. Het laatste gedeelte er van, waar de schrijvers der vijftiende en zestiende eeuw behandeld worden, bv. Rudolf Agricola, Joachim Hopper, Viglius en een aantal minder bekenden, is zeer belangrijk. Suffried heeft velen van hen gekend, wat hij van hen verhaalt is volkomen te vertrouwen, want Suffried was zeer nauwkeurig en waarheidlievend. Van een geheel ander gehalte is het eerste gedeelte van het boek. Met Friso den stichter opent Suffried de rij der schrijvers. Deze schreef eene beschrijving van zijn tocht naar de noordzeekust, een testament met vermaningen aan zijne zonen en „jura feudorum, quorum inventor et author fuit." Dan volgen zijne zeven zonen en een paar kleinzonen. De gezant Verritus beschreef legationem suam Romanam, itinerarium Romanum en bellum, istorum agrorum nomine, inter Frisios ac Romanos gestum. Van nu af aan geene eeuw zonder schrijvers, de vorsten schreven boeken over staatszaken en de priesters van Aula Dei, de druidenschool te Leeu-

warden, over godsdienstzaken en tegen den Christelijken godsdienst.

Men zal zeggen hoe kon Suffried zoo iets gelooven, hij kende toch hetgeen Tacitus en andere schrijvers uit de oudheid van de Germanen verhaalden, hij kende toch de levens der eerste geloofs-predikers in onze gewesten en andere geschriften over den vroegeren toestand der Germaansche volksstammen. Ja, Suffried kende dat alles, hij heeft dat alles en nog veel meer gelezen, maar hij heeft hier de zaken dieper onderzocht dan een gewoon mensch en zijne resultaten nedergelegd in de voorrede van het boek *De scriptoribus*, die hier verkort wordt medegedeeld.

Maecenates candidissimi!

Nu drie jaren geleden heb ik mijn werkje *De Frisiorum antiquitate* etc. uitgeven. Het was niet het begin van mijn groot werk, maar in dat gedeelte verwachtte ik tegenspraak, en daar ik reeds bejaard was, wilde ik mijn werk nog gaarne voor mijn overlijden verbeteren of tegen bedenkingen verdedigen. De uitgave van genoemd boek heeft mij niet berouwd. Mijn geschrift is in veler handen gekomen, doch niemand van al die historici heeft het berispt; integendeel, velen hebben mij in brieven geprezen en aangespoord het resteerende te voltooiën. . . . Nu geef ik het boek *De scriptoribus* in het licht, opdat blijke dat ons de noodige bewijsstukken niet ontbreken voor den oorsprong en de daden der voorvaderen. Daar de Duitschers geene zeer oude geschriften bezitten zal het bestaan der onzen bij den nadenkende lezer niet heel licht geloof vinden. Daarom moet ik eerst de verkeerde meening ontzenuwen, dat in Duitschland alleen in latere tijden schrijvers geweest zijn. Die meening heeft wel schijn van waarheid, want Tacitus zegt: de *literarum secreta* zijn in Germanië zoo aan vrouwen als aan mannen onbekend, en Joh. Trithemius verzekert dat hij nooit ouder Germaansch geschrift gezien heeft, dan dat van Otfried, van omstreeks den jare 820. Hiermede stemt Joh. Stumpf, de geschiedschrijver der Zwitsers overeen. Deze zegt dat Karel de groote eerst Grieksche letters heeft gebruikt om Duitsch te schrijven, wat niet ging en opgegeven werd, dat van toen af tot 1200 alle oorkonden, privilegiën enz. in het Latijn werden opgesteld en daarna in het Duitsch. Dit stem ik toe, maar nu schijn ik paradox te zijn door aan Friesland zoo oude schrijvers toe te kennen. Laten wij aan sommige vreemden (nl. aan Grieksche en Romeinsche schrijvers) hunne spotternijen op de Germanen. Zij zeggen dat deze zonder rede en zonder verstand als vee leefden Geen wonder, daar zij hen als paddestoelen uit den grond laten opschieten! zooals bv. Tacitus doet Ook weet ik

niet of het te belachen of te beschreien is, dat sommige Duitschers zoo onzinnig zijn, dat zij hunne voorvaderen niet beter van dien smaad weten te zuiveren dan door te zeggen: de oude Germanen wilden liever dappere daden doen dan ze beschrijven Tacitus bedoelt met *literarum secreta* geheim schrift, dat bv. bij de Egyptenaren in bezit der priesters en bij de Galliërs in dat der druiden was. Dit geheim schrift kenden de Germanen niet Trithemius' gezegde ziet alleen op het karakter, want de Germanen gebruikten eerst eigene, toen Grieksche, vervolgens Latijnsche en toen weër eigene letters. Vele eeuwen vóór Christus' geboorte hadden de Germanen staatsinstellingen, wetten, rechtspraak. Zij sloten verdragen, dreven handel en zorgden voor de nakomelingschap. Dit blijkt voldoende uit Caesar en Tacitus Dus moeten er toen bij de Germanen schrijvers geweest zijn, die deze zaken, het vaderland betreffende, opteekenden In dit werk zal ik de schrijvers laten optreden, die van het jaar 313 vóór J. C. tot nu toe in ons land geleefd hebben Er zijn zeker in Duitschland vroeger vele schrijvers geweest. Slechte bewaring, worm, mot, oorlog, oproer, brand, overstrooming hebben overal de werken der menschen vernield, en zouden ze de schriften onaangeroerd hebben gelaten? Vooral vijf zaken zijn in Germanië den letteren tot ramp geweest: volksverhuizingen, verandering van de taal, verandering van het letterschrift, verbod om te schrijven en moeielijkheid der taal Nergens hebben talrijker volksverhuizingen plaats gehad dan in Duitschland Aankomelingen verwonnen hier en daar de inwoners en vernietigden hunne herinneringen. Zij die wegtrrokken of verdreven werden zorgden niet voor hunne geschriften Door deze volksverhuizingen veranderde de taal, men verstond de oude taal eindelijk niet meer en verwaarloosde de schriften er in geschreven. Ook de verandering van letterschrift was den ouden boeken noodlottig. Vroeger hadden de Germanen een eigen letterschrift, zooals Saxo Grammaticus en de Gothische bijbelvertaling getuigen. Later nam men de Latijnsche letters aan, wat voor de oude geschriften zeer noodlottig is geweest De vierde oorzaak was nog noodlottiger. Door sommigen wordt verhaald dat de Romeinen zorgden, dat de Germanen niets opteekenden, het mocht naar Rome geraken, daar de waarheid bloot leggen, en zoo het Romeinsche volk onwillig voor krijgstoerusting tegen de Germanen maken. Dit bevestigt Paulus Orosius met getuigenissen uit Salustius en Tacitus De vijfde oorzaak is de moeielijkheid van de Germaansche talen voor den vreemdeling Deze talen zijn hard en zij klinken nog heden voor den uitlander barbaarsch en zijn voor hem zeer moeielijk te leeren Mela, een Romeiniseerde Spanjaard, zegt dat de Spaansche woorden voor een Romeinsch oor ondragelijk

zijn. Dat waren de Germaansche woorden ook en daardoor hebben Caesar en Tacitus geene namen van Germaansche schrijvers vermeld. Overweegt men de vijf genoemde oorzaken, dan zal men inzien waarom men bij de Duitschers niet zoo vroeg schrijvers vermeld vindt als bij andere volken en waarom deze ten onrechte als niet veel meer dan het redelooze vee afgeschilderd worden.

. De vier eerste dezer oorzaken bestonden weinig of niet in Friesland. Hier hadden geene volksverhuizingen plaats en de taal is er altijd onveranderd gebleven Nu verloopt ze wel, daar Karel V er bij de rechtbanken het Hollandsch heeft ingevoerd Hier bleven alzoo de oude boeken bestaan, die in Duitschland om genoemde oorzaken zijn ondergegaan. Oude getuigenissen van ons volk bevestigden het Reeds de grondlegger van ons volksbestaan Friso stichtte te Leeuwarden eene druidenschool. Bijna alle hoofden er van, wijzen genoemd, tot aan den tijd van Karel den groote, worden in dit werk genoemd, ook wordt er gezegd wat ieder hunner geschreven heeft. Dus werden bij ons de Schriften der druiden bewaard, die elders niet of schaars bestaan hebben. Zonneklaar blijkt hieruit de dwaling van Caesar enz.

. Ik geef het boek *De scriptoribus* nu uit, opdat blijke dat ons volk te allen tijde schrijvers gehad heeft en dat het verhaalde in de *Libri tres de antiquit.* een vasten grond heeft Zoo men den tijd in aanmerking neemt, zal men het getal schrijvers niet groot vinden, maar men bedenke, dat vele geschriften zijn ondergegaan en de schrijvers, in dit boek behandeld, leefden bijna allen tusschen het Flie en de Eems. Van vele nieuweren had ik geene voldoende berichten. Zij kunnen later in een appendix behandeld worden enz.

Keulen 21 Aug. 1593.

Suffried heeft de schrijvers in chronologische volgorde gerangschikt. Die der laatste decaden gaan wij voorbij, alleen over de schrijvers van vóór 1400 zal iets gezegd worden. Juist op dat jaar plaatst Suffried magister Alvinus: Alvinus floruit circa annum 1400. Deze magister is n° 3 van de 8ste decade; er komen vóór hem niet minder dan 74 schrijvers ¹.

Onder die 74 zijn velen die geene Friezen waren, want Suffried nam ook de apostoli Frisiorum op, S. Wilfridus, S. Willebrordus,

¹ Men zal hier misschien het getal 72 verwacht hebben, doch Suffried behandelt in één caput soms twee schrijvers. Hierboven (pag. 193) is gezegd, dat in de zestien en eene halve decade 165 schrijvers behandeld worden, dit getal is dus iets te klein opgegeven.

S. Bonifacius enz. De meesten dezer zendelingen waren van Angelsaksischen bloede, en alzoo volgens Suffried nakomelingen van Friesche colonisten.

De script. pag. 26: ut series scriptorum commodius observetur, libet hic occasionem referre paucis, qua moti sint pii viri complures in Anglia et Scotia hac tempestate, quorum majores olim ex Frisia cum Hengisto et Horso in Britanniam migraverunt, ut ad Frisios majores suos Christo lucrificandos conatus suos converterent.

Er zijn er onder de door Suffried opgenomen apostelen ook, die niet op Augelsaksische en bijgevolg niet op Friesche afkomst mochten bogen, zooals S. Aegisthus, S. Wulfrannus, S. Odulphus enz. Er zijn er ook onder die niets geschreven hebben, nog al vaak heet het: scripta ejus nihil comperio. Suffried zal wel gedacht hebben superflua non nocent, het strekte toch alles ad majorem Frisiae gloriam.

Er komen verder bij Suffried schrijvers voor, wier afkomst uit Friesland onzeker is, zooals de Utrechtsche bisschoppen S. Frederik, S. Radbod en Adelbold. Ook bisschop Radbods leermeester Nanno is bij Suffried een Fries en schrijft bij hem eenige boeken, wier titels reeds zeer verdacht luiden. Beka en Heda wisten van Nanno's landaard en pennevruchten nog niets. De oude levens van Wulfram verhalen, dat deze bisschop eenmaal in Friesland een jongeling Onno van den offerdood redde en met zich naar Fontenelle nam, waar Onno nu handschriften afschreef. Onno prijkt bij Suffried ook onder de Friesche schrijvers, en schreef volgens hem een paar werkjes over koning Radbod. De in de middeleeuwen veel besproken persoon, die in het Latijn presbyter Joannes en in 't Hollandsch paap Jan heet, is hier ook al een Fries en wel een zoon van koning Aldgild II. Hij schreef: de expeditione Caroli Francorum regis in terram sanctam, de expeditione sua in Indiam, de terrae Indianae qualitate en de gentium in ea diversitate. Vulmarus en Saxmundus, die eenige artikelen aan de *Lex Frisionum* toevoegden, kunnen Friezen geweest zijn, maar zij worden door Suffried eerst omstreeks 1264, dus eenige eeuwen te laat, geplaatst. Denkelijk wordt ook Uffing, monnik in het klooster te Werden, hier te recht vermeld. Hij leefde kort vóór het jaar 1000 en schreef een kort gedicht tot lof van zijn klooster, een gedicht op

S. Ludger en een leven van de heilige Ida. Deze drie stukjes zijn uitgegeven en worden ook door hedendaagsche bibliographen en historici aan Uffing toegekend. Suffried schrijft ook aan Uffing toe eene *Historia S. Lucii regis Britanniae*. Ook dit kan Uffing geschreven hebben. Suffried toch beroept zich op een oud handschrift en hij was bevriend met den toenmaligen abt van Werden, die hem wel eens boeken leende.

Suffried vermeldt vier schrijvers, die vóór 1400 leefden en zonder twijfel Friezen waren. De eerste is de heilige Ludger, dan volgen S. Jarichus omstreeks 1112 en S. Sibrandus omstreeks 1160, beiden abt van het klooster Mariengarde. Suffried plaatst deze abten eene eeuw te vroeg. In de dertiende eeuw zijn in Mariengarde uitvoerige levens van eenige abten van dat klooster opgesteld, o. a. van den stichter S. Fredericus en ook van S. Jarichus en S. Sibrandus¹; deze levens zijn later door Sibrandus Leo zeer verkort overgenomen in zijne *Vitae et res gestae abbatum Horti Divae Virginis* (Matth. *Analecta*, V, p. 241—266). Volgens deze *Vitae*, en ook volgens Emo en Menco (pag. 119 en 171), werd Mariengarde in 1163 gesticht, en de *Vitae* zeggen dat abt Sibrandus in 1238 en Jarichus in 1240 overleed². Suffried vermeldt verder omstreeks 1320 zekeren Bertrand Haersma, die te Parijs den filosooph Raimund Lullius had hooren doceeren en die eenige boekjes, waaronder *Mysterium artis Lullii*, had geschreven, die in het klooster te Anjum werden bewaard. Het zal wel waar zijn. Ook komt de gezant Verritus, van wien Tacitus ergens spreekt, bij hem voor. Suffried, door Cappidus misleid, schrijft hem drie boekjes toe.

Nu zijn wij 35 van de schrijvers, al de apostelen der Friezen medegerekend, gepasseerd. Ik zal ze allen opnoemen. Verritus, S. Aegisthus, S. Koniochus, S. Wilfridus, S. Egbertus, S. Wigbertus, S. Willibrordus, S. Switbertus, S. Accas, S. Willibaldus, S. Uniboldus, S. Lebuinus, S. Ewaldus albus, S. Ewaldus niger, S.

¹ Bewaard gebleven in een handschrift ter Bourgondische bibliotheek te Brussel (*Inventaire des manuscrits* etc. Brux. 1839, n°. 6717—6721). Er is wel door Worp van Thabor, Sibrandus Leo en de Bollandisten veel uit deze vitae overgenomen, maar op verre na niet alles. Deze levens verdienen zeer uitgegeven te worden.

² Emo en Menco hebben deze beide abten gekend en spreken soms over hen. Menco (p. 179) plaatst Sibrandus' overlijden in 1240. Het komt niet overeen met de opgave van Sibr. Leo. Ik geloof dat eene schrijffout bij Menco de oorzaak van dat verschil is.

Werenfridus, S. Marcellinus, S. Adalbertus, S. Wulfrannus, Onno, S. Bonifacius, presbyter Joannes, S. Ludgerus, S. Anscharius, S. Fredericus, S. Odulphus, Nanno, S. Rembertus, S. Radbodus, Uffingius, Adelboldus, S. Jarichus, S. Sibrandus, Vulmarus, Saxmundus en Bertrandus Haersma. Dit zijn allen, misschien alleen de legendarische S. Aegisthus uitgezonderd, historische personen¹, bijna allen niet Friezen, en ook de meesten hebben geene geschriften nagelaten. Men moet niet gelooven, dat genoemde personen al die boeken hebben geschreven, die Suffried hun toekent. Suffried liet zich maar al te zeer leiden door Trithemius en door schrijvers van nog slechter allooi. Doch wat de bovengenoemden ook mogen geschreven hebben, het steunt in niets de oude fabelgeschiedenis van Friesland zooals Andreas Cornelius ze heeft en Suffried ze heeft willen beschrijven. Boven medegedeelde lijst pleit ook niets voor de zoo vroege literarische ontwikkeling der Friezen. Verritus was wel een Fries, maar 't was een gezant, zooals ook de Hottentotten en Nieuw Zeelanders kunnen uitzenden. Te gelooven dat hij boekjes over zijne Romeinsche reis etc. zou geschreven hebben, is eene allerkolossaalste dwaasheid. Vulmarus en Saxmundus zijn in meer dan halfdonker gehuld. S. Ludger, die den 26 Maart 809 overleed, is denkelijk de eerste schrijver van Frieschen bloede onder de bovengenoemden.

Wij hebben nu afgedaan met 35 van de 74 schrijvers vóór 1400. Er blijven dus nog 39 over, 11 hiervan leefden en schreven vóór Christus' geboorte, van dien tijd tot den jare 650 leefden 17 en van dat tijdstip tot het jaar 1000 wederom 11. „Er zijn” zegt Suffried „zonder twijfel meer geweest, maar vele geschriften zijn verloren gegaan en hier of daar zal, nog wel iets schuilen, dat mij tot nu toe onbekend is gebleven.”

Hadden deze 39 mannen werkelijk in dien tijd geleefd, en hadden ze werkelijk die boeken geschreven, die Suffried hun toekent, dan zouden de Friezen onder alle Germaansche volksstammen eenig daar staan. Met het bestaanhebben van deze schrijvers staat of valt ook de zoo vroege beschaving der Friezen en meteen de oude fabelgeschiedenis van Friesland.

¹ Presbyter Joannes heeft ook bestaan. Men zie G. Oppert, *Der Presbyter Johannes in Sage und Geschichte*. Berlin 1864.

Zijn er onder die schrijvers, die Suffried zelf heeft verzonnen? Neen. Iemand, die zijn vaderland wil verheerlijken, beliegt het niet, maar zoo iemand is gewoonlijk jegens dat vaderland zeer optimistisch gestemd en gelooft zoo gemakkelijk alles, wat het vaderland in zijne oogen tot eer kan strekken. Friesland heeft bij Suffried aan zijn eigen roemrijk verleden lofs genoeg. Dit behoefde niet opgesierd, 't behoefde alleen bekend gemaakt te worden, en nu zal hij dat roemrijk verleden behoorlijk toegelicht aan de geleerde wereld bekend maken. Caesar en Tacitus hadden omtrent de Germanen soms erg gedwaald, Krantz had zeer dwaze meeningen en verhaalde vele onwaarheden, Goropius Becanus vertelde belachelijkheden, maar met de kroniekschrijvers van Friesland was het eene andere zaak. Zij wisten toch al wat hun land en volk betrof het best, veel beter dan vreemden. Suffrieds ongelukkige methode omtrent uit- en inlandsche schrijvers heeft hier de deur wijd open gezet voor allerlei onzinnige dwaasheden, die door zijne Friesche voorgangers werden verhaald.

Suffried geeft meestal zijne bronnen op, en zoo kunnen wij bijna altijd zien, hoe hij aan die fabelachtige schrijvers is gekomen. Mij dunkt dat hij ze allen, of zeer zeker bijna allen, aan vier bronnen ontleende.

De eerste bron is de kroniek van Andreas Cornelius, die hem vier schrijvers leverde. Andreas zelve tel ik niet mede, en ook niet Martinus van IJlst, die in die kroniek eerst op het jaar 1499 wordt aangehaald¹. Die vier zijn Solcko Forteman, Occo van Scharl, Wilco Jaersma en Joannes Vlietarp. Wilco Jaersma is een fabelwezen en heeft nooit geleefd. De drie anderen hebben wel geleefd en geschreven, maar onmogelijk in dien vroegen tijd, waarin Andreas Cornelius en Suffried hen plaatsen. Over alle drie is boven reeds gesproken.

In de tweede plaats maakte Suffried gebruik van geschriften van zekeren Cappidus Stauriensis (*De script.*, dec. VII, cap. 3).

Van Cappidus' leven ben ik tot nu toe niets te weten gekomen, dan dat hij te Staveren geboren en priester was. Dat hij een geleerd en nauwkeurig man is geweest, blijkt uit zijne schriften. Zoo deze

¹ Er bestaan nog fragmenten van dezen Martinus van IJlst, men zie 33ste *Verslag van het Friesch genootschap*, pag. 416.

volledig tot ons gekomen waren, zou bijna niets uit Frieslands oudsten tijd ons duister zijn want alles wat van vorst Friso en zijne zonen af tot aan zijn tijd toe was geschreven, heeft hij nauwkeurig doorgebladerd en, met de bronnen er bij aangeteekend, in zijne werken opgenomen. Fragmenten er van, die Andreas Gryphius mij gezonden heeft, zijn mij van veel nut geweest, niet alleen om vele dwalingen aan te toonen, maar ook om de waarheid te bevestigen. Ook vele namen van aan mij onbekende schrijvers en hunne geschriften hebben ze mij geleerd; er bleek alzoo ook uit dat ons volk van de oudste tijden af voortdurend schrijvers gehad heeft. Men kan hieruit zien, welk groot verlies Friesland heeft geleden door het verbranden der openbare bibliotheek, die eerst in Stavo's tempel en toen in de Nicolai kerk te Staveren werd bewaard en waarin alle archieven enz. van het rijk opgenomen en zorgvuldig bewaard werden. Cappidus heeft ze nog geraadpleegd. Voor zooveel ik uit die fragmenten en uit berichten van anderen kan opmaken, schreef hij: geslachtslijsten en eene lijst van de prinsen, hertogen en koningen van Friesland, eene kerkgeschiedenis van Friesland, levens van S. Lebuinus, S. Otgerus, S. Plechelmus en S. Odulphus, benevens eenige andere werkjes. Hij leefde omstreeks het jaar 920.

Als dat waar is, is 't wonderlijk. Gelukkig hebben Suffried en Furmerius hier en daar in hunne geschriften ons iets van den inhoud van die Cappidusfragmenten medegedeeld, en zoo kunnen wij hier licht erlangen.

Suffried zegt in het leven van presbyter Joannes (dec. VI, cap. 2):

Scripsit autem Joannes hic ad Gundobaldum nepotem suum Radbodi filium, uti testatur Cappidus, qui temporibus ejus valde vicinus fuit, de expeditione Caroli Francorum regis in terram sanctam.

Van een kruistocht naar Palestina door Karel den groote ondernomen, wist in 920 nog niemand iets ¹. Eerst toen de vorsten van het westen optrokken om tegen de ongeloofigen in het heilige land te strijden, toen begon men elkander te verhalen dat de groote Karel in zijn tijd reeds zulk een Godgevalligen tocht had ondernomen. En wat dien paap Jan aangaat, de eerste die in het westen melding van hem heeft gemaakt, is de tijdgenoot en bloedverwant van Frederik Barbarossa Otto van Freisingen (lib. VII. cap. 33).

¹ Doch van een pelgrimstocht van Karel naar Jerusalem wist in de tweede helft der tiende eeuw reeds Andreas van Monte Soracte te spreken.

Cappidus moet dus veel later geleefd hebben dan in 't begin van de tiende eeuw. Doch er is meer. Suffried (*De script.*, dec. II, cap. 3) en Furmerius (*Annales Frisic. trias prima*, p. 60) zeggen dat Cappidus ook van de Friesche gezanten Verritus en Malorix melding maakte. Deze twee namen kan Cappidus nergens anders aan ontleend hebben, dan aan Tacitus (*Annales XIII*, cap. 54) en wel uit een gedrukt exemplaar (editio princeps, Venetie 1470), want dat hij een handschrift zou gebruikt hebben is in de verte niet te denken. De werken van Tacitus zijn vóór ze gedrukt werden door geene Germaansche geschiedschrijvers gebruikt, alleen de *Germania* uitgezonderd, waaruit door een paar monniken van Fulda iets is overgenomen. Cappidus heeft omstreeks 1500 of nog later geleefd. Zijn naam klinkt ook in 't geheel niet tiende-eeuwsch. Het is eene Verlatiniseering van het Friesche Koppen; zoo heet ook het bekende Schieringsgezinde partijhoofd van Groningen Koppen Jarges in Latijnsche stukken van zijn tijd Cappidus. De reden, waarom Suffried onzen Cappidus Stauriensis omstreeks 920 laat leven, kan geene andere geweest zijn, dan dat Cappidus' kerkgeschiedenis met of kort vóór dat jaar eindigde. Omstreeks dien tijd begeven de oude heiligenlevens, zooals de *Vitae S. Frederici episc.*, *S. Odulphi*, *Radbodi* etc. den geschiedschrijver; ook omstreeks dien tijd zien wij *Die olde Freesche cronike*, het boekje van Kempius enz. zeer schraal worden of geheel ophouden. Dan breekt voor de Friesche geschiedenis een tijd van duisternis aan. Door dit erg vergis in den leeftijd van Cappidus verkregen de geschriften van dezen schrijver bij Suffried groote waarde en vertrouwen. Zij hebben hem bekend gemaakt met de titels der geschriften van Ubbo (overl. 79 jaren vóór J. C.), van Verritus, S. Aegisthus, paap Jan en van vele anderen. Het spreekt van zelf dat priester Koppen van omstreeks 1500 een groote fabelschrijver was; hij behoorde tot het gilde van Andreas Cornelius, Vlietarp, Occo en hunsgelijken. Nog heden bestaan er fragmenten van 's mans geschriften, doch onuitgegeven¹.

Suffried putte in de derde plaats uit de geschriften van Suffried Rudolfs, zijn grootvader. Deze was in 1509 overleden, oud 50 jaren. Zijn leven is door onzen Suffried beschreven (*De script.* dec. IX, cap. 10).

¹ Zie 33ste *Verslag van het Friesch genootschap*, pag. 416.

..... Fuit ille diligentissimus in texendis regum, ducum, principum ac nobilium genealogiis, et originibus eorum declarandis, multaque allegat authorum nomina, quae apud alios non facile invenias, quae nomina mihi magno usui fuerunt.

Suffried bezat slechts een gedeelte der geschriften van dezen man en nog wel in gehavenden toestand. Hij kreeg er kennis door met de pennevruchten van Adel, een zoon van den stichter Friso, van Gryn (overl. 80 jaren vóór J. C.), van Poppo Hardman (overl. 350) en van een aantal anderen. De grootvader heeft den kleinzoon er erg doen inloopen.

Eene vierde bron, waaruit Suffried ijverig putte, waren de collectanea van Hubertus Schotus, prior van een klooster in het bosch van Sonien bij Brussel, Suffrieds tijdgenoot en vriend. Deze prior schijnt zich vooral bezig gehouden te hebben met de priesters, die aan het hoofd der druidenschool Aula Dei, later Oldenhove, te Leeuwarden zouden hebben gestaan. Bijna alles wat Suffried van deze priesters verhaalt, dankt hij aan die collectanea. Eenige titels van hunne werken zal ik mededeelen. Synna schreef omstreeks het jaar 170: de exterminandis Christianis, Harco omstreeks 310: de immortalitate animae humanae, Vitho omstreeks 432: de locupletanda bibliotheca publica Stauriae in templo Stavonis, en verder de publicis actis diligenter ad memoriam posteritatis conservandis, en de reformandis gymnasiis. Sivard omstreeks 770 veroordeelde de boeken *De natura Deorum* van Cicero, en deed ze in 't openbaar verbranden, omdat ze volgens hem eene onware leer omtrent de goden bevatten. Die titels rieken erg naar den humanistentijd, naar den tijd toen Cicero tot een soort van heilige en Plato tot een Cryptochristen werd gemaakt. Sivards leerling en opvolger Occo, onder Radbod II, schijnt de laatste druidische bestuurder van Aula Dei te zijn geweest. Suffried noemt vier boeken van hem op (dec. VI, cap. 1).

..... floruit circa annum 774 et deinceps, insectator acerrimus Christianorum, scripsit ut ex Huberti Scoti collectaneis et allegatione nostrorum intelligimus: de doctrina druidum, de successione professorum ejusdem doctrinae in Aula Dei, ad Radbodum regem de vindicando Deorum contemptu adversus Christianos, de sacrificiis Deorum.

Aan de werken van de vier genoemde personen ontleende Suf-

fried misschien wel al zijne fabelachtige schrijvers. Er was verband tusschen de schriften van Cappidus, Suffried Rudolfs, Hubertus Schotus en Solcko. Cappidus en Hubertus Schotus maakten beiden gewag van Vitho sapiens, die in 't jaar 432 overleed (*De script.* p. 21). Cappidus en Suffried Rudolfs wisten beiden te spreken over Adel Adelingus, die omstreeks 792 had geleefd (*De script.* p. 50), en Cappidus sprak ook over Solcko Forteman (id. p. 10). Suffried Rudolfs en Cappidus schreven beiden over de prinsen, hertogen en koningen van Friesland.

Solcko, Occo, Cappidus en Vlietarp hoorden allen te Staveren te huis, de stad eenmaal bloeiend door zeehandel, ten tijde van deze schrijvers zekerlijk reeds aan het aftakelen en thans zoo diep vervallen. Zij beschrijven vooral de oude geschiedenissen van hunne vaderstad en van hare omgeving, d. i. van de vorsten die eenmaal te Staveren hadden geresideerd, van het S. Odulfsklooster, het roode klif, de Galania's, het bosch Kreil enz. Men zoude hunne mededeelingen en voorstellingen de Staversche geschiedschrijving kunnen noemen. Zij verschilde nog al van de voorstelling, die Friesche kroniekschrijvers buiten Staveren, zooals Worp, Kempius enz. zich van de oude geschiedenis van Friesland maakten. Deze laatstgenoemden schijnen te gelooven dat Friesland van Friso af tot aan Karel den groote een koninkrijk is geweest. Joannes de Leydis en de *Divisiechroniek* zeggen dat Radbod te Medemblik resideerde en Kempius (zie boven p. 134) wil dat de Friesche koningen soms te Medemblik, soms te Wiltenburg, Gronenburg, of op Phosteland geresideerd hebben. Staveren kennen zij niet als residentie. De Staversche kroniekschrijvers daarentegen verhaalden dat Friesland eerst door prinsen of heeren, toen door hertogen en eindelijk door koningen is geregeerd, die allen te Staveren resideerden. Deze geschiedbeschouwing is door Suffried Rudolfs, Andreas Cornelius e. a. verder verspreid en later in alle Friesche geschiedboeken overgegaan.

Hoe kwamen nu Suffrieds zegsmannen of hunne voorgangers aan die fabelachtige schrijvers? Dat kan men van velen niet aanwijzen. Friso, de stamvader der Friezen, Hetto qui et Hesso et Hesus et Hesus, die Hessenland van Friesland uit coloniseerde, en Vitho qui et Jutho, die Jutland bevolkte, zijn personen gefingeerd uit de namen van volksstammen. Een groot gedeelte

van Leeuwarden behoorde eenmaal aan de abdij Corvei. Hare hoofdkerk „te Oldenhove” was, evenals de moederstichting Corvei, aan S. Vitus gewijd, en deze S. Vitus zou geleefd hebben en gemarteld zijn onder de regeering van Diocletianus. Oldenhove, zoo dachten de fabelschrijvers, moet overoud zijn. Zij hebben gefabeld, dat het in den heidenschen tijd eene druidenschool, genaamd Aula Dei, was geweest. Zij verhaalden o. a. dat een der hoofden van die school Vitho sapiens had geheeten en in 432 was overleden. Het is duidelijk dat de patroon S. Vitus aanleiding heeft gegeven tot het verzinnen van dien Vitho sapiens. Kronieken uit de latere middeleeuwen beginnen de bisschopslijst van Osnabruck met een Viho, die door Karel den groote in het jaar 783 zou zijn aangesteld. Latere onderzoekingen hebben geleerd, dat dit niet waar is. Viho wordt alleen in eenige onechte oorkonden genoemd, maar nergens door gelijktijdige schrijvers. Het is nog onzeker of hij wel heeft bestaan. Deze man wordt door de fabulatoren ook al tot een Fries en tot een schrijver gemaakt. Zijn naam en die van den patroon van Oldenhove kwamen wonderwel met elkander overeen, hier moest verband bestaan (*De script. dec. VI, cap. 4*).

Sanctus Vitho natus in Aula Dei sed maturé traditus piis praeceptoribus Christianae doctrinae qui ob excellentem ipsius eruditionem ac pietatem a Carolo magno primus episcopus est constitutus ecclesiae Osnabrugensis Albertus Cranthius et Albertus Stadensis scriptorum ejus non meminit, Cappidus allegat ab eo scriptas epistolas ad diversos etc.

Dus Viho is ook al door de Friezen geannexeerd, zoo als vele anderen en zoo als zelfs paap Jan.

Wij gaan nu afscheid nemen van de 39 fabelachtige schrijvers. Sommigen er van hebben wel geleefd, eenigen zelfs hebben boeken geschreven, maar zij hebben in een anderen tijd en onder andere omstandigheden geleefd, dan Suffried zegt. Geen van de 39 was een schrijver van Frieschen bloede uit den tijd vóór 1400.

Toen 't boek *De scriptoribus* in 't licht kwam zongen de dichters: „Gelukkig Friesland! hef trotsch het hoofd omhoog, ge zult om uwe geniën welgelukzalig geprezen worden. Uw roem, o Leeuwarden! verspreidt zich verre, uw lof en die van uwen ingeboren zullen eeuwig duren.” Een ander, zekere Arnoldus Manlius,

verkondigde: „Niet altijd, Rome, zullen uwe ijdele beweringen geloofd worden, niets houdt altijd stand, dan wat door de waarheid wordt gesteund. Gij dwaalt door aan Oud Friesland, door aan Oud Germania schrijvers te ontzeggen. De zon der waarheid rijst. De waarheidtrompettende Faam wordt vaardig en verkondt onze oude schrijvers. Wat Minos niet vermocht, noch Aeacus, noch Maja's zoon in den ouden tijd, wrocht Suffried. Hij ontrukt lang vergeten schimmen aan de onderwereld en brengt ze in den vollen dag terug." Gauco uit de Sevenwolden, kanunnik te Aken, zong: „Griekenland en Rome! bluft vrij op uw verleden. Niets, Friesland! niets hebt gij hun te benijden, nu Suffried uwe aloude glorie verkondigt." Karel Utenhove zong met valsch vernuft:

Agricola ille sibi Frisius vitam dedit uni,
Pluribus at vitam Frisiis dedit iste Suffridus.

Doch zulke lofverzen zeggen niet veel, want ze zijn allen van vrienden van Suffried afkomstig en eene geleerde vriendenkring was vooral in dien tijd une société d'admiration mutuelle. Maar wij weten van elders dat de boekjes *De Frisiorum antiquit.* en *De scriptoribus Frisiae* nieuwe lauweren voegden bij de lauweren, die Suffried door zijne vroegere werken had behaald. Hij beleefde veel plezier aan beide boekjes. Hierdoor aangemoedigd en ijverig als altijd ging hij voort met aan zijn groot werk te arbeiden, waaraan nog 58 boeken ontbraken.

In denzelfden tijd dat Suffried Peters te Keulen onder zooveel toejuiching aan de geschiedenis van zijn land arbeide, was ook de rector der Latijnsche scholen te Leer Ubbo Emmius bezig de geschiedenis van Friesland te beschrijven. In 1596 gaf hij een gedeelte er van in het licht. In dat boek werden de hooggeprezen mededeelingen van Suffried over het oude Friesland zonder omwegen voor fabelen en beuzelarijen verklaard. Suffried, die reeds langer dan 40 jaren door zijne geleerdheid bekend en geacht was, was verontwaardigd over dat boek, geschreven door iemand wiens naam hij nooit had hooren noemen. Aangezet door zijne vrienden, vatte de oude man de pen op om eene *Apologia contra Ubbonem Emmium* te schrijven. Voor wij tot dat werkje overgegaan, moeten wij eerst met Emmius kennis maken.

UBBO EMMIUS.

Ubbo Emmius is de grootste van allen, die ooit over de geschiedenis van Friesland hebben geschreven. Het is een van die menschen, wier optreden eene wetenschap in twee tijdperken verdeelt. Men spreekt van de Friesche geschiedschrijving vóór Emmius en van die na Emmius. Zijn invloed was altijd en is nog heden groot. In het noorden van ons koninkrijk en in Oostfriesland heeft men nog altijd zeer veel reverentie voor den persoon van Emmius en zeer veel vertrouwen op zijne Friesche geschiedwerken, en toen eenige jaren geleden Dr. Möhlmann in zijne *Kritik der Friesischen Geschichtschreibung* een onderzoek instelde naar de geloofwaardigheid en naar de bronnen van Emmius' *Rerum Frisicarum historia*, heeft dit velen aldaar gekrenkt. Het is daarom dat ik een weinig schuchter ben nu ik de Friesche geschiedenis van Emmius moet beoordeelen. Doch ik mag niet ontrouw worden aan hetgeen op den titel van dit boek is beloofd. Hier wordt dus geene lofrede op Ubbo Emmius geschreven, maar het is evenmin te doen om den lauwerkrans te ontbladeren, die sedert twee en eene halve eeuw het hoofd van Emmius omgeeft. Emmius was niet onfeilbaar. Hij zelf heeft de latere uitgaven van zijne decades steeds zorgvuldig verbeterd, en leefde hij nog, hij zou in de verte geen vrede hebben met alles wat hij in zijne Friesche geschiedenis heeft verhaald. Zaken gaan boven personen. Wanneer Emmius ongelijk heeft of dwaalt zal ik het vrijmoedig aanwijzen. Amicus Suffridus, amicus Emmius, sed magis amica veritas.

Vooraf een kort levensverhaal van Emmius.

Ubbo Emmius is den 5 December 1547 te Greetsiel in Oostfriesland geboren, waar zijn vader Emme Dijken Luthersch predikant was. Nadat hij de Latijnsche scholen te Emden, Bremen en Norden had bezocht, vertrok hij in 1570 naar de academie van Rostock, die in dezen tijd veel naam had, vooral door hare hoogleeraren David Chytræus en Henricus Bruçæus. Ten gevolge van het overlijden van zijn vader keerde hij in 1572 naar de ouderlijke woning terug, maar drie jaren later toog hij op reis en bezocht onder anderen Keulen, Mentz, Worms, Spiers, Heidelberg, Straatsburg, Bazel, Genève enz. In laatstgenoemde stad, toen beroemd als kweekplaats van Romeinsche rechtskennis en Calvinistische hervorming, waar toen o. a. Franciscus Hotman en Theodorus Beza doceerden, vertoefde

Emmius drie jaren. In zijn vaderland teruggekeerd werden hem weldra, n. l. in 1579, eene predikantsplaats te Norden en ook het rectoraat aldaar aangeboden. Voor het eerste aanbod bedankte hij, vooral omdat hij eene aangeboren vreesachtigheid had om in 't openbaar te spreken, het laatste nam hij aan. Na eenige jaren bleek het dat Emmius' onderwijs van de gereformeerde leer was doortrokken, iets wat niet naar den zin was van vele invloedrijke Luther-schen in Oostfriesland. Deze bewerkten in 1587 bij graaf Edsard II de afzetting van Emmius, doch zijne vrienden te Emden wisten te verkrijgen van graaf Johannes, mederegent van zijn broeder Edsard, dat hij in 1588 tot rector van de Lat. scholen te Leer werd benoemd. Oostfriesland wemelde in dezen tijd van Groninger en vooral van Omlander vluchtelingen. Met velen hunner knoopte Emmius te Leer kennis aan, wat op zijn lateren levensloop van invloed is geweest, want toen de raad der stad Groningen na de verdrijving der Spanjaarden, besloten had de S. Martensschool te hervormen, werd Emmius op aanbeveling van zijne Leersche vrienden, bij raadsbesluit van 9 April 1595 tot rector van die school benoemd. Twintig jaren lang vervulde hij met eere deze betrekking. Leeuwarden, Emden en Dordrecht trachtten hem op zeer gunstige voorwaarden tot zich te trekken, doch Emmius wenschte niet de plaats te verlaten, die hem een tweede vaderland was geworden. In 1614 werd hij tot hoogleeraar in de geschiedenis en in de Grieksche taal aangesteld aan de toen opgerichte academie van Groningen. Tien jaren lang was hij een sieraad dezer school, tot hij den 9 December 1625 in den ouderdom van 78 jaren overleed. Hij werd in het koor der voormalige Franciskaner kerk ter aarde besteld; rondom stond eene groote schare treurende ambtgenooten, leerlingen en vrienden; daar stond ook de stadhouder Ernst Casimir, die voor deze treurige plechtigheid expres van Leeuwarden was overgekomen, daar stond ook Nicolaus Mulerius, die twee en twintig jaren Emmius' boezemvriend was geweest, en weldra zijn levensbeschrijver zou worden.

Emmius leefde in een geheel anderen kring dan Suffried. Hij was door den geest van den nieuweren tijd angeblazen. Suffried was in den katholieken godsdienst opgevoed en hij bracht zijn leven voor een groot deel door te Leuven en te Keulen, zetels van de oude schoolgeleerdheid en van den ouden godsdienst. Hij ging familiaar om met

Deze uitgave eindigt, evenals
de oorspronkelijke, midden in
een zin.
(zie: 'Encyclopedie van Fries-
land')